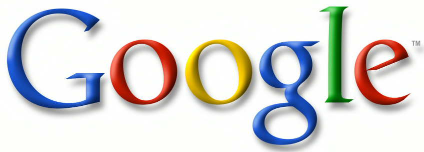
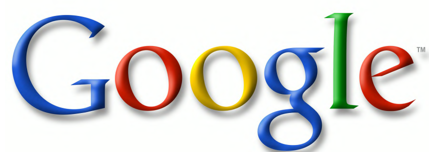

Aarbøger for nordisk oldkyndighet og historie

Kongelige Nordiske oldskriftselskab (Denmark)

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE
NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1884.

KJØBENHAVN.
I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.
THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1884.

I Texten er indsat S. 2—45: 16 Afbildninger af danske og engelske Sculpturer fra Middelalderen, af hvilke 8 (S. 6, 14, 16, 18, 19, 22, 23, 35) skyldes Prof. Magnus Petersen, 2 (S. 44—45) ere udførte efter Tegninger af Architekt Uldall, de øvrige ere laante fra Udlandet; S. 79: En Afbildning af Runestenen ved Strand, udført af Prof. Magnus Petersen; S. 98—112: 6 Afbildninger af Kalkmalerier i danske Kirker, chemitypede af Prof. Magnus Petersen efter Tegninger af Prof. J. Kornerup; S. 303—372: Afbildninger af 105 danske Mønter, tegnede af Prof. Magnus Petersen og xylographerede af J. F. Rosenstand.

PROF. S. BUGGE'S STUDIER OVER NORDISK MYTHOLOGI.

Af Prof. Dr. GEORGE STEPHENS, F. S. A.

Oversat efter »Mémoires des Antiquaires du Nord 1884« og gjennemset af Forf.

SUPPLEMENT.

(Juli—November 1882).

I »Aarbøger f. nord. Oldkyndighed«, 1883, S. 320 ff., omtalte jeg den nye Opdagelse, at en fremtrædende Skikkelse i den nordiske Gudelære — *LOKE, Baldors Banemand* — fandtes UDHUGGET I STEN, i det syvende Aarhundrede eller snart efter, i en skandinavisk Koloni. Jeg fik herved et Bevis mere for, at dette Sagn har existeret Aarhundreder længere tilbage i disse Kolonisters Moderland. Siden dengang har man gjort flere Fund af lignende Art, STENE, prydede med Billedhuggerarbejde, forestillende Episoder af den gamle nordiske Gudelære. Herved er et nyt Felt aabnet for Undersøgelser, der i forskjellige Retninger kunne lede til vigtige Resultater. Jeg skal her give de vigtigste af disse nye KJENDSGJERNINGER, i den Orden, hvori de ere naaede til min Kundskab.

BRIGHAM, CUMBERLAND, ENGLAND.

I »Transactions of the Cumberland and Westmoreland Ant. and Archæol. Soc.«, Vol. 6, pp. 211—215, har den engelske Oldforsker, Rev. W. S. Calverley, i Dearham, fulgt mine Antydninger i Afhandlingen om Brough-Stenen

og givet »Illustrations of Teutonic Mythology from early Christian Monuments at Brigham and Dearham.« Han behandler først et Fragment (det øverste) af et Kors, der nu er anbragt over Indgangen til Brigham Præstebolig. Han beskriver det saaledes (p. 212): »Det er af rød Sandsten, og maaler én Fod og ni Tommer tvers over Armene, og én Fod og fem Tommer fra Toppen til midt paa Livet af Figuren, hvor det er afbrudt. Det er prydet med Billedhuggerarbejde paa begge Sider og paa Enderne. Forsiden

viser Hoved og Krop af en Mand med langt flagrende Haar; med sin højre Haand holder han en Slange, hvis Krop er slynget om Livet paa ham og paa hans venstre Side knyttet i en Knude af den sædvanlige Slags. Ovenover denne Knude ses Figurens venstre Haand, holdt frem med aaben Haandflade, ligesom for at betegne Sejren over Slangen. — Paa Bagsiden ses syv smaa Knopper, inden i en Cirkel, et Hoved og to forskjellige Mønstre af Baandslyngninger. — Paa Enden af Korsets Arme findes lignende Ornamenter af sammenslyngede Baand.«

Saavidt jeg kan skjønne, har Mr. Calverley fuldkommen Ret, naar han tyder ovennævnte Figur (her gjengivet i Heliotypi af Pacht efter Mr. C.s Skizze Nr. I)[1]) som KRISTUS,

[1]) Flere mindre tilfredsstillende Afbildninger, som fra Ind- og Udlandet ere overladte Forf., ere efter dennes Ønske benyttede uforandrede. Red.

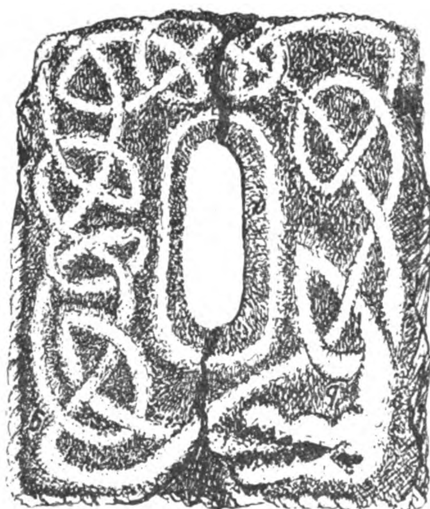
DJÆVELENS OVERVINDER. Djævelen er da her fremstillet paa den samme symbolske Maade, der saa hyppig anvendes i den gamle kristne Kunst, nemlig som en Slange. Men der er noget ejendommeligt, noget særligt ved den her benyttede Slangefigur, noget, jeg ikke mindes at have set før, og som utvivlsomt maa være Reminiscenser fra den skandinaviske Midgardsorm eller Verdensslange, Nordens kolossale Leviathan, den rædselsfulde Søn af den onde LOKE og Furien Angurboda. Forøvrigt henleder denne Figur ogsaa Tanken paa Fortællingen om Hercules som Barn[1]).

Videre omtaler og afbilder Mr. Calverley et i Brigham existerende Fodstykke til et Kors. Hvorvidt dette engang har hørt sammen med det nysnævnte Brudstykke eller har været Basis for et andet Kors, lader sig næppe nogensinde afgjøre. Vor Forfatter ytrer sig som følger (p. 211): »Det er af lys Sandsten og maaler to Fod, ti Tommer paa den ene Led og to Fod, sex Tommer paa den anden, med en Tykkelse af én Fod. Det er i Midten brudt i to Stykker. Stenen har foroven et Tov-Ornament ganske som Fodstykket af Døbefonten i Dearham. Hullet, hvori Korset har været befæstet, har en ophøjet Rand, maaler sexten Tommer i den ene Retning, otte i den anden, og gaar helt igjennem Stenen. Omkring dette Hul slynger sig en Slange med en Ulvs Gab og Tænder og med opsvulmet Strube; dens Hale finder efter mange Vindinger og Bugtninger omsider sin Plads i dens egen Mund. Af Fodstykkets Sider ere de tre dekorerede. Paa den korteste af disse ses en besynderlig Figur med et vidt udspilet Gab, hvis dybe Svælg synes at lukkes med betydningsfuld Forsvarlighed ved de tandbesatte Kjæber, og en kløftet Slangehale, som for en Del er knyttet i en Knude af Form som et Otte-Tal. — Paa en af de

---

[1]) Se Bemærkningerne af K. Simrock (Handb. d. Deutschen Mythologie, Tredie Udgave, Bonn 1869, p. 245) om Thor — her i Brigham Thor-Kristus — som Hercules.

andre Sider findes Hovedet af en Hest istedenfor det ulveagtige Hoved med det vide Svælg, som jeg nys har omtalt, og Slyngningerne synes at bestaa af to Slange-Legemer, der begge udgaa fra Hestehovedets Nakke og løbe over i hinanden. Ogsaa disse ere knyttede i en Knude . . . Paa den modsatte Side af Fodstykket, der for en Del er forvitret, er der endnu bevaret et Ulvehoved, med Snuden hvilende paa en Hale, der ikke bugter men krøller sig rundt.

Man ser Tænder og Kløer, og Halen staar i Vejret, ligesom paa Dearham-Døbefonten; dog er det ingenlunde Meningen, at Dyret er dødt, skjønt det ligger rolig og er betvunget. Alle Figurerne paa dette Fodstykke ere kraftig, om end stivt udførte.«

Jeg tænker, at enhver, der kaster et Blik paa den her gjengivne Tegning (ligeledes heliotyperet af Pacht efter Mr. Calverley's Skizze No. II.) af Oversiden af dette mærkelige Kors-Fodstykke, vil tiltræde den lærde Forfatters Mening, at vi her utvivlsomt have MIDGARDS-ORMEN, den skan-

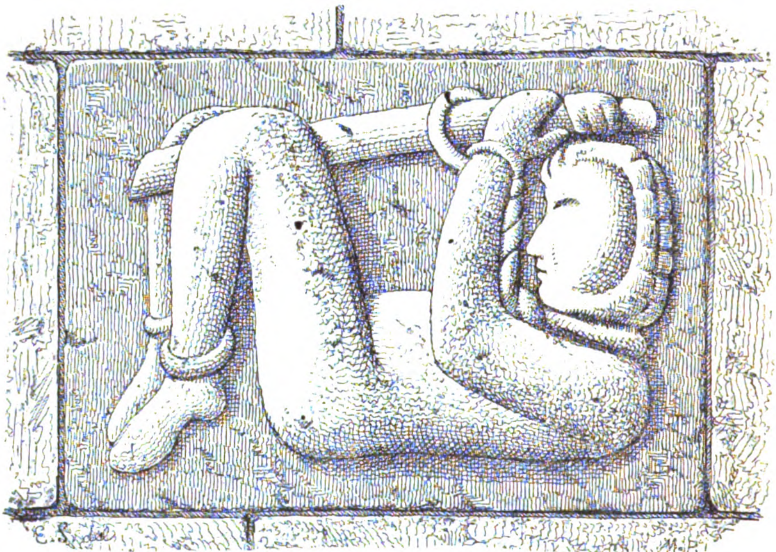
dinaviske Helvedslange, benyttet af en indfødt Kunstner, sandsynligvis en omvendt dansk Hedning, fordi den svarede til den Slange-Figur, der blandt de kristne tjente som Symbol paa DJÆVELEN. Dette, antager jeg, er tydeligt og sikkert, hvad man saa forresten vil dømme om vor Forfatters skarpsindige Tydninger af de andre Figurer. Men denne Opdagelse har ogsaa paa sin Maade Nyhedens Interesse og giver os rimeligvis Nøglen til videre Opdagelser vedrørende de ældste symbolske Fremstillingers Historie i de skando-angliske Lande. — Mr. Calverley har ikke udtalt sig om, fra hvad Tid han antager, at disse Fragmenter stamme[1]). Efter deres Stil og den store Raahed i Udførelse mener jeg, at de hidrøre fra det syvende Aarhundrede, eller i ethvert Fald ikke ere senere end det ottende. Det Kors, der, med eller uden Kristusfigur eller andre hellige Billeder, engang ragede i Vejret fra dette Fodstykke, forkyndte alle Mennesker, som der staar paa andre lignende Kors, at DEN GUDDOMMELIGE FORLØSER ER KONGE OG HAR BESEJRET ALT DET ONDE.

VINDING, JYLLAND, DANMARK.

I 1878 foretoge Dr. Sophus Müller og Arkitekt Erik Schiødte en Undersøgelsesreise i Jylland for Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring. Udbyttet af denne Undersøgelse, Text og Tegninger, opbevares i den nævnte Direktions Arkiv under »Holmans Herred, Vejle Amt«. Ved denne Lejlighed undersøgtes den gamle Granit-Kirke i VINDING Sogn, der skriver sig fra omtrent 1150, og i ethvert Tilfælde ikke er yngre end det tolvte Aarhundrede. Højt oppe paa Sydsiden af Skibets Ydermur findes to tilhugne

[1]) Jeg undersøgte dem selv, personlig, i Juli 1882; de ere højst ejendommelige og vel værd at se.

Granitstenes Plads optaget af en liggende Figur, udhugget i højt Relief. Denne Figur forestiller en Mand, der ligger paa Siden og sover, med en Glorie (ikke Korsglorie) om Hovedet. Sandsynligvis forestiller Billedet Jakobs Drøm, der ofte benyttedes som Symbol paa den kristne Retfærdiggjørelse. Dimensionerne ere tre Fod og tre Tommer i Længden, 13½ Tomme i Højden. — En anden Figur (som

Arkitekt J. B. Løffler først var saa venlig at gjøre mig opmærksom paa) beskrives udførlig af Dr. S. Müller som følger:

»I Skibets Udmur mod Nord, 5 F. 2 T. over Sokkelen og 1 F. 10 T. fra Skibets nordøstre Hjørne, findes et andet omhyggelig udført, højt Relief i Granit: en mandlig Figur, liggende paa Ryggen; Benene ere trukne op imod Kroppen; Armene ere strakte i Vejret, og Hænderne gribe om en tyk Stok, som fortsætter sig ned imellem Knæene. Hovedet er

bøjet ned imod Armene. Et Baand eller snarere rundt Toug ses om Figurens Hals, højre Arm, venstre Haandled, ovenfor begge Fødder og om Stokken. Man skuldé sige, at her er fremstillet en Mand, som hænger bunden under en Træstok eller en Gren. Klædning er ikke angivet; Haaret falder i lange Lokker og er lige afskaaret ved Halsen.«

Det paagjældende Granitstykke indtager samme Plads i Muren som en af de andre Kvadre, og er derfor, ligesom det andet først omtalte Relief, bygget ind i Muren, da Kirken blev opført. Dimensionerne ere angivne at være: to Fod i Længden og 18½ Tomme i Højden. Alle de Granitstene, der ere benyttede til Opførelsen af Kirkens ældre Partier, ere smukt tilhugne. At give en detailleret Beretning om de Reparationer og Forandringer, som denne gamle Bygning siden har maattet undergaa, vil være overflødigt her. En saadan vil findes i Dr. S. Müllers Beretning, og Hr. Schiødte har tilføjet Tegninger af selve Kirken og af dens Døbefont, der ogsaa er af Granit, en stor rund Skaal uden nogensomhelst Prydelse. Hr. Schiødtes Skizze af DEN BUNDNE FIGUR er udført med den størst mulige Omhu.

Hvad kan da nu være Meningen med dette usædvanlige Basrelief, der saa omhyggelig er blevet indføjet i den nordre Mur, da denne blev opført, ved Midten af det tolvte Aarhundrede? Hvad skal det forestille? Det kan kun forklares paa én Maade. Vi have over hele Europa *Hundreder* af Exempler paa, at de Gejstlige, der byggede de gamle Kirker, anbragte billedlige Fremstillinger af den Onde eller af onde Lyster — symbolsk gjengivne som Slanger, Drager eller fantastiske Figurer, laante fra den gamle nationale eller klassiske Mythologi — paa *Udsiden* af Bygningen, navnlig paa Nordsiden, der fra gammel Tid stedse blev betragtet som Mørkets Fyrstes Rige. *Inden* i det hellige Hus maatte der ikke komme noget urent. Endnu den Dag idag blive Selvmordere og lign. i Regelen begravede ved Nordsiden af Kirken. Men hvis det er Meningen med

dette Billede, at det skal forestille DJÆVELEN, saa er det tydeligt nok, at Egnens Kunstner, der har udført det, har arbejdet i Overensstemmelse med de nationale Overleveringer, der endnu bevaredes i Landet. Han har givet os DEN HEDENSKE SATAN. Og nu vidste han og hans Forfædre, at dette onde Væsen var blevet straffet af Guderne og holdtes BUNDEN OG LÆNKET til den sidste Dag. Det er denne *Hoved-Kjendsgjerning*, som man har holdt fast ved. Andre Enkeltheder ere gaaede i Glemme, thi paa denne Tid *havde hele Danmark allerede længe været kristent.*

GOSFORTH, CUMBERLAND, ENGLAND.

I min Afhandling om Brough-Runestenen[1]) fremhævede jeg, som et Bevis paa Egnens stærkt skandinaviske Karakter, at der i Nabosognet, Kirkby-Stephen, ogsaa i Westmoreland, ved en Kirke-Reparation var fundet et Brudstykke af et Gravkors med et udhugget Billede, forestillende Satan BUNDEN til en Klippe.[2]) Fra hvad der er Tilfældet med andre lignende engelske Kors lader det sig slutte, at den *manglende* Stenblok, der engang stod ovenover den nu fundne, maa have baaret et udhugget Billede af Kristus eller en symbolsk Fremstilling af Kristus, som træder Djævelen under Fødder. Men denne BUNDNE Figur, skjønt utvivlsomt forestillende Lucifer, var dog, som jeg gjorde opmærksom paa, i Virkeligheden ikke den kristne Djævel, men en overlevende Reminiscens af den hedenske nordiske Forræder, den BUNDNE LOKE. Denne min Afhandling blev,

---

[1]) Den til Afhandlingen hørende Afbildning findes gjentaget Side 321 i »Aarb. f. nord. Oldkynd.« 1883.

[2]) Se den af Prof. Magnus Petersen udførte Afbildning Side 322 af »Aarb. f. nord. Oldk.« 1883.

efter rentrykteArk af min »Old-Northern Runic Monuments« Tredie Bind, publiceret i »Transactions of the Cumberland and Westmoreland Antiquarian and Archæological Society« (Vol. 5, Part. 1, Kendal 1881). Min Tydning vakte almindelig Interesse, og navnlig hos en udmærket Oldforsker der i Egnen, den alt omtalte Mr. W. S. Calverley, Præst i Dearham i Cumberland. Han gav sig strax til at undersøge Kirkby-Stephen-Djævelen, og senere, ved at se Korset ved Gosforth, følte han sig overbevist om, at vore hedenske Forfædres LOKE ogsaa fandtes udhugget paa dette. Han meddelte mig sine Ideer og skaffede mig Fotografier, ved Dr. Parkers godhedsfulde Hjælp. Efter hans venlige Tilladelse kan jeg her aftrykke hans Bemærkninger om denne Stenstøtte.

»No. I. Syd-Siden. Øverst ses et Uhyre med Hovedet opad; dets Hale, der er forskjellig fra alle de andre Dyrefigurers, krøller sig rundt. Se Halen af den Figur, der findes paa Kors-Fodstykket fra Brigham (her gjengivet Side 4). Nedenunder findes et andet Uhyre, der har et Svinehoved, med en Ring gjennem Snuden; Hovedet vender opad, og Legemet bestaar af »Hvirvler« (vertebræ), hvis Grene ikke ere delte. Nedenunder dette igjen ses en Hind eller et Raadyr, og derunder en Hund (en Mynde), samt Fletværk. Endnu længere nede findes et Menneske til Hest, og derunder Bagparten af et Dyr, der ligner de to, som staa ved Siden af hinanden paa den fjerde Side. Herefter følger en Figur, som ligner et Menneske, dannet af Fletværk. Allernederst findes Verdens-Asken«.

»No. II. Øst-Siden. Hver af Korsets Arme bærer et Triquetrum, Symbolet paa den hellige Treenighed. Øverst paa Støtten, under Korset, findes en Figur dannet af to sammenflettede Slangelegemer med store Hoveder, som jeg ikke er paa det rene med, om jeg skal kalde Ulve- eller Svinehoveder; efter Tungen og andre Kjendetegn skulde jeg dog være tilbøjelig til at foretrække den første Betegnelse. Det

ene Hoved vender opad, det andet nedad. Det sidste angribes af en Person med en Stav i Haanden, som allerede har betvunget det Uhyre, der ses nedenunder, og hvis Hoved mangler, ligesom det er Tilfældet med det Dyr paa Sydsiden, som ses under den Mand, der sidder til Hest med opløftet Stav. Nedenunder findes et Felt, der indeholder en Fremstilling af Korsfæstelsen. Korset ser man ikke; men den Korsfæstedes Arme ere udstrakte til Siden, og en tredelt Strøm af Blod vælder ud fra hans højre Side. Forneden staa to Skikkelser, af hvilke den ene gjennemborer Kristi Side med en lang Landse, hvis Skaft og Od man tydelig skjelner. Under dette Billede ses atter en Orme-Figur«.

»No. III. Nord-Siden. Paa Kors-Armenes Ender findes Knopper. Under Korset ses øverst en usædvanlig Figur, bestaaende af Vinger, Ringe og Hoved[1]), et gabende Hoved, der vender nedad. Halen rører ved et Triquetrum. Nedenunder er et Par Vinger befæstet til Kroppen med en Ring, og paa denne Maade ere otte Par Vinger befæstede ved otte Ringe. Hveranden Ring gaar *over* Vingen og *under* »Hvirvelen«, og hveranden *under* Vingerne og *over* »Hvirvelen«. Den sidste eller nederste Ring gaar *under* Vingen og *over* »Hvirvelen«; saa kommer det store Hoved med et stort rundt Øje og vældige Tænder baade i Over- og Underkjæben. Nedenunder ses en Person til Hest, med en Stav i den

---

[1]) »Hovedet af denne Figur og dets Stilling mindede mig øjeblikkelig om et lignende nedadvendt Hoved i Illustrationerne til »The Book of Kells«. Dér forsøger Uhyret at sluge Trekløveren (»the Shamrock«), men langs ned ad Kløverbladets Stilk udspringe Flige af en Palmegren, og jeg forestiller mig, at Uhyret vil gaa glip af sit Bytte.« Denne Bemærkning af Mr. Calverley er fuldkommen korrekt, thi i de ældste irske symbolske Fremstillinger er Kløverbladet — saavelsom Triquetret — et Symbol paa den hellige Treenighed.

højre Haand, og derunder igjen en anden Person til Hest med Hovedet nedad, ligeledes med en Stav i højre Haand. Denne Korsets Nordside synes derfor at skulle fremstille de forenede onde Magters sidste Angreb paa den kristne. Disse Magter holdes tilbage af Treenigheden, og den sidste Fjende er slaaet til Jorden. Forneden, paa denne Side, findes Symbolet paa Evigheden. Allernederst, her som overhovedet rundt om Korsets Skaft, ses de sammenfiltrede Grene af Verdenstræet, Yggdrasil«.

»No. IV. Vest-Siden. I Centrum af Korskredsen findes en fremspringende Knop, ligesom ogsaa paa Øst-Siden (om end dér nu temmelig utydelig). I hver Kors-Arm ses et Triquetrum, ligesom paa de ældste irske Monumenter. Den nysnævnte Kreds, der forener Korsets Arme, er prydet med et Ornament af Fletværk. Den øverste Figur paa Stammen, under Korsets Triquetrum, har et opadvendt Hoved omtrent af samme Udseende som Hovederne paa Syd-Siden. Dens Legeme bestaar af samme Slags Fletværk, som vi fandt paa Øst-Siden uden Hoved, og som noget ligner det Mønster af Fletninger, der findes paa den lavere cylindriske Del af Stammen og paa Dearham-Korset, Irton-Korset og andre lignende Monumenter; kun ere her og paa Øst-Siden de to Grene, hvori hver »Hvirvel« deler sig, ved en Længdelinie adskilte i to Ribber allerede forinden de bøje sig ind under de fra den ovenover liggende »Hvirvel« udgaaende Grene. Under denne Figur ses to Uhyrer med Hovederne nedad, ved Siden af hinanden, med Underkjæbe vendt mod Underkjæbe, med Tænder som hos glubende Dyr og med flettede Haler. De formaa ikke at skade en Mand, der staar foran dem med en Stav i Haanden og hindrer dem i at skride videre frem, medens han med sin venstre Haand peger paa »Hel«, der er styrtet ned med samt den Hest, hun sidder paa. Hun har en Rem eller et Belte om Livet. Paa Lysons' Afbildning har Skikkelsen med Staven et Horn i den anden Haand. Der er ingen

Tvivl om, at en saadan krummet Gjenstand virkelig findes. Ved at undersøge Stenen nøje, forekom det mig imidlertid, at Hornets Bøjning findes ved den menneskelige Skikkelses *Albue*. Nedenunder ligger Loke, med Hænder og Fødder bundne, medens, som De først gjør opmærksom paa, »hans Hustru, SIGYN, med sin Skaal opfanger Edderen, alt som den drypper ned fra Ormen«. Jeg finder paa selve Korset Sigyns *patera* tydelig fremstillet; hun knæler ned paa det ene Knæ og holder Skaalen med sin venstre Haand. Giftsnogens Hoved er utydeligt.«

Efter at have læst denne værdifulde udførlige Beskrivelse, og efterat jeg selv i Juli 1882 omhyggelig har undersøgt Korset i Forening med Dr. Ch. A. Parker og Rev. Ch. Dowding, skulle vi skride til at rekapitulere og kombinere. Som ved et Mirakel har denne mærkværdige Stenstøtte undgaaet henved 1200 Aars Farer, — fornemmelig fordi den befinder sig i en afsides liggende, lidet besøgt og tyndt befolket Egn, hvortil der først for kort Tid siden ved Anlæget af Furness-Banen er aabnet lettere Adgang. Hvad der hidtil har været bekjendt om dette Monument, er følgende: I Vol. 4 af D. og S. Lysons' »Magna Britannia« (4to. London, 1816) finde vi en slet og ukorrekt Afbildning og følgende Text, Side CCI: »Korset paa Gosforth Kirkegaard er fjorten Fod højt; den nederste Del deraf er næsten rund, og den øverste Del næsten firkantet. Alle fire Sider ere prydede med forskjellige Slyngninger og andre Ornamenter, samt med endel Figurer af Mennesker og Dyr udhuggede i Basrelief. Ejendommeligt er det, at Figuren af en Mand til Hest paa Nordsiden er gjentaget i omvendt Stilling, med Hovedet nedad, og paa Vestsiden findes en lignende Figur anbragt paa samme Maade«. — I Dr. John Stuarts uvurderlige »Sculptured Stones of Scotland«, folio, Vol. 2, Edinburgh 1867, finde vi paa Pl. 24, 25, 28 dette

Kors og (paa Pl. 28) de Fragmenter af andre Kors, der ere fundne paa samme Kirkegaard og »nu (ɔ: dengang) ere i Præstens Besiddelse.« Hans *Beskrivelse* indtager kun et halvt Dusin Linier. *Tavlerne* (24 og 25, Dobbelt-Bladet) give smukke lithografiske Afbildninger af alle fire Sider, ikke mindre end 18 Tommer høje. Men Enkelthederne ere mærkværdig fejlagtig gjengivne, og intet Menneske vilde nogensinde været i Stand til at finde LOKE her. Den lærde Forfatter siger intet om, hvorfra han har faaet sine Tegninger.

Mr. Calverley, — der hos Rev. Thomas Lees, M. A., Præst i Wrey, Carlisle, og hos Dr. Parker i Gosforth har fundet stor Bistand og Velvillie, idet den første stillede sit værdifulde Bibliotek til hans Disposition og den anden forsynede ham med Fotografier[1]) — skriver til mig, efter at han i den rigtige Aarstid, Vinteren, har ladet Korset rense: »Korset er af rød Sandsten. Det staar paa et rektangulært, udekoreret Fodstykke med tre Trin, og er fjorten og en halv Fod højt; det er helt hugget af *én eneste Stenblok*. Tæt ved staar der paa et lignende Fodstykke et Fragment af et Skaft, der ser ud til at have hørt til et lignende Kors«. Jeg har et eller andet Steds set berettet, at disse to Kors oprindelig tilsammen dannede *ét* Grav-Mindesmærke, hvor da det ene stod ved Hovedet, det andet ved Foden af Graven.

Den Homilie, der prædikes af denne Monolith, synes mig med faa Ord at være: DET ONDES FALD OVER FOR DET GODE; GUDS TRIUMF, GJENNEM KRISTUS, OVER SYNDEN, DØDEN OG DJÆVELEN. Den er en hellig Billedbog, der taler til Øjnene blandt en skandinavisk eller anglisk Befolkning, som endnu

---

[1]) Uden de store og smukke Lysbilleder, for hvilke jeg maa takke Dr. Charles A. Parker, C. B., vilde det have været mig en Umulighed at naa til mange af mine foreløbige Tydninger af Figurerne paa dette Kors.

for en stor Del var hedensk, og den forkynder dem den kristne Lære gjennem Henvisninger til sideordnede Forestillinger i deres egne hedenske Overleveringer, paa en Maade, som alle maatte kunne forstaa. Thi alle Mythologier indeholde nogle Elementer eller nogen Gjenklang af den oprindelige Sandhed. Den begavede Biskop eller Præst, som tegnede denne omhyggelig udførte Dekoration, har tænkt og sagt, som før ham den hellige Paulus tænkte og sagde (Acta, 17, 23): »Den Gud, som I dyrke uden at kjende, ham er det, jeg forkynder Eder«.

I. Syd-Siden. — Drage-Slangen øverst oppe angriber forgjæves de hellige Symboler paa Korsets Top. Svine-Ormen nedenunder — Leviathan[1]), tænkt som identisk med de Svin, i hvilke Kristus jog Djævlene ind — altsaa en af flere Elementer kombineret bibelsk Djævel — har en Ring i sin Snude; hans Magt er lammet for bestandig.

Hosstaaende Kemitypi, et af fire, som Prof. Magnus Petersen i Kjøbenhavn har udført efter Bestilling fra »The Cumberland and Westmoreland Archæological So-

---

1) »Kan Du drage Leviathan op med en Fiskekrog eller dens Tunge med et Reb, som Du sænker i Dybet? Kan Du sætte en Ring i dens Snude eller bore dens Kjæbe igjennem med en Torn?« Iob, cap. 40, v. 20—21. — I de skando-angliske Lande bliver Leviathan (= Krokodilen eller Hvalfisken, eller hvad det ellers var) til den nationale MIDGARDSORM.

ciety«, gjengiver det Stykke af Korsets Skaft, der udfyldes af denne foran beskrevne Svine-Leviathan. Dette Stykke er en umiddelbar Fortsættelse opadtil af det, der gjengives ved nedenstaaende Afbildning af den guddommelige Hjort, der træder Fenrisulven og Midgardsormen under Fødder. De andre tre for Cumberland-Selskabet udførte Afbildninger ere: Korsfæstelsen, Hejmdal-Scenen og Kristus som Vidar. For Tilladelsen til at tage Clichées af disse fire Plader, før de sendtes afsted til England, maa man bringe Cumberland-Westmoreland-Selskabet sin Tak.

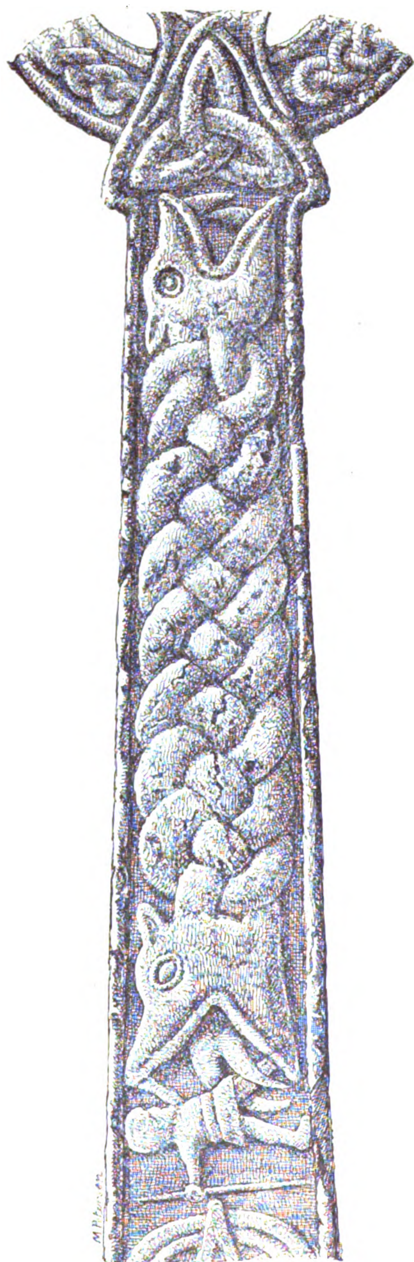

Længere nede ses, som sagt, den guddommelige Hjort sejrrig nedtrædende den nordiske Helvedes-Ulv FREKE (= den Graadige), bedre kjendt som Fenrisulven[1]), og ved dens Side den rædselsfulde JORMUNGAND eller Verdensslange; begge disse Uhyrer vare et unaturligt Afkom af LOKE, Baldors Banemand, den lumske og grusomme skando-angliske Djævel. Jeg gjengiver her denne interessante Episode, foto-xylograferet af Hr. Rosenstand efter det store Fotografi.

(Øverst oppe paa den østligste Penrith-Støtte, findes under Korset, tilsyneladende den samme Figur. Den har fire Ben, og hvis det ikke er Hjorten, maa det være Lammet eller Løven. Skjønt Figuren er beskadiget, ses

---

[1]) Mr. Calverley har atter undersøgt Korset, efter at South-Kensington-Museets Folk havde taget Gipsafstøbninger af det. Det er som Følge heraf endnu renere end før. Mr. C. skriver mig til, under Dato: 22de Sept., 1882: »Selve Ulven er tydelig; dens lange børste-lignende Hale ligger tæt ind til dens Bagben«. Dette var det ikke muligt at se tydelig paa det Lysbillede, hvorefter mit Træsnit er udført.

det dog, at den er et Symbol paa Kristus, der triumferer over de sammenslyngede Drageskikkelser, under dens Fødder og rundt omkring den.)

Derpaa følger nedenunder en Rytter med en Landse, efter min Opfatning den KONGERNES KONGE, der omtales i St. Johannes's Aabenbaring (Cap. 19) som kjæmpende paa sin Stridshingst imod de onde Magter. Her rider han frem hen over den nu hovedløse Slange og et Uhyre med Menneskehoved, der ligeledes er slaaet til Jorden.

II. Øst. — En dobbelt, sammenslynget Ulve-Slange eller Svine-Orm. Foroven angriber den med sit ene glubende Hoved forgjæves den hellige Treenighed (Triquetret, her overalt udhugget enkelt). Forneden aabner *den Herre Kristus* med Magt det andet Hoveds

Gab med sin venstre Haand, idet han med sin tunge Sko træder paa Underkjæben[1]). Paa denne Maade smelter Kristus her sammen med eller er afbildet som den tause Gud VIDAR (= Gjenføderen), (W)odens Søn, der i den sidste store Kamp paa denne Maade fælder Fenris-Ulven, og efterat den syndefulde Jord er brændt op, kommer tilbage til den nye Himmel og den nye Jord. Men paa nærværende Kors er han ogsaa allerede »Sigor«, Sejrherre over et hovedløst Orme-Uhyre, der ses nedenunder ham, og imod hvilket hans højre Haand løfter Staven, Tegnet paa Magten.

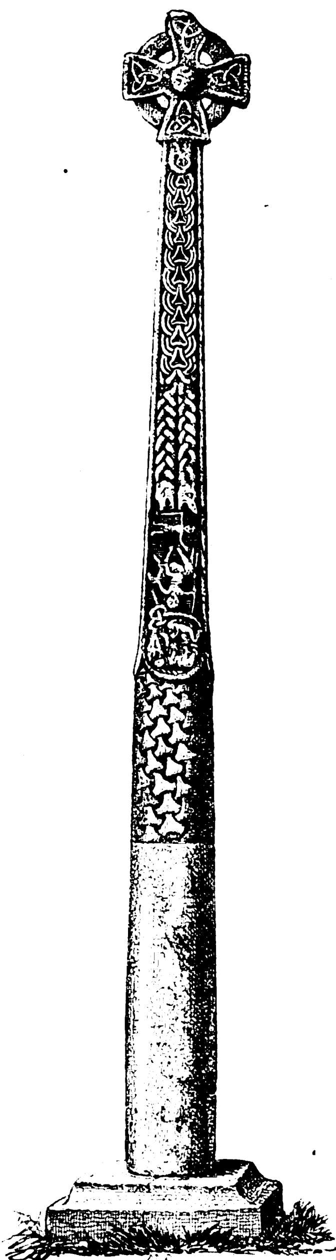
Under denne Scene ses, i et aflangt Felt, en Fremstilling af det store Offer: Gudmennesket, der ofrer sig selv for at løskjøbe os. Den Korsfæstede er paaklædt og ombeltet og staar frit ligesom paa de ældste occidentalske Fremstillinger; Korset er underforstaaet og ses ikke. Herunder ser man en ligeledes ombeltet Soldat med sin Landse, der gjennemborer Kristi højre Side, hvorfra der udgaar en Blodstrøm, som snart deler sig i tre Straaler og siden opløses i Draaber. Ligeoverfor Soldaten staar Maria Magdalena med sin Alabaster-Salvekrukke, et langstrakt, snevert, foroven stærkt tilløbende *alabastrum* eller *unguentarium*, der ender i en fin Aabning eller Munding. Hendes store Haar-Fletning, der falder ned ad Ryggen, ligner den, som SIGYN bærer paa Loke-Billedet[2]). — Nedenunder disse to Figurer findes

---

[1]) »Nu, da Korset er rent, ses Figurerne tydeligere end før. Paa Øst-Siden hviler Mandens ene Fod (den venstre) indeni Munden paa Uhyret; Foden (der tildels er brudt af) har traadt paa Underkjæben. Den venstre Haand ses tydelig vridende Uhyret sønder.« (Uddrag af et Brev fra Rev. W. S. Calverley, som netop da atter havde besøgt Korset, dateret: 22de Sept., 1882.)

[2]) Denne paafaldende Anbringelse af Maria Magdalena, der i de ældre Tider er noget saa sjeldent, — skulde den her maaske være et nyt Spor af den Kilde, hvoraf saa meget af Englands ældste Kristendom er øst? Det er atter i ORIENTENS KIRKE, at denne Helgeninde navnlig æredes højt; dernæst

en sammenslynget Dobbelt-Slange. Paa svenske Rune-Mindesmærker ses Slangen undertiden saaledes dobbelt, eller endog tredobbelt, for at forstærke Indtrykket eller af rent dekorative Grunde, selv naar der i den fremstillede Scene kun er Tale

---

i GALLIEN, hvis Kristendom for største Delen kom fra Østen; saa i IRLAND, der vandtes for Kirken ved Prædikanter, der vare oplærte i Gallien og Britannien, saasom Columba, Aidan, Cuthbert og de øvrige. Legenden fortalte tidlig vidt og bredt om Maria Magdalenas og hendes Families Rejse til Marseille, og om Lazarus's tredive-aarige Biskop-Virksomhed dér. I Gallien vidste man allevegne at fortælle om hendes Hellighed og Mirakler. Paa Ruthwell-Korset (fra omtrent Aar 680, se min Old-North. Run-Mon. Vol. 1, p. 414 og Afbildning) er hun udhugget aftørrende Jesu Fødder med sit lange Haar. Selve denne Scene er paa Stenkorset beskrevet med latinske Uncialer, og hendes ALABASTRUM UNGUENTI er specielt omtalt, skjønt den ikke findes angivet paa Sten-Billedet.

om *ét* saadant Uhyre (som f. Ex. hvor vi se Sigurd fælde Dragen).

III. Nord. — Øverst paa Korsets Top findes Fletværk, længere nede et Tov-Mønster, der løber lige nedad. Den mysteriøse vingede Spøgelse-Kjæde paa Stammen, der drives nedad af Triquetret (den hellige Treenighed) paa Korsets Arme, betragter jeg som den apokalyptiske Antikrist. Vi se ham her udæsket til den afgjørende Kamp af den landsevæbnede KONGERNES KONGE nedenunder, der stoltelig sidder paa sin Stridshest. — Det er tilsyneladende ogsaa den samme Sejrherre, der driver DØDEN PAA SIN BLEGE HEST ned i Helvede, hvorfra der ikke er nogen Udvej, som den endeløse Knude nedenunder ham antyder. Den kristne Kunstner har saaledes her undgaaet den hedenske Hela eller Hel, Dødens Gudinde, Lokes tredie Barn med Jætte-Hexen Angurboda, og har holdt sig til den kristne Aabenbaring med dens Dødens Konge. Den første rider, efter Traditionen, paa en *trebenet* Hest, medens den andens Ganger har *fire Ben*. Den *ottebenede* Slejpner, (W)odens dæmon-fødte Livhest, er fundet udhugget paa gotlandske Stene.

IV. Vest. — For at sætte Læseren i Stand til at danne sig en Forestilling om Korset i dets Helhed vedføjer jeg en Afbildning af den vestlige Side, rigtignok i en meget lille Maalestok. Dette Billede, saavelsom Afbildningen af Loke-Episoden, er tegnet og kemityperet af Prof. Magnus Petersen efter de store Fotografier. — Slange-Uhyret søger forgjæves at bide i det forfærdelige Triquetrum, der paa denne Side er udhugget dobbelt i alle fire Korsarme. Længere nede driver den ombeltede Frelser med sin højre Haand, hvori han svinger Staven[1]), Dobbelt-

---

[1]) I den nordiske Gudelære spiller Staven — Symbolet paa *Magt over levende og døde* — en stor Rolle. Senere gaar den over til de kristne Helgene.

Dragen tilbage, medens han i sin venstre Haand holder det hedensk-nordiske Horn, hvis Klang giver Gjenlyd over alle Verdener og kalder alle, der eje Styrke, til Modstand mod den hedenske Gog og Magogs fule Hære. I dette Tilfælde er altsaa HEJMDALS GJALLAR-HORN, Asgards søvnløse Vægters Horn[1]), ganske naturlig overført paa Herren; og Kristus-Hejmdal bliver paa denne Maade den altid aarvaagne og forsynlige Hyrde for sin Menighed, saavelsom Folkets evige og almægtige Konge og Leder. — Med den Haand, hvori han holder Hornet, slynger han DØDEN OG DJÆVELEN ned i det bundløse Dyb. Døden paa sin Hest er atter her laant fra Aabenbaringen (cap. 6, v. 8 og cap. 19, v. 14). Nedenunder Døden kunne vi alle se den nordiske Djævel LOKE, den gode Baldors Drabsmand. Han er her fremstillet ganske i Overensstemmelse med det skandinaviske Gudesagn. Han er bunden med Hænder og Fødder til en Klippe; saaledes blev han nemlig straffet af de vrede Guder. Ovenover ham udspyer Slangen sin Gift, medens SIGYN, Forbryderens trofaste Hustru, med en Skaal opfanger Giftdraaberne. Naar hun gaar til Side for at tømme Koppen, ere Lokes Smerter

---

1) Hejmdal bor paa Himmelborg ved *Bever-raust* (den bævrende Bro = Regnbuen), som han forsvarer mod Bjerg-Riserne. Efter engang at have jaget sit Sværd igjennem Loke, fik Hejmdal ogsaa Tilnavnet Loke-Tæmmer. I Ragnarauk (Gudedæmringen, den sidste store Kamp) fælder Hejmdal Loke, men falder selv for denne. — I 1832 sagde N. F. S. Grundtvig (Nordens Mythologi, p. 542): »I Universal-Historien staar unegtelig ogsaa Kristus som en Hejmdal, der vække de aandelige Kræfter paa Jorden til den sidste Strid«. Vore hedenske Forfædre holdt saaledes fast ved den store Tanke, der kaster en saa mystisk Straaleglans over det kristne System, at vi Mennesker have den vidunderlige Forret at kunne arbejde sammen med Gud. I Overensstemmelse hermed samles alle tapre Krigere i Valhal og indøves dér af (W)oden til at hjælpe ham i den sidste rædselsfulde Kamp mod Syndens Hærskarer.

saa store og hans Vridninger saa forfærdelige, at Land og Hav rystes derved; dette er den virkelige Grund, til hvad vi kalde *Jordskjælv*. —

Nedenunder det hele og under alle de udhuggede Billeder findes vore Forfædres rundstammede Verdens-Træ, der fortæller *os* den samme Historie, som det fortalte *dem*, blot forkristnet. Biskop N. F. S. Grundtvig (Nordens Mythologi, Anden Udgave. Kjøbenhavn, 1832, Side 229) har i sin Tid sagt om dette Menneslægtens Stamtræ, at det »er gothisk tilgavns, og lader sig ikke afmale, end sige stenhugge«. Og dog findes det her og andetsteds i England tydelig nok »stenhugget«, hvilket sikkert vilde have glædet den gode gamle Biskops Hjerte, om han havde vidst det.

Og *hvor gammelt* er nu dette Stenkors, som det staar der, firsidet foroven og cylindrisk for neden? I Sandhed et omstridt Spørgsmaal. Der er ingen, der ved det. Det er »forhistorisk«; det har overlevet alle de Erindringer og Sagn, der knyttede sig til det og alt, hvad der engang existerede omkring det. Alt, hvad vi formaa at sige, er, at det, ligesom adskillige af dets ældste nordengelske Kammerater, hører til den alderældste kelto-angliske Type, som vi kjende, og viser tilbage til de store kelto-northumbriske Missioner i det sjette eller syvende Aarhundrede. Det bærer ingen Indskrift. Hvis den anden *nu forsvundne* Stenstøtte virkelig har hørt sammen med denne, og det hele tilsammen har udgjort *ét* Grav-Mindesmærke, er der en Mulighed for, at Gravskriften kan have staaet paa den ødelagte Sten. Hvis det ikke var saa, har det vel været en Slags Kirkegaards-Bibel, en Sten-Prædikant, der her, som andetsteds, er rejst til Folkets Belæring. I ethvert Fald er det kristent Snille, der har ledet Udførelsen, og de Mænd, der have udført Arbejdet, have været i høj Grad dygtige i deres Kunst, rimeligvis Haandværkere, der vare

indkomne fra Italien eller Gallien. Jeg kjender intet andet Kors i hele Kristenheden, der er i den Grad elegant og formskjønt som dette og tillige saa rigt dekoreret med ikke romanske Ornamenter.

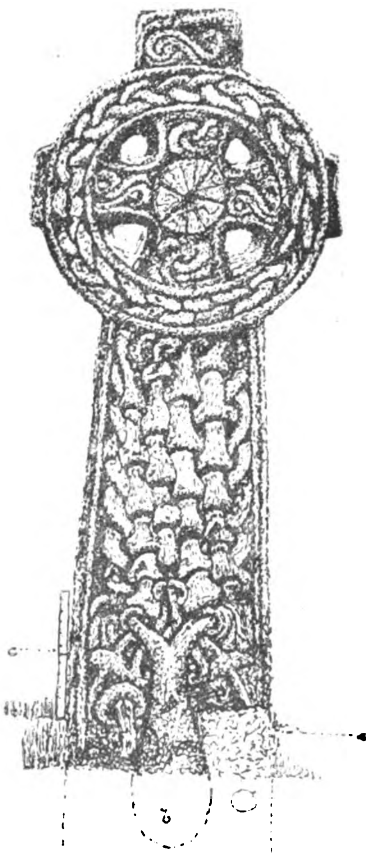
Der er imidlertid én paafaldende Omstændighed, der maaske kan hjælpe os til nogenlunde at fastsætte dets Tidsalder. Det er klart for alle og enhver, at dette *kristne* Mindesmærke *er gjennemtrængt af Hedenskab.* Det behandler aabenbart den sande Tro i en Belysning og med en Opfattelse, der er laant fra den gamle Religion, hvis Plads Evangeliet kom til at indtage. Det er hedenske Guder og Myther, behandlede med al Respekt, som vi her have for vore Øjne. Hvordan kunde da dette lade sig gjøre?

Det *kunde virkelig* lade sig gjøre, her som andetsteds, hvilket bliver forstaaeligt, naar vi tage i Betragtning, at disse Billeder ere udhuggede i hin Dæmringsperiode i Nord-Englands Historie, da keltiske og angliske Udsendinge, hvoriblandt mange, hvis Begavelse var ligesaa stor som deres Iver og Menneskekjærlighed, gjennemkrydsede de uvejsomme Egne i disse nordlige »Riger og Lande«, forkyndte den nye Frelser og vandt den ene Høvding efter den anden med Land og Folk for Kristus og hans Kirke. Paa dette meget tidlige Tidspunkt var en saadan Sammenblanding af de to Religioner, en saadan Forkyndelse af den nye Tro ved Hjælp af den gamle, tilmed da der i begge fandtes Grundbegreber og Forestillinger, der væsentlig stemmede overens, ligesaa uundgaaelig som den maatte være tilladelig. Sligt har fundet Sted allevegne under lignende Forhold, hvorsomhelst en Mission blandt »Barbarer« har fæstet Rod og er bleven populær ved at slaa paa Nationalfølelsens Strenge. — Men alt dette kan ikke være sket *senere* end det syvende Aarhundrede. Jo hurtigere Kristendommen spredte sig, og jo dybere den slog Rødder blandt Befolkningen, desto *mindre* kunde Biskopper og Gejstlighed tillade en vedvarende Benyttelse paa offentlige *kristne* Mindesmærker af Symboler

og Billeder, der vare saa »stødende« og saa aabenbart *hedenske*.

Saaledes for Exempel her Mytherne om Verdens-Træet og om Loke og Sigyn med samt hendes Skaal. Heller ikke kjender jeg noget andet Kors med *et rundt Skaft*, endsige med et rundt Skaft *udhugget i Skikkelse af et Træ*. I Juli 1882 besøgte jeg Beckermet i Cumberland; men Kors-Skafterne her ere *ikke runde*; man har kun mere eller mindre ladet dem beholde deres naturlige rundede Form, ubetydelig rettet og *uden* noget udhugget Billede af et Træ eller nogetsomhelst andet. De lavere Dele af de to Penrith-Kors i Cumberland ere ogsaa kun rundagtige, ikke runde; de ere i høj Grad sønderbrudte og vejrbidte, og vi kunne ikke mere se, hvorvidt Ornamenterne paa Skafterne have skullet forestille Træer. Det synes dog at have været et af sammenvævede Grene dannet Mønster. — Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa det vanskelige og indviklede Spørgsmaal om det hellige Træ og dets Dyrkelse, som vi kjende fra de ældste ariske Lande og Tider. Det staar naturligvis i Forbindelse med Livets Træ i Paradiset og senere med det specielle Kristus-Træ, VINSTOKKEN, hvoraf enhver sand Kristen er en Gren. Paa kristne Gravstene antager det en Uendelighed af Former, som oftest Variationer af et Kors, der spirer op af en Vinstok. Og denne Ide er undertiden udtrykt paa en overordentlig smuk Maade, nu og da med dyb poetisk Følelse. Saaledes for Exempel paa Great-Milton-Stenen i Oxfordshire (Cutts, Sepulchral Slabs, pl. 48). Fra Roden — LAMMET med Glorie (KRISTUS) — skyder der op en i den gængse Stil udført rig Vinstok, der øverst oppe ender i et Kors af Blomster, i hvis Midte der atter ses et andet Kors. Paa det her omtalte Gosforth-Kors er det tydelig nok det nordiske VERDENSTRÆ, YGGDRASIL, der af de kristne Udsendinge er identificeret med LIVETS TRÆ i Edens Have og benyttet til allegorisk at betegne dette. Men dette Livets Træ var atter, fra de ældste

kristne Tider af, et Sindbillede paa Kristus. Saaledes er det blevet forklaret baade af latinske og græske Kirkefædre, lige fra Justinus Martyr ved Midten af det andet Aarhundrede og ned til Reformationen. Luther og Calvin hævde denne Opfattelse og erklære begge udtrykkelig, at Paradis-Træet er den Herre Kristus. — Men vi have et andet, endnu tydeligere Exempel paa det hedenske YGGDRASIL som Sindbillede paa Kristus, der opholder alt, hvad der er til. Jeg vedføjer her (efter Rev. W. S. Calverley's Afbildning i »Transactions of the Cumberland and Westmoreland Antiq. and Archæol. Soc.« for 1881) en Gjengivelse af den ene Side af det fra det syvende eller ottende Aarhundrede stammende Stenkors paa Dearham Kirkegaard i Cumberland, som jeg selv har undersøgt[1]).

Vi vilde rimeligvis opdage Spor af endnu flere hedenske Myther eller specielle Træk af de samme

[1]) Fem Fod og fem Tommer højt. Ved a findes der et Brud i Stenen, b viser den af Jorden skjulte Fortsættelse af Træets Stamme, og c er en Maalestok, 1 Fod lang.

paa disse skando-angliske Oldtidslevninger[1]), hvis vi blot besade, *nedskrevne paa Pergament* med alle Enkeltheder og stedlige Variationer, de Gudesagn, der engang vare gængse over hele England, Danmark, Sverige og Norge. Hvad der er tilbage deraf, stammer hovedsagelig fra Island og de norsk-islandske Kolonier; kun lidet er kjendt fra Danmark, endnu mindre fra England.

Slige *overlevende Rester* træde os imøde allevegne og spille endnu en Rolle midt iblandt os. Jeg skal anføre et Exempel herpaa. I Juli 1882 besøgte jeg et elegant unitarisk Kapel i London. Det har et stort moderne Vindue med Glasmalerier. Forneden er i tre Felter fremstillet Scener af Kristi Liv. Foroven findes en Mængde Symboler, gjengivne efter gamle Billeder. Blandt dem findes *Triquetret*, det bekjendte Sindbillede paa den hellige Treenighed, og dernæst det saakaldte *Swastika*, Sindbilledet paa Sol-Guden, Kilden til evigt Lys og evig Glæde, som jevnlig overførtes paa den Herre Jesus. Den, der komponerede dette Vindue, har naturligvis blindt hen kopieret som blotte Ornamenter billedlige Fremstillinger, om hvis symbolske Betydning han intet vidste.

Der er endnu en Omstændighed, hvoraf vi kunne slutte, at Gosforth-Korset maa være overordentlig gammelt: vore *ældste* britiske Dokumenter indeholde nemlig haarde

---

[1]) I Skandinavien kunne vi ikke vente at træffe meget *rent hedensk* paa de ældste kristne Mindesmærker. De skandinaviske Lande vare ikke kristne af Navn før omtrent ved Aar 1000. Og ved den Tid vare de hedenske Myther allerede for en stor Del lagte til Side eller modificerede og Troen paa dem svækket. Paa den anden Side var ved den Tid den occidentalske Kirke *strengt disciplineret* og undgik i Regelen Billeder af Gudesagn som Dekoration paa Gravstøtter, Døbefonter og deslige. I Nord-England derimod havde i det sjette, syvende og ottende Aarhundrede vidtstrakte Egne en skandinavisk Befolkning, der endnu var hedensk, medens Kirken viselig samtidig var tolerant.

Bestemmelser og Forbud, givne paa Synoder, ved Love eller paa anden Maade, *imod* nogle Levninger af Hedenskabet, der for største Delen ere ubetydelige og uskadelige i Sammenligning med de farlige hedenske Gudesagn, der offentlig kaldes i Erindring ved denne Stenstøtte. Den *tidligste* Tid, vi kunne sætte den til, er det 6. Aarh., den *seneste* det 8. Det er i enhver Henseende rimeligst at antage, at dens Tilblivelse falder i Løbet af det 7. Aarh. Forøvrigt er den nærmere Bestemmelse af Tidspunktet forsaavidt ganske uden Indflydelse paa min Opfattelse af Monumentet, som *alle* indrømme, at Korset *umulig kan* være *senere* end det ottende Aarhundrede og bærer Vidnesbyrd om Overleveringer, der ere indførte med Kolonisterne Aarhundrede tidligere. Kort sagt, jo *senere* vi sætte det, desto mere usandsynligt eller rentud *umuligt* bliver det, at saadanne Ting *overhovedet* kunne være udhuggede paa det. — Naar paa Ruthwell-Korset, der stammer fra omtrent Aar 680, Kristus næsten bliver til BALDOR, kan det ikke vække Forundring *her* paa Gosforth-Korset[1]) at finde LOKE, SIGYN,

---

[1]) I August 1883 havde jeg den Fornøjelse at foreslaa Autoriteterne ved South-Kensington-Museet, at de skulde lade tage Kopier, Afstøbninger, af Korset og Fragmentet i Gosforth og lade dem opstille i Museet, — saasom disse kostbare Oldtidslevninger nu ved Jernbane vare gjorte let tilgængelige og saaledes udsatte for alle de Farer, en Strøm af Turister fører med sig. Ideen fandt Tilslutning og Museet vil lade den udføre. Da Formerne ville blive omhyggelig bevarede, ville snart lignende Afstøbninger være at finde i Ashmolean-Museum i Oxford og i Fitzwilliam-Museet i Cambridge. Jo flere Exemplarer der tages af slige Afstøbninger, desto billigere vil hvert enkelt kunne haves. Forhaabentlig ville de nordiske Museer ikke undlade at benytte Lejligheden til at komme i Besiddelse af Kopier af Mindesmærker, der ere saa mærkelige i og for sig og frembyde saadanne Illustrationer til den gamle skandinaviske Mythologi. — Jeg skal tilføje, at paa det aarlige Møde af The Royal Archæological Institute of Great Britain and Ireland, der afholdtes i Carlisle, d. 1ste —

VIDAR, HEJMDAL, FENRIS, MIDGARDS-ORMEN eller Verdens-Slangen og Verdens-Asken YGGDRASIL, naar dette Kors er *i det mindste* ligesaa gammelt.

GOSFORTH, CUMBERLAND, ENGLAND.

Vi maa takke Dr. Parker ikke alene for hans uegennyttige Bestræbelser for at hendrage Opmærksomheden paa det smukke Gosforth-Kors, men ogsaa for hans velkomne Fund af et andet højst interessant Kors-Fragment. Under 7de Juli 1882 var han saa venlig at tilsende mig sin egen værdifulde Beretning om de Undersøgelser, der ledte ham til denne interessante Opdagelse. Denne Beretning aftrykker jeg, med hans Tilladelse, her:

»Den 16de Marts 1882 gik jeg ned til Kirkegaarden i Gosforth for at tage nogle Maal af det store Kors, der staar paa Syd-Siden af Kirken, omtrent midt paa Kirkegaarden. Dette Kors havde »fordum«, som der berettes, »en »Mage, der stod omtrent syv Fod fra det, medens der »mellem de to Støtter laa en vandret Sten, paa hvilken der »saas raat udhugget Billedet af et stort Oldtidssværd.

9de August, blev der den tredie August forelæst en Afhandling, skrevet af Rev. W. S. Calverley og Dr. Charles A. Parker, C. B., i Forening. Den vil blive publiceret, med Illustrationer, i »Transactions of the Cumberland and Westmoreland Ant. and Arch. Soc.« Part 2, VI. 1883. Vi have det Haab, at Dr. Parker vil udgive store Fotografier af sine fortrinlige og yderst omhyggelig udførte Omrids-Tegninger af dette Kors. — (Nov. 1882.) Afstøbninger af Gosforth-Korset og af det bekjendte Irton-Kors i Yorkshire findes nu i Kensington-Museet. Og jeg har den store Fornøjelse at kunne tilføje, at Mssrs. Williams og Norgate for kort siden have udgivet, til meget lav Pris, Dr. Parkers Beskrivelse af Gosforth-Korset etc. med fortrinlige autotyperede Afbildninger af samtlige Oldtidslevninger.

»Denne Sten er borttaget endnu i Mands Minde; og det »Kors, der kronede de *to Støtter*« (tydelig nok en Trykfejl »for: den *anden Støtte*)« blev, efterat denne Støtte ubarm-»hjertig var hugget ned og omarbejdet til at tjene som »Soluhr, anbragt i Præstens Have i Gosforth, hvor det »endnu findes« (Gentleman's Magazine, Part II, 1799, Vol. 79, pag. 833). »Paa den Støtte, der blev ødelagt, fandtes der to utydelige Billeder af Heste og Ryttere« (Jefferson's Allerdale above Derwent, p. 303).

»Disse Støtter stode rimeligvis i Øst og Vest; og den østlige er da den, der endnu existerer.

»Næsten lige Syd for det bevarede Kors (der staar, med Fladerne i Øst og Vest, paa et firkantet Fodstykke med to Trin) findes et simpelt firkantet Fodstykke, 2 Fod 7 Tommer i den ene Retning, 2 Fod 9 Tommer i den anden, og godt og vel 2 Fod tykt. Hjørnerne af denne Sten vise omtrent mod Nord, Syd, Øst og Vest. Midt paa Overfladen findes et firkantet Hul, paa alle fire Sider en Fod og 11 Tommer langt og saa dybt som Stenens halve Tykkelse. I dette Hul staar det omtalte Soluhr, der er en ottekantet Pille, lidt over tre Fod høj, 8 Tommer i Diameter paa Toppen og 2 Fod, 8½ Tommer i Omkreds, meget for lille for det firkantede Hul, hvori den er anbragt.

»Afstanden mellem Sten-Korset og Soluhret er omtrent 15 Fod, maaske én eller to Tommer mere eller mindre, hvilket stemmer med Mellemrummet mellem de to Støtter ved Penrith.

»Paa Kirkegaarden opbevares to Korshoveder, begge ufuldstændige. Det ene synes at have været et Kors til en Bygningsgavl, og har ved Skaftets nederste Ende en Forlængelse, som passer nogenlunde til en Udhuling i en Gavlsten, der findes opbevaret ved Siden af det. Det er dekoreret med raat udført Fletværk. En af de vandrette Arme og den halve Korsring er afbrudt. Det maaler lodret 21½ Tomme foruden Fortsættelsen nedad, der er 5½ Tomme

lang. Den nederste Arm er forneden 6½ Tomme bred. — Det andet Kors er sværere og ligeledes prydet med Fletværks-Ornamenter i forskjellige Mønstre; paa den bevarede Del af Cirklen eller Korsringen findes et smukt Mønster, en Slags Lænke af Tovværk. Jeg antager, at dette er Topstykket til den manglende Støtte. Det maaler 22 Tommer paa tvers. Den øverste Arm er borte; den nederste, som er bredere end de to Tverarme, er 10 Tommer bred forneden.

»Jeg har hørt sige, at den »vandrette Sten, paa hvilken der saas et raat udhugget Billede af et stort Oldtids-Sværd«, skulde findes benyttet som Tverstykke over Døren paa et Hus, der i Landsbyen gaar under Navnet »Gosforth Gate« (Gosforth-Porten). Hvis dette forholder sig rigtigt, er den udhuggede Side ialtfald skjult.

»Da jeg var ved at maale Afstanden mellem Korset og Solskiven, blev jeg opmærksom paa en flad Sten, meget afslidt ved Fodtrin. Den dannede ligesom en Slags Fortsættelse af Soluhrets Fodstykke mod Nordost, og dens Overflade laa i lige Linie med Jordfladen. Da jeg saa, at det var en Sten for sig selv, besluttede jeg at tage den op for at undersøge denne Side af Fodstykket. Med betydeligt Besvær fik min Karl og jeg den løftet og vendt. Den var 5½ Tomme tyk, 27½ Tomme lang og 13½ Tomme bred. Til min store Glæde fandtes Undersiden udhugget i højt Relief. Midt paa den saas Spor af Kalk; men ved nærmere at undersøge Stedet fandt jeg, at der havde været lagt en Slags Grund for den af Tagsten og Kalk, hvilket rimeligvis forklarer Sagen. Jeg tog strax Stenen hjem med mig, forat den kunde blive bevaret og nærmere studeret.

»Denne Sten har ligget ved Foden af Soluhret i mange Aar. De ældste Folk i Landsbyen sige, at den har været der, saalænge de have levet, men ingen af dem har nogensinde hørt noget om, at der skulde være Figurer paa den. Rimeligvis blev den anbragt der i 1789, i hvilket Aar

Kirken blev udvidet og »næsten alle Oldtids-Levninger ødelagte«. »The Gentleman's Magazine« for 1799 siger: »Denne Sten er bleven borttaget endnu i Mands Minde, etc.«

»I gamle Dage stod Landsbyens Gabestok ganske nær ved det nu saa bekjendte, fuldstændig bevarede Kors; og sidste Gang den benyttedes, var det en Dreng, der blev straffet, fordi han paa en Søndag Morgen var klatret op til Toppen af Korset.«

Da Dr. Parker med sin sædvanlige Forekommenhed sendte mig et Fotografi af den her omtalte Sten, gjenkjendte jeg lige strax i de udhuggede Figurer en anden hedensk skandinavisk Mythe, THORS FISKERI EFTER JORMUNGAND, MIDGARDSORMEN, og besluttede selv nærmere at undersøge den. Dette gjorde jeg da i Juli 1882 i Forening med Dr. Charles A. Parker, C. B. og Rev. Ch. Dowding. Disse to Herrer toge i min Nærværelse et Papirs-Aftryk af Figurerne, og Dr. Parker tog desuden særlige Aftryk af Ymers (eller Hymes) Øxe og af Thors Hammer. Da disse Hjælpemidler til Studiet vare saa vigtige, ønskede jeg ikke at udføre dette Arbejde selv. Ingen skal kunne sige, at *min Fantasi* paa nogensomhelst Maade har kunnet paavirke Fotografierne (*to forskjellige*, begge givne mig af Dr. Parker) og Papirs-Aftrykkene, der ere det Materiale, hvorefter min udmærkede Tegner, Prof. Magnus Petersen, har udført omstaaende Afbildning.

Der har naturligvis existeret mange lokale Varianter af det gamle Sagn om THUNORS FISKERI EFTER VERDENSSLANGEN. Men de fleste af dem ere tabte. Kun to, begge fra Norge eller Island, ere komne til os, den ene i den ældre eller poetiske Edda, den anden i Prosa-Eddaen. Den Version, der findes illustreret paa nærværende Sten, stemmer i alt

væsentligt overens med den sidste af de to nævnte, som jeg anfører ndfr., efter R. Nyerups danske Oversættelse[1]).

---

[1]) Thor drager ud alene, uden sin Vogn og sine Gedebukke. »Han gik som en ung Mand ud af Midgard, og kom en Aften til en Jætte, som hed Ymer. Thor forblev der Natten over. I Dagningen stod Ymer op, klædte sig paa, og gjorde sig færdig til at ro ud paa Søen at fiske. Thor stod ogsaa op, klædte sig paa i Hast, og bad Ymer, han maatte følges med. Ymer svarede, han kunde kun have lidet Gavn af ham, da han var saa liden og ung, og, lagde han til — du vil fryse, dersom jeg ror saa langt ud og bliver saa længe borte, som jeg plejer. Thor sagde, at han kunde godt ro, og det vilde være uvist, hvo af dem der først vilde forlange at søge Landet igjen; og blev Thor tillige saa vred paa Jætten, saa det var nær, han strax havde ladet ham smage Hammeren. Dog lod han det bero, fordi han agtede at prøve sin Styrke paa en anden Maade.

»Han spurgte derpaa Ymer, hvad de skulde have til Mading, og fik til Svar, at det maatte han selv skaffe sig. Han gik da hen, hvor han saa en Del Ymer tilhørende Oxer, hvoraf han tog den største, som hed Himinbrioter, drejede Halsen om paa den og førte Hovedet med ned til Søen. Ymer havde allerede faaet Baaden ud i Vandet Thor gik ombord, satte sig bag i Skibet, tog fat paa Aarerne og roede saaledes, at Ymer maatte sande, at det tog en god Fart. Ymer roede tillige foran, saa at Roningen gik meget hurtig, og det varede ikke længe, før Ymer anmærkede, at de nu vare komne til det Sted, hvor han plejede at fiske. Thor sagde, han havde Lyst til at ro meget længere endnu, og roede de da et godt Tag endnu. Da sagde Ymer, at de vare komne saa langt ud, at det var farligt at opholde sig der for Midgardsormen. Thor sagde, han vilde ro en Bed endnu, som og skete. Ymer var slet ikke glad derved. Thor tog omsider Aarerne ind, lavede en meget stærk Fiskesnor til, der var forsynet med en ikke ringere eller svagere Angel. Han satte Oxehovedet paa, kastede det ud, og Angelen gik tilbunds. Man maa tilstaa, at Thor her ikke mindre narrede Midgardsormen, end Utgardeloke havde spottet ham, da han med sin Haand skulde løfte Ormen. Midgardsormen gabede over Oxehovedet, hvorved Krogen gik ind i dens Kjæbe. Da Slangen mærkede det, tog han saa grumt

Som Afbildningen viser, er den øverste Del af denne Stenblok beskadiget. Men heldigvis findes ganske den samme Fremstilling, *vel bevaret*, paa Gosforth-Korset og er gjengiven foran Side 15. Det er KRISTUS UNDER BILLEDET AF EN HJORT[1]), DER TRÆDER PAA DEN ONDE, som dog her ikke er

---

afsted, at begge Thors Næver sank mod Kanten af Baaden. Thor blev nu vred, iførte sig sin Guddomsstyrke, og strittede imod saa stærkt, at begge hans Ben gik igjennem Baaden, og bleve staaende paa Bunden. Derpaa trak han Slangen op paa Kanten, og det er vist og sandt, at aldrig er set et skrækkeligere Syn, end da Thor saa bister paa Slangen, og denne gloede og udspyede sin Gift mod Thor. Man siger endog, at Jætten Ymer skiftede Farve og blegnede af Angst, da han saa Slangen, og Vandet strømmede ind i Baaden, og lige idet Thor greb Hammeren, og løftede den i Vejret, da famlede Jætten til med sin Kniv og skar Thors Snor over, hvorved Slangen sank igjen ned i Havet. Thor kastede nu vel Hammeren efter den, og man siger ogsaa, at han slog Hovedet af den, men det sande er, at Midgardsslangen lever endnu, og ligger i Havet. Thor satte derpaa sine Næver imod Ymers Hoved, saa han styrtede baglænds overbord, og vendte Benene i Vejret. Thor vadede i Land.« Edda eller Skandinavernes Gudelære. Oversat ved R. Nyerup. 8vo. Kjøbenhavn 1808, ss. 73—76.

1) Ved Siden af andre Kilder benyttede man i Kirkens ældste Tider navnlig det andet Vers af den 22de Psalme (»Ligesom Hjorten gisper efter Vandløbene, saaledes gisper min Sjæl efter Dig, O, Herre!«) som Anledning til at fremstille HJORTEN som Symbol paa Fromhed og siden ogsaa paa fromme Folk, saasom Apostle, Kirkelærere, troende, bodfærdige, Asketer og dem, der attraaede at døbes. Men fremfor alle andre er Kristus specielt den hellige og skyldfri. Derfor blev HJORTEN et af Kirkens tidligste Sindbilleder paa KRISTUS, saameget mere, som man fra gammel Tid troede, at den opsøgte og fortærede giftige Slanger og drak deres Edder, ligesom Kristus tilintetgjør Synden. Denne Ide blev videre udviklet; en Hjort med et Krucifix paa sin Pande aabenbarer sig for St. Eustachius, St. Hubertus og andre, taler med dem som Kristus om sine Lidelser og opfordrer dem til Troskab imod sig. Hjorten findes derfor som Sindbillede paa Kristus paa forskjellige gamle kristelige Mindes-

repræsenteret af Helvedes-Ulven *og* Verdens-Slangen, men af Slangen *alene.* Nedenunder ses Ormen med sønderknust Hoved, og derunder igjen hele Mythen om THORS UHELDIGE FISKERI. Baaden ligger paa det dybe Hav, hvilket antydes ved de tre store Fiske. Jætten YME[1]) staar i For-

mærker, ligefra Katakomberne af, men den maa snart vige Pladsen for det mere almindelig optagne Symbol: AGNUS DEI, Lammet.

Noget helt andet er imidlertid KRISTUS-HJORTEN som *Konge* og *Erobrer*, triumferende ved Mildhed og Naade, indtil han omsider staar som den *uimodstaaelige Hersker*, der knuser sine Fjender og træder alle Uhyrer under Fødder. *Saaledes* opfattet betragter jeg den som et Laan, en overlevende Levning *fra det hedenske Nord*, en Reminiscens fra den smukke, straalende BALDOR, der som Personification af den opstaaende og over Himlen rullende SOL symboliseredes ved den rapfodede HJORT. Se F. Magnussen, Lex. Mythologicum, p. 719; Sv. Grundtvig, Sæmundar Edda, København 1874, p. 225; J. J. A. Worsaae: Nordens Forhistorie, Kjøb. 1881, p. 166. Gaa vi fra Mythologi til Mythologi, finde vi Hjorten som Solsymbol stadig følgende Solguden i alle Religioner. Da dette Symbol imidlertid væsentlig var af hedensk Oprindelse, kunde det ikke i Længden forblive Betegnelse for den kristelige Forløser. Lammet indtog dets Plads.

Men Hjorte-Symbolet var altfor gammelt og havde altfor dybe Rødder til, at det ganske kunde forsvinde. Saaledes blev det i den ældre Middelalder benyttet i Occidenten i en anden Betydning som Følge af en ny Forestilling. Det blev til en Betegnelse for det naturlige Menneske, den vandrende, vildfarende, verdslige Sjæl, der hjemløs flakker om i den med Bekymringer opfyldte Tilværelses Tykninger. I Skoven er der fuldt af vilde Dyr. Derfor blev Hjorten og andre vilde Dyr en Betegnelse for Hedninger og alle andre uomvendte. De bleve jagede af Mennesker og Hunde — hellige Tjenere af Kristus — indtil de dreves ind under Kirkens Tag. Disse Forestillinger bleve for et Tidsrum af nogle Aarhundreder meget almindelig benyttede ved Dekoration eller symbolsk Fremstilling paa Kors, Gravmindesmærker eller Døbefonter, navnlig i keltiske Lande. Men de ere nu allerede for mange Aar siden forglemte.

[1]) Se den mesterlige Afhandling af Prof. Konr. Gislason »Om Navnet Ymir« (Kjøbenhavn 1874, 4to, Særtryk af det kgl.

stavnen af Baaden; THOR staar agter ude og holder i sin venstre Haand Fiskelinen, hvis Krog som Mading bærer Oxehovedet, som Ormen har grebet fat i. Mellem Jætten og Hammerguden ses Masten med sin Kragerede, Mers eller Kurv, paa Toppen, en Fremstilling, vi meget tidlig støde paa, ogsaa i de klassiske Lande. I sin højre Haand holder Thu(no)r sin mægtige Hammer, rede til at ramme Uhyret. Jætten er forfærdet. Der er intet Øjeblik at spilde. Saa svinger han da sin Kniv eller Øxe, hugger Linen over, og Verdens-Slangen synker tilbage i Vandene og undslipper.

Det er ikke alene Mastens Udseende, der er højst interessant, men ogsaa Formen af YMES Vaaben og af THURS Hammer. Denne sidste er ikke ganske fuldstændig paa den ene Side, saasom den er lige ved Stenens Rand. Hele Skibet er kosteligt; det er det ældste Stenbillede, der er kommet til os, af den Slags Baade, som vore »barbariske« angliske Forfædre benyttede.

Den kristne Lærer har altsaa gjennem denne Sten sagt til sine hedenske Landsmænd: »Forlad Eders falske Tro! Selv Eders berømte Gud THUNOR formaaede ikke at fælde den store Midgards-Orm. Men vor KRISTUS knuste *virkelig* Slangens Hoved, og nu giver han os det evige Liv!«

Hvad angaar dette Brudstykkes Alder, saa gjælder her det samme, som er anført angaaende Gosforth-Korset paa samme Kirkegaard. I mine Øjne kan det umulig være senere end det syvende Aarhundrede. Men hvilken dets

---

danske Vidensk. Selsk. Skrifter). Han *beviser* her, hvad Prof. Sophus Bugge først har *formodet*, at YMIR — en bedre Form end HYMIR eller EYMIR — er etymologisk beslægtet med det mæso-gothiske Hunkjønsord IUMYO, *en Hob*, og endvidere, som Prof. Gislason tilføjer, med det norsk-islandske YMISS = *AYE-MISS, aldrig modende*, *bestandig for sig selv*, *mangfoldig og altid foranderlig*. Saaledes skulde YM med Mandkjøns-Endelse, betyde *den raa*, *sværlemmede Chaos-Kjæmpe*.

Tidsalder saa end er, saa hører det til de allerældste Mindesmærker om vore Forfædre og kan umulig være et Resultat af noget Sammensurium, fabrikeret af »Vikinger« i det niende eller tiende Aarhundrede efter Kristus.

ST. PIERRE. MONMOUTHSHIRE, ENGLAND.

Jeg antager, at vi ved Hjælp af denne nye Nøgle — den nordiske Mythologi — ville blive istand til at tyde og forstaa mange symbolske Figurer paa vore ældste skando-gothiske Oldtidslevninger, som hidtil have været os en Gaade. Trods den grændseløse Ødelæggelse af slige gamle Mindesmærker, vil der dog rimeligvis endnu findes adskillig flere Exempler paa Stenbilleder af LOKE. Hvor Mindesmærkerne have lidt meget, eller hvor Afbildningerne ikke ere paalidelige, vil jeg ikke indlade mig paa at benytte dem. Men jeg kan tale om, hvad jeg selv har set i Juli—August 1882. Paa den meget store og raat udførte, med flade Relieffer dekorerede Granit-Døbefont i Kirkburn Kirke, East Riding af Yorkshire, fra det ottende eller niende Aarhundrede, findes saaledes blandt andet i den underste Række Fremstillinger et Felt, hvori ses den hellige Treenighed (Triquetrum) forgjæves angrebet af HELVEDES-DRAGEN, HELVEDES-ULVEN og MIDGARDS-ORMEN. — Det største tilbageværende Stykke af de tre (8de Aarh.?) Stenkors eller Stenstøtter ved Ilkley, i West-Riding af Yorkshire, bærer paa en af de fire Sider udhugget i Relief utvivlsomt et Billede af Kristus med Glorie; nedenunder ham ses tre forskjellige Felter med betvungne DRAGER eller Orme.

Højst mærkelig er en Gravsten i St. Pierre, Monmouthshire, der stammer omtrent fra Midten af det 13de Aarhundrede. Jeg gjengiver den her, efter E. L. Cutts, »Manual for the Study of the Sepulchral Slabs and Crosses of the Middle Ages« (8vo. London, 1849, pl. 52).

Vi se herpaa det nordiske Verdenstræ YGGDRASIL (det, der bærer den frygtelige, bærer Woden), fremstillet som Livets Træ, hvis Blomst er Korset[1]). Paa dets Stamme og Grene sidder den *vise Ørn*, den *aarvaagne Høg* VEÞRFAULNIR (VEJR-FJÆLEREN, Storm-Skjuleren, Uvejrsdæmperen), to andre Fugle og *Bud-Egernet* RATATASK (Gren-Gnaveren). Ved Træets Fod ser man *Drage-Slangen* NIDHAUGG (den mørke, dødbringende Nedhugger) afbide Roden til denne velsignede Aske-Vinstok. Men den gaar ikke til Grunde, saaledes som Yggdrasil gjør paa Dommens store Dag (Ragnarauk), thi den holdes sikkert af den guddommelige Haand (Kristus), der griber om den højt oppe, hvor den skyder i Vejret

[1]) Efter Eddaerne er det i Niflhejm (Taagehjem, Helvede), under Kilden Hvergelmir (Larm-Kjedelen), hvorfra alle Jordens Strømme udflyde, at Nidhaugg bider i Roden af Yggdrasil, Træet, der taarner sig op til den højeste Himmel. I de gamle engelske Kors-Legender, som Dr. Morris har udgivet for »Early English Text Soc.«, ser Seth, i Overensstemmelse hermed, i Paradiset (p. 69 og andetsteds), under den vidunderlige Kilde, hvorfra de fire Verdensfloder udstrømme, Roden af det forbudne Træ, der stod

»And rechid on heght right to þe heuyn .....
And saw þe rotes of þat same tre.
Weterly (= truly) him thoght þai fell
In-to þe vtterest end of hell.«

(— »og rakte i Højde ret op til Himmelen ..... Og han saa Rødderne af det samme Træ: vitterligt tyktes det ham, at de faldt ned indtil den yderste Ende af Helvede.«)

og ender i Korset, ovenover hvilket ses det hellige Sakraments Oblater. — Blandt de skandinaviske Varianter af denne Yggdrasil-Scene, er det den, som foreligger i Prosa-Eddaen, der kommer nærværende Stenbillede nærmest[1]). — Af alle kjendte hedensk-kristne symbolske Fremstilllinger er der ingen, der i Klarhed eller Skjønhed kan maale sig med denne Gravsten (over en Præst?) fra saa sen en Tid!

En Haand, som holder en Korsstav, der *gjennemborer* en Drage, er en ikke ganske ualmindelig forekommende Fremstilling. Sædvanligvis er det paa Gejstliges Grave, at man træffer dette. Men nærværende Sten er noget helt andet. Her *gnaver* Ormen paa *Træets Rod*[2]). Og Dyregruppen har jeg ikke set noget andet Steds. Den kan umulig være blot og bar Fantasi eller Ornament. Sammenstillingen er alt for ejendommelig og særegen, til at den ikke skulde have en bestemt Betydning.

---

[1]) »Der er meget at fortælle om. En Ørn sidder i Æskens Grene, som ved mange Ting. Imellem hans Øjne sidder en Høg, der hedder Vedrfølner. Et Egern som hedder Ratatoske løber op og ned paa Træet, og søger at sætte Splid imellem Ørnen og Nidhøg. Fire Hjorte rende omkring i Æsketræets Grene og bide Knopper.« Edda ved R. Nyerup, s. 22.

[2]) Den her omhandlede St. Pierre-Sten frembyder en Variant til denne lokale Overlevering. Den har endnu en anden Slags Fugle, foruden Ørnen, og de fire Hjorte mangle; men, som det synes, var der ikke Plads til dem. — I det syvende Aarhundredes »høj«-romanske northumbriske Kunst var Yggdrasil-Egernet rent dekorativt; idetmindste ere de mange Egern paa Ruthwell- og Bewcastle-Korsene simpelthen Vindrue-Ædere. Paa den anden Side ere *Duer*, der søge deres Føde i Kristus-Vinstokkens Løvværk, fra Katakomberne af i den kristne Kirkes Billedsymbolik blevne en Betegnelse for troende, der her og hisset opholdes ved den mystiske Forening med Forløseren.

BOCHERVILLE, NORMANDIET.

Jeg maa takke min kundskabsrige Ven, Dr. Sophus Müller, fordi han venlig har henledt min Opmærksomhed paa det interessante Stykke, jeg nu skal omtale. Under et Ophold i Paris gjorde han en flygtig Skizze deraf, efter et kostbart Værk, hvoraf intet Exemplar findes i Danmark. Det er i »T. Taylor, Ch. Nodier, et Alph. de Cailleux: Voyage pittoresque et romantique dans l'ancienne France,« Paris, Didot, 1820, etc., Fol., at den paagjældende Afbildning findes paa Planche 122 af Afdelingen »Normandie«. Da

Bogen, som sagt, ikke fandtes her i Kjøbenhavn, henvendte jeg mig om Hjælp til Charles H. Read, Esq., i British Museum, som med sædvanlig Forekommenhed sendte mig en Blyant-Skitse efter den paagjældende Afbildning, der her gjengives fotoxylograferet af J. F. Rosenstand.

Dette mærkelige Relief findes udhugget paa en Søjle-Kapitæl i Klosterkirken St. Georges, i Bocherville, nær ved

Rouen. Der kan ikke være mindste Tvivl om, hvad Billedet forestiller. Det er THUNOR, DER FÆLDER MIDGARDS-ORMEN. Vi se ham med Hammeren i Haanden, i Begreb med at slaa det afgjørende Slag: Thur sejrede og *omkom selv*, men Kristus-Thur er Sejrherre og *lever evig.*

Mr. Read tilføjer efter Værkets Text, at det Dokument, hvorved William af Normandiet (»Erobreren«) gav Raoul de Tancarville Tilladelse til at opføre St.-Georges-Klostrets Bygninger i Bocherville, er undertegnet, førend han blev Konge af England. Dette Billede blev altsaa hugget omtrent ved Aar 1050. Lad os nu søge efter andre lignende Fremstillinger i det skandinaviske Normandi!

LIME, SALLING, DANMARK.

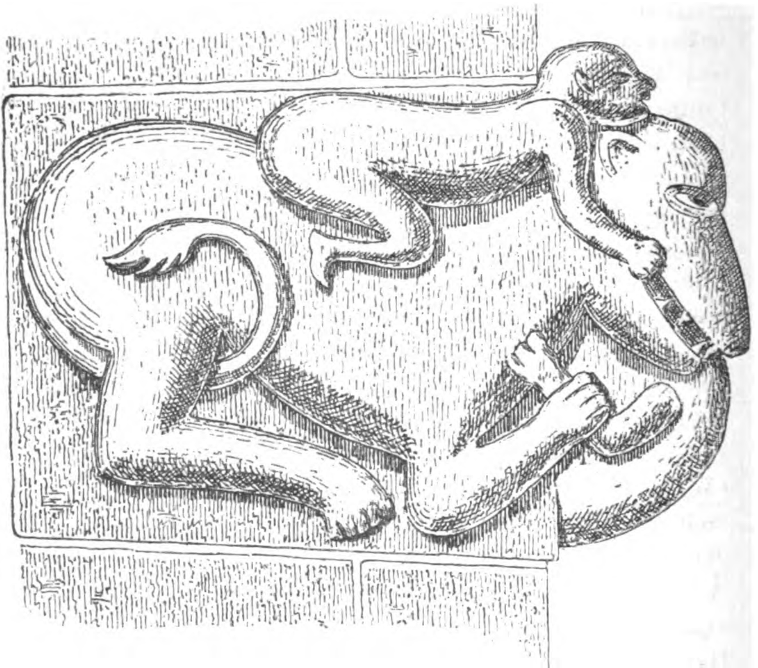
I det kgl. nordiske Oldskrift-Selskabs Møde den 12te December 1882 meddelte jeg nogle Bemærkninger om de foran omhandlede Sten-Mindesmærker, der frembyde hedenske Motiver benyttede i Kristendommens Tjeneste. Jeg sluttede med at udtale det Haab, at man i de nordiske Lande snart vilde opdage flere Exempler, nu da denne nye Bane var brudt. Dagspressen gav korte Referater af mit Foredrag, og mit Opraab fandt saaledes Vej til Provinserne. Dette har allerede bragt os et Blad til i denne lille Sten-Bog.

Arkitekt F. Uldall i Randers har paa Kultus-Ministeriets Bekostning omhyggelig undersøgt og aftegnet Kirkerne i Rødding Herred i Salling med hvad interessant, der findes i eller ved dem. Hans Folio-Værk herover med beskrivende Text og mange værdifulde Afbildninger, vil snarest mulig blive publiceret med Kultus-Ministeriets Understøttelse.

Blandt de udhuggede Billeder i eller paa de Kirker, som Hr. Uldall har undersøgt, var der ét, hvori han, efter at have læst om mine Undersøgelser, erkjendte en utvivlsom Fremstilling af en hedensk Mythe i kristelig Opfattelse.

Det er en udhugget Granitblok i det sydøstlige Hjørne af Koret i Lime Kirke, der antages at stamme fra det tolvte Aarhundrede. Stenen er omtrent 37" lang, 25" høi og 12" tyk. Selvfølgelig kunde jeg ikke benytte denne værdifulde Oldtidslevning til mit Arbejde uden Tilladelse af Hs. Exc. Ministeren for Kirke- og Undervisningsvæsenet, Kam-

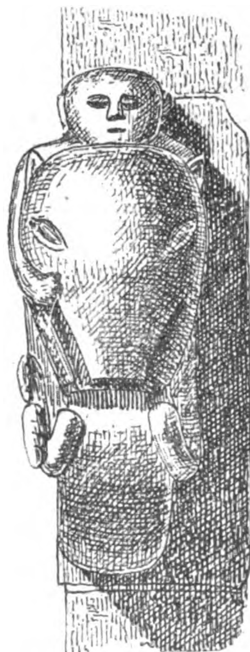
SET FRA SYD.

merherre J. F. Scavenius. Jeg bad derfor om Tilladelse til at publicere Arkitektens Skizzer af dette Billedhuggerarbejde, hvilket Ministeren med stor Høflighed strax tilstod, en Forekommenhed, hvorfor jeg er ham særdeles taknemmelig. Jeg er derfor istand til her at gjengive dem, heliotyperede af Pacht og Crone.

Hr. Uldalls lykkelige Skarpsindighed satte ham istand til selv at udfinde Betydningen af denne Gruppe, thi den forestiller utvivlsomt, som han forklarede i et Brev til mig, den samme Episode, som alt kjendes fra Gosforth-Korset (se foran Side 16) KRISTUS-VIDAR, der DRÆBER FENRISULVEN ved at rive dens Kjæber fra hinanden og paa denne Maade hævner sin Fader (W)odens Død.

SET FRA ØST.

Højst interessant er det at se, hvorledes dette Emne her er behandlet. Der var ingen Mulighed for Kunstneren til at anbringe Vidar *foran* Ulven, saaledes som paa Gosforth-Korset. Her var ikke Plads dertil. Følgelig blev der, med en Naivitet, som vi kjende saa godt fra den gamle Kunst, set bort fra den Rolle, Skoen spiller, og den mægtige, tavse Gud udhuggedes liggende *paa Ryggen* af Helvedes-Uhyret. Men til Gjengjæld faa vi her at se, hvorledes dette ødelægger (W)oden, hvis Hoved det har knust mellem sine Tænder, medens det endnu holder ham fast ved Armene. Vidar overlevede Jordens Undergang og blev den store Høvding i den nye og bedre Verden. Derved blev han et passende Symbol paa den almægtige Herre, der overvandt Synden og Døden og nu sidder som Hersker ved Faderens højre Haand.

For dette *andet* danske hedensk-kristelige Stenbillede maa vi alle være Arkitekt Uldall hjertelig taknemmelige.

Idet jeg nu tager Afsked med disse udhuggede Fremstillinger, hvis Antal fremtidige Fund og Tydninger sikkert ville forøge[1]), kan jeg ikke undlade i al Korthed at fremsætte det Resultat, jeg er kommen til gjennem et rigtignok overfladisk Studium af de i den ældste occidentalske Kirke benyttede symbolske Billeder, sammenlignede med dem, der senere kom i Brug. I Katakomberne og andetsteds findes velbekjendte klassiske Motiver — den gode Hyrde, Amphion o. s. v. — benyttede i stor Mangfoldighed til *beslørede* Fremstillinger af kristne Ideer, idet man gav dem en ny esoterisk Betydning. Desuden forekomme Scener hentede fra Bibelen og fra de apokryfe Bøger, ofte som typiske Billeder for bestemte kristne Begreber. — I de keltiske Lande møde vi, afset fra visse Overensstemmelser, en helt

[1]) Ganske nylig (Nov. 1882) er et nyt Exempel kommet for Dagen. G. F. Browne, B. D., ved St. Catharine's College, Cambridge, har heldig tydet det hidtil uforstaaelige Billede forneden paa den ene Side af det gamle Leeds-Kors i Yorkshire. Han har paavist, at Billedet forestiller WELAND (eller Wayland Smed, i Skandinavien Vaulund) bortførende sin Brud HERVOR ALVITRA. Hans Værktøj ligger ved hans Fødder. Svanemoens Vinger ere gjorte fast til hans Belte, eller maaske hænge de ned i Reb, der ere fæstnede om hendes Liv. Hende selv har han løftet op over sit Hoved, og bærer hende saaledes paa den da gængse Maade til sit Hjem. Dette er imidlertid et Emne fra Heltesagnene og er ikke direkte hedensk-mythisk. Billedet er rimeligvis blevet udhugget paa den Plads, hvor det endnu findes, fordi den Høvding, som bekostede Korset (eller den Kunstner der *udførte* det) har gjort sig til af at nedstamme fra den berømte WELAND. Af lignende Grund finde vi i Sverige, paa Runestene fra den ældste kristne Tid (1000—1050 eft. Kr.), udhugget alle Hovedtræk af SIGURD FAFNESBANES Saga. Utvivlsomt have de her begravede svenske Stormænd gjort Fordring paa at nedstamme fra denne berømmelige Mand. — Mr. Browne's Foredrag om dette Leeds-Kors og andre britiske Sten-Mindesmærker findes i Uddrag i »Cambridge University Reporter«, Nov. 28, 1882.

forskjellig Skole. Saa snart Kristendommen er naaet op til de skando-gothiske Folkefærd, finde vi dér ikke alene klassiske og keltiske Elementer, men ogsaa nye Typer, der fornemmelig have deres Rod i fastslaaede nationale Overleveringer. Og disse nye Typer ere ikke alene, saaledes som i Katakomberne, almindelig kjendte Kunst-Motiver, der skulle *besløre* en ny Tro. Tvertimod: Hvad der i den hedenske skandinaviske Gudelære fortælles som KJENDSGJERNINGER, bliver *optaget* som Kjendsgjerninger og benyttes aabenlyst til at forklare og belyse Kristendommens Evangelium. Disse hedenske Gudesagn *leve* derfor *videre* i det kristne System, indtil Kirken bliver kraftig nok til fuldstændig at rense sig for dem. Siden glemmes de delvis eller fuldstændig og maa omsider opgraves af »den tilstøvede Gransker«.

Men nu ORNAMENTIKEN! Tage vi Spørgsmaalet i det store og opstille den korteste og mest omfattende Bestemmelse (uden at tage Hensyn til de uendelige Sammenblandinger og Vandringer), saa faa vi det Resultat, at den ældre Periodes dekorative Motiver ere Løvværk og Fugle, — de keltiske Folkefærds: geometriske Mønstre og fantastiske Slyngninger, — den skando-gothiske Gruppes: Fletværk, Dragefigurer og allehaande Uhyrer.

OM ENDELSEN -LØSE I NORDISKE STEDNAVNE.

Af F. SELMER, Sognepræst i Aversi.

Den almindelige Forklaring af Endelsen -løse i nordiske Stednavne har efter Suhm i lang Tid været, at den kom af Udsagnsordet at løse i Betydningen indløse og altsaa betød indløst Jord. Saaledes N. M. Petersen, Joh. Kok, Hyltén-Cavallius o. fl. Først Kaptejn E. Madsen fremsætter i sin Afhandling om sjællandske Stednavne i Annaler for nord. Oldkynd. og Hist. Aarg. 1863 en anden Forklaring. Han henleder Opmærksomheden paa et angelsaksisk Ord læsu, Græsgang, Vænge, og afleder deraf saavel Endelsen -løse i danske som Endelsen -leese i engelske Stednavne. Denne Forklaring vil vistnok efterhaanden finde Tilslutning. Den er alt godkjendt i et Supplement til Kapt. Madsens Afhandling i Aarbøger for nord. Oldkynd. og Hist. Aarg. 1879 af Kand. A. Hansen saavelsom af A. Falkman i hans »Ortnamnen i Skåne«, 1877, og tildels af E. Bellander i hans »Anteckningar om Vestmanlands härader«, 1869.

Hvad Kapt. M. til Støtte for sin Forklaring gjør opmærksom paa, at Stednavne med Endelsen -løse paa Sjælland altid findes i storformet Terræn ved Moser, Enge og lavtliggende, flade Strøg, især i Nærheden af Aaer, hvor naturlige Græsgange altsaa findes, gjælder ligeledes om Fyen, hvor Endelsen findes hyppigst næst efter Sjælland og Skaane. Naar Kapt. M. dernæst gjør opmærksom paa, at Bestemmelsesordet i de herhenhørende sjællandske Stednavne næsten aldrig er et Personnavn, da gjælder dette vistnok ogsaa om

alle Stednavnene med denne Endelse udenfor Sjælland. Bestemmelsesordet synes aldeles overvejende at hentyde til de stedlige Forhold og hvad dermed staaer i Forbindelse. Jeg skal her forsøge at godtgjøre, at Bestemmelsesordet i alle Navne med Endelsen -løse i og udenfor Sjælland kan være Andet end et Personnavn.

Sjælland.

Aareløse, Aarløse, Terslev Sogn, Sorø Amt.

Kapt. M. jevnfører dette Stednavn med Aarby, Holbeks A., som 1200 skrives Oræby og senere Oreby, Aarby og Arby, og afleder det af det gl. danske Ore, hvoraf Oredrev, nu Overdrev, et udyrket, kratbevokset Stykke Jord. Ora er efter Rietz dels en stenet, med Krat og Lyng bevokset Mark, dels en Storskov, Urskov. Aareløse er altsaa: den stenede, kratbevoksede Græsgang. For denne Forklaring taler den gamle Skrivemaade af Landsbyen Aarre, Ribe A.: Orwre, og af Øen Aarø i Lillebelt: Orø. Navnet udtales paa Stedet: Ølløse.

Arløse, Førsløv S., Sorø A.

1370: Arløsæ.

Dette Stednavn er et af dem, som Kapt. M., der kjender Stedforholdene, anfører som Bevis mod den ældste (Pontoppidans) Forklaring af Endelsen -løse som Betegnelse for Mangel paa, hvad Bestemmelsesordet nævner, og afleder af det oldn. á, Ejefald ár, Aa; altsaa: Græsgangen ved Aaen. Udtalen af det oldn. á har jo ligget nærmere a end aa, og jevnføres kan med Hensyn til Skrivemaaden Navne af samme Oprindelse, som Aaderup ved Susaaen ved Nestved, der 1109, 1239 og 1261 findes skrevet Athorp, og den store Aamose i Sjælland, der 1364 skrives Amose. Jevnføres kan ogsaa et Stednavn som Arevad Mølle ved Skjern Aa i Brande S., hvor Bestemmelsesordet sikkert er det samme.

Assenløse, Daastrup S., Kjøbenhavns A.

Asløsæ, 1298: Ascendeløs.

Forklaringen af dette Stednavn er noget vanskelig at give med Sikkerhed. Kapt. M. afleder det af det oldn. askr, Asketræet, og derfor taler ogsaa Skrivemaaden 1298: Ascendeløs, hvormed kan jevnføres Assentorp i Stenmagle S., Sorø A., som 1213 findes skrevet Ascentorp, 1288 Askenthorp. Men lige saa gammel er jo Skrivemaaden Asløsæ, da den er først anført hos Kapt. M.; og sammenlignes flere Byer med Bestemmelsesordet Assen-, vil man finde, at de ligge paa eller ved en Aas, som hæver sig over det omliggende Terræn, eller mellem to Vandløb, saa Forklaringen af Ordet Aas, oldn. áss, uvilkaarligt paatrænger sig. Det Første gjælder om Byen Assenbølle, Vissenbjerg S. i Fyen, det Sidste om Assenløse, om Herregaarden Assendrup i Aversi S. i Sjælland og formentlig om flere af de jydske Byer Assendrup saavel som om Assentoft, Essenbæk S. ved Randers. Kok forklarer Assenholm i Felsted S. i S. Jylland af Kvindenavnet Asne og samstiller dermed alle disse Navne med Bestemmelsesordet Assen-. Men han vil af fremtidige Forskere neppe faa Medhold i denne Forklaring, da Endelsen -holm i gamle Stednavne sjelden har et Personnavn til Bestemmelsesord. Om det altsaa er Græsgangen med Asketræerne eller Græsgangen paa Aasen, maa staa hen til mulig fremtidig Afgjørelse.

Bavelse, S., Præstø A.

1322: Bawelse, 1370: Baulosæ, 1392: Bavælsæ.

Kapt. M. forklarer det af det oldn. bogi, Krumning (i Terrænet), altsaa: Græsgangen paa Bakkestrøget. For denne Forklaring taler Stednavne som Bov, den bekjendte By Nord for Flensborg, og en anden By af samme Navn i Burkal S. i S. Jylland, som ifølge Kok i Løgumkl.s Dipl. fra 14—16de Aarh. skrives Bughe, Buæ, Bowe, og hvormed tillige kan jevnføres det gamle Stednavn Boghi paa Gulland, som Kok anfører efter Scr. rer. dan. VIII. Disse Byers Navne kan neppe afledes af Mandsnavnet Boge, Bue, som Kok mener, med bortfaldet Artsord Kirke eller By. Saa-

danne korte Stednavne skylde sædvanlig Jordsmonnet eller Omstændigheder derved deres Oprindelse og ikke Personnavne. Kok nævner under Forklaringen af Stednavnet Bovstrup, Bøl S., baade Bavelse paa Sjælland og et Bogløse i Sødermanland, som maaske er vort Bavelse i sin oprindelige Form før det 14de Aarh.

Benløse, S., Sorø A.

1164: Benløsse, 1192: Bylløse, 1225: Bynløsse, 1370: Benløse.

Sandsynlig af det oldn. byli, Bolig, hvormed Kapt. M. jevnfører det angels. byn, beboet; altsaa: den beboede Græsgang. Dette Navn støtter altsaa ganske særlig Forklaringen af Endelsen -løse i Betydning af Græsgang, Vænge fremfor: indløst Jord, da ellers baade Bestemmelsesordet og Artsordet vilde betegne det Samme, idet dog sædvanlig det enkelte Stykke kun indløstes for at bebygges og beboes. Med Hensyn til Selvlydsovergangen kan jevnføres Stednavne som Bølling og Bellinge saavelsom byli, Bolig, og bæli, Dyrets Leje.

Farringløse, S., Sorø A.

1370: Farendeløse og Fardeløse.

Af samme Stamme som de oldn. Fællesnavne far, Færd, Overfart, Færge, ferð og før, Rejse, Færdsel; altsaa: Græsgangen ved Færdselsstedet. Stednavne med disse Bestemmelsesord findes sædvanlig ved Aaer eller andet Vand, hvor Færdselen derover har gaaet, og har antaget mange Former: Farum, Fardrup, Farstrup, Farensted, Farensodde, Faarup, Faardrup, Faarevejle, Ferslev, Ferritslev, Fjerritslev, Førslev. Kap. M. forklarer det ikke, men A. Hansen ligeledes paa denne Maade.

Gamløse, Ourø S., Holbeks A.

Af det oldn. gammr, Grib; altsaa: Græsgangen, hvor Gribbe tidt saaes at nedlade sig, for hvilken Forklaring Byens Beliggenhed paa en Ø og dermed sandsynlig et i Oldtiden ensomt Sted taler. Mulig er dog ogsaa Forklaringen

af det oldn. gammi, Vaaningshus, og isaafald vilde ogsaa med Hensyn til dette Stednavn gjælde, hvad der er bemærket om Benløse. Hverken Kapt. M. eller A. Hansen forsøger nogen Forklaring.

Gandløse, S., Frederiksborg A.

1370: Galløsæ.

Forelaa ikke den gamle Form Galløsæ, paatrængte sig simpelt og uden nogen Betænkelighed Forklaringen af det oldn. gandr, Ulv; altsaa: Græsgangen, hvor Ulve holdt til, i Lighed med Stednavne som Ganneskov ved Kjøge, Gantris i Jylland, Gandsfjord og Gandvik i Norge, hvilke Navne Kok neppe rigtig med Navnet Gandrup i N. og S. Jylland afleder af et tvivlsomt Mandsnavn Gande. Kapt. M. afleder det af det oldn. gjalla, gjalde, og samstiller det med Stednavne, i hvilke Bestemmelsesordet ligeledes hentyder til Noget, der giver Gjenlyd, som Gallebro, Klingerdysse, Skingrebjerg. Mon ikke ganske simpelt Alliterationen tidlig kan have gjort Gandløse til Galløse?

Gjørløse, S., Frederiksborg A.

1366: Gyærløsæ, 1370: Gerløsæ, 1397: Gærløsæ.

Kapt. M. afleder det af Mandsnavnet Gejrr; men hvorfor ikke snarere af det angels. Ord gyr, Fyrretræ, eller gyrwe, Mose, Sump, som han andensteds nævner, og af hvilket sidste Ord han anfører Flertalsformerne gyras og geres af de ikke brugte Enkelttalsformer gyr og ger, som han mener at finde i Stednavnene Gurre, Gurede, Gurager, Gurresø, almindelig kaldt Gjørløv Sø, i Haraldsted S. ved Ringsted, og hvormed han samstiller Ordene Gurr, Dynd, gurret, dyndet, og Goer, Mosejord, i det jydske Folkesprog? Altsaa: Græsgangen med Fyrretræerne eller paa Sumpjorden. Jevnføres kan Stednavne som Gjørding ved Ribe, tidligere Gyring, og Gøring, som Dr. O. Nielsen forklarer af et Mandsnavn Gyrdr, og Gjørding ved Holstebro, tidligere Gyrthing. De mange danske Stednavne, i hvilke Bestemmelsesordet er Gjer- eller Gjør-, tale for en Oprindelse

af Noget, der angaaer Jordbunden eller Jordsmonnet fremfor af et sjeldnere Mandsnavn, som endog rent er gaaet af Brug: Gjerum, Gjeraa, Gjerbæk, Gjerild, Gjerskov, Gjershøj, Gjerslev, Gjerup, Gjerdrup, Gjerding, Gjern, Gjerning, Gjerringe, Gjørding, Gjørklint, Gjørlev, Gjørslev, Gjørup.

Grandløse, S., Holbeks A.

1370: Grandløsæ.

Af det oldn. grandi, en smal, bakkeformet Landstrimmel, et højt Rev. Kapt. M. samstiller hermed de engelske Stednavne Grantebrycg, nu Cambridge, og Grantaceaster, nu Grantchester; og af samme Oprindelse er sandsynligvis Stednavne som Grandslev og Grandsgaarde i Jylland og Grantinge i Skaane, som ogsaa Falkman forklarer paa samme Maade. Altsaa: Græsgangen ved eller paa Bakkeryggen.

Grumløse, Udby S., Præstø A.

1320: Grynløse, 1370: Grunløse.

Kapt. M. afleder det af det oldn. græn, grøn, og samstiller dermed Stednavnene Grønholt ved Fredensborg, som 1196 findes skrevet: Grunolt, og Grøntved Overdrev ved Holbek, 1370: Grwntweth. Da Tillægsordet grøn er Bestemmelsesordet i mange Stednavne, i hvilke Artsordet er -bjerg, -bæk, -dal, -hede, -holt, -høj, -kjær, -mark, -ris, -slet, -toft, er det jo ganske vist naturligt, at det ogsaa kan være bleven det i Sammensætninger med Artsordet -løse. Men der er et oldn. Ord grund, en græsbevokset Slette med haard Jordbund, der sandsynligvis findes i Stednavne som Grund, Grundet, Grundfør i Jylland og snarere i Navne som Grumstrup, Grumby, Grummark, Grumtofte i N. og S. Jylland end Mandsnavnet Grumme, hvoraf Kok afleder disse Navne. Jeg antager derfor dette Navn for snarere at være: Græsgangen med den haarde Jordbund, da Folkeudtalen har u-lyden.

Harløse, Tjæreby S., Frederiksborg A.

1171, 1177: Hatheløsæ; Hartheløsæ.

Kapt. M. forklarer ikke dette Stednavn. A. Hansen afleder det af Mandsnavnet Haðr, Hather, Hader. Vel er Formen uden r i Bestemmelsesordet den ældste i dette Navn; men der er stor Sandsynlighed for, at Formen med r dog er den oprindelige, da r lyder i Navnet, som det endnu udtales. Udtalen er i Almindelighed en sikker Vejledning med Hensyn til Oprindelsen af Stednavne. Og det er lettere forklarligt, at r'et kan være bortfaldet ved at nedskrive Navnet, end at det er kommet ind i det, naar det først lød i Folkemunde uden. Den nuværende Udtale har jo dog ogsaa Hjemmel i en gammel Nedskrift af Navnet fra Tiden før den vilkaarlige Handlen og Ødslen med Bogstaver, som har forkludret saa mange af vore Stednavne. Formen uden r, Hatheløsæ, lod sig vel forklare af Andet end et Mandsnavn, maaske af det oldn. hæd, Høj, særlig Offerhøj, om Terrænet tillader det; Formen med r, Hartheløsæ, naturligst af det gl. nord. harð, hørð, Skov, hvoraf sandsynligvis Stednavne som Harthe, Harboøre, 1340: Harthboør, det gamle Harthæsyssel, Hørdum i Jylland, Hartspring og Hartsø paa Als, Harløsa i Skaane, som Falkman afleder af Mandsnavnet Harri. Hermed kan jevnføres de norske Stednavne Hardanger, Hørdaland, Hørdafylke som og Hørðahola paa Island (Landnamabok). Altsaa: Græsgangen i eller ved Skoven.

Havelse, Ølsted S., Frederiksborg A.

1252: Hawgælløsæ, 1307: Haghæløs, 1370: Haweløsæ, Hagheløsæ.

Den ældste Form af Navnet er noget vild, saa man skulde tro, den var nedskrevet i eller efter det 16de Aarh. og ikke i det 13de; men Bestemmelsesordet er dog utvivlsomt det oldn. hagi, en indhegnet Mark. Altsaa: den indhegnede Græsgang. Saaledes ogsaa Kapt. M. Hermed kan jevnføres Stednavne som Haveholt, Havelokke, Haveskov. I Skaane findes Formen Hagløsa, som Falkman efter sit Syn afleder af Mandsnavnet Haki, Hage, men som vistnok er af samme Oprindelse.

Herringløse, Hvedstrup S., Kjøbenhavns A.

1370: Herdingæløsæ; Hærdingæ løsæ (N. M. Petersen).

Dette Stednavn har foran Endelsen -løse allerede et andet Artsord, Endelsen -ing, det er: Eng, Vang, da det ikke er med dette Navn som med Farringløse, som er Tidens Forandring af Fardeløse, Farrendeløse, men Artsordet -ing alt findes i de ældste Former af Navnet. Det er dette Navn, som N. M. Petersen anfører som Bevis mod Pontoppidans Forklaring af Endelsen -løse i Betydningen af Mangel paa Noget, og efter den af ham anførte Form af Navnet forekommer Hærdingæ som selvstændigt Navn, før det er bleven til Hærdingløsæ. Det er altsaa en Oprindelse af Navnet i Lighed med, at Torp føjedes til mange Stednavne: Arløse-Arløsetorp, Fangel-Fangeltorp, Gjelsted-Gjelstedtorp. Mon ikke ogsaa dette taler for Kapt. M.s Forklaring af Endelsen -løse? Mig forekommer det. Græsgangen var i et og andet Tilfælde et yderligere Tillæg til en Bys Omraade, som et Overdrev. Kapt. M. afleder dette Navn af det oldn. hirðir, Hyrde; altsaa: Græsgangen ved Hyrdens Vang. Jevnføres kan Stednavne som Hirdetoft i S. Jylland, Hjardum, Hjardaa, Hjardrup, Hjardemaal i N. og S. Jylland, Hjarðarholt og Hjarðarnes paa Island, alle af det oldn. hjørð, hjarðar, Hjord.

Holløse, eller Hollese, Vejby S., Frederiksborg A.

1192: Hælese, 1319: Holløsæ.

Oprindelsen til dette Navn som til alle Stednavne, i hvilke Bestemmelsesordet er Hol- eller lignende Former, er, som baade Kapt. M., Kok og Falkman gjør opmærksom paa, svær at bestemme og maa i Almindelighed afgjøres af Beliggenheden og Stedforholdene. Der er nemlig mange Ord i Oldnordisk, hvoraf disse Navne kan være komne: halli, Skraaning; hallr og hella, Sten; hellir og hola, Hule; hol, holr, Hulhed, hul; holl, hváll, hvoll, Høj; hylr, Dyb, Svælg. De ældste Former af dette Navn tale for dets Oprindelse af hellir eller hylr, hvoraf ogsaa Kapt. M., som

jo er godt bekjendt med Stedforholdene, afleder det, idet han med Hensyn til Formen Høl- bemærker, at det jydske Folkesprog ifølge Molbech endnu har Høll som Betegnelse for et dybt Sted i en Aaa, det sønderjydske Hyll i samme Betydning. Altsaa: Græsgangen i Hullet eller Fordybningen.

Holløse, Kvandløse S., Holbeks A.

1573: Hølløse.

Kapt. M. afleder dette som det forrige.

Holløse, Gunderslev S., Sorø A.

1257: Høllese og Hølløse, 1259: Hølløsæ, 1370: Helløsæ, 1496: Hølløse.

Kapt. M. afleder ligeledes dette som de forrige.

Højelse, S., Kjøbenhavns A.

Endelsen i dette Navn kan synes i Lighed med Bavelse, Slagelse, Spragelse, Tyvelse osv. at være den forandrede Form af Endelsen -løse. Men Navnet skrives 1320 og 1370 Ølshøghæ litlæ og Ølsyælitlæ, 1485 Høueølsie og hører altsaa ikke herhen.

Jernløse, Nørre, S., Holbeks A.

1230: Jarløs, 1370: Jerløsa nørræ og Yarnløzæ.

Sandsynligvis af det oldn. hjarn, haard Skorpe i Jordsmonnet, hvilket Ord sikkert er beslægtet med jarn, Jern, og hvoraf Kapt. M. og A. Hansen afleder Navnet. Altsaa: Græsgangen med den haarde, jernagtige Jordbund. Betænkeligheden ved denne Forklaring, der kunde rejse sig fra Bogstavet h, som ikke findes i Navnet nutildags eller i de ældste Former af det, bortfalder, naar det jevnføres med Navnet Jernbjerg ved Slagelse, som 1300 findes skrevet Hyærnæbyærghæ. Det er sandsynlig samme Bestemmelsesord, vi træffe i Stednavne som Jernet eller Jernen, en Strækning Strandenge ved Kjøge Bugt, Jersi, Jerndal, Jerne, Jernved.

Jernløse, Sønder, S., Holbeks A.

1320: Jernløsæ søndræ, 1370: Jerløsæ søndræ.

Som det forrige.

Jordløse, S., Holbeks A.

1257: Jurløsa, 1293: Jørrælosæ, 1370: Ivrløse.

Kapt. M. antager dette Navn for at komme af Ordet gyr i Betydning af Mose med den ikke ualmindelige Forandring i Skrivemaaden af g til j og støtter denne Forklaring paa Jordsmonnets Beskaffenhed. Se om dette Ord nærmere under Navnet Gjørløse. Denne Forklaring støttes, forekommer mig, ikke lidt af Bynavnet Juvre paa Rømø ved et Mosedrag paa Øens Østside, sandsynlig opkaldt saaledes efter Jordbundens Beskaffenhed der paa Stedet, medens Rømø ellers er overvejende Sand, og ikke, som Kok mener, af Mandsnavnet Iver, sønderjydsk: Jure. I Norsk findes et Ord Juringen, som betyder Græsgangen (Asbjørnsens Eventyr). Altsaa: Græsgangen paa Mosedraget. Jevnføres hermed kan Navne som Jørslev, oprindelig skrevet Jurslævæ, og Jydstrup, 1337 og 1370: Jurstorp, begge paa Sjælland, hvilke Navne Kapt. M. vistnok afleder af Mandsnavnet Jørund, men med Hensyn til hvilke dog ogsaa denne Forklaring er mulig og, mig synes, mere sandsynlig. Mulig er iøvrigt ogsaa Afledningen af Ordet jor, ifølge V. Ullmann (om nord. Navne i Nord. Maanedssk. 1876, 5te H.) det ældgamle Navn for en Hest; altsaa: Hestegræsgangen. Men den ovenanførte Forklaring forekommer mig at være den naturligste.

Kirkeløse Hus, Blidstrup S., Frederiksborg A.

Af Fællesnavnet kirkja, Kirke. Kapt. M. jevnfører dette Navn med det nærliggende Kirkeskov i Græsted Sogn og gjør opmærksom paa, at dette Navn vidner om, at Ordet Løse er brugt som et almindelig kjendt Ord endnu ned i den kristne Tid. Altsaa: Græsgangen ved Kirken.

Kvandløse, S., Holbeks A.

1370: Quandløse.

Af det oldn. hvønn, hvannir, norsk kvann, (N. M. Petersen), Angelikaplanten, hvis skrællede Stængler spises

og er bekjendte under Navnet Kvanner (Rostrup: Vejledning i den danske Flora). Altsaa: Græsgangen med Kvanner. Hermed kan jevnføres Stednavne som Vandløse i Brønshøj Sogn, som i det 12te Aarh. skrives Huannløsæ og Kvanløse, Kvandrup, Hus og Høje i Kirke Hvalsø Sogn, Kvanholm, Kvannafjeld og Kvanesund paa Færøerne og Hvanneyri paa Island (Landnamabok).

Kvarmløse, Soderup S., Holbeks A.

1370: Qvamløse.

Kapt. M. henstiller som en Mulighed, at ogsaa dette Navn kommer af det oldn. hvønn, hvannir, og dersom Bogstavet r først er smuglet ind i Navnet i en senere Tid, frembyder denne Forklaring sig jo ogsaa som den natürligste, da Bogstavovergangen n til m ikke er nogen absolut Hindring. Er Formen Kvarmløse, som jo støttes af Folkeudtalen, derimod den oprindelige, maa Navnet snarest afledes af det oldn. kvern, kvørn, kvarnir, Mølle, da der rimeligvis alt i Oldtiden har været en Mølle ved den nærløbende Elverdams Aa. Altsaa: Græsgangen ved Møllen. Jevnfør Navne som Kvermbjerghuse, Kverndrup.

Kyndeløse, Hyllinge S., Kjøbenhavns A.

1278, 1291, 1389: Kyndæløsæ.

Af det oldn. kinn, Skraaning, Skrænt, ligesom det noget nordligere, ligeledes paa Horns Halvø liggende Kyndby, 1257: Kinbi, 1370: Kindbi, Kyndby, som ret viser Overgangen i dette Bestemmelsesord fra Oldtid til Nutid. Altsaa: Græsgangen paa Skrænten. Samme Bestemmelsesord findes vistnok under den forskjellige Form i Stednavnene Kyndegaard paa Bornholm, Kyndesgaard i Vestjylland, Kinderballe paa Langeland, Kindertofte, Kindvig, Kundby paa Sjælland.

Meelløse, Lille Lyngby S., Frederiksborg A.

1284: Mædhæløsæ; Methulese.

Af Fællesnavnet Made, Eng, Engjord, angels. mæd, (Kapt. M.); altsaa: Græsgangen paa Engen. Bestemmelses-

ordet Made staaer endnu uforandret i Navnet Madeløse, en Eng ved Gavnø, men har iøvrigt undergaaet mange Forandringer i danske Stednavne. Thi det er utvivlsomt samme Bestemmelsesord, som findes i følgende Stednavne: Madum, Medum, Meden, Maade, Maderup, Marup, Mastrup, Maarup, Mørup, Majbøl, Maskov, Masø, Marbjerg. Med Artsordet -løse har dette Stednavn endnu de efternævnte Former Merløse paa Sjælland, Meelse eller Mielse paa Falster, Melløse i Nerike i Sverig, 1402: Mætheløse (Kok).

Merløse, Tostrup S., Holbeks A.

Før Metheløse. Se det forrige.

Merløse, S. og Herred, Holbeks A.

1231: Myærløshæreth, 1370: Myærlosæhæreth og Mierløsæhæreth, 1320: Myærløsæ, 1370: Myætheløsæ.

Af det oldn. myri, myrr, Mose, Sumpgrund; altsaa: Græsgangen paa Sumpgrunden. Dette Stednavn, jevnført med det forrige, viser, hvorledes to Navne, som nu skrives ens, har forskjellig Oprindelse. Kapt. M. samstiller med dette Bestemmelsesord de oldn. Ord marr, Hav, og mor, et mos- eller lynggroet Sted, og forskjellige angels. Former. Det ene eller andet af disse Ord er sikkert Bestemmelsesordet i Navne som Marvede, Martofte, Mern, Maare, Maarum, Maarkjær, Maarslet, Maarsø, Morre, Morreskov, Myren, Myrup, Myregaard, Mørup, Mørdrup, Mørvig.

Nidløse, S., Holbeks A.

1259 og 1370: Nyløsæ.

Da de ældste Opskrifter af dette Navn er saa gamle, som de er, kan der ikke være Spørgsmaal om, at Bestemmelsesordet jo er Tillægsordet nyr, ny; altsaa: den nye Græsgang. Vi har da her som i det Nyløse, som Bellander i sine Anteckningar nævner, Vidnesbyrd om, hvor gammel Endelsen -løse er. Den har engang i en fjern Fortid været et Ord, hvortil Tillægsordet ny er føjet som Bestemmelsesord ligesom i de mange Stednavne, hvis Artsord endnu er tildels selvstændige Ord, som Nyborg, Nyby, Nybølle, Nygaard,

Nyholm, Nykjøbing, Nymark, Nymølle, Nyrup, Nysted, Nyvang.

Ondløse, S., Holbeks Amt.

1196: Undløsæ, 1370: Vndløsæ.

Af det oldn. unnr, Bølge, und, Kildevæld (Kapt. M.), Sø (Falkman), hvilken Forklaring bestyrkes ved, at der er en Gaard i Sognet, der endnu hedder Kildegaarden. Altsaa: Græsgangen ved Kilden. Kapt. M. nævner en Mose ved Bregentved, som hedder Undemose, i hvilket Navn Bestemmelsesordet utvivlsomt er det samme. Om det ogsaa er det i Stednavne som Underød, før skrevet Unæruth, Underup, før skrevet Unnæthorp, og Undelev, er sværere at afgjøre, da Bestemmelsesordet i disse ogsaa kan være Mandsnavnet Unni.

Ramløse, S., Frederiksborg A.

1164: Ramløs, 1370: Ramløsæ.

Kapt. M. afleder dette Navn af det angels. Ord rima, Kant, Rand, og jevnfører dermed det oldn. rimi, langstrakt Bakke, saavelsom Fællesnavnene Ramme og Rem, og gjør opmærksom paa, at Stedets Beliggenhed taler for denne Forklaring. Men mon det ikke ligger nærmere at forklare det af det oldn. hramn, hrafn, Ravn? For denne Forklaring taler Beliggenheden i den i Stednavnenes Tilblivelsestid utvivlsomt meget vilde Egn mellem Kattegat og Arresø ikke lidet, og den støttes særlig af et Par norske Navneformer, som Kok anfører: Ramsgjer, før skr. Hrafnsgerði, Ramlo, før Hrafnalo, Ramsø, før Hrafnsey. Altsaa: Græsgangen, hvor Ravne hyppig nedlod sig; i Lighed med Stednavne som Gamløse og Gandløse. Falkman afleder Ramløsa i Skaane paa samme Maade, kun at han anseer Bestemmelsesordet for Egennavnet, ikke Fællesnavnet Hramn, Hrafn. Samme Bestemmelsesord som i Ramløse har vi utvivlsomt i Navne som Rammeskov, Ramsbjerg, Ramsø og mon ikke ogsaa i det hyppige Gadenavn Ramsherred (Nestved, Svendborg, Assens, Aabenraa, Flensborg), som dengang formentlig

var Udkanten af Byen, hvor Affald og Aadsler henkastedes, og hvor Ravne derfor holdt til.

Sengeløse, S., Kjøbenhavns A.

1177: Siængeløse og Sængeløsæ; 1180: Siængeløse; 1370: Syengeløsæ.

Bestemmelsesordet i dette Navn er ikke et enkelt, men et sammensat Ord, men let at forklare, som ogsaa Kapt. M. afleder Navnet: Sæ-inge-løse, af det oldn. sær, sjár, sjor, Sø, og eng, engi, Eng. Altsaa: Græsgangen paa Søengene. Sø har som Bestemmelsesord faaet mange Former i vore Stednavne: Sa, Se, Sej, Si, Sæ, Sø, Sjo, Sjæ, Sjø. I S. Jylland findes et Stednavn, som meget ligner Sengeløse: Sengvad, en Mark ved Egebjerg By, Strukstrup Sogn i Angel, som maaske snarere kan afledes paa samme Maade som Sengeløse end som Kok af Fællesnavnet Seng i Betydning lavt Sted. Søen og Engen er der eller har dog været der, om den lille Sø maaske nu er udtørret og bleven til Eng.

Skuderløse, Testrup S., Sorø A.

1241: Skuderlosæ, 1320: Skutherløse.

Kapt. M. mener, at Bestemmelsesordet i dette Navn er beslægtet med det angels. sceadan, adskille, og de oldn. Ord skauð, Skindlap, og skaut, Skjøde, Flig, og betegner noget Fliget, Delt i Terrænet. Simplere og naturligere forekommer det mig at være at aflede Navnet af det oldn. skot, Krog, Vraa, eller skuti, Skjul, Ly, da Byens noget afsides Beliggenhed mellem Broksø Moser og Testrup Enghave og paa Skraaningen op fra Engen om Susaaen under det højtliggende Terræn i V. Egede og Toksværd Sogne taler for den ene eller anden af disse Forklaringer. Altsaa: den afsides liggende Græsgang, eller Græsgangen under, i Skjul eller Ly af Højdedraget. Den første Forklaring støttes mest af Beliggenheden, den sidste af Navneformen i de ældste Opskrifter og Udtalen nutildags. Kok lader det med Hensyn til Byen Skudstrup i

S. Jylland tæt Syd for Kongeaaen henstaa, om dette Navn snarest skal afledes af det oldn. skot eller af Mandsnavnet Skude. Falkman forklarer Navnet Skuddorp i Skaane af Mandsnavnet. Sandsynligvis findes samme Bestemmelsesord i Stednavne som Skudshale, Skodsbjerg, Skodsborg, Skodsbøl, Skodstrup, Skodsvad, Skodsebølle, Skodsemarke.

Skjenkelse, Hjørlunde S., Frederiksborg A.

Dette Navn skrives 1085 Skenkilsiø, 1379 Schenchilsøø og hører altsaa ikke herhen, som ellers den almindelige Skrivebrug af Navnet med Endelsen -else kunde tyde paa. Mansa skriver ogsaa paa sit nyeste Kort Skjenkelsø, tidligere som Kapt. M. og Trap Skjenkelse.

Slagelse, Sorø A.

1199: Slagløse, senere Slaglæsæ, 1231 og 1370: Slauløsæ og Slawelsæ.

Kapt. M. afleder dette Navn af det oldn. slakki, angels. slog, Fordybning, Lavning, og anfører forskjellige Ændringer, som forekomme af dette Ord, især i det jydske Folkesprog, Slaag, Slaug, Slog, Slæg, Slæng. Hermed kan ogsaa samstilles den norske Form Sloke, et hult Sted, Rende (Kok), og den svenske slaga, sumpig Mark (Rietz). Mange Stednavne findes der med dette Bestemmelsesord, saasom Slav eller Slaug ved Kolding, Slagelsegaarde ved Jægerspris, Slagballe, Slaglille, Slaggaard, Slagslunde, Slagstrup, Slauggaard, Slavs eller Slaugs Herred i N. Jylland, Slaugs eller Slogs Herred i S. Jylland, Slogs Aa og Mølle, Slæggerup, Sløkmose, i hvilke Bestemmelsesordet vistnok snarere er dette Ord end Mandsnavnet Slag (Aslag), i hvert Fald kan være det. Altsaa: Græsgangen i Lavningen eller med Slag eller Fordybninger i Terrænet.

Spragelse, Herlufmagle S., Præstø A.

1317: Sprackløsæ.

Kapt. M. afleder dette Navn af det oldn. Ord sprogr, Sprække, Aabning, hvoraf baade han og N. M. Petersen ligeledes aflede Stednavnene Sprogø og Sprove paa Møen.

N. M. Petersen anfører ogsaa Formen språk og forstaaer dette Ord som Udtryk for Vandspring, Kildespring, hvorimod Kapt. M. forstaaer det som Udtryk for, hvad han kalder det Fligede, Delte i Terrænet. Kapt. M.s Forklaring er dog lidt for dristig, om end Byen ligger paa en Flig eller et Fremspring mellem de omliggende Moser ved Broksø og Herlufmagle, og N. M. Petersens Forklaring af Ordet sprogr, språk at foretrække, da det højtliggende Terræn deromkring gjør det sandsynligt, at der har været Kildevæld at finde mange Steder i Jorden paa dette Fremspring. Altsaa: Græsgangen med Kildevæld.

Stenløse, S., Frederiksborg A.

1175, 1260, 1370: Stenløsæ.

Da Navneformen Stenum forekommer i Jylland, i hvilket Navn Endelsen um, som i saa mange Navne med samme Endelse, er saa let kjendelig som Kasusendelse, at stejnum, er det langt naturligere at forklare dette Navn af Fællesnavnet Sten, steinn, end af Mandsnavnet. Denne Forklaring støttes ifølge Kapt. M. af Stedforholdene og ligeledes af de mange andre Sammensætninger med Bestemmelsesordet Sten, i hvilke der jo ikke kan være Tvivl om, at vi har Fællesnavnet og ikke Egennavnet: Stenager, Stenbjerg, Stenbæk, Stengaard, Stenholt, Stenskov, Stenild, Stenrøgel, Stenvad.

Særløse, S., Kjøbenhavns A.

Serkløse, 1370 og 1402: Særkæløsæ, 1446: Serkeløse.

Kapt. M. synes at anse Bestemmelsesordet i dette Navn for at være toleddet, idet han forklarer det som Sumpkilde-Vænge, altsaa Sær-kel-løse, og afleder den første Del af Navnet af det oldn. saurr, Dynd, Smuds, Mudder, sori, syrja, seyra, en sur Eng. Men det er neppe nødvendigt, da Oldnordisk ogsaa har Formerne saurga, tilsmudse, og saurigr, smudsig, mudret, og k-lyden altsaa kan forklares deraf. Altsaa: den sumpige Græsgang. Denne Forklaring støttes ogsaa af Stednavnet Sorg i S. Jylland:

Sorgaaen, Sorgbro, Sorgvold, hvilke Navne ogsaa Kok forklarer af det oldn. saurr, men kun forstaaer Formen Sorg som Sorvig. Samme Bestemmelsesord findes sandsynlig i Stednavne som Særmark, Sejer, Sejerlund, Sejerø (1231: Syrø), Sorø, Søraa, Sørby, Sørvad.

Tersløse, S., Holbeks A.

1282 og 1307: Thærsløsæ, 1370: Thersløse.

Kapt. M. afleder det af en Stamme, som findes i de angels. Ord tier, Dynge, tirre, Taarn, tor, torr, tur, Høj, Bjerg, Taarn. Men ligger det ikke nærmere at aflede det af den Stamme, som forekommer i det oldn. Þerra, tørre, Þerrir, tørt Vejrlig, dannet af Hensyn til Jordbunden i Lighed med Særløse af saurr og Gjørløse af gurr, gyrwe? Altsaa: Græsgangen med den tørre Jordbund. Beliggenheden mellem Byer med Navnene Munkebjergby, Skjellebjerg og Søbjerg taler lige saa godt for den ene som for den anden af disse Forklaringer. Samme Bestemmelsesord findes sandsynligvis i Stednavne som Tersbøl, Terslev, Tærø.

Tjuvelse eller Tyvelse, S., Præstø A.

1281: Thyffløsæ; 1370: Tifløsæ.

Kapt. M. afleder det af det angels. þyfel, Busk, Tjørnebusk. Men der findes i Oldnordisk et Ord þyfi, Samling af Tuer, som det ligger lige saa nær at aflede det af. Altsaa: Græsgangen med Tuerne. Jevnføres kan Navne som Tyvholm, Tyvkjær, i hvilke Bestemmelsesordet utvivlsomt er Þyfi.

Tyvelse, Sorterup S., Sorø A.

1199: Thywelshøw, 1187 og 1204 Thyffløsæ, senere Thiwffløse, Tiusløse, 1407: Tywælsæ.

Se det forrige.

Træløse, Skjelby S., Præstø A.

1205: Træløsæ, 1233: Thræsløsæ.

Kapt. M. forklarer dette Navn af det oldn. tré, Træ; Kok paa samme Maade Navne som Træholt, Trælund, Træsø, og Falkman ligeledes Stednavnet Træ i Skaane, før Træhøæ,

Træøghe. Men gaaer denne Forklaring end nok an ved Sammensætningen med -løse, forekommer den mig lidet sandsynlig ved Sammensætningen med -holt og -lund. Skov og Lund er jo alt uden Bestemmelsesord Betegnelse for en Samling af Træer. Kommer et Bestemmelsesord til, er det Angivelse af Træsorten: Birkholt, Egholt, Grønholt (Gran), Elmelund, Bøgelund. Navnet Træholt findes 1499 skrevet Tredeholt, og vi har Stednavne som Træden, Trædballe, Trædholm, Trædland, Trædmølle. Mon da ikke alle disse Navne baade med og uden d naturligere forklares af det oldn. trøð, traðar, en indhegnet Vej, et indhegnet Sted eller en Fold? Træløse altsaa: den indhegnede Græsgang. Var Bestemmelsesordet i de ovennævnte Navne det oldn. tré, Træ, maa man undres over, at det ikke findes i langt flere Stednavne. Thi det findes i forholdsvis faa i Sammenligning med Ordene Skov, Lund, Holt,-rød,-ved. Betænkeligheden med Hensyn til Selvlydsovergangen bortfalder ved Jevnføringen med Navne som Sæby, Søby, Sørup, Sarup, Serup.

Tølløse, S., Holbeks A.

1370: Thølløsæ.

Af det oldn. þøll, þallir, þella, Grantræ. Altsaa: Græsgangen ved eller med Grantræerne. Det er sandsynligvis samme Bestemmelsesord, vi har i Navne som Tølbøl, Tyllegaarde, Tyllinge Skov, Tylstrup, Tylvad, Tallerup, Tellerup, maaske ogsaa i Tollerup og Tollerød, hvilke sidste Navne Kapt. M. afleder af Mandsnavnet Toli, men som snarere maa afledes af dette Ord, da vi har et Stednavn Tollund, som utvivlsomt er þøll-lundr, og da et Par skaanske Stednavne med Bestemmelsesordet Toll-, som dog ogsaa Falkman afleder af Mandsnavnet, tidligere har havt Former, der støtte denne Forklaring: Tollarp, før Tøllerup, Tollsjø, før Tyllsjø.

Uggeløse, S., Frederiksborg A.

1370: Vggeløsæ, 1494: Welse, senere Ygheløsæ.

Uggerløse, S., Holbeks A.
1370: Vgerløse, 1417: Vgherløsæ.
Uggerløse, Rørby S., Holbeks A.
Uvelse, S., Frederiksborg A.
1306 og 1370: Vghløsæ, 1370: Uløsæ.
Ulsø, S., Præstø A.
1370: Vghløsæ.

At dette Navn, som paa Sjælland forekommer saa mange Gange i saa mange Skikkelser, ikke har sin Oprindelse af et Personnavn, derfor taler den Omstændighed, at Bestemmelsesordet forekommer som selvstændigt Stednavn i Bynavnet Uge ved Aabenraa. Men hvad da dette er, det er svært at afgjøre. Kapt. M. mener, at Bestemmelsesordet er et gammeldansk Plantenavn, svarende til det angels. eow, Rønnebærtræet. Kok forklarer Uge i S. Jylland, 1283: Wkæ, af det oldn. vika, Uge, som ogsaa bruges om et vist Længdemaal, mest tilsøs, dog ogsaa tillands, og som forekommer i gamle Lovsamlinger: Ukæsjø, Ugesø, og han mener, at det betyder et Bedested, hvor der holdtes Hvil efter en tilbagelagt Vejlængde. Det er værd at lægge Mærke til, at alle disse sjællandske Uggeløser ligge paa Steder, som synes at støtte denne Forklaring ikke lidet, nemlig paa naturlige Bedesteder ved Færdselslinier mellem sandsynlig tidlig udviklede Handelspladse, omtrent tre Mil fra hver: Uggeløse og Uvelse i Frederiksborg A. mellem Roskilde i S. V. og Helsingør i N. Ø. og mellem Kjøbenhavn i S. Ø. og Frederiksværk (Isefjordens Munding) i N. V.; Uggerløse i Holbeks A. mellem Ringsted og Sorø i S. og Holbek i N.; Ulsø mellem Kjøge og Nestved. Mindst passer Afstanden paa Uggerløse ved Færdselslinien Slagelse-Kallundborg. Paa det sønderjydske Uge kan Forklaringen ogsaa passe med Hensyn til Afstanden som Bedested ved Færdselslinierne Aabenraa-Flensborg og Aabenraa-Tönder. Men iøvrigt er jo Afstanden ikke det ene Bestemmende ved Valget

af Bedested. Altsaa: Græsgangen, som tjente til Bedested. Indtil en bedre Forklaring af Navnet maaske engang findes, faaer denne henstaa. Sammenlignes kan Stednavne som Uggerby, Ugebøl, Uggerholt, Ugilt, Uggerhal, Uglev, Ugerup. Artsordene i disse Navne synes ogsaa at støtte ovennævnte Forklaring, Endelsen -løv forstaaet med Kapt. M. i Betydningen Skraaning, jevn Hævning.

Vandløse, Brønshøj S., Kjøbenhavns A.

1186: Wanløsæ og Hwanløsæ, 1199: Kvanløse.

Vandløse, Stenmagle S., Sorø A.

1170, 1188, 1198, 1202: Wendløse, 1259: Wandløsæ.

Kapt. M. og ligeledes N. M. Petersen forklarer dette Navn af det oldn. Plantenavn hvønn, hvannir, Angelikaplanten. Kok forklarer Vandløse, Adelby S., Flensborg A., som ensbetydende med, hvad der nutildags i S. Jylland kaldes en Vandløsning, d. e., en Rende, et Afløb for Vandet. Navnet forekommer paa Island: Vatnlausa ved Hafnarfjorden, og der kan vel neppe være Tvivl om, at Navnet der har sin Oprindelse af det oldn. vatn, Vand. I Sønder-Næraa S., Odense A., har en Gyde, som gaaer paa en jevn Skraaning langs et Aaløb, Navnet Vandløsegyden. Efter Forskjellen i den ældre Skrivemaade af de to sjællandske Byer synes dette Stednavn neppe at kunne forklares ens i begge Tilfælde, men at maatte afledes, det førstnævnte, Vandløse i Brønshøj S., af det oldn. hvønn, altsaa: Græsgangen med Kvanner (ligesom Kvandløse i Holbeks A.), det sidstnævnte, Vandløse i Stenmagle S., af vatn, altsaa: Græsgangen ved Vandet. Men maaske det allersnarest har sin Oprindelse af det oldn. vøndr, vandir, vendir, Vaand, Ris, altsaa: Græsgangen med Vaand- eller Risbevoksning. Den ældre Form Wendløse og Navne som Vandel, d. e., Vandholt, Vandemose, Vanderskrog, Vandrad, (d. e. -rød, -ryd), Vandvænge tale for denne Forklaring.

Vemmeløse, Gimlinge S., Sorø A.

1223: Vimbløse; 1573 Vemløse.

Kapt. M. forklarer saavel dette Navn som de lignende Vemmedrup, Vemmeløv, Vemmetofte af det oldn. hvammr, Dal, og jevnfører dermed det angels. hvæmm, væm, Hjørne, Krog. Dog forekommer det mig lidt betænkeligt helt at se bort fra, at Bogstavet h ikke forekommer i nogen af de ældste Former af disse Navne: Vemmedrup, tidligere Wæmethorp; Vemmeløv, 1181: Wimmerleue, 1231: Wimmerløffue og Wimærlef; Vemmetofte, 1357: Wæmætofte, 1396: Wemmetofte. Og da vi i Jylland i en og samme Egn, Egnen om Holstebro, træffe baade Formen Vem eller Vemb og Hvam, synes vore Forfædre at have gjort en bestemt Forskjel. Byens Beliggenhed nær ved Dalemose Kro og de omliggende Byer Høve og Flakkebjerg støtte visselig Forklaringen af hvammr. Men mon ikke baade dette og de andre ovennævnte Navne med samme Bestemmelsesord saavelsom Navnet Vemmenæs paa Taasinge kan afledes af det oldn. vimlaukr, en Slags Løg? Nogle af de ældste Former saavelsom Artsordene i nogle af dem, -næs, -tofte, -lev, d. e., Skraaning, og -løse, synes at tale derfor. Altsaa: Græsgangen med Løgurterne.

Vredsløse, Herlufsholm S., Præstø A.

1231: Writløs; Writzløse, 1370: Vrezløsæ.

Vridsløselille, Herstedvester S., Kjøbenhavns A.

1360: Vritsløse litle, 1383: Wrisløsæ lilæ.

Vridsløsemagle, Sengeløse S., Kjøbenhavns A.

1368: Writsløse, 1383: Wrisløsæ.

Kapt. M. afleder dette Navn af et gammeldansk Plantenavn, maaske det nuværende Vrietorn, og samstiller dermed det plattydske Wriet, Tjørn. Men mon det ikke snarere maa afledes af et Ord, som Falkman nævner, og hvoraf han afleder det skaanske Stednavn Vrestel: vret, en lille indhegnet Ager? Altsaa: den indhegnede Græsgang. Der er kun faa Stednavne, i hvilke samme Bestemmelsesord synes at findes: Vridsted, Vristgaarde.

Kirke-Værløse, S., Kjøbenhavns A.

1370: Vetherløsæ maglæ.

Lille-Værløse, ovennævnte Kirke-Værløse S.

1248: Withærløsæ lilæ, 1370: Vederløsæ litlæ.

Det er ikke let med Sikkerhed at afgjøre, hvad Bestemmelsesordet er i dette og lignende Navne, da flere Forklaringer ere mulige og lige sandsynlige. Kapt. M. er med Hensyn til disse Byers Navn ikke vis paa, om Bestemmelsesordet er det oldn. viðja, viðir, Vidje, men helder dog til denne Forklaring. Den meget skovrige Egn, hvori Byerne ligge, synes mig at tale for, at Bestemmelsesordet snarere er det oldn. viðr, Skov, som findes i meget forskjellige Former i danske Stednavne. Altsaa: Græsgangen ved Skoven.

Værløse, Faxe S., Præstø A.

1310 og 1370: Hværløse.

Da dette Navn i de ældste Former skrives helt anderledes end det forrige, er det rimeligst med Kapt. M. at aflede det af det oldn. hverr, Kjedel. Altsaa: Græsgangen i den kjedelformede Lavning.

Fyen.

Barløse, S., Odense A.

1393: Bardeløsæ, 1426: Barlose, 1558: Bardløse.

Da Bogstavet d findes i nogle af de ældste Former af dette Navn, maa det snarere afledes af det oldn. barð, fremstaaende Kant og derfor Bakke eller Høj med en fremstaaende Kant, end af barr, Naaleskov, eller barr, børr, Fröuld, da de stedlige Forhold tillige tale for denne Forklaring, idet Byen ligger paa en i hele Omegnen synlig, stærkt fremtrædende Bakke. Altsaa: Græsgangen om den fremspringende Bakke. Medens der ikke er faa danske Stednavne med Bestemmelsesordet Bar- uden d, er der kun faa med d: Barde ved Ringkjøbing og Barderup ved Flensborg, hvormed kan samstilles de nordiske Stednavne Bardholm, Bardevik, Bardastrand i Norge, Sverrig og paa Island.

Flemløse, S., Odense A.

1553: Flemløse.

Af det oldn. flæmi, udstrakt Flade, hvilken Forklaring støttes af Beliggenheden og af nogle Nabobyers Navne, Voldtofte (af vøllr, Slette) og Dreslette. Disse Byer ligge nemlig alle paa en Flade i og ved det vestlige Affald af de fyenske Alper, omgivne af Steder med Navne som Øxnebjerg, Glensbjerg, Højbjerg og Højerup. Altsaa: Græsgangen paa Sletten. Samme Bestemmelsesord findes sandsynlig i Navnene Flemgaard og Flemming i Jylland.

Grindløse S., Odense A.

1571: Grindeløse.

Kan afledes af det oldn. grind, Gjærde, ogsaa særlig Faarefold. Altsaa: den indgjærdede Græsgang. Det ligger nær at samstille Navne som Grindsted og Grinderslev i Jylland med dette Navn; men Grindsted skrives ifølge Dr. O. Nielsen i det 14de Aarh. Grimstath og kommer utvivlsomt af Mandsnavnet Grim.

Hjallese, Dalum S., Odense A.

1175: Hjelløse, 1533: Hjalløsze.

Af det oldn. hjalli, Afsats paa en Bjergside, Bakkeskraaning. Beliggenheden paa Skraaningen ved Odense Aa og det nærliggende Dalum ved selve Aaen lade ingen Tvivl tilbage om, at det er den rette Forklaring af Navnet. Altsaa: Græsgangen paa Bakkeskraaningen. Jevnføres kan Navne som Hjallerup i Vendsyssel, Hjallanes og Hjallaland paa Island og Hjellerød i Skaane, som ogsaa Falkman forklarer paa denne Maade.

Jordløse, S., Svendborg A.

1348: Jordlosæ, 1479: Jordlosse.

Da Bogstavet d allerede findes i de ældste Former af dette Navn, kan det neppe afledes som Jordløse i Sjælland. Da det oldn. jørð, Jorden, ogsaa bruges i den særlige Betydning: Jord, forsaavidt den tjener til Græsgang (E. Jonssons Ordbog), ligger det nærmest at aflede Navnet deraf. Herfor

taler ogsaa det nærliggende Lyndelse (Sandholts), jevnført yderligere med Naboskabet af et Lyndelse og et Stenløse i Nærheden af Odense. Altsaa: Græsgangen med Jordunderlaget (modsat Sand- eller Stenunderlaget). Jevnfør Navne som Jordbjerg, Jordsby, Jordhøj, Jordrup; ligeledes Jordberga, Jordboden, Jordkull i Skaane, som Falkman alle afleder af det oldn. jørð.

Lindelse, S., Svendborg A., Langeland.

1231: Linlosæ.

Talrige ere de Stednavne, som begynde med samme Bestemmelsesord, eller i hvilke det er Artsordet uden Bestemmelsesord: Lind, Linde, Lindum, Lindaa, Lindballe, Lindebjerg, Lindet, Lindholm, Lindholt, Lindknud, Lindemark, Linderup, Lindskov; Lindved, Lindø. Det er ikke altid let at afgjøre, hvad der er Bestemmelsesordet i hvert enkelt Navn, om det oldn. lind, Lindetræet, eller linr, Kilde, eller et Ord lind, som Kapt. M. nævner med Betydning et sumpigt Strøg eller et Aaløb med sumpede Bredder. Han samstiller hermed et gælisk Ord llyn, Sump, og et angels. hlynna, Bæk, og afleder heraf de mange sjællandske Stednavne med Bestemmelsesordet Lind. I Lindelse Sogn ligger en By ved Navn Illebølle, hvis Navn maaske kan afledes af et Ord ile, som Kok nævner i Betydningen Kilde, og hvoraf han afleder Stednavnet Ilved i S. Jylland. I Lindelse Nor ligger en Ø ved Navn Lindø og en anden ved Navn Baagø, hvis Navn vel rimeligst afledes af det oldn. bok, Bøgetræ, og hvilket Navn kan tale for Forklaringen af Lindø og Lindelse af Lindetræet. Altsaa: Græsgangen med Kilderne eller paa Sumpjorden eller med Lindetræerne.

Longelse, S., Svendborg A., Langeland.

1231: Liungæhals, Lyunghals.

Endelsen -else er altsaa ikke -løse, og Navnet hører altsaa ikke herhen.

Lyndelse, Nørre, S., Odense A.

1348: Lundlosæ; i Jakob Madsens Visitatsbog findes Formerne: Lundlæse, Lundesze, Lindese, Lyndese.

Af det oldn. lyng, Lyng, som i nordiske Stednavne er undergaaet saa mangfoldige Forandringer, at man finder alle disse forskjellige Former: Ljung, Lyung, Lung, Jung, Jøn, Løng, Laang, Lang, Ling, Linn, Liun, Lom o. fl. At det bløde Bogstav g gaaer over til det endnu blødere d, er ikke sjeldent og finder saaledes oftere Sted ved Endelsen -ing, inge, der bliver til ind, inde. Lyngby i Frederiksborg A. udtales almindelig Lyndby og findes allerede for tohundrede Aar siden skrevet Lyndby (Trap). Altsaa: Græsgangen i Lyngen. Jevnføres kan Lumby og Long Mose i selve Lyndelse Sogn samt følgende Stednavne med samme Bestemmelsesord: Ljunge, Lunge, Lombjerg, Jungshoved, før Lyungshoved, Jønkøping, før Lyungkøping, Linnerød i Skaane, før Lynderyth.

Sandholts-Lyndelse, S., Svendborg A.

1589: Lindese.

Se det forrige.

Stenløse, S., Odense A.

1316: Stenlesæ, 1322, 1334, 1359, 1360, 1366, 1471, 1489: Stenlosæ, Stenlose.

Af Fællesnavnet Sten.

Se Stenløse i Sjælland.

Strammelse, Landet S., Taasinge.

Dette Navn maa vel snarest afledes af det oldn. strønd, strandar, Strand, eller af straumr, Strøm, da Byen ligger paa den nordvestlige Side af Øen ud mod Svendborg Sund, hvor der altid gaaer en temmelig stærk Strøm. Altsaa: Græsgangen ved Stranden eller Strømmen.

Falster.

Meelse, Horbeløv S.

1231: Mjæthælosæ.

Af Fællesnavnet Made, Eng.

Se Meelløse, Sjælland.

Veggerløse, S.

1231: Vikærløsæ.

Af det oldn. vik, Vig, Bugt, hvilken Forklaring støttes af Beliggenheden ved Hasselø eller Halsø Vig. Efter Navneformen synes det samme Bestemmelsesord at findes i de jydske Stednavne Veggerby og Veggerslev, og dog er det neppe det samme. Altsaa: Græsgangen ved Vigen.

Nørre-Jylland.

Hvalløse, Voldum S., Randers A.

Af det oldn. hváll, hvoll, en rund Høj. Dette Ord forekommer i mange jydske Stednavne, men overvejende med Formen hvoll: Hvolgaard, Hvolby, Hvolbæk, Hvolhøj, Hvolmose.

Vesløs og Øsløs, Sogne, Thisted A.

At Endelsen i disse to Stednavne er det samme -løse som i alle de hidtil anførte Stednavne, kan der neppe være nogen Tvivl om. At e er bortfaldet, er kun en naturlig Følge af den almindelige jydske Udtale, som ligeledes har bortkastet e i den hyppig forekommende Endelse -inge i Stednavne, medens det er beholdt paa Øerne. I Jylland: Bregning, Elling, Mesing, Salling, Tørring, Svinning, Velling, Vinding; paa Øerne: Bregninge, Ellinge, Mesinge, Sallinge, Tørringe, Svinninge, Vellinge, Vindinge o. fl. Lige saa lidt kan der vel være Tvivl om, at Formerne Ves- og Øs- kun er Tidens Afkortning af Vest og Øst. Sognene Vesløs og Øsløs ligge paa hver sin Side af Aasen, som gaaer igjennem Halvøen Hannæs, der mellem Thy og Vendsyssel strækker sig ud i Limfjorden. Den fattige Sandaas har neppe i hin fjerne Tid, da Stednavnene blev til, indbudt Beboerne i denne Egn til særlig at udløse dette Stykke Land af Jordfællesskabet. Men Navnene ere de selvskrevne Benævnelser

paa den vestre og østre Side af Aasen, efter hvad den af Naturen var, en Græsgang for Beboernes Kvæg.

Birkelse, Aaby S., Aalborg A.

Dette Navn skal endnu omtales her, da Endelsen straks kan synes at være den ikke sjeldne Forandring af Endelsen -løse. Men den ældste Form af Navnet fra 1204 er Birkils. Navnet maa derfor snarest samstilles med Stednavne fra denne samme nordvestlige Del af Jylland som Assels, Hjortels, Hindsels, Sennels, til hvilke den ældre Form af Sennels fra 1406: Sælnæs, giver Forstaaelsen.

Sønder-Jylland.

Børløse, Øsby S., Haderslev A.

Af det oldn. barr, børr, Fnok, Frøuld. Kok afleder det neppe rigtig af Mandsnavnet Bør, Børge, Birger. For hin Forklaring taler Stednavne som Børsholt, Børslund, Børsmose. Altsaa: Græsgangen med Frøulden.

Vandløse, Adelby S., Flensborg A.

Af det oldn. vøndr, vandar, Vaand. Se Vandløse, Sjælland.

Skaane.

Gaardløsa, Smedstorp S.

1624: Gaarløse.

Af det oldn. garðr, Gjærde, Hegn. Altsaa: den indhegnede Græsgang. Falkman anseer Bestemmelsesordet for at være Mandsnavnet Gardar. Jevnføres kan Stednavne som Gaarde, Gaardby, Gaardhus, Gaardhøje, Gaardholt, Gaardstofte samt de norske Stednavne Gaardløs, før Gaarðleysa, Gaardstad, Gardeset (Garðasetr), som Kok anfører, i hvilke dog vist Fællesnavnet garðr er Bestemmelsesordet.

Gumløsa, S.

1372 og 1420: Gumløse.

Falkman afleder dette Navn af Mandsnavnet Gudmund, Gumme. Der frembyder sig just heller ikke af sig selv

noget Fællesnavn, som straks giver nogen Forklaring. Thi Bestemmelsesordet er neppe det oldn. gumi, Mand, et poetisk Udtryk, som forekommer i bruðgumi, Brudgom, hvoraf Kapt. M. rigtignok afleder Stednavnet Gumperup i Sjælland, 1387: Gumtorp; vistnok heller ikke gumpr, Gump, hvis ikke en noget afsides Beliggenhed kan være betegnet ved dette Ord. Men mon ikke g i dette Navn i Udtalen som i Skrivemaaden kan have fortrængt det beslægtede k, og Bestemmelsesordet da kan være det oldn. kumbl, kuml, Dysse? Mandsnavnet Gudmund findes paa Runestene skrevet Kuþmuntr. Stednavnet Gimlinge skrives 1370 Kymlinge. Isaafald er Gumløse: Græsgangen om eller ved Stendyssen.

Hagløsa, Slågarp S.

Hakløsa (S. r. d. III, 517), 1539: Hageløsse, 1624: Hagløse.

Af det oldn. hagi, indhegnet Mark. Altsaa: den indhegnede Græsgang. Se Havelse i Sjælland. Falkman afleder det af Mandsnavnet Haki, Hage.

Hagenløsa, Gustafs S.

1624: Hafuensløs.

Dette Navn er sandsynligvis af samme Oprindelse som det forrige, men frembyder et Eksempel paa senere Tiders lunefulde Skrivemaade, idet dette 1624 skrives Hafuensløs, det forrige Hagløse. Maaske Navnet ogsaa kan afledes af det oldn. hafr, Buk; altsaa: Græsgangen for Bukkene. Men Skrivemaaden fra 1624 er jo altfor usikker at bygge paa. Falkman afleder det af Mandsnavnet Hakon, Hagen.

Harløsa, S.

1301: Hardløse, 1333: Harthløse, 1344: Harcløse.

Af det oldn. hørð, harð, Skov. Se Harløse paa Sjælland. Falkman afleder det af Mandsnavnet Harri.

Igeløsa, S.

1330: Ygheløse, 1333: Iigheløsæ, 1403 og 1494: Yæløsæ.

Falkman afleder det af Mandsnavnet Egil, Igel, paa Runestene Igul og Igi. For den, der ikke kan godkjende Be-

stemmelsesordets Oprindelse af et Mandsnavn, er det imidlertid mere tilfredsstillende at forklare det af det oldn. igull, Pindsvin; altsaa: Græsgangen, hvor man tidt traf Pindsvin. Men det forekommer mig, at naar man i æeldgammel Tid har ment at gjengive Stedets Navn, som det lød for Øret, paa den Maade, som det er skeet i de ovennævnte Former, da maa man have syntes at høre Lyden af y eller ø fremfor af i. Mon da ikke Bestemmelsesordet kan være det oldn. eykr (udt. økr.), Øg, Arbejdshest? Den danske Øboudtale af dette Ord er endnu: Y-e. Og jeg skal med Hensyn til Overgangen af Lyden fra ø og y til i henvise til Ord som bjørk, Birk, Yver (Koens), Iver (Folkeudtalen) eller af Stednavne til det ovenanførte Nyløse, Nidløse. Altsaa: Græsgangen for Øgene. Jevnfør det hyppig forekommende Navn Hestehaven.

Katsløsa, S.

Castløsæ (S. r. d. III, 533 og IV, 50), 1320: Kastløs, 1420: Katzløse, 1481: Castløse.

Den hyppige Skiften Plads af s og t i dette og det følgende Navn er ikke ualmindelig i Stednavne, og Navnet kan derfor med Rimelighed afledes af det oldn. køstr, kastar, opkastet Hob, Stak, Dynge. Altsaa: Græsgangen med Stakkene, maaske af Sten eller af afhugget Kvas. Dette Bestemmelsesord er ikke sjeldent i Stednavne: Kastager, Kastbjerg, Kastholm, Kastkjær, Kastvraa, Kastø, Koster, Kosterslev.

Rise-Katsløsa, Ausås S.

1323: Kasteløse, 1395: Katsløsa og Kastløse, 1420: Katzløse.

Se det forrige. Falkman afleder dem begge af Mandsnavnet Kati.

Ramløsa, S.

Ramløsæ (S. r. d. II. 219).

Af Fællesnavnet hramn, Ravn. Se Ramløse paa Sjælland. Falkman afleder det af Mandsnavnet Hrafn, Hramn.

Rimmelse, Brøsarp S.

Falkman udtaler som en Mulighed, at dette Navn kan have samme Oprindelse som Navnet Remmerløf, ligeledes i Skaane, som han efter de ældste Former af Navnet afleder af Mandsnavnet Hroðmarr, Ruthmer. Men hvis ikke ældgamle Former af Navnet Rimmelse forbyde det, kan det simplest afledes af det oldn. rimi, Jordryg, langstrakt Bakke. Altsaa: Græsgangen paa Bakkeryggen. Jevnfør det i Vendsyssel hyppigt forekommende Navn Rimmen og Stednavne som Rimsø, Remme, Remkolde.

Skogløsa, Ønestad S.

1521: Skouløse, 1584: Scholøsse, 1610: Skoløsa.

Af Fællesnavnet skogr, Skov. Saaledes ogsaa Falkman. Altsaa: Græsgangen ved Skoven. Jevnfør de mangfoldige Stednavne med Bestemmelsesordet Skov.

Stenkeløsa, Långarød S.

Ældre Former: Stenckeløse og Stänkeløsa.

Falkman afleder dette Navn af Mandsnavnet Stenkil. Mon ikke Navnet i Lighed med Havelse for Hagløse af hagi, Indhegning, kan forklares af det oldn. støngr, stengr, Stang? Altsaa: den indstængede Græsgang. Overgangen af g til k er ingen absolut Hindring, da en lignende Forandring ikke sjelden findes i Stednavne. Samme Bestemmelsesord forekommer utvivlsomt i Navne som Stengerodde, Stengled, Stangerup, Stangsø.

Tagløsa, Søfde S.

Falkman afleder det af Mandsnavnet Tage. Men da det uden al Tvivl er det samme Bestemmelsesord, der forekommer i Navnet Tagmose i samme Sogn, og Bestemmelsesordet i Navne paa Moser saagodtsom aldrig er et Mandsnavn, men Udtryk for en eller anden Ejendommelighed ved Mosen, er det rimeligere at aflede det af det oldn. tág, Vaand. Tagløse er altsaa det Samme som Vandløse: Græsgangen med Vaand- eller Risbevoksning. Og Sammensætningen Tagløse ved Siden af Tagmose i samme

Sogn taler stærkt for den i denne Afhandling forsvarede Forklaring af Endelsen -løse. Jevnføres maa Navne som Tagemosen ved Broksø paa Sjælland og i Sandager Sogn paa Fyen, Tageløkken blandt Odense Bymarker. Jevnfør ogsaa Stednavne som Taagholt, Taageholm, Taagekrog, Taagelund, Taagerød samt Tagholm, Tagkjær og Tagmade i S. Jylland, hvilke Kok alle afleder af tág, Vaand, Rør.

Torløsa, S.

1285: Thorløse, 1344: Thærsløsæ, 1573: Thorszløsze, 1624: Terløse, 1649: Thorrløsa.

Falkman afleder dette Navn af Mandsnavnet Thor. Men Usikkerheden i den ældre Skrivemaade synes mig at være forstaaeligere, om det afledes af den Stamme, af hvilken Kapt. M. nævner de beslægtede angels. Ord tor, torr, tur og tier, tirre, Høj, Bjerg, Taarn, Dynge, og hvoraf han afleder Stednavnene Tersløse, Terslev, Tærø. Altsaa: Græsgangen paa Højene.

Tygelsjø, Hardeberga S.

1405: Tyellsze, 1519: Tywelse.

Tygelsjø, S.

1562: Tyelse, 1630: Thjuffvelse.

Efter min Betragtning maa disse Navne snarere forklares som det sjællandske Stednavn Tyvelse af det oldn. þyfi, Samling af Tuer, end med Falkman af Mandsnavnet Tyge. Altsaa: Græsgangen med Tuerne.

Ugløse, Skurup S., saaledes 1624, nu Ugglesjø.

Hvis den ældste Form af dette Navn er den samme, som endnu findes for et Par Aarhundreder siden, 1624, kan det maaske forklares som de sjællandske Stednavne af lignende Form. Falkman forklarer Navnet af Fællesnavnet Ugle.

Valløsa, Sjørup S.

1231: Syndre Walløse, maaske det 1398 og 1495 nævnte Walosa og Walløse.

Af det oldn. völlr, vallar, vellir, Slette, snarere end som Falkman af Mandsnavnet Vali. Altsaa: Græsgangen

paa Sletten. Jevnfør de mangfoldige Stednavne med Bestemmelsesordet Val-, Vel-, Vol-, som Valby, Valsølille, Vallø, Vallensved, Vallensbæk, Vallekilde, Vellerup, Vellev, Velling, Voldum, Vollerup, Volling.

Varmløsa, Sjørup S.

Navnet findes paa Langebeks Kort til Valdemars Jordebog (S. r. d. VII) og skrives der Vermløse.

Falkman afleder det af et Ord värme, Fos, Vandfald, hvormed han samstiller det oldn. vermsl, Kilde. Altsaa: Græsgangen om Faldet eller Kilden; det maa jo afgjøres efter Stedforholdene.

Af det Ovenstaaende vil det sees, at den i denne Afhandling forsvarede Forklaring af Endelsen -løse i nordiske Stednavne er mulig. Om den ogsaa er rigtig, maa det tilhøre Fremtiden at afgjøre.

RUNESTENEN FRA STRAND I RYFYLKE.

RUNESTENEN FRA STRAND I RYFYLKE.

Af SOPHUS BUGGE.

I.

Den Runesten, hvis Indskrift her skal undersøges, blev opdaget af Amts-Agronom *I. Anda* i Høsten 1882. Den laa dengang med den beskrevne Side nedad i Taget af en Poteteskjælder paa Gaarden *Kjölevik*[1]) i *Strand* Præstegjæld i Ryfylke (Stavanger Amt). Stenen havde længe ligget i den Stilling, men Folkene paa Gaarden sagde, at den engang havde staaet i en liden Stendysse i Nærheden, og at en anden, nu forsvunden Sten med Runeindskrift havde staaet tæt derved. Hr. Anda underrettede Foreningen til norske Fortidsmindesmærkers Bevaring om sit Fund, og ved hans Medvirkning blev Stenen i Juni 1883 bragt ind til Christiania, hvor den nu er reist i Haven bag Universitetet ved Siden af Tune-Stenen og Bø-Stenen. Da Strand-Stenen ankom til Christiania, var hverken Oldsagsamlingens Bestyrer Prof. Rygh eller jeg i Staden. Indskriften blev da først undersøgt af Assistent ved Samlingen Cand.

[1]) Gaardens Navn skrives i Matrikelen feilagtig Kyllevig; skrevne Former fra Slutningen af 16de Aarhundred stemme nærmere overens med den nuværende Udtaleform K j ø l e v i k j a a (med bestemt Artikel). Den oldnorske Navneform kjendes ikke. Den tør have været Kjólavík d. e. Skibevig, hvilket Navn passer godt, da der er Ankerplads i den Vig, ved hvis Bund Gaarden ligger.

P. Groth, som læste og tolkede anden og tredje Runerad væsentlig rigtig. Senere har Prof. *Rygh* og jeg gjentagne Gange sammen gransket Indskriften, og alt, hvad der i Afsnit I af nærværende Opsats meddeles om Stenen og dens Runer, er nedskrevet efter Samraad med Prof. Rygh.

Strand-Stenen er 2,70 Meter (10 Fod 4 Tommer) i sin hele Længde, 2,20 Meter (omtrent 7 Fod 7 Tommer) høi over Jorden og 0,23 Meter (omtr. 9 Tommer) tyk; dens største Bredde paa Midten er 0,58 Meter (næsten 21 Tommer). Den er af grovkornet graa Granit. I dens ene Side er indhugget en Indskrift med Runer af den længere Række (de ældste, urnordiske Runer), hvilken er en af de udførligste nu bevarede norske Indskrifter med den Slags Tegn. Runerne gaa i tre indbyrdes ikke forbundne Rader, som ei er omgivne af nogen Ramme, nedenfra opad, saa at Runerne vende mod venstre. Ordadskillelse og Interpunction er ikke anvendt, dog ender hver af de tre Rader med et fuldstændigt Ord.

Indskriftsiden maa dengang, da Runerne blev indhuggede, have været temmelig ujævn. Runernes Former er her ikke paa langt nær saa regelrette og saa smukt udførte som paa den Side af Tune-Stenen, hvis Indskrift begynder med *ekwiwaR*. I første Rad (den længst til høire), hvis Runer gaa ud til Stenens Kant, er den øverste Del af de fleste Runestave nu utydelig, ved enkelte kan den nu slet ikke skjelnes. Dette er for en stor Del foraarsaget derved, at en Revne gaar nedenfra opad ved Toppen af Runerne i denne Rad.

I den Rad, der begynder længst til høire, har der vistnok været skrevet:

ᛉᚨᚲᛁᚨᛚᚢᛞᚨᚺ

hadulaikaR.

Ved Rune 5 kan Kvisten oventil nu ikke sees, men efter Meningen kan der ikke være Tvivl om, at her skal

læses *l*. Ved Rune 6 er øverste Kvist ikke meget tydelig, men Runen er dog utvivlsomt *a*. Mellem Rune 9 (*a*) og 10 (*R*) er der større Afstand end ellers mellem to Runer i denne Linje; dette har sin Grund i en med Runestavene nogenlunde parallel, ved tilfældig Afskalling fremkommen Afsats paa Stenens Overflade tæt foran *R*, hvilken maa have været tilstede, førend Runerne blev indhuggede.

Anden Linje synes at maatte læses:

ᛖᚲᚺᚨᚷᚢᛊᛏᚨᛞᚨᛉ

ekhagustadaR.

Runestregerne efter *k* har saadanne Former, at det, naar man ser bort fra den sproglige Mening, maa stille sig som en Mulighed at læse ikke *h* men *Ri*, altsaa *ekRiag*. Dette synes dog, ikke blot af sproglige Grunde, men ogsaa paa Grund af Trækkene lidet rimeligt. Det vilde være uregelmæssigt, at venstre Kvist i Runen *R* stod saa nær ind paa Runen *i*. De to Skraastreger ved Staven efter *k*, især Stregen til venstre, skraane ikke saa stærkt opad som ved Runen *R* de to Gange, denne sikkert forekommer i Indskriften, og strække sig længere ud til Siden. Desuden er i Runen *R* begge Gange den rette Stav ikke fortsat umiddelbart ovenfor det Sted, fra hvilket Kvistene skille sig ud, hvilket derimod er Tilfældet ved den rette Stav efter *ek*. Fra denne Stav gaar der en bestemt og tydelig indhugget Streg skraat opad til høire, hvilken aldeles ikke passer til Runen *h*. Hvorledes denne Streg skal forklares, er ikke let at afgjøre. Det synes nødvendigt at antage, at Runeristeren her har hugget feil.

Bortseet fra den nævnte Skraastreg har den Rune, som her læses *h*, en anden Form end *h* i første og tredje Rad. Forbindelsesstregen mellem de to rette Stave skraaner her opad mod venstre, medens den i de to andre Tilfælde er omtrent horizontal. Tværstregen synes i anden Rad ikke at have gaaet helt ind til den venstre rette Stav, men er dog

ialfald kun ved et ubetydeligt Mellemrum adskilt fra denne. Naar der i Runen efter *k*, som her læses *h*, er temmelig bredt Mellemrum mellem de to rette Stave, har dette vistnok sin Grund i den Afskalling, som fra første Rad, hvor den gaar tæt foran *R*, fortsætter sig ned i Rad 2, hvor den løber tæt foran anden rette Stav af den her som *h* læste Rune.

Ogsaa Rune 6 i anden Rad har en noget uregelmæssig Form, men synes dog alene at kunne læses som *u*, ikke som et bagvendt *r* eller som *si*. Første Stav i Runen har en Krumning indad paa Midten, hvilket synes foranlediget derved, at Runeristeren har villet undgaa en tilfældig Afsats nær til høire for Runen, og anden Stav er mere ret end sædvanlig ved *u*.

Mellem næstsidste og sidste Rune i anden Rad er en betydningsløs, her krummet Skraastreg, som fortsættes nedad mod høire gjennem Runer i tredje Rad.

Endelig synes tredje Rad at maatte læses:

ᛟᚾᛁᚾᛁᛗᚢ ᚷᚨᛗᛟᛞᛁᚹᛁᚨᚨᚺ

hlaaiwidomaguminino.

Oventil paa anden Stav af første Rune er der en liden Kvist, hvorfor der her synes at maatte læses Binderunen *hl*. Kvisten er meget kortere end de øvrige Kviste i Indskriften og ikke fuldt saa dyb, men er utvivlsomt med Vilje føiet til Staven og er ikke tilfældig. Mere herom i det følgende ved den sproglige Tolkning.

Rune 2 er sikkert og tydelig *a* og kan ikke læses som *l*. Rune 2 og Rune 3, der heller ikke synes at kunne læses anderledes end som *a*, har indbyrdes forskjellig Form. Kvistene paa Rune 2 skraane nedad, medens de paa Rune 3 er næsten horizontale.

Rune 16 er sikkert og tydelig *i* og kan ikke læses som *a*.

II.

Jeg gaar nu over til Indskriftens Forklaring.

hadulaikaʀ er et Mandsnavn i Nominativ, hvilket gjenfindes i det oldhøitydske Mandsnavn Hadaleih. Dette er bevaret i Stedsnavnet Hadaleihinchova (nu Hadlikon SØ. for Zürich), der allerede forekommer i 8de Aarhundred. *hadulaikaʀ* vilde i historisk oldnorsk Sprogform hede Hǫðleikr, men dette findes ingensteds. Navnets første Sammensætningsled forekommer som *haþu-* i tre blekingske Indskrifter, der er skrevne med den længere Rækkes Runer, nemlig i *haþuwulᴀfʀ* (Istaby), *haþuwolafʀ* (Stentoften), *haþuwolafa*, Accus. (Gommor). I den historiske Tids nordiske Sprog er dette Led lidet brugeligt i Navne; det forekommer som hǫð- f. Ex. i det sagnhistoriske Navn Hǫðbroddr. Det samme Led er derimod almindeligt i angelsaksiske Navne som heaðu-, heaðo-, og i oldhøitydske som hadu-, mindre oprindeligt hada-; det findes ogsaa i galliske Navne som catu-. Det betyder »Kamp«. Andet Led i *hadulaikaʀ* er ellers ikke fundet i det ældste nordiske Runesprog. Det heder i historisk Oldnorsk -leikr (f. Ex. i Hugleikr), i Angelsaksisk -lâc (f. Ex. i Hygelâc), i Oldhøitydsk -leih. Det er i Oprindelse identisk med Substantivet leikr, Leg, men er i Personnavne vel at opfatte personligt »den som leger«. I *hadulaikaʀ* er Stammens udlydende *a* bevaret foran Nominativsmærket, og ligesaa viser f. Ex. den gotiske Accus. plur. laikans, at Stammen er laika.

Mandsnavnet *hadulaikaʀ* er i Form identisk med det angelsaksiske poetiske Appellativ *heaðolâc* »Kampens Leg«. Mandsnavnet betegner »en Kamplegens Mand«, »en Stridsmand«, »en Helt«.

Skrivemaaden *hadu-* med *d* afviger fra *haþu-* med *þ* paa Stenene fra Istaby, Stentoften og Gommor, og denne sidste stemmer overens med den angelsaksiske og oldtydske Form. Jeg har overveiet to Forklaringsmaader for Skrivemaaden

hadulaikaʀ med *d*. Den første er følgende. Nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer har ved nogle Ord i Indlyd mellem to Vokaler *d*, ved andre *þ*; saaledes *tawido* (Guldhornet), *faihido* (Einang), *woduride* (Tune), *godagas* (Valsfjorden) o. s. v., derimod *haukoþuʀ* (Vånga), *iuþingaʀ* (Reistad) o. s. v. Vi læse *haþuwolafʀ* ved Siden af *hedera* i Stentoften-Indskriften, der her visselig følger ældre Indskrifters Skrivebrug. Vi tør da sikkert antage, at *d* og *þ* betegne forskjellige Lyd, der ogsaa i andre germanske Sprog begge forekomme i Indlyd, hint maaske den interdentale tonende Spirans, dette maaske den interdentale tonløse Spirans, medens historisk oldnordisk Sprog for disse to Lyd i Indlyd mellem to Vokaler kun har en eneste, nemlig den interdentale tonende Spirans. Man kunde nu formode, at Skrivemaaden *hadulaikaʀ*, ikke *haþulaikaʀ*, var deraf at forklare, at den tonløse Spirans allerede i den Mands Mund, som ristede Strand-Indskriften, var gaaet over til den tonende Spirans, saaledes som i historisk Oldnordisk, eller at han idetmindste udtalte den saaledes, at den let kunde forveksles med den Lyd, hvis Tegn var *d*. Denne Formodning synes mig dog lidet rimelig, fordi tre blekingske Indskrifter, som sikkerlig er flere Aarhundreder yngre end Strand-Indskriften, har bevaret Skrivemaaden *haþu-*, og fordi endnu Stentoften-Indskriften adskiller *þ* i Indlyd fra *d*.

Den anden Forklaringsmaade af *d* i *hadulaikaʀ* er følgende.

Karl Verner har godtgjort, at førgermansk *t* i Indlyd mellem to Vokaler er blevet til germansk *þ*, hvor den forudgaaende Vokal havde Hovedtone, men til *d*, hvor den forudgaaende Vokal ikke havde Hovedtone, og han har herved godtgjort, at de germanske Sprog paa den Tid, da denne Regel fæstede sig, endnu havde bevægelig Betoning væsentlig som Sanskrit og Græsk. Heraf tør sluttes, at naar f. Ex. Gotisk har fidurdôgs med *d*, medens Ags. har fyðerfête med *ð*, saa grunder denne Modsætning

mellem *d* og *ð* sig paa oprindelig Forskjel i Betoning[1]). I germanske Nominalcomposita har det oprindelig ikke været nødvendigt, at Hovedtonen laa paa første Leds første Stavelse. Betoningsreglerne for sammensatte Ord har i Germansk, ligesom i Græsk og Sanskrit, været mere complicerede[2]). I Græsk heder det f. E. *νίκη* men *Νικόμαχος*, *ἄστυ* men *Ἀστυκράτης*. Antage vi nu, som vi vel tør, at »Kamp« i det ældste nordiske Runesprog har hedt **haþuʀ*, saa følger altsaa ikke deraf, at dette Ord som første Led i sammensatte Navne ligeledes har havt Formen med *þ*: *haþu-*. Ved Siden af **haþuʀ* synes tværtimod *hadulaikaʀ* berettiget, fordi Hovedtonen her fra først af kan have ligget paa en anden Stavelse end den første. Naar Stentoften-Indskriften derimod har *haþuwolafʀ*, kan *þ* her være ført over fra Stammeordet. Denne Forklaringsmaade staar for mig som den sandsynligste.

I anden Linje deler jeg *ek hagustadaʀ* d. e. »jeg« med et Mandsnavn i Nominativ. Denne Navneform findes ingensteds ellers og kan ikke tilstrækkelig støttes ved oldtydske Personnavne, der indeholde Stavelsen Stad-, som Stadil, Stadald, Stadolf. Derimod maa man straks blive opmærksom paa Ligheden med et Mandsnavn, der forekommer i den med længere Rækkes Runer skrevne Indskrift ved Valsfjorden i Fosen. Denne har jeg efter Meddelelser fra Adjunkt Karl Rygh og Dr. Undset tidligere[3]) læst saaledes: ||| *hagustaldiʀ þewaʀ godagas.*

Om det første Navn bemærkede jeg: »Da der i den gotiske Bibeloversættelse Tim. 1, 3, 8 er læst aglaitgastaldans ... og da Nom. Fl. i Heliand 2549 ... i det Cottonske Haandskrift har Formen hagustoldos ..., saa skulde man

---

[1]) Se Kluge i Pauls og Braunes Beiträge VI, 394.
[2]) Jfr. Kluge i Pauls og Braunes Beiträge VI, 397 f.
[3]) Se min Afhandling i Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger for 1872.

vente, at den oprindelige Stamme var hagustalda, og at Nomin. Ental i det ældste nordiske Runesprog følgelig var *hagustaldaʀ*. Jeg skrev derfor til Adj. Rygh og spurgte, om der i Indskriften ikke kunde læses saaledes istedenfor *h-diʀ*, som han havde læst. Men efter fornyet Undersøgelse erklærede han næstsidste Rune i Ordet for sikkert *i*. Heinzel (Über die Endsilben der altnordischen Sprache S. 71) forsvarede siden *hagustaldaʀ* som den rette Læsning.

Nu har jeg i Brev af Juli 1883 fra Adj. Rygh modtaget følgende Meddelelse: »Jeg saa igjen paa Valsfjord-indskriften under god belysning. Jeg kom til den mening, at de tre første korte staver ikke ere ornamentale, men kunne have været ᚲᛖ *ek*. Den tredie (fra høire) er adskilligt krummet, hvilket skjules noget ved, at den er saa tyk paa midten; af tverstregen oventil mellem de to første er der temmelig tydelige spor. Ligeledes tror jeg, at det slet ikke er sikkert, at den næstsidste rune i det første navn er *i* og ikke snarere ᚨ *a*; af den nederste kvist var nu tydelige mærker at se«.[1])

Med *ek hagustaldaʀ* i Valsfjord-Indskriften maa *ek hagustadaʀ* i Strand-Indskriften identificeres. Alle sproghistoriske Kjendsgjærninger tale for, at *l* ved den Sprogform, hvori Strand-Indskriften er affattet, ikke i Udtalen kan være blevet trængt ud foran *d*. Runeristeren maa derfor have glemt et *l*; *hagustadaʀ* paa Strand-Stenen maa være feilagtig Skrivemaade for *hagustaldaʀ*. Dette Navn har jeg i min Tolkning af Valsfjord-Indskriften udførlig omhandlet; jeg skal henvise dertil og her kun gjentage det vigtigste. Navnet findes ikke brugt i historisk Tid i Norden. Derimod forekommer det i Sydtydskland som Mandsnavn allerede i det 8de Aarhundred under Formen Hagustalt. Det er identisk med Appellativet oht. hagustalt, ags. hagosteald, hæg-

---

[1]) Utydelige Spor af Kvisten sees ogsaa i Tegning *a* i min Afhandling om Valsfjord-Indskriften.

steald, der betyder en ung ugift Mand. Ordet synes fra først af at have betegnet den yngre Broder, som fik sig overdraget et mindre Jordstykke, i Modsætning til den ældre Broder, som eiede det egentlige Odelsgods. Ordets første Led synes at være beslægtet med det nyhøitydske hag[1]), og dets andet Led er beslægtet med det gotiske gastaldan, at besidde. Sandsynlig ved Laan fra Nabosprog findes Ordet i det norrøne Skaldesprog, hvor Kongens Mænd kaldes haukstaldar, samt i svenske og norske Nutidsdialekter, der bruge hogstall og andre nærliggende Former i Betydning »Enkemand«.

I tredje Linje deler jeg *hlaaiwido magu minino.*

To *a*'er sammen findes i Indskriften paa Vimose-Spændet: *aadagasu* | *laasauwinga.* Docent Noreen har meddelt mig den Formodning, at det dobbelte *a* i *hlaaiwido* antyder et Mellemstadium āi i Udviklingen fra ai til ā (f. Ex. i sár, árr, á jeg eier, már o. fl.). Jeg har tænkt mig Muligheden af, at Stenhuggeren først feilagtig har hugget *haaiwido* for *hlaiwido* (ᛡ for ᚺ), men at han derpaa, efter at have opdaget sin Feil, har sat den lille Hage til paa *h* for at forandre dette til *hl.* Herfor synes følgende Omstændigheder at tale: 1) at Kvisten paa *h* er saa kort; 2) at der i Indskriften ellers ikke er anvendt Binderune, hvortil der i Linjens Begyndelse ikke var nogen Opfordring for Rummets Skyld; 3) at Fordobling af Vokaler er saa sjælden i den længere Rækkes Runeindskrifter; 4) at (som jeg andensteds skal vise) endnu en Indskrift fra 8de Aarhundred ligesom Gotisk skriver *ai* i et Ord, hvor Oldnordisk har *á*. *hlaaiwido*, der med Hensyn til Endelse maa sammenstilles med *tawido* (Guldhornet), *faihido* (Einang), *worahto* (Tune), er Præter. 1ste Pers. Ental af et Verbum **hlaiwjan.*

[1]) Det vilde vel være altfor dristigt at sammenstille *hagu-* i *hagustaldaR* med zend *kasu*, liden, hvortil afghan. *kašar*, yngre Broder, hører.

Dette er regelret afledet af Intetkjønsordet *hlaiwa*, som findes paa Bø-Stenen, og som er identisk med got. hlaiw Grav; Substantivets oprindeligere Betydning er Gravhaug. *hlaaiwido* stemmer baade med Hensyn til Afledningsmaade og i Betydning overens med oldn. heygja, der er afledet af haugr. *hlaaiwido* betyder altsaa »(jeg) lagde i Gravhaug«, »(jeg) begrov i Haug.«

magu er Accus. sing. og betyder »Søn«; den tilsvarende Nominativform maa have været **maguʀ*. I Gotisk heder Ordet magus, Acc. magu og betyder Gut (παῖς, τέκνον). I Angelsaksisk betyder magu, som mest bruges i Digtersproget, ung Mand, Søn, Tjener, ogsaa Mand overhoved. I historisk Oldnorsk mǫgr, Acc. mǫg (mest i det poetiske Sprog), Gut, ung Mand, Søn eller Mand overhoved.

minino er Accus. Ental Hankjøn og betyder »min«. Denne Form er i grammatisk Henseende meget vigtig. Den i Betydning tilsvarende Form heder i Oldn. mínn, minn, i Gotisk meinana, i Angelsaks. mînne. Hverken den historisk nordiske Form eller den gotiske svarer phonetisk til *minino*. Sidstnævnte Form vil, tror jeg, kunne lede os til Forklaring af det Forhold, at Oldnordisk i Acc. Ental Hankjøn har mínn, einn o. s. v. i Modsætning til heilan o. s. v. Dette Forhold er hidtil neppe tilstrækkelig forklaret, dog er en Forklaring allerede antydet af Sievers i Pauls og Braunes Beiträge IV, 536 og af Paul, Beiträge VI, 172 f.

Det udlydende *a* i den gotiske Form af Acc. Ental Hankjøn ved de Ord, som følge den adjectiviske Bøining (blindana o. s. v.), er, som almindelig anerkjendt, i sin Oprindelse en enklitisk tilføiet Partikel, der er identisk med det græske -η; jfr. J. Schmidt i Kuhns Zeitschr. XIX, 282—284. Denne Partikel havde oprindelig, ligesom den tilsvarende græske, lang Vokal. Den oprindelige lange Vokal er bevaret i de gotiske Former ainnōhun eller ainōhun, hvarjanōh, hvanōh; jfr. Möller i Pauls og

Braunes Beiträge VII, 485 f. Det samme oprindelige lange *o* finder jeg bevaret i Strand-Stenens *minino*.

Hvor den enklitiske Partikel i Acc. sg. m. blev tilføiet, havde den i Regelen ikke Tonen, ligesom -*η* er ubetonet i græsk *τίη*. I dette Tilfælde forkortedes den i Germansk fra ō til ă; saaledes i got. blindana, hvoraf i Oldn. regelret blev blin'dan.

Men den germanske enklitiske Partikel havde efter min Formodning i visse Forbindelser Hovedtonen, saaledes som -*η* i græsk *ὁτιή*, *ἐπειή*. Jeg formoder, at dette, om end ikke altid, saa dog ofte var Tilfældet efter Ord som »min«, »en«, da disse Ord kunde bruges uden at være logisk stærkt betonede. Hvor saaledes den enklitiske Partikel havde Hovedtonen, maatte den bibeholde Formen -ō. Jeg forudsætter altsaa *mīnanó, *ainanó ved Siden af *blíndană. Men naar i de forudsatte Ordformer *mīnanó, *ainanó ingen af de to første Stavelser havde Hovedtone, maatte den svagest betonede af disse to, nemlig anden Stavelse, være i høi Grad udsat for at svækkes i Lydstof. Saaledes kunde *mīnanó blive til mīninó. Som Analogi til den her forklarede Modsætning mellem *i* i anden Stavelse af *minino* og det oprindeligere *a*, som er bevaret i anden Stavelse af got. blindana, oldn. blindan, kan f. Ex. anføres følgende: Hvor Præfixet ga-, der i Gotisk overalt har Vokalen *a*, var ubetonet, blev det i Oldtydsk til gi-, ge-, i Angelsaksisk til ge-, i Oldnorsk (gnógr, glíkr, granni o. fl.) til g-, hvor derimod ga- var betonet, holdt *a* sig, f. Ex. i oht. oldsaks. oldn. gaman, ags. gamen (gomen), se Kluge i Kuhns Zeitschr. XXVI, 70—76. Som et Exempel af en nulevende nordisk Dialekt paa, at tonløst *a* bliver til *i*, kan anføres fra Dalarne aditå (med nasalt å) og adito »atten« (se Noreen, Ordlista öfver dalmålet S. 8-9 og 226), der er opstaaet af āttatán.

Formen *minino* maatte i historisk Nordisk ved regelret Lydforandring blive til *minna. Denne Form forefindes

ikke, derimod mínn som várn, einn o. s. v, Jeg antager, at der var en Tid, da man i Acc. sg. masc. sagde *mínna, *einna o. s. v. ved Siden af góðan, heilan o. s. v., men, at hine Former siden blev forandrede til mínn, einn ved Indflydelse af de paa *-n* udlydende Former góðan, heilan o. s. v.

Den hele Indskrift *hadulaikaʀ* | *ek hagusta[l]daʀ* | *hlaaiwido magu minino* oversætter jeg altsaa: »Hadulaik. Jeg Hagustald hauglagde (eller: begrov i Haug) min Søn.« I gotisk Sprogform vilde Indskriften lyde: Haþulaiks. ik Hagustalds hlaiwida magu meinana.

I *hadulaikaʀ* finder jeg Navnet paa Hagustalds Søn, over hvem Faderen har ladet kaste Haug og reise Mindesten med Runeindskrift.

Det er almindeligt i Indskrifter, som er skrevne med den længere Rækkes Runer, at den Mand, som rister Runerne, taler i første Person. Saaledes staar Verbet i første Person og Navnet efter »jeg« 1) paa Guldhornet, 2) paa Tune-Stenen, 3) paa Varnum-Stenen, 4) paa Reistad-Stenen, 5) paa Lindholm-Amuletten, 6) paa Spydspidsen fra Kragehul og 7) paa Björketorp-Stenen. Paa Einang-Stenen staar Verbet ligeledes i første Person, men »jeg« er her ikke sat til foran Subjectet. Paa Stentoften-Stenen staar Verbet i første Person med enklitisk tilføiet »jeg«, men Runeristerens Navn findes ikke derhos. Paa Valsfjord-Berget staar Navnet i Nomin. efter »jeg«, men et Verbum er ikke tilføiet.

Paa mange Stene med Indskrift i de ældre Runer (f. Ex. Stenene fra Berga, Bratsberg, Vånga o. s. v.) og paa enkelte med Indskrift i de yngre Runer staar Navnet paa den Afdøde, til hvis Minde Indskriften er ristet, alene i Nominativ, saa at et Verbum maa tænkes til. Dette er ogsaa Tilfældet ved *hadulaikaʀ* i Strand-Indskriften, men her følger en

fuldstændig Sætning med forskjelligt Subject. I denne Henseende sammenstiller jeg den med Reistad-Indskriften: *iuþingaʀ* | *ikwakraʀ unnam* | *wraita*. Begge Indskrifter har i første Linje et Navn i Nominativ. I begge Indskrifter begynder anden Linje med »jeg«, hvorefter der følger et andet Navn i Nominativ, som er Subject for et Verbum i Præteritum. Strand-Indskriften taler da stærkt for den Mening, at *iuþingaʀ* i Reistad-Indskriften er den Afdødes Navn og ikke skal forenes med *ik wakraʀ*.

Det er ikke Vers, vi læse paa Strand-Stenen, men Ordene er dog — og, som jeg tror, med Vilje — sammenstillede saaledes, at de danne Allitteration: ek *h*agusta(l)daʀ *h*laaiwido *m*agu *m*inino. Det fortjener ogsaa at mærkes, at Sønnens Navn her, som saa ofte, danner Allitteration med Faderens. Indskriftens Udtryk synes mig løftet over den prosaiske Dagligtales Sprog, thi sunuʀ, sunr og ikke maguʀ, mǫgr har fra den ældste Tid af været det sædvanlige prosaiske Ord for »Søn«.

Den her omhandlede Runesten er af stor Vigtighed allerede derved, at den er funden i Ryfylke, hvorfra ingen Indskrift med den længere Rækkes Runer tidligere kjendtes, ved en af de indre Fjorde. Den bidrager derved til at bevise, hvad nu maa siges at være en sikker Kjendsgjærning, at norske Indskrifter med Skrift og Sprog som Strand-Stenen hidrøre fra det Folk, som havde sit Hjem i Norges Land saavidt, som det i hin Tid var bebygget, og ikke fra en i enkelte norske Bygder indtrængt fremmed Stamme.

Strand-Indskriften hører *ikke* til de seneste norske Indskrifter med den længere Rækkes Runer. Nordiske Indskrifter, der maa være fra Aar 700 eller noget senere, har af adskillige Runer yngre Former end de, vi se paa Strand-Stenen, saaledes af *k*, *ʀ*, *a*, *s* og *d*. Ja, yngre Former af *k* og *ʀ* synes allerede at have været brugte tidlig i 7de Aarhundred. Fremdeles finde vi, at Stammens udlydende *a* foran Nominativsmærket *ʀ* mangler i flere Indskrifter med

den længere Rækkes Runer, der er yngre end Aar 700, medens dette *a* i Strand-Indskriften er bevaret. Denne synes mig overhoved at fremvise Runeformer og Sprogformer, der er ligesaa antike som Tune-Indskriftens. Derimod er Reistad-Stenen, hvis Udtryksmaade er nær beslægtet med Strand-Stenens, tydelig noget yngre end Tune-Stenen. Efter alt skulde jeg snarest være tilbøielig til at formode, at Strand-Indskriften er indhugget ved Midten af 6te Aarhundred.

Jeg fremhæver, at intet af de paa Stenen forekommende to Mandsnavne, *hadulaikaR* og *hagusta[l]daR*, er brugeligt i den historiske Tids nordiske Sprog, medens de begge forekomme hos Sydtydskerne i 8de Aarhundred. Ligeledes er *hlaaiwido* dannet af et Substantiv, der er ubrugeligt i den historiske Tids nordiske Sprog, medens det forekommer i Gotisk, Angelsaksisk og Oldtydsk. Dette Forhold gjentager sig ved mange Navne og Ord, som forekomme i andre af de »urnordiske« Indskrifter. Jeg skal her fremhæve nogle af dem. *niuwila* paa Varde-Bracteaten gjenfindes hos Germanerne i Spanien og i Sydtydskland, men ligesaalidet som de nærmest i det følgende nævnte Navne i Norden i historisk Tid. *kunimudiu* paa Tjurkø-Bracteaten, Dativ til en Nominativ *kunimunduR, var tillige tydsk Navn, og saaledes hed f. Ex. en Gepiderkonge i 6te Aarhundred. *mrla* paa Etelhem-Smykket er det gotiske Mērila; *saligastiR* paa Berga-Stenen det frankiske Saligast; *haþuwulAfR* eller *haþuwolafR* paa blekingske Stene det tydske Hathowulf, Hadulf. Reistad-Stenens *iuþingaR* er væsentlig det samme som det oldtydske Eodunc. Tune-Stenens *wiwaR* er af samme Stamme som Navne hos Goter og andre germanske Folk. Første Led i *owlþuþewaR* paa Dopskoen fra Torsbjerg danner ligeledes første Led i sammensatte Navne hos Goter og andre germanske Folk. Denne Liste kunde let forøges, ogsaa fra Indskrifter, hvis Tolkning hidtil ikke er offentliggjort. Hertil

maa føies, at de fleste af de Navne, der kan paavises som nordiske ligesaavel i Vikingetiden eller efter Kristendommens Indførelse som i den ældste eller mellemste Jærnalder, dog tillige finde sit tilsvarende hos andre germanske Folk. Dette gjælder saaledes *dagaR*, *wakraR*, *harabanaR*, *erilaR*, *holtingaR* o. fl.; Kvindenavnet *hariso* paa Fibulaen fra Himlingøie staar nærmere ved det eruliske Mandsnavn Hariso end ved det nordiske Hersir.

Paa den anden Side maa jeg stærkt fremhæve, at en lang Række af de for Nordboerne i den historiske Tid mest charakteristiske (om end ikke samtlige udelukkende hos dem brugte) Navne hidtil fuldstændig mangler i nordiske Indskrifter fra den ældste og mellemste Jærnalder. Saaledes de med Þórr sammensatte Navne (Þórálfr, Þorsteinn, Bergþórr, Halldórr o. s. v.); Ketill, Sveinn og de dermed sammensatte Navne; Hákon; Ívarr o. s. v., o. s. v.

Ved de i Indskrifter fra den ældste og mellemste Jærnalder forekommende Appellativer er Forholdet det samme som ved Personnavnene. Der viser sig oftere Overensstemmelse med andre germanske Oldsprog end med nordisk Sprog fra historisk Tid. Jeg henviser til Belysning heraf til *tawido* paa Guldhornet, *witada-halaiban* paa Tune-Stenen, *iah* paa Varnum-Stenen, und- i *unnam* (for undnam) paa Reistad-Stenen, *þewaR* paa Valsfjord-Berget. Hertil kunde føies adskillige Ord i Indskrifter, hvis Tolkning jeg hidtil ikke har offentliggjort.

Og dog tilhøre de i Norden fundne Indskrifter med den længere Rækkes Runer det samme Folkefærd som det, der har boet her i historisk Tid; og det Tungemaal, som taltes i Norden i den sidste hedenske Tid, har udviklet sig af den Sprogform, som hine Indskrifter lære os at kjende. Denne Paastands Rigtighed godtgjøres for det første derved, at Indskrifter, der er affattede i samme Sprog som Guldhornets og Tune-Stenens Indskrifter, er fundne i alle Dele af Norden; for det andet derved, at der ikke er det fjærneste Spor

til, at der i Norden før Vikingetiden taltes noget andet Sprog; for det tredje derved, at den gotiske Historieskriver Jordanes meddeler Efterretninger, som vise, at de Stammer, der beboede Norden i Mellemjærnalderen, var, ialfald for en stor Del, de samme som de, vi kjende her fra den historiske Tid. Og endelig bevise de grammatiske Former, at Sproget i de med den længere Række Runer skrevne Indskrifter er Stammesprog til det Tungemaal, der taltes i Norden i den historiske Tid. Dette gjælder saaledes, for her kun at nævne det, som vedkommer Strand-Indskriften, om Endelsen *-o* i *hlaaiwido* og om Endelsen *-aʀ* i ***hadulaikaʀ*** og *hagusta[l]daʀ*, hvortil i andre germanske Sprog intet fuldt tilsvarende er paavist[1]).

Strand-Indskriften i Forbindelse med de nordiske Indskrifter med den længere Rækkes Runer overhoved godtgjør altsaa Rigtigheden af den Opfatning, som jeg oftere har udtalt, at den nordiske Individualitets Præg ved Sproget, som vi kjende det fra den ældste og mellemste Jærnalder, endnu er lidet fremtrædende, skjønt det sikkert kan paavises[2]). Vi har paa denne Tid i Norden endnu en Sprogtypus, hvori vi overveiende faa Indtryk af det for den hele germanske Stamme fælles Mærke. Den nordiske særlige Eiendommelighed er i Sprog, som i Skrift og mythiske Forestillinger, samt tillige i Vaabens, Smykkers og Redskabers Form først i Vikingetiden bleven fuldt udviklet. Nordens Folk, som vi lære dem nærmere at kjende fra Slutningen af 9de Aarhundred af, har gjennemlevet en Kulturomvæltning, der i Forhold til den Tid, i hvilken den er bleven fuldbragt, staar for mig som den grundigste og mest omfattende, Nordens Historie kjender.

---

1) Derimod har ogsaa Oldsaksisk *ec*.

2) Mine Ord herom, som om meget andet, i »Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse« fremtræde i en forvansket Skikkelse hos Stephens i Aarbøger 1883, 3dje og 4de Hefte.

TO FOREDRAG OM GAMLE KALKMALERIER.

Af J. KORNERUP.

I.

Kalkmalerier i Stubbekjøbing Kirke.[1])

Ligesom næsten alle vore ældre Kirker har ogsaa Stubbekjøbing Kirke været prydet med Kalkmaleri, baade Ornamenter og Figurer. Adskillige Brudstykker af denne maleriske Udsmykning bragtes for Dagen ved de Undersøgelser, Professor Storch foretog i Sommeren 1881 i Anledning af Kirkens Restauration, og det blev af Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring overdraget mig nærmere at undersøge disse Malinger, inden den Mur, paa hvilken en Del af dem fandtes, blev brudt ned.

Kalkmalerierne i Stubbekjøbing tilhørte meget forskjellige Tider, saa at man fandt det ene Lag liggende ovenpaa det andet. De fleste vare anbragte paa den Plads, hvor de mest maatte falde i Øinene, nemlig paa Skibets østre Mur, ovenover Triumfbuen. Paa det yderste Lag af den gamle Hvidtning var der malet den i den senere Middelalder saa yndede Fremstilling af Dommedag i grelle Farver og med en haandværksmæssig Udførelse. Midt over Buen saas Christus som Dommer over alle Mennesker. De Døde stige op af Gravene, og Marie og Johannes Døberen knæle ved Herrens Fødder og bede om Naade for Synderne. Forneden

---

[1]) Foredrag, holdt d. 15. Novbr. 1881 i det nord. Oldskr. Selskab.

til venstre modtager en Engel med udbredte, skjærmende Vinger de salige Aander i Himmerige, men til høire drager Djævelen de Fordømte med en Jernlænke ind i Helvede, medens en mindre Djævel pisker paa dem med en Svøbe. Paa begge Sider af Christus var Rummet fyldt med tvende Rækker Apostle, der holdt deres sædvanlige Attributer og vare betegnede med Underskrifter i smaa gothiske Bogstaver. Det Hele var stærkt beskadiget, og en stor Del af det havde løsnet sig fra Bunden. Paa Chorets forreste Hvælving opdagedes Resten af en Maling, der tydelig nok var udført med samme Pensel som de omtalte Billeder. Christi Lidelse har her været skildret, men der var kun en eneste nogenlunde hel Figur tilbage: Frelseren, knælende i Bøn i Gethsemane. Paa Buen nedenunder læstes Skriftstedet hos Matthæus 26, 42 efter Vulgata: »*Pater mi si non potest hic calix transire nisi bibam illum. fiat voluntas tua*«. Hele den omtalte Maling, som nu er forsvunden efterat at være aftegnet, vilde dog neppe have nogen større Interesse, naar det ikke var, fordi man var i det heldige Tilfælde at kunne datere den. Det lykkedes mig nemlig med Bistand af Architekt Ahlmann at opdage, at der paa tre Steder i Kirken samtidig med disse Billeder men bedst bevaret til venstre for Alteret var malet det pavelige Vaaben (Fig. 1). Det var den velbekjendte tredobbelte Krone, Tiaraen med St. Peters korslagte Nøgler og derunder Mediciernes Skjoldmærke: 6 Kugler i gult Felt, samt Indskriften: **leo : papa : x^s:** »Leo papa decimus«. Vaabenet tilhørte saaledes den berømte Pave Leo X, Luthers Samtidige, som regjerede fra 1513—1521; men altsaa har Kirken modtaget sin sidste

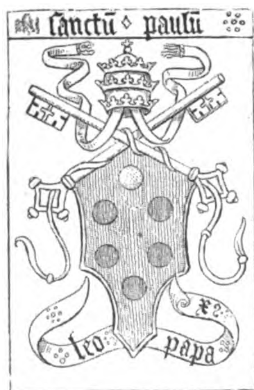

Fig. 1.

Maling i dette Tidsrum, kort før Reformationen. Det er en interessant, men ikke enestaaende Kjendsgjerning, at paa den Tid, da den romerske Kirke allerede rystede i sine Grundpiller ved vor store Reformators Fremtræden, søgte man at give dens Bygninger en ny Opfriskning, nye Prydelser, ofte vistnok efter fattig Lejlighed som her i Stubbekjøbing. Saaledes lod omtrent paa samme Tid Abbed Henrik Tornekrands sin Klosterkirke i Sorø helt male af nyt, og Biskop Lauge Urne af Roskilde lod i Aaret 1521 sin Domkirke paany smykke med Maling. Pavevaabenerne i Stubbekjøbing, hvoraf der nu kun er ét Exemplar tilbage, ere maaske malede paa den Tid, da den pavelige Legat Archimbold drev sin skammelige Afladshandel her i Landet. Over Vaabenet staar .... **sanctū · paulū.** Foran har der staaet et kort Ord, maaske »juva«; men det vilde rigtignok have passet bedre, om der havde staaet: »Juva sanctum Petrum«; thi det var jo til Pederskirken i Rom, at Afladskræmmeren samlede Penge.

Stubbekjøbing Kirke har imidlertid allerede langt tidligere, som det synes i Slutningen af det 13de Aarhundrede, været prydet med Kalkmaleri. Neden under det omtale Dommedagsbillede fandtes der en anden, mere storslaaet Dekoration. Christus sidder ogsaa her i Midten, omgiven af den store mandelformede Glorie, »Aureola«, og udenom ham ses ifølge den ældgamle Tradition Evangelisternes 4 vingede Mærker. Apostlene staa ved Siderne i én Række under rundbuede Arkader, saa at det Hele danner en bred Frise under Loftet. Det lidet, der var tilbage af Figurerne, viser os Apostlene holdende Bøger i Hænderne og iførte Kjortler og Kapper, hvis Folder falde i store lige Linier.[1]) I Frisen

[1]) I Sommeren 1882 fuldførtes Kirkens Restauration. Hovedskibet blev 18" bredere, end det oprindelig havde været, og Chorbuen, der maatte bygges om, placeredes derefter. Følgen deraf var, at den gamle malede Frise med sit markerede Midtparti, Christus i Glorien, kom til at sidde skjævt over

er der kun 8 Apostle, men det synes, som om de 4 manglende have været malede paa Sidemurene, og at den yderste har været fremstillet siddende paa en Stol over det lille rundbuede Vindue. Paa Skibets gamle søndre Sidevæg fandtes endnu Resterne af to slige Apostelfigurer og nedenunder dem en Engel, hvis lange, smalle Skikkelse med de store stiliserede Vinger har Tidsalderens hele typiske Præg. I den ene Haand holdt Engelen en Kjerte, og med den anden pegede den hen paa Christus som paa Verdens Lys.

Lidt til venstre for Chorbuen, altsaa paa den nu nedbrudte Væg, fandtes der et fra Udførelsens Side meget simpelt Billede, som imidlertid var mærkeligt ved sit Indhold. Det fremstillede en Legende om den hellige Eligius, Franskmændenes St. Eloi, en Helgen, hvis Billede jeg ikke mindes tidligere at have truffen i vore Kirker. Den hellige Eligius var født 588 i Nærheden af Limoges og blev af sine Forældre sat i Guldsmedelære. Han blev snart en saa udmærket Guldsmed, at Kong Chlotar II gjorde ham til sin Møntmester. Han forfærdigede prægtige Relikviekasser, som til den hellige Martins Grav i Tours og til St. Dionysius's i Paris. Samtidig studerede han og udmærkede sig ved sine christelige Dyder midt i den sædelige Fordærvelse, der herskede ved Hoffet, hvor han vedblev at beholde sin Stilling hos Kongerne Dagobert I og Chlodevig II. Eligius stiftede Klostre, løskjøbte Fanger, hjalp de Fattige og traadte først i en ældre Alder ind i den geistlige Stand, idet han 639 blev valgt til Biskop i Noyon. Han omvendte og døbte Hedningerne i Flandern, hvis Apostel han blev, og døde 659 i Noyon, hvor hans Reliquier endnu hvile. St. Eligius

Buen og det her opstillede store Crucifix. Det blev derfor tvingende nødvendigt at gjengive, hvad der var tilbage af den gamle Frise, i en ny Maling i samme Stil og med Tilføielse af 2—3 manglende Apostle, et Arbeide, der udførtes af Forfatteren.

var Smedenes Helgen og Hestenes Beskytter. Legenden fortæller om ham, at han paa en vidunderlig Maade helbredede en Hest, som havde brækket et Ben. Denne Scene var fremstillet i det omtalte Kalkmaleri (Fig. 2). St. Eligius staar med Bispehuen paa Hovedet og med Skjødskind for ved sin Esse, hvor Smededrengen bringer Ilden til at flamme med en stor Puster. En lille Mand blæser lystig paa Krumhorn. Bispen holder i Haanden det afbrudte Hesteben, og han synes at have benyttet Leiligheden til at lægge en ny Sko under. Da nærmer Djævelen sig, nysgjerrig efter at se, hvad der foregaar. Han fremtræder i Kvindeskikkelse med langt Haar og med lang Kjole, men er hæslig at skue med sine lange Øren, Horn og Fugleben. Bispen snapper imidlertid med Aandsnærværelse en gloende Knibtang og klemmer dermed Djævelen i Næsen. Tilhøire knæler St. Eligius foran Hesten, »en abildgraa Ganger«, der staar bunden i et Hus med Jernlænker, og sætter det afbrudte Ben paa igjen. Dette Billede, der desværre forsvandt ved Murens Nedbrydelse, syntes at maatte henføres omtrent til 1400 og afgav en mærkelig Prøve paa, hvad man i hine Tider kunde byde en naiv, af katholsk Overtro opfyldt Menighed. Billedet saa meget stift og høitideligt ud; ikke en Mine var at se i disse Ansigter, uden det skulde være hos Smededrengen, hvor Maleren i de Par Linier, hvormed det hele var udkastet, havde antydet dum Forbauselse. Dog er der ingen Tvivl om, at naive Mennesker engang have gottet sig ved at se Helgenen knibe den onde Aand i Næsen, medens hans Kammermusikus blæser en lystig Melodi dertil paa et Krumhorn.

Længere til venstre paa samme Væg opdagedes under Rester af yngre Billeder et Kalkmaleri, der fra først af har været omtrent 6 Alen langt og 3 Alen høit, og som aabenbart var en Efterligning af de kostbare, kunstig vævede eller udsyede Tæpper, med hvilke man ved festlig Leilighed pyntede de nøgne Vægge i Kirker og Haller. Maleriets

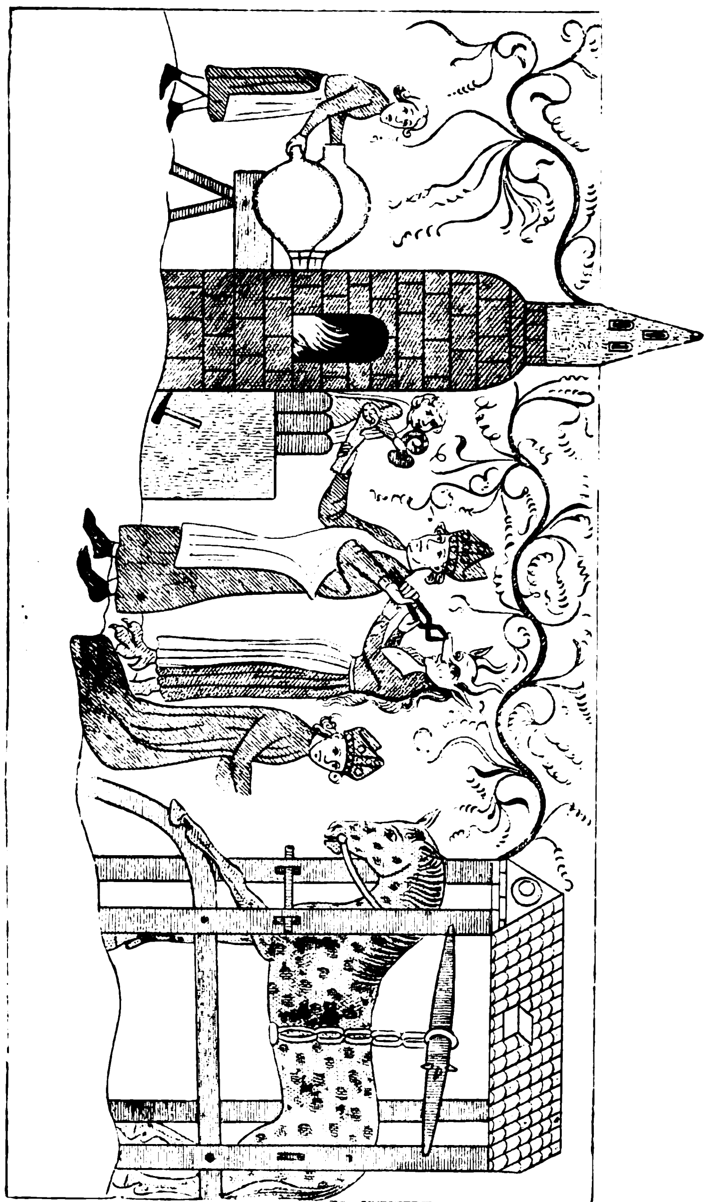

Fig. 2.

Bund var derfor figureret, og efterlignede et prægtigt, sølvindvirket, perlegraat Stof. Der ses paa denne Bund 3 Rækker gothiske Arkader med trebladede Buer og spidse Gavle, der vare prydede med de for det 14de Aarhundredes første Halvdel ejendommelige, spiraldannede Knupper. Paa Spidsen af Gavlene sade Kongekroner, maaske en Hentydning til, at de i Arkaderne anbragte Figurer vare prydede med Helgenværdigheden som »sancti coronati«. I øverste Række stode her Engle og Serapher vekslende med hverandre. Englene bære hellige Bøger, og Serapherne have 6 Vinger, saa at kun Ansigtet ses men ikke Legemet (ifølge Esaias 6te Kap. 2). I næste Række stode Apostlene med Bøger i Hænderne og Glorie om Hovedet. Med Undtagelse af Jacob den Ældre, som var kjendelig paa Pilegrimshatten, vare Apostlene ifølge ældre Tiders Skik endnu ikke betegnede med særlige Attributer.

Figurerne vare malede med brede, røde Omrids og en let Antydning af Skygger. De vare ikke fri for et vist maniereret Sving, der er saa betegnende for Tidsalderen, men som imidlertid allerede viser en Stræben efter det yndefulde og efter at blive befriet for den byzantinske Stivhed. Maleren har bøjet Figurernes Hoveder lidt paa Siden og stræbt at lægge et sværmerisk og helligt Udtryk i Ansigterne. Men det er en øvet Haand, der har ført Penselen, og Billederne stode i Stil og Holdning ubetinget højere end den senere Middelalders Frembringelser hos os. Naar Maleriet efter min Mening neppe er yngre end første Halvdel af det 14de Aarhundrede, giver det en Oplysning om det Tidspunkt, da Kirkeskibets oprindelige nordre Mur er bleven nedrevet og Rummet udvidet.[1])

Der var en anden Omstændighed ved dette nu forsvundne Billede, som havde Interesse, nemlig den techniske Side af

[1]) Ved Restaurationen 1881—82 opførtes paany den nordre Sidemur i sin oprindelige Skikkelse, og Basilikaformen gjenoprettedes med Dygtighed af Prof. Storch.

Udførelsen; thi det syntes, som om der her maatte være brugt en anden Fremgangsmaade end den sædvanlige Maling paa tør Kalk. For det første vare alle de architektoniske Linier ridsede ind i den glatte Kalkpuds, og dernæst var det umuligt her, saaledes som ved andre Kalkbilleder, at opløse Farven ved Afvaskning. Jeg vaskede Billederne over med Vand og en stor Pensel mange Gange med Mellemrum, uden at Farven i mindste Maade opløstes. Den traadte kun frem med forhøjet Glands og Kraft og lignede i Udseende Oliefarve, saa at den Tanke let kunde opstaa, at det ikke var umuligt, at Maleriet var malet med denne Slags Farve. Rigtignok er det almindelig antaget, at Oliemaleriet først blev opfundet noget senere end Billedets Tid. En gammel Forfatter, Bartholomæus Facius, beretter nemlig, at Jan v. Eyck efter sin Broder Huberts Anvisning og efter Plinius's Angivelse, der anbefaler kogt Linolie til at blande Farverne med, foretog Forsøg i denne Retning og saaledes fandt Hemmeligheden ved Oliefarvernes Tilberedelse i Aaret 1410. Tvertimod Malerlaugenes Skik holdt Brødrene ikke deres Opfindelse hemmelig, men viste den til andre Kunstnere, hvorpaa Oliemaleriet udbredte sig med overordentlig Hurtighed.[1]) Men jeg vil her blot minde om, at allerede Munken Theophilus, der omtrent i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede skrev sin bekjendte Bog om Kunsten, udtaler sig meget tydelig angaaende Oliemaleri. »Bland Farverne«, siger han, »omhyggelig med Linolie, ligesom man ellers blander dem med Vand, tilbered de forskjellige Tinter, og mal saa, hvad Du vil: Figurer, Klædebon, Dyr, Fugle, Blade«.[2]) Gamle Forfattere, som Frater Dionysius, Johannes de Modena, Pierre de St. Omèr, tale ligeledes om en Blanding af Olie og Farve til at male paa Træ eller Mur med. Vi se saaledes, at Oliemaleriet ikke var noget

---

[1]) Dr. Görling: »Geschichte der Malerei«, Leipz. 1866, p. 240.
[2]) Theophilus: »De diversis artibus«, Lib. I. Cap. XXVI.

aldeles ubekjendt i Middelalderen, om end ganske vist det almindelige var, at Kunstnerne malede dels med Kalk-, dels med Temperafarver, en Slags fin Limfarve. Det var derfor af Vigtighed at undersøge Farverne i det omtalte Billede i Stubbekjøbing nærmere, inden Muren blev reven ned, hvorved det hele smuldrede hen. Ved godhedsfuld Bistand af Hr. Pharmaceut Olsen blev derfor flere Stykker af den bemalede Kalkpuds underkastede en chemisk Undersøgelse. Efter at denne var foretagen, erklærede Hr. Olsen imidlertid med Bestemthed, at de undersøgte Farver ikke indeholdt Olie. Man synes derfor at maatte antage, at Billedet har været malet paa den vaade Kalk.

Som bekjendt ere de allerfleste af de i vore Kirker paa Vægge og Hvælvinger opdagede Billeder og Prydelser malede paa den tørre Kalk, hvad der har til Følge, at meget af Farven falder af selv ved den omhyggeligste Afdækning. Dog skal jeg erindre om, at Professor Magnus Petersen ved Undersøgelsen af de i Jellinge Kirkes Chor 1876 opdagede Malerier, der høre til de allerældste hos os, bestemt erklærede, at de vare malede i den vaade Kalk. Det bekjendte Maleri i Skibby Kirkes Apsis er muligen ogsaa et virkeligt Freskobillede, thi Farven synes at være trængt ind i den glatte Puds.

Middelalderen bevarede længe med Troskab Traditionerne fra Oldtidens Kunsttechnik, men lidt efter lidt tabte de sig dog. Man kunde ikke i Norden skaffe alle de nødvendige Materialier til Freskomaleriet. Farverne kom i den tidligere Middelalder ganske vist fra Syden, men naar man enkelte Gange malede virkelig Fresko, var det ikke paa den fine Puds, som f. Ex. Pompejanerne brugte, og som var en Blanding af Kalk og Marmorstøv, men derimod paa almindelig glattet Kalkpuds, som ikke saa godt har kunnet modstaa Tidens og Fugtighedens Indflydelse. Det er unægtelig meget paafaldende at finde et Freskomaleri fra Begyndelsen af 14de Aarhundrede, et Tidspunkt, hvor hin Technik

maa anses for at være gaaet tabt, og jeg maa tilstaa, at der om denne Sag endnu er nogen Tvivl tilbage hos mig. Imidlertid kan man jo dog tænke sig, at Maleren har kjendt en gammel Bog med Anvisning paa Methoden. Malerlaugene, som allerede paa den Tid blomstrede, plejede at bevare de techniske Hemmeligheder. Ligesom allerede tidligere har jeg atter ved nærværende Lejlighed villet henlede Opmærksomheden paa det dunkle Spørgsmaal om Freskomaleriets Forekomst i Middelalderen, for at Forskerne kunne have Øjet rettet paa det Punkt ved fremtidige Opdagelser.

II.

Kalkmalerier i Nylarsker og Spentrup.[1])

Allerede tidligere har jeg gjentagne Gange havt den Ære at meddele nogle Bemærkninger i det nord. Oldskriftselskab om de gamle, i vore danske Kirker opdagede Kalkmalerier. Naar jeg nu atter beder om Tilladelse til at vende tilbage til dette Æmne, er det i Erkjendelsen af, at disse 6—7 Aarhundreder gamle Billeder ere en rig Kilde til Oplysning om den danske Middelalder.

Det synes at falde Nutiden tungt at komme til den rette Vurdering af Kalkmalerierne; disses Mangler med Hensyn til Tegningen af Figurerne ere jo ogsaa i Øjne faldende nok. Man bør imidlertid ikke glemme, at disse Malerier ere en Gjenklang af en ældgammel Kunsttradition, der fører tilbage til Rom og Byzants, og at de blandt andet have Værd som Dekoration, saa at man endogsaa i vore Dage ved nye Kirkers Udsmykning maa vende tilbage til det gamle for at hente Motiver. Nutidens Kunst staar ganske vist i den skarpeste Modsætning, man kan tænke sig, til

---

[1]) Foredrag i det nord. Oldskr. Selskabs Møde d. 13. Marts 1883.

Middelalderens. Den moderne, realistiske Kunst lægger Hovedvægten paa Udførelsen og stræber at gjøre sine Billeder saa naturtro, saa optisk skuffende som muligt. Kalkmaleriets Udførelsesmaade lægger derimod Hindringer ivejen for at naa den Virkning, som Oliemaleriet kan frembringe. Det var udsprungen af det antike Freskomaleri, ved hvilket man, naar Maleren skulde til at begynde, anbragte et Stykke glat Kalkpuds, hvorpaa han kun kunde male 3—4 Timer. Middelalderen lagde hele Vægten paa Indholdet, Tanken, og naar kun den var udtrykt i simple Omrids og med svag Antydning af Skygger, var man tilfreds. De gamle Malere vare imidlertid ikke bange for at udtrykke de højeste Ideer, de dybeste religiøse Tanker i Tiden, hvad jeg senere skal give et Exempel paa. Deres Indsigt i den maleriske Udsmykning med Ornamenter var mærkelig. Sammenligne vi Nutidens Forsøg paa at male middelalderlige Prydelser med de gamle, falder det ikke altid ud til vor Fordel. Medens vore Ornamenter som oftest ere altfor spinkle, smaalige og tørre, er der en beundringsværdig Kraft, Brede og Afveksling i de gamle Prydelser, som passe fuldkommen sammen med de svære architektoniske Former i den romanske Stil. De Gamle besad en mærkelig Evne til i fornødent Fald at kunne bøde paa Architekturens Tarvelighed eller Fattigdom ved Benyttelsen af Pensel og Farve. Til Oplysning herom yder det i Nylarsker paa Bornholm i 1882 opdagede Kalkmaleri, hvis nærmere Undersøgelse var overdraget mig af Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring, et godt Exempel.

Nylarsker eller St. Nicolai Kirke, en Mil fra Rønne, er en af de fire bornholmske Rundkirker, om hvis Bestemmelse man nu tør antage at være paa det rene. Disse Bygninger formodes at være opførte paa en Tid, da Bornholms Kyster endnu hærgedes af Sørøveres Overfald, og de skulde tjene ikke alene til Kirker men ogsaa til Kasteller, sikre Tilflugtsteder, hvor Indvaanerne kunde ty hen under

Fjendens Landgang. Følgen af dette dobbelte Øjemed har imidlertid været, at Architekturen er bleven tung, og at navnlig det underste Stokværk, Kirken, har faaet et trykket, kjælderagtigt Udseende, med en meget kort, svær Midtersøjle, der bærer en ringformet Tøndehvælving.

I Nylarsker blev der nu paa denne Hvælving, umiddelbart ovenover Midtsøilens Dækplade, opdaget Kalkmaleri, der hævede sig 3¼ Alen over denne og havde forneden et Omfang af 9 Alen. Ved den fuldstændige Afdækning viste det sig først ret tydeligt, hvad den gamle Maler havde tilsigtet. Farvesmykningen var nemlig anvendt for at forsyne den korte, tykke Søjle med et storslaaet Kapitæl, der havde en fjern Lighed med hine bekjendte, bægerdannede, ægyptiske Kapitæler, og som i høj Grad tjente til at lette Overgangen fra Søjlen til Hvælvingen. Dette store Kapitæl svarede til det, Franskmændene kalde »un chapiteau historié«, et med menneskelige Figurer prydet Kapitæl, thi det indeholdt en lille »Biblia pauperum« til Oplysning for de fattige i Aanden, for dem nemlig, som ikke kunde læse, og den Gang var det jo de fleste. — (Fig. 3.)

Billederne fremstille den ældgamle Beretning i Bibelens 1ste Mosebog om Menneskets Skabelse og Syndefald: 1) Gud Fader skaber Adam og indblæser ham Livets Aande. Adam rejser sig fra sit Leje og slaar Øjnene op. 2) Gud skaber Kvinden, der stiger frem af Siden paa den sovende Mand. Bagved ses stiliserede Palmetræer, og til højre staar en Engel og strækker Haanden enten til Velsignelse eller til Advarsel (?) ud imod Menneskene. 3) Gud Fader advarer Adam og Eva mod at spise af Kundskabens Træ, som ses bagved med prægtige røde og hvide Æbler. 4) Syndefaldet. Eva rækker Adam Æblet, idet hun lytter til Slangens forførende Ord. Denne omslynger Træet og har efter gammel Tradition et ungdommeligt Menneskehoved. 5) Gud straffer de syndige Mennesker, der skjule deres Nøgenhed med Figenblade. 6) Engelen, der med draget Sværd driver

Menneskene ud af Paradiset. Adam strækker bedende Hænderne ud, men Engelen skyder ham med Strenghed tilbage. Det 7de Billede, som maa have fremstillet Menneskene arbejdende i deres Ansigts Sved, er desværre ganske ødelagt og har efterladt en Tomhed.

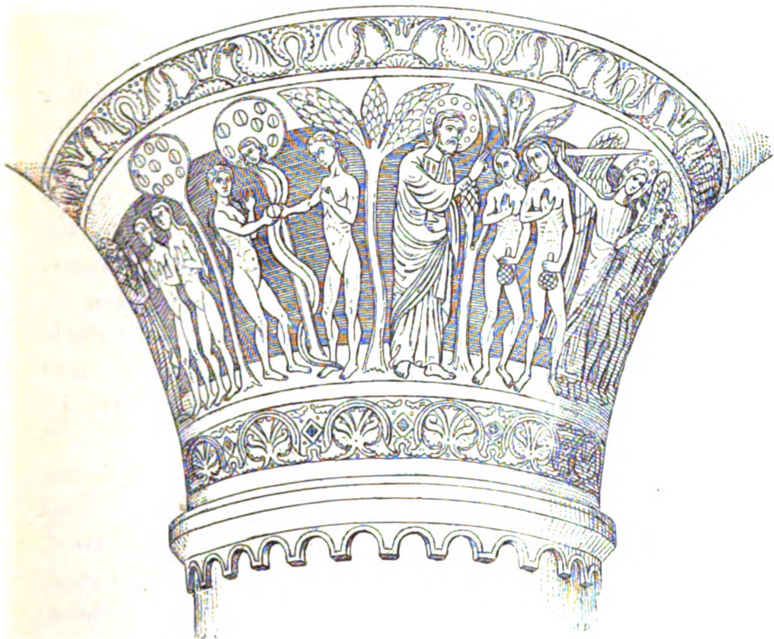

Fig. 3.

Figurerne ere malede paa en prægtig blaa Bund, men Tegningen i dem, navnlig i de nøgne Partier, er kun svag, saa at det Anatomiske er meget misforstaaet. Dog mangle Figurerne ikke Udtryk, og der er Højhed baade i Gud Faders og i Englenes Stillinger. Ribbenene ere skarpt angivne. Skyggerne i det Nøgne ere malede med lys Okker, Klædebonnets Skygger med en mørkere Lokalfarve, og det,

som Malerne kalde »det højeste Lys«, er malet med en spids Pensel, hvid Kalk og en ejendommelig Skravering, der minder om Malerier i Haandskrifter fra Slutningen af 12te Aarhundrede. Glorierne om Gud Faders og Englenes Hoveder ere fremstillede med smaa i den vaade Kalk udhulede, ægdannede Fordybninger, hvis Hensigt er, at Forgyldningen, som imidlertid er udebleven, bedre skulde fange Lyset. (En maaske endnu ældre Maade var det at anbringe Gibsglorier, der hævede sig $^1/_4$ Tomme ud fra Bunden og vare modellerede i Folder eller fladt udhulede Fordybninger. Saadanne Glorier ere fundne i Taars Kirke ved Hjørring, i Hagested Kirke ved Holbæk og flere Steder.) Maleriet i Nylarsker maa antages at stamme fra første Halvdel af det 13de Aarhundrede. Flere Enkeltheder: den blaa Bund, den søgrønne Bort med de hvide Skillelinier, de brogede Palmetter paa den sorte Bund, Engelen med Sværdet m. m. — alt dette minder noget om de bekjendte Malerier i Bjerresjö Kirke i Skaane, udgivet af Mandelgrén i hans »Monuments Scandinaves du moyen âge«. I Middelalderen laa Bornholm for største Del under Ærkesædet i Lund, saa at Øen rimeligvis har modtaget sin kirkelige Kunst over Skaane.

Jeg gaar nu over til at beskrive et andet omtrent samtidigt Fund, som skete i Spentrup Kirke ved Randers. Spentrup Kirke er bygget af smukt tilhugne Granitkvadre og bestaar af et Skib, der ved en halvrund Triumfbue staar i Forbindelse med et firkantet Chor, der har flad Altervæg i Øst. Kirken er neppe yngre end 1200. Hvælvinger, Taarn og Vaabenhus ere senere tilføjede. I Foraaret 1882 foretog Architekt Uldall, som med stor Interesse for Sagen har opmaalt og beskrevet en Mængde gamle jydske Granitkirker især i Randers Amt, nogle Undersøgelser i Spentrup Kirke og opdagede da paa Triumfbuens Underflade et meget gammelt, maaske med Kirken samtidigt Kalkmaleri, hvilket det af Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring blev mig overdraget nærmere at undersøge.

Midt i Buen bemærkedes en Cirkel, hvori saas det Guds Lam, der bærer al Verdens Synd (Joh. Evang. I, 29). Billedet af Lammet benyttes jo som bekjendt meget hyppig i den tidligere Middelalder som et Sindbillede paa Christus. I vore ældste Skulpturer, paa vore Mønter fra Valdemar I's Dage, som f. Ex. i det prægtige Bjergsted Fund[1]), og paa emaillerede Oldsager fra hin Tid o. s. v. — overalt træder det Guds Lam frem, undertiden dog som en Vædder med krumme Horn. Men ogsaa paa gamle Kalkmalerier, f. Ex. i Hagested og Hjørlunde Kirker[2]), findes undertiden Lammet paa samme Plads som i Spentrup, midt i Buen, Indgangen til Sanctuariet, det Allerhelligste — altsaa ikke paa en tilfældig Plads. Som sædvanlig holder Lammet med det ene opløftede Forben en Korsstang med udtunget Flag. Om Hovedet har det Glorie og bærer Horn, sigtende til Johannes's Aabenbaring V. 9. Tilvenstre, paa Buens nordre Side, staa Maria og Johannes, fremstillede i de for den tidlige Middelalder fastslaaede Typer og i sørgende Stillinger, ligesom ved Foden af Korset, saa at Lammet her ganske træder i Stedet for den Korsfæstede. Maria vrider sine Hænder ganske som paa det gamle tilsvarende Billede i Hjørlunde Kirke, og Johannes støtter sørgende sit Hoved med Haanden.

Men mærkeligere ere dog de to Kvinder, der ses til højre paa Buens søndre Side. Den ene er prægtig klædt som en Dronning med liljebesat Purpurkaabe, Guldbælte, samt med Slør og Krone paa Hovedet. Denne Krone har en ejendommelig, meget gammel Form med sin runde Pul, hvorover en Bøjle og tre smaa Kugler, en Slags Kroner, som vi finde paa Mønter og Sigiller fra det 12te Aarhundrede. Dronningen holder i sine højt opløftede Hænder en

---

[1]) C. F. Herbst: »Bjergsted Fundet«, Aarbøgerne 1866. S. 386, Tavle V.

[2]) J. Kornerup: »Om nogle i danske Kirker opdagede Kalkmalerier«. Aarb. 1868, S. 42.

Fig. 6.

Kalk, hvori hun opfanger Blodet, der strømmer fra et Saar i Lammets Bryst. Kalken er ikke ulig Absalons Kalk, der fandtes 1827 i hans Grav i Sorø Kirke. Den anden Kvinde staar med sænket Hoved, hvorfra en lignende Krone som den omtalte falder. Hun har et Bind for Øjnene og holder i Hænderne et Spyd, med hvis Od hun gjennemborer Lammets Bryst (Fig. 6). Den gamle Maler har i dette mystiske Billede villet fremstille den christne Kirke, »Ecclesia sancta«, i Modsætningen til Jødedommen, »Synagoga«. Der ligger en dyb Tanke og et godt Kjendskab til Bibelen i denne Allegori. Naar Jøderne, ikke Romerne, her fremstilles som dem, der udgøde Herrens Blod, sigtes der til Peters Ord paa Pintsefesten til de israelitiske Mænd: »Denne, da han efter Guds besluttede Raad og Forsyn var given hen, toge I og korsfæstede ved ugudelige Hænder og ihjelsloge ham« (Apostl. Gjern. 2, 23). Naar endvidere Jødedommen staar med et Bind for Øjnene, hentydes der dermed til Matthæi Ord: »Thi dette Folks Hjerte er blevet forhærdet, og med Ørene høre de tungt og deres Øjne have de tillukket, paa det at de ikke skulle komme til at se med Øjnene og høre med Ørene« (Math. 13, 15). I Modsætning til Jødedommen staar den kristne Kirke med knejsende Holdning og Blikket vendt mod det Guds Lam, hvis Blod opfanges i Kalken. Naar Kvinden, der forestiller Kirken, er smykket med kongelige Tegn, Purpurkaabe og Krone, sigtes der til Johannes's Ord i Aabenbaringen V. 9—10: »Og Du« (Lammet) »haver gjort os til Konger og Præster for vor Gud, og vi skulle regjere over Jorden«. Det er den christne Kirkes højeste Yttring, dens dybeste Tanke, Troen paa Forsoningen ved Christi Blod, der her er fremstillet i et Billede i selve Chordørens Bue. Heri ligger Maleriets Betydning, og da der ikke synes at have været andre samtidige Billeder i Choret, have de Gamle derfor valgt et særdeles betegnende Æmne.

Man vil ikke sjælden, især i Udlandet, finde »Ecclesia« og »Synagoga« stillede imod hinanden, men paa en saa fyldig Maade og i en saa smuk Komposition som i Spentrup har man ikke før her i Landet fundet dette Æmne behandlet. Paa Korset af Hvalrostand, der har tilhørt Sven Estridsens Datter, nu i oldn. Musæum i Kjøbenhavn, finde vi Medaillons med kvindelige Brystbilleder, betegnede »Ecclesia sancta« og »Synagoga« samt »Vita« og »Mors«, stillede i Modsætning til hinanden. Fra en langt senere Tid, det 15de Aarhundrede, paa det med Maleri prydede Fodstykke til Alterskabet i Boeslunde Kirke ved Skjelskør se vi paa den ene Side af Christus »Ecclesia« som en Kvinde med Krone, Kirkekalk og Korsfanen i Haanden, paa den anden Side »Synagoga«, som ogsaa her taber sin Krone og har Bind for Øjnene. I den ene Haand holder hun et afhugget Gedebukkehoved, »Syndefaldets Gjed« (III Mosebog 16 Cap. 15—27) og i den anden et knækkket Spyd med en hvid Vimpel, hvorpaa er malet en liden sort Djævel, atter det forbryderiske Spyd, som udgød det Guds Lams Blod.

Med Hensyn til Udførelsen af Kalkmaleriet i Spentrup skal her kun bemærkes, at det synes, som om den glatte Kalkpuds endnu maa have været vaad, da Maleren begyndte. Munken Theophilus, der levede omtrent 1200 eller lidt senere, taler i sin bekjendte »Malerbog om at male paa en frisk Mur: »in muro recenti«. Det lader til, at den gamle Kunstner i Spentrup har begyndt med at dyppe sin Pensel i rød Okker for dermed at gjøre Udkastet, Omridsene, til Billedet. Idetmindste var det ikke muligt at vaske disse Omrids ud, saa fast sade de. Men Maleren har ikke brugt den rette Fremgangsmaade ved Fresko, at gjøre et lille Stykke færdigt ad Gangen, skjære det ud i Kanten og saa øge en ny Puds dertil. Derfor er Kalken bleven tør, førend han kunde blive færdig, hvorfor den blaa Bundfarve ikke kunde taale at vadskes. Der er anvendt rød Okker, gul Okker, Dodenkopf, en lys Grøn (Malakitgrøn?), en lys Graa

og en prægtig Blaa (Kobalt eller Ultramarin), alt blandet med Kalk. Ansigter og Hænder vare lagte over med en mat, blegrød Farve og deres lyse Steder med Hvidt. Forholdene i Figurerne ere meget smalle paa Grund af den snævre Plads; Tegningen er stiv og Øjnene stirrende. Med sine lange lige Linier minder Dronningeskikkelsen os noget om den i Fjenneslevlille Kirke fundne Figur, der maa antages at forestille Fru Inge, Asger Rygs Hustru.[1])

Maleriet i Spentrup slutter sig i Stil, Farvesammenstilling og Udførelse til den Række sjællandske Billeder fra den ældre Middelalder, paa hvilken jeg allerede for en Del Aar siden har henledet Opmærksomheden[2]), nemlig i Sæby, Hjørlunde, Hagested, St. Ibs i Roskilde, hvortil senere ere komne Billederne i Fjenneslevlille og, i Jylland, Brudstykker af Kalkmaleri i Taars ved Hjørring og Skanderup ved Kolding, det sidste opdaget af Justitsraad Vinstrup. Foruden disse er der hist og her fundet mange Brudstykker af Maleri, i det hele allerede nok til at give os et Begreb om, hvor udstrakt og betydelig den romanske Malerkunst har virket ogsaa i Danmark i det 12te og 13de Aarhundrede, og hvor trofast den har bevaret sine Traditioner.

Der er forløben næsten en Menneskealder, siden Worsaae vovede det første Forsøg hos os paa at fremdrage og restaurere Kalkmalerier, navnlig de bekjendte Billeder i Skibby, som endnu ere nogle af de interessanteste, der ere fundne. Der er siden den Tid opdaget overmaade mange Kalkmalerier paa Hvælvinger fra den senere Middelalder, men om disse er der ikke Tale ved nærværende Lejlighed. Det kan imidlertid ikke nægtes, at vi med Hensyn til de gamle Billeder endnu staa overfor mange dunkle Spørgsmaal. Man

---

[1]) J. Kornerup: »Fjenneslevlille Kirke«, Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1875, p. 398, Fig. 6.

[2]) Ved et Foredrag i det nord. Oldskr. Selsk. 10. Decbr. 1867. Aarb. 1868, 29—52.

trænger endnu til mere Fasthed i Dateringen og til, hvad man forhaabentlig i Fremtiden vil naa hen til, en finere Nuancering af Tidsangivelserne. Jeg kjender endnu ikke noget ældre, sikkert dateret Kalkmaleri i Norden end det i Råda Kirke i Vermeland, hvor der under Alterbilledet paa Halvkuplen i Apsis staar, at det er malet i det Herrens Aar 1333. Men den Gruppe danske Kalkmalerier, vi her have beskjæftiget os med, er jo aabenbart ældre end Råda-Billederne. Man maatte derfor meget ønske, at vi engang kunde opdage et Aarstal paa hine Billeder tilligemed Angivelse af Malerens Navn.

Her komme vi ind paa det Spørgsmaal: hvilke vare de Mænd, som i det 12te og 13de Aarhundrede udviklede den kunstneriske Virksomhed, vi endnu se Sporene af? Naar man undersøger vore Kildeskrifter, finder man kun ringe Oplysning. Der tales mest om Maleri i Haandskrifter, og jeg vil medtage disse faa Efterretninger, eftersom der bestaar et nært Sammenhæng imellem Miniaturmaleriet og Kalkmaleriet. Det første, der er udført paa det glatte Pergament i lille Maalestok, udmærker sig ved sine pyntelige Bogstaver, »Initialer«, der omgives af fine Sving, Forgyldning og Prydelser, medens det sidste maatte faa et andet Præg ved at males paa Kalk, stort og højt tilvejrs i Kirken. Men Stilen i Figurerne og Klædebonnet er den samme. Jeg skulde derfor være tilbøjelig til at antage, at Fresko- eller Kalkmalerne medbragte smaa paa Pergament udførte Billeder, der tjente dem som Forbilleder for de store, de udførte paa Kalken.

Den vigtigste Efterretning om Kalkmaleri, jeg har kunnet finde, er meddelt af den navnløse roskildske Forfatter, en Mand, der levede i det 12te Aarhundrede og synes at have været Geistlig. Han beretter, at Biskop Arnold af Roskilde, der regjerede som Bisp fra 1088 til 1124 og var Sven Norbagges Eftermand, »at han fornyede Malingen i Klostret i Roskilde«; »picturam etiam ejusdem

monasterii renovavit«, staar der i Texten[1]). I Datidens Latin betegner »monasterium«: Mønsteren, ɔ: Domkirken, men der er ganske vist ikke her Tale om den nuværende Domkirke i Roskilde, men om den gamle af hugne Sten, som Biskop Sven Norbagge fuldførte, og det er ganske mærkeligt at erfare, at allerede denne Bygning fra 11te Aarhundrede var prydet med Maleri.

I Øm Klosters Historie, »Exordium caræ insulæ«, hedder det, at Biskop Sven af Aarhus, Absalons Samtidige og Cisterciensernes store Velynder, indførte (»conduxit«) Skrivere og Malere, lod Pergament tilberede og sørgede for, at disse Folk ikke skulde mangle noget[2]). Samme Klosters Historie meddeler endvidere, at den 16de Abbed, Bo eller Boëtius, som levede 1263, ikke alene var en god Skriver, men ogsaa en udmærket Maler[3]). Ligeledes beretter den om en langt senere Abbed i Øm, Petrus Pape, som havde været Munk i Vitskøl Kloster, at han var en god Skriver og »Illuminator«, altsaa ogsaa Maler i Haandskrifterne[4]).

Fra Udlandets Historie vide vi, at den tidlige Middelalders Kunst i det hele havde sine Arnesteder i Klostrene, førend den omtrent ved Gothikens Fremkomst begyndte at gaa over i Lægfolks Hænder. Baade Brødrene selv og især Lægbrødrene, der kaldtes »Fratres barbati«, fordi de bare Skjægget, Kunstnerprydelsen, udmærkede sig som Malere. I Særdeleshed blomstrede Kunsten i Benediktinerklostrene. Hos os er der i det gamle Benediktinerkloster i Ringsted fundet Rester af Kalkmaleri i en endogsaa majestætisk Stil. I Middelalderen rejste de kunsterfarne Lægbrødre omkring for at male og udsmykke Kirker, ligesom det vides, at de senere Klokkestøbere rejste om. Der har vist ikke været

---

[1]) »Anonymus Roskildensis«, Script. rer. Dan. I, 379.
[2]) Script. rer. Dan. V, 255.
[3]) Script. rer. Dan. V, 264.
[4]) Script. rer. Dan. V, 265.

saa lidt Rift om disse rejsende Kunstnere. Biskop Arne af Bergen skriver[1]) omtrent 1308 til sin Broder Audfinn, som da opholdt sig i Paris eller Orleans og gik til Kurien i Poitiers, at han skulde opspørge en ung Mand, der var bygningskyndig og tillige var dygtig i Maleri (»ad picturam«) og i at forfærdige Glasvinduer m. m. Det ses af Brevet, at Bispen har været en sparsommelig og forsigtig Mand, thi han tilføjer, at han ønskede dog nok først at vide, hvad Godtgjørelse en saadan Kunstner vilde forlange.

Hvorfra har man vel forskrevet de første Malere til Danmark? Ja, der kan jo være kommen Kunstnere til os fra England, som Munken og Guldsmeden Anketil, der blev forskreven ind i Begyndelsen af 12te Aarhundrede fra det berømte St. Albans Kloster, og fra Frankrig, hvorfra Munke kom til Esrom; men se vi hen til de ældste hidtil fundne Kalkmalerier her i Landet, peger alt hen til — hvad der jo ogsaa falder naturligt — at det især er fra Tyskland, at vi have modtaget Malerkunsten, som Tyskerne igjen havde faaet fra Italien og Byzants. Baade i Rhinlandene og i de gamle sachsiske Lande, Egnen imellem Elben og Weser, naaede den romanske Malerkunst en i Forhold til sin Tid smuk og mærkelig Udvikling. Man kan endnu se Vidnesbyrd herom i Domkirken i Brunsvig, Michaeliskirken i Hildesheim, Liebfrauenkirken i Halberstad, Stiftskirken i Soest, St. Gereon i Køln, Neuwerkklosterkirke i Goslar, Landsbykirken i Schwartz-Rheindorf lige overfor Bonn og mange flere Steder. I flere af disse Kirker, navnlig i Schwartz Rheindorf, ville vi finde Slægtlighed i Stilen med hine ældste danske Kalkmalerier: den prægtige blaa Bund med de søgrønne eller lysgraa Borter, de hvide Skillelinier, de rødbrune og okkergule Kantlister, Zigzakkerne, à la grècque-Borterne — hvilke sidste ogsaa forekomme hyppig i de gamle franske Malinger, som i Poitiers — det romanske

[1]) »Bergens Kalfskinn«, ed. P. A. Munch, S. 131.

Løvværk, de fantastiske Blomsterbægere, som ligne hvad der hos os er fundet i Hjørlunde.

Maleriet var en fremmed Blomst, der af fremmede Mestere var plantet ind fra Syden; men naar man tænker paa, hvor mange Kirker, der paa én Gang stode under Opførelse og skulde udsmykkes med Maling, indser man, at det ikke har været muligt at skaffe fremmede Malere til alt dette Arbejde. Indfødte Malere maa have lært hos de fremmede, og de have med Trofasthed bevaret de gamle Traditioner og forstaaet at tilegne sig Datidens Kunst som deres fulde, aandelige Ejendom.

OM SVARFDŒLA SAGA.

Af FINNUR JÓNSSON.

I min ifjor udkomne udgave af denne saga har jeg i fortalen side xxxvi angivet de resultater, jeg er kommen til angående dens forhold til Landnáma, dens tilblivelsesmåde og redaktion, dens heraf fölgende historiske betydning osv.

Hvad det förste punkt angår, har jeg bevist, at sagaforfatteren aldeles ikke har kendt Landnáma, men skal forövrigt indskrænke mig til at henvise til, hvad der i så henseende er bemærket i fortalen s. xxviii-xxxi. Endvidere har jeg dér s. xxxii-xxxiii bevist, at »Ljótólfr goði í Svarfaðardal« (Ldn. 238) må være identisk med den i Svarfdœla omtalte »Ljótólfr goði«, samt at der intet er i vejen for, at »Valla-Ljótr« er dennes sön. Endelig har jeg antaget det som det sandsynligste, at sagaens forfatter selv har været en Svarfdœling (s. xxxv-xxxvi), på grund af hans udviste store lokalkundskab.

Hvad det andet punkt angår, sagaens tilblivelsesmåde og redaktion, så havde jeg ikke lejlighed til dér at fremsætte mine undersögelser herom og disses resultater, men bemærkede s. xxviii, at disse vilde fremkomme på et andet sted; det er disse undersögelser, jeg her tillader mig at forelægge.

Jeg vil da först meddele de anskuelser, adskillige lærde have udtalt om denne saga, uden at de dog, som det synes, have gjort den til genstand for en indgående specialundersögelse.

P. E. Müller siger i sit Sagabibliotek I, 306—7: »... midlertid kan dog Sagaen i sin nærværende Form neppe

være ret gammel. Dens förste Deel bliver mistænkelig, fordi hvad der fortælles om den ældre Thorstein har intet karakteristiskt, og seer ud som Kopi efter andre Fortællinger. Liot den Blege og Molde ere almindelige Vikingsnavne.... I det fölgende om Klaufe forekommer meget fabelagtigt, ikke blot at han, der havde i Live været en uregierlig Mand gaaer igien, thi det var den almindelige Tro, men at dette Giengangerie beskrives her ganske anderledes end i andre Sagaer. Den Afdöde viser sig om Dagen, synger Vers, der ikke ere i den gamle Stil, og hielper engang sin Frende i et Slag, i det han tager sit Hoved mellem Hænderne og slaaer paa Fienden. Den sidste Deel af Sagaen har meget usandsynligt om Ingvildes Mishandling og hendes Uböielighed .... Sagaen er i sin nærværende Form neppe ældre end det fiortende Aarhundrede, men der har vist nok været en langt tidligere Fortælling om de samme Begivenheder«.

N. M. Petersen udtaler sig i »Historiske fortællinger om Islændernes færd hjemme og ude« (4. bind 1. udg. 1844) således (i anm. s. 281): »Den hörer ikke til de bedste Sagaer, ikke engang til de gode, og har kun nogle faa ejendommelige Træk, men meget Trivielt og Usandsynligt. Man har især dadlet Slutningen, alt hvad der berettes om Ingvilde; det kan heller ikke nægtes, at Behandlingen er uheldig, men Tanken selv forekommer mig dog ikke at være uden Værd; man maa uvilkaarlig komme til at tænke paa Shakspeares Skuespil, Tæmningen af en Havgasse, eller paa Æventyret om Griseldis«.

Guðbrandur Vigfússon i »Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta« s. 389—91: »En hvað tveimr hinum fyrstu (ɔ: Svarfdœla og Þorleifsþáttr) viðvíkr, þá eru þær svo blandnar og ýktar, að nú er vandhæfi, að lesa sundr rétt frá raungu ..... Fæstu af því sem segir í Svarfdælu verðr komið heim við rétt tímatal, og liggr þá næst við að halda, að eldri sögum sé hér blandað saman við, sem

gjörzt hafa í forneskju. Þegar litið er á sjálfa söguna, er og sem tveim umferðum sé slengt saman .... (allar vísur í Svarfdælu eru og mjög forneskjulegar) .... Vili menn taka Svarfdælu sem sanna sögu, þá er fátt á henni að græða, og verða menn ekki að fróðari hvað landnámum viðvíkr; en sem fornsaga er hún mjög merkileg«. I fortalen til Sturlunga (Prolegomena) s. lv siger samme lærde forfatter: »Svarfdæla Saga, the coarsest and worst of the Islendinga Sagas, told in a rough confused way, seldom rising to a higher level, but preserving to us some few notices of the old heathen life and manners .... The story mentioned in Landnama is not our Saga, but a better one, which may never have been written down .... The beginning (ch. 1 to the middle of ch. 10) is an undoubted forgery of the sixteenth or seventeenth century«.

R. Keyser (Efterladte Skrifter I, 493): »Svarfdælasaga, omhandlende Begivenheder fra det 9de og 10de Aarhundrede og Floamannasaga .... have begge kun ringe historisk Verd, eftersom de sande Begivenheder, som ligge til Grund for Beretningen, aabenbare ere i höj Grad udsmykkede med æventyrlige Tilsætninger, der som oftest ikke engang have den Fortjeneste at gjöre Fortællingen underholdende«.

Dr. K. Maurer kalder sagaen for »völlig unzuverlässig« i sit skrift »Island von seiner entdeckung osv.« s. 13.

Gustav Storm (Snorre Sturlassöns historieskrivning 1873 s. 58): »Denne er en senere, eventyrlig Bearbeidelse (fra 14de Aarh.) af en ældre Saga, der allerede citeres i Landnáma i en ældre Skikkelse«.

Dette er nu de forskellige domme om sagaen, og man kan i grunden sige, at de ligner alle hverandre deri, at de erklærer den for at være eventyrlig, ung og historisk upålidelig. Derimod går de ikke nærmere ind på at forklare sagaens oprindelse, og jeg tror ikke, at de her nævnte lærde har undersögt sagen tilstrækkelig. Deres dom kan jeg

på forhånd tildels underskrive, men vil nu söge at give præmisserne, og så nöjere præcisere dommen.

Således som sagaen nu er, kan den deles i to hovedafdelinger, bestemte ved den store lakune i 10. kapitel. Den sidste kan igen deles i to dele, hvoraf den förste går til Karl den rödes fald (i 27. kap.), den sidste udgör resten, indeholdende Karl den unges hævn over Yngvildr fagerkind.

Den förste hovedafdeling er i fölge Guðbr. Vigfússons oven anförte mening i Prolegomena ikke ældre end fra 16. eller 17. århundrede. I fölge dette skulde altså hele begyndelsen være gået tabt, og en mand »i det 16. el. 17. årh.« have lavet en ny, men — hvorfor mangler så noget? Var det en spög af denne forfatter at höre op efter at have lavet de ni tiende dele?, eller er det tænkeligt, at den smule, der fattes, kan være gået tabt fra den tid af, da begyndelsen i »det 16. el. 17. årh.« blev lavet, og indtil Jón Erlendsson afskrev det hele ved midten af det 17. årh.? Intet af disse spörsmål kan besvares bestemt, men den overvejende sandsynlighed er aldeles imod en sådan antagelse. Hr. G. Vigf. har heller ikke angivet nogen som helst grund, end sige bevis for denne antagelse, og desuden er denne tidsbestemmelse, »i det 16. el. 17. årh.«, så aldeles ubestemt, at den i virkeligheden ikke siger noget som helst. — Ser man på fremstillingen og sproget, som er det eneste, man har at holde sig til, kan jeg for min del ikke indse andet, end at begge dele ere lige så klassiske eller, om man hellere vil, lige så uklassiske som i den övrige del af sagaen, og jeg tror ikke, at man i den tid vilde have skrevet et sådant sprog. Jeg skal i denne henseende minde om ord som *roskinn* (i den klassiske betydning) I, 17; *at krytja um* II, 16; *hnakkr* II, 54; *kerlaug* II, 59; *seilamöttull* II, 64; *hljóðlátt* (hljóðlæti) VII, 59 osv. osv. Ganske vist findes der gjennemgående en mængde uklassiske ord og vendinger, men dette er tilfældet med ethvert papir-

håndskrift af enhver saga; afskriverne forandrede nemlig gamle ord, som i deres tid var gået af brug og derfor var mindre forståelige for mængden, og erstattede dem med moderne udtryk. Jeg skal i så henseende minde om et ret oplysende exempel, taget af Reykdœla saga 26, 21; her står i alle papirhåndskrifter ordet *góðbrjóstaðr* (misericors), et også nu til dags vel bekendt ord. Havde man nu her ingen skindhåndskrifter, vilde ingen falde på, at forandre noget, og dog er udtrykket uklassisk og ikke oprindeligt; der står nemlig i skindhåndskriftet *armvitigr*, som betyder det samme. Heraf indses tillige, hvor mislig en sag det ofte kan være altid bestemt at ville skelne mellem, hvad der er klassisk og uklassisk. For nu at vende tilbage til Svarfdœla, så findes også sådanne uklassiske udtryk i de övrige dele af sagaen, med andre ord: uklassisk lydende ord og vendinger i den förste del beviser på ingen måde dennes uægthed i modsætning til resten. Hvor meget der her er forandret, kan naturligvis ikke siges, og det er unyttigt at söge at udfinde det; thi alt dette beror til syvende og sidst på vilkårligheder, da vi her ingen skindbog har til kontrol. Men at vi ikke alle steder har sagaen i dens oprindelige form, kan man dog se ved at sammenligne papirhåndskrifterne med det eneste skindblad, der heldigvis er bevaret. Vi finder i den sidste del, i 23, 76, i papirhåndskrifterne, en sålydende sætning: *svá brytjum vér grísana Grundarmenn, aldrei meira en í tvá*. Her vilde vi ikke falde på at forandre noget, og dog hvor forstyrrende, hvor intet sigende, ja hvor dumt lyder ikke i grunden denne tilföjelse: *aldrei meira en í tvá*. Hvor uendelig simplere, fyndigere og udtryksfuldere lyder ikke det blotte: *svá brytju vér grísuna Grundarmenn*, som skindbladet har det. — Dette exempel, ikke hentet fra den förste del, må vi her lade os nöje med som et »instar omnium«; men den slutning, jeg drager af alt dette, er, at der fra sprogets side intet kan indvendes imod den förste dels ægthed, mere end imod den hele sagas. Hvad

indholdet og fremstillingen angår, siger P. E. Müller ganske vist, at »den förste del bliver mistænkelig«, fordi hvad der dér fortælles om den ældre(?) Thorstein, ikke har noget karakteristisk og ser ud, som om det var »kopi efter andre fortællinger«. Dette er meget rigtigt i det hele taget; kun det må jeg sige, at den vistnok kun middelbart er lavet efter andre sagaer. Forestillingerne om de gamle bersærker og vikinger fik efterhånden en fast skikkelse, og der dannedes en sum af visse fælles egenskaber, der så udgjorde et totalbillede af en gammel bersærk (eller viking). At der omtales vikinger i den förste del, således som det er tilfældet, viser altså efter min mening ikke andet, end at den er skrevet forholdsvis sent; og ser man hen til den sidste del af sagaen, til hvad dér siges om bersærken Klaufi, så er det af selvsamme karakter, såvel hans fremfærd i livet, som spögeriet efter hans drab, hvilket også efter P. E. Müllers mening viser en yngre oprindelse og kun almindelige forestillinger. Hvad der fölger heraf er nu dette, at begge sagaens dele står på samme trin, viser hen til den samme tid; men vi får også det resultat, at denne tid er forholdsvis sen. Nu kunde det indvendes, at den förste del er for langtrukken i forhold til det övrige. Dette kan ikke helt nægtes; men for det förste ved man ikke, hvor meget der mangler, og for det andet måtte det være sagaforfatteren magtpåliggende at skrive lidt udförlig om den svarfdölske hovedslægts oprindelse, om stamfaderen, Þorsteinn svörfuðr's karakter, opfostring og ungdomsbedrifter, för end han kom til Island. At Þorsteinn Þorgnýsson i den förste del er identisk med Þorsteinn svörfuðr i den sidste, tvivler jeg ikke et öjeblik om, skönt det, som G. Vigf. i »Safn« I, 390 siger, ikke til fulde lader sig bevise[1]). Dette

---

[1]) Om P. E. Müller har tænkt sig, at disse vare forskellige, da han taler om den ældre Thorstein, er mig ikke tilstrækkelig klart.

fremgår af sagaens hele karakter og anlæg. Var det ikke tilfældet, måtte man vel antage, at den förste var den sidstes bedstefader; men til at fortælle om den ældre Þorsteinn indtil hans död, så om hans sön, og så om den förste halvdel af Þorsteinn svörfuðr's liv, tror jeg ikke, at der har været plads, hvor den store lakune nu er. Enhver, som kender lidt til de senere romantiske sagaer, dels halvhistoriske dels uhistoriske, f. ex. fortællingen om Gunnar keldugnúpsfífl osv. osv., hvor sagaens helt netop i sin opvæxt »*liggr í elda-skála*« og opförer sig næsten som en idiot, han kan ikke lade være at tænke om Þorsteinn Þorgnýsson: »der har vi manden, der har vi sagaens helt«. Men hele fremstillingen peger netop paa en sen tid, da forestillingerne om den slags personer var blevet til et totalbillede. Noget lignende siges om Víga-Glúmr i dennes saga og Grettir i Grettla (Glúma V, 33-9, Grettla 14. kap.). Om den sidste siges der endogså udtrykkelig (i slutn. af det anförte sted): »eigi lagðist hann í elda-skála«, hvilket viser, hvor almindeligt dette, ialfald forestillingerne derom, har været. Þorsteinn Þorgnýsson's og Þorsteinn svörfuðr's karakter er også den samme, som netop går igen i hans sönnesön Karl ungi. Det forekommer mig således utvivlsomt, at sagaforfatteren har ment, at den förste og den sidste Þorsteinn var én og samme person. — At vise, hvor uhistorisk den förste del er, synes mig aldeles unödvendigt; det hele viser sig strax at være opdigtet. Resultatet er altså fölgende: den förste del har virkelig udgjort begyndelsen af sagaen fra först af; Þorsteinn, sön af Þorgnýr herse, er identisk med Þorsteinn svörfuðr, men hele fremstillingen tyder på en *sen* affattelsestid.

Hvad nu begivenhederne, de berettede fakta i den sidste hoveddel af sagaen angår, så er de dels sådanne, som kan kontrolleres af andre ting, ved andre kilder, dels sådanne, hvorved dette ikke lader sig göre.

Ved hjælp af Landnáma (s. 208) kunne vi således se, at Þórarna (Landnáma's Goðrún) ikke er bleven rövet af vikingen (Ldn.'s Hafþórr, sagaens Snækollr), men givet denne af faderen, og at han har været en ven af Karl den röde; med andre ord, sagaens beretning herom må være opdigtet, og det sande kun for så vidt bevaret, som denne datter af Þorsteinn virkelig har existeret, men vistnok aldrig er kommet til Island. Endvidere meddeler Ldn. s. 202 oprindelsen til navnene »Siglufjörðr« og »Siglunes« anderledes og vistnok rigtigere end sagaen, 13. kap. 38. l. I det hele taget viser sagaforfatteren en stærk tilböjelighed til at forklare oprindelsen af stedlige navne; således i det nævnte tilfælde, hvor han må antages at have uret; endvidere med hensyn til navnene Stafshóll og Deildardalr 13, 29-30, hvilket kan være rigtigt; Óláfsfjörðr, Heðinsfjörðr, Svarthöfðasteinar, 13, 35-9, Skorðumýrr 15, 10-11, Birnunes og Kötlufjall 16, 3-4, Hranarek 16, 16 (selve navnet er usikkert), Kolbeinseið 21, 22-3, Skíðadalr 24, 91-2, hvoraf en del måske er rigtig. Hertil kunne vi föje forklaringen af navnet Eikisík i begyndelsen af 15. kap., hvor der er tale om, at et skib bliver bygget. I anledning heraf omtales skov og egetræ; men dr. K. Maurer bemærker i »Island von seiner entdeckung osv.« s. 13, at denne beretning åbenbart beror på en aldeles »vilkårlig« forklaring af navnene Eikibrekka og Eikisík; thi oldn. *eik* betyder simpelt hen et træ, og ikke blot eg, og findes endogså brugt om frugttræer, ikke at tale om, at det ofte i poesien bruges om træ i almindelighed. Hertil må jeg fuldstændig slutte mig.

I 13, 43-4 omtales en *Höskuldr lögmaðr* i Svarfaðardalen, ved midten af det 10. årh., og hans gård, »Höskuldsstaðir«, som et tingsted. Herom siger nu Maurer i »Die Entstehung des Isl. staats« (1852) side 135: »Wir wissen, aber freilich nur aus einer wenig verlässigen Sage, dass in der ältesten Zeit bereits im Svarfaðardalr ein Ding gehalten wurde; da dieses Thal nach Durchführung einer geordneten

Bezirksverfassung keine eigene Dingstätte mehr besitzt, muss sich diese Angabe wohl auf eine Ueberlieferung aus sehr alter Zeit stützen«, — og om »lögmenn« på Island til den tid i en note s. 128 i den isl. oversættelse af samme skrift: »þær tvær sögur, Hávarðar saga Ísfirðings og Svarfdœla saga, sem eru þær einu, er þessi skoðun er á byggð (nemlig at der har været lovmænd så tidlig), eru, eins og þær eru nú til, hvergi nærri nógu áreiðanlegar til þess, að leiða af þeim einum slíka ályktun; má vera, að sá, er síðar endursamdi sögur þessar, hafi ætlað, að *lögmenn* hafi einnig verið til áður á tíðum, eins og þeir vóru til þá er hann var uppi«. Som bekendt var det i Islands politiske liv et særlig vigtigt hverv at huske lovene udenad, fremsige dem på altinget, og på opfordring sige, hvad der var lov eller ikke i omtvistede retsspörsmål (se Grágás III, 649-50); den mand, der havde dette hverv, var »lovsigemanden«. Dette navn hörte op at existere år 1272, da lovmændene (*lögmenn*) indsattes; den förste var »Sturla lögmaðr Þórðarson«. Dette bevirkede, at man glemte den gamle titel og kaldte dem, der havde været lovsigemænd for lovmænd, hvilket sidste findes i annalerne og i Melabók af Ldn. Dette tjener til at bevise, at sagaen må være forfattet en rum tid efter 1272. Men da der ellers aldrig findes exempler på sådanne lovmænd (et slags herredsfogder) i den gamle literatur, da der öjensynlig her ikke er tale om en lovsigemand, da hertil endvidere kommer den vigtige omstændighed, at en gård *Höskuldsstaðir* ikke kendes og synes aldrig at have existeret (jfr. Kålunds Historisk-topogr. beskr. af Island II, 97), så synes det nödvendig at måtte sluttes, at alt, hvad der i sagaen berettes om denne Höskuldr som sådan, tinget og gården, er uhistorisk. Forf. har fölt trang til at indföre en person som dommer, da han kom ind på at skildre en trætte, en strid imellem folk i dalen, og har givet ham den meget uheldige betegnelse en lovmand. Måske har han dog havt gamle beretninger, en

tradition om en i dalen boende mand Höskuldr, hvem han har tildelt denne rolle.

Den almindelige mandebod (manngjöld) var i fristatstiden som bekendt for en fribåren mand et hundrede i sölv (hundrað silfrs) eller, hvad der omtrent er det samme, 3 mark (merkr) sölv. Af utallige exempler vil jeg lade mig nöje med at anföre et sted af Ljósvetninga saga 17, 71-3 (i Íslenzkar fornsögur I): »ek geri á hönd Þóri hundrað silfrs, ok veit ek, at þat eru *stinn* manngjöld«. For en ufri betaltes kun det halve. Vor saga sætter nu en mandebod snart til »sex hundruð silfrs« (for Þórðr fangari, 15, 49, for Ørn 16, 31, for Björn 16, 45), snart til »tólf hundruð« (for Hrani 16, 28-31). Hertil kan föjes, at Karl den unge sælger Yngvildr fagerkind snart for 3 hundrede, hvad köberen dog finder dyrt (29, 31-2), snart for 6, uden nogen sådan bemærkning (31, 11). Imod dette kan der nu stilles, at Þorkell Skíðason tilbyder Karl den unge 3 mark sölv som faderbod (27, 58; 70). Man kan dog af sagaen ikke se, om dette antages for tilstrækkelig bod; snarere turde man have grund til at antage, at forf. har ment, at det ikke var det, men har ladet Þorkell tilbyde Karl en så lille sum for dobbelt at forhåne og krænke ham, först ved selve tilbudet og så ved summens lidenhed. I al fald kan dette sidste ikke slå en streg over alle de förste exempler, som viser, at forf. ikke har været på det rene med sagen og udgivet noget for at være historisk i det 10. årh., som ikke var det. Men grunden hertil må antages at være forf.s uvidenhed om de rette forhold (således som vi også have set det ved Höskuldr lögmaðr). Dette peger nu også på en meget sen affattelsestid; mandeboden forandredes nemlig meget i tidens löb. I afhandlingen »de centenario« bag ved Kristni saga (1773) udsiges der allersidst (s. 173-4): »Coronidis loco monere juvat, durante ethnicismo, & primis religionis christianæ in Islandia temporibus, multam ob cædem viri liberi *centenarium argenti* vel duas marcas cum dimidia æqvasse, his enim

temporibus, qvibus homicidium gloriæ potius qvam crimini ducebatur, talis multa parva admodum fuit. . . . . . Sed post medium circiter seculi duodecimi usqve ad medium seculi seqventis hæc multa paulatim crevit, ita ut ob cædem hominis, etiam plebeji, qvattuordecim, viginti qvin & viginti octo marcæ argenti persolverentur, & ob cædem Optimatis triplex vel major mulcta«. Heraf kunde man slutte, at forf. havde overfört sin tids höje mandebod på den gamle tid, fristatstiden før og ved år 1000.

Af andre ting, som historisk kan kontrolleres, vil jeg endnu anföre, at når der i 24, 1-3 siges, at Ljótólfr goði skulde ægte Þórdís, datter af Guðmundr gamle på Möðruvellir, kan dette ikke være rigtigt. Herom skal jeg anföre G. Vigf.s ord i »Safn« s. 391: »Til merkis um, hve lauslega sagan er skeytt við tímatal, er það eitt með mörgu, er sagt er, að Þórdís, dóttir Guðmundar gamla (ríka) á Möðruvöllum, hafi verið heitin Ljótólfi (kap. 20), en Þórdís giptist Sörla Brodd-Helgasyni einum hundrað vetrum eptir landnám (Ljósv. s. kap. 5)«. Endvidere er det en overdrivelse af det faktiske, hvad der siges om Ljótólfr's »mange gæve frænder over hele Island« 21, 48-9. Til slutning er hele historien om Skíði i Irland og hans kampe dér i 31, 40-4 en ren opfindelse af forf., som ikke har og ikke kan have noget med de historiske kendsgærninger at göre. Dr. Joh. Steenstrup har heller ikke i sine böger taget det ringeste hensyn hertil. Men fortællingen viser, hvor længe beretningerne og mindet om den gamle vikingetid levede, skönt den også på den anden side viser, at man i kronologisk henseende ikke var på det rene hermed.

Af alt dette og flere andre småting, som det her er unödvendigt at anföre, fremgår klart og tydeligt, at meget af det, vi kan kontrollere, er urigtigt, lavet og viser forf.s ukyndighed med hensyn til hele oldtiden, og at det således peger på en sen affattelsestid.

At det nu ikke er bedre bevendt med de begivenheder og

ting, vi ikke kunne dömme om ved hjælp af andre kilder, er allerede nu så at sige givet, og ser vi lidt nöjere på enkelte af disse, röber de sig for den sunde forstand som opdigtede, og det ikke engang altid i den klassiske oldtids ånd. Der kan ikke her være tale om at påvise alt dette i det enkelte; vi må lade os nöje med nogle få exempler, hvilket også må antages at være tilstrækkeligt.

Hvad der for det förste berettes om Klaufi's drab i 22. kap., må ved förste öjekast vise sig at være lavet; det kan ikke være gået således til, og dette fremgaar desuden klart af Þórleifr jarlsskálds vers, som forudsætter alt andet end et snigmord af den beskaffenhed, sagaen omtaler (jfr. sætningen: »sverð tók at grenja í malma veðri« = sværdet begyndte at bröle i [malmenes storm =] kampen). Endvidere er det usandsynligt, hvad der siges om adskillige kampe mellem Ljótólfr og Karl den röde. Ikke mindre urimeligt er, hvad der berettes om Karls tog til Gríss gård, efter at han har fået anelse om Klaufi's drab. Han hörer, at Þórleifr er der til stede, uden dog at göre ham noget, som han dog måtte vide havde dræbt Klaufi eller i al fald været med dertil, og i dets sted dræber han Gríss; Þórleifr omtales ikke mere for denne gang. — Karl den unges udenlandsrejser, hans vikingetog med Björgólfr og gentagne salg af Yngvildr bærer altfor meget det urimeliges og det uhistoriskes præg til at miskendes. Således kunde vi blive ved med at påvise historiske urimeligheder; men disse vil enhver læser af sig selv finde. Når nu hertil kommer, at versene tildels peger på noget andet end sagaen og er i uoverensstemmelse med den (min udgave s. 144; 147; 150), hvilket ganske vist også, men i meget ringere grad, findes i andre pålideligere sagaer, så kan der med fuldeste ret heraf sluttes, at sagaen i det hele taget er uhistorisk og derfor upålidelig. Man må altså tage sig i agt for at anföre den som hjemmel for det og det, og så bygge videre herpå. Af overensstemmelsen med Ldn.

kan man dog se, at den hviler på historisk grundlag, og at gangen i sagaen i alt væsenligt er rigtig; skelettet er historisk, ködet og iklædningen digtning og det ingen god digtning. Udskiller man alt, hvad der hörer til det sidste, bliver omtrent fölgende tilbage som oprindeligt og historisk: Þórsteinn svörfuðr, sön af Rauðr rugga (Ldn.), herse i Naumudalir, er som ældre mand udvandret fra sin hjemstavn til Island, hvor han tager den dal i besiddelse, der siden hen opkaldtes efter ham, Svarfaðardalr; dette må være sket i landnamstidens sidste halvdel. Han bygger sin gård Grund i dalens vestlige del. Senere må det antages, at Ljótólfr Alreksson, som var kommen til den nordöstlige del af Island med sin farbroder, rejser vest på og nedsætter sig i dalens östlige del. Her bygger han sig gården Hof, hvis benævnelse står i forbindelse med hans gode-virksomhed, hvoraf han har fået sit tilnavn. Det er ikke muligt at bestemme, hvornår Þorsteinn er död, eller om Ljótólfr er kommen til dalen, medens han endnu levede; fra kronologiens side forekommer det mig rimeligst, at Karl den röde har været hövding i dalen, da Ljótólfr kom. Såsnart som der var bleven to hövdinger i dalen, var det en selvfölge, at uenighed, ja strid hurtig måtte opstå. Karl den röde har naturligvis ment at have forret til hele dalen og ikke villet tåle nogen ved siden af sig, end sige over sig. I begyndelsen synes Karl at have været den stærkeste og Ljótólfr's overmand, især medens hans söstersön Klaufi levede, som vel må antages at være födt i Norge, men tilligemed sin söster blev bragt til Island af Gríss gleðill, der senere ægtede hende. Klaufi har været en ren bersærk og umådelig vild, som ikke agtede nogen eller noget; han har med magt taget Yngvildr rödkind (eller fagerkind) til sin hustru, hvorved han er kommen i strid med Ásgeirr rauðfeldr, hendes fader, og hendes brödre. Ásgeirr er så tyet til Ljótólfr for at söge hjælp hos ham; dette har vel været det andet hovedstridspunkt mellem Karl og Ljótólfr. Jeg har i min

udgave s. 143-4 udtalt mig imod den mening, at Yngvildr skulde have været Ljótólfr's frille. For det förste ved Ldn. ikke af noget sådant og synes endogså at tale derimod; for det andet kan jeg ikke se rettere end, at det förste vers i sagaen 19, 104-11 peger hen på noget helt andet, nemlig at den mand, der hedder Hrólfr nefglita, har været Yngvildr's frier, ja, at hun måske har været hans forlovede. Sagaen synes at være i forlegenhed med denne person, og man får ikke rigtigt hold på ham. Så meget er klart, at han har været en god ven af Ljótólfr, hvilket meget godt kunde forklares derved, at han, ligesom Ásgeirr rauðfeldr, er tyet til Ljótólfr for desto bedre at kunne hævne sig paa Karl og Klaufi. Da striden således er kommen i gang, er det den förste vigtige begivenhed, at Klaufi bliver dræbt af Yngvildr's brödre, den senere bekendte digter Þórleifr jarlsskáld og Óláfr völubrjótr. Disse göres fredlöse, men kan ikke komme bort og opholder sig hemmelig om vinteren hos deres venner og frænder, hvortil også den snedige Gríss hørte. Denne har villet vise sig som god ven af begge parter, men har i grunden været paa Ljótólfr's side. Således må han antages at have hjulpet ham og brödrene i al hemmelighed, men Karl har dog kendt hans underfundighed, anet hans utroskab, og herfor dræbt ham. Til slutning bliver Karl dog overmandet af Ljótólfr og ikke længe efter dræbt. Herefter har Ljótólfr været så at sige enerådende i dalen, ja måske da först fået sin gode-værdighed. Karl den röde har havt flere sönner, som måske alle har været mindreårige (under tyve år) til den tid. Da den yngste, Karl, kaldt den unge, var bleven voxen, har han, skönt i det hele en sagtmodig, men hævngjerrig mand, ladet sig nöje med at tage hævn over dem, som nærmest havde foranlediget hans faders drab, navnlig Yngvildr og hendes anden mand Skíði, især dog den förste. Herfra stammer »skåret i Skíðis læbe«. Denne hævn har været temmelig stræng og brutal; men dermed har Karl også ladet sig nöje. Han har sluttet forlig

med Ljótólfr, måske ægtet hans datter og er rimeligvis flyttet bort fra dalen. Hans brödre har også været meget tilbageholdne fredelige mænd, og man kan sige, at efter Karl den rödes död er det forbi med hans slægts magt og anseelse i dalen, hvorimod Ljótólfr og hans sön Valla-Ljótr bliver enerådende. Dette fremgår klart og tydelig af den historiske Valla-Ljótssaga, hvor Halli, Karl den rödes sönnesön, siger til Guðmundr på Möðruvellir (kap. 2, 42-4): »þar hafa verit göfgir frændr mínir«, og Valla-Ljótr selv til den samme Halli (3, 44-45): »lengi hafa várir frændr við hnipptz; vera má at í kyn kippi«, i forbindelse med fölgende meget mærkelige ord 2, 79-80: »Ljótr var höfðingi yfir þeim frændum (ɔ: Karl den rödes efterkommere) ok unðu þeir frændr vel við þat«. Vi får således ved hjælp af Landnáma, Svarfdœla og Valla-Ljótssaga et i det hele og store tydeligt billede af dalens historie i omtrent 100 år.

Mere lader sig ikke sige med hensyn til det historiske ifölge Svarfdœla; ganske vist antager jeg, at der virkelig har været det i sagaen omtalte venskabelige forhold imellem Karl den rödes slægt og Óláfr bekkr's slægt, men hertil kommer jeg senere tilbage.

Efter at vi således har klaret os spörsmålet om sagaens forhold til det faktiske, kommer spörsmålet om sagaens tilblivelsesmåde, og det forekommer mig allerede nu, på grundlag af det sagte, at der kun kan gives ét svar herpå, nemlig, at *forfatteren har havt for sig meget gamle, tildels til lokaliteterne knyttede traditioner om dalens ældste beboere og historie, men dunkle og usammenhængende*, og fremdeles nogle gamle vers (thi ikke alle sagaens vers er unge), som han dog kun tildels har forstået. Alt dette har han så forsögt at sammenarbejde til et hele, hvorved han selv må have lavet gangen, beskrivelsen af kampene og deslige. Tiden lader sig allerede nu tilnærmelsesvis bestemme. Yderpunkterne er nemlig efter min mening givne derved, at der på den ene side omtales en lögmaðr,

hvilket navn, som omtalt, ikke existerede för 1272, men at sagaen på den anden side omtales i þórleifs þáttr jarlsskálds, som findes i Flateyjarbók, der som bekendt er nedskreven i årene 1383—4. Men nu må der for det förste være gået en rum tid efter 1272, för den gamle benævnelse lögsögumaðr glemtes for det nye lögmaðr; for det andet må Þórleifs þáttr være bleven forfattet ikke så kort för »Flateyjarbók« blev nedskrevet, hvad der förer til, at Svarfdœla er bleven forfattet omtrent i det 14. århundreds **förste** fjerdedel, hvad der passer godt i alle henseender.

Hvad vi således er komne til, kan fremdeles bestyrkes ved at undersöge sagaens redaktion i det hele taget, og dens personer.

Enhver, der læser sagaen med lidt eftertanke, kan ikke undlade at mærke, at fortællingen, bortset fra, om begivenhederne er virkelige eller ikke, lider af ikke uvæsentlige mangler, ikke blot för og efter lakunerne, især den störste, (hele kapitlet er mere eller mindre forstyrret), hvilket i og for sig ikke er underligt, men også andre steder, hvor sådanne ikke findes.

Jeg skal tillade mig at påpege enkelte exempler herpå.

I 14, 18-25 fortælles i anledning af tvillingerne þórleifr's og Óláfr's födsel, at deres söster Yngvildr sagde, da hun så såret på þórleifr: »sjá ben markar spjóti spor«. Som dette står i sagaen, er det temmelig meningslöst, da der aldrig senere vendes tilbage dertil, og man får af sagaen slet ikke betydningen at vide; men det er sandelig ikke i de gamle gode sagaers ånd at lade sådanne træk ubenyttede. G. Vigf. mener i »Safn«s. 392, at det sigter til, at þórleifr blev »lagðr geiri til bana«, hvilket er meget rimeligt. Dette viser, at forf. har fundet og benyttet gamle traditioner uden ret at forstå dem og uden at kunne stille dem i det rette lys. På en lignende måde, men dog bedre, er traditionen om »skåret i Skíði's læbe« benyttet, som også må være

ældgammel. Begyndelsen til 15. kap. må være meget forstyrret. Fortællingen er mangelfuld og forvirret, således som jeg i en note har påvist; men om dette stammer fra forf., er uvist.

Hvad det »rúnakefli« skal betyde, som i 15, 17 siges at være blevet sendt til Klaufi för hans brydekamp med Þórðr fangari, er ikke ret klart af sagaen selv; skal det betyde det, at runerne skulde beskytte Klaufi, så viser det en meget sildig tro.

Heller ikke kan man se, hvorfor beskrivelsen af Klaufi just står der, hvor den findes (18, 11-19). Den står dér i ingen organisk forbindelse med det omkringstående; man ventede den enten först eller også sidst, hvor hans drab omtales.

Fortællingen om kampen mellem Kolbeinn og Uni er meget forvirret og uden sammenhæng (19, 40-5; 20, 1-5; 21, 1-8; 17-24).

Oftere nævnes der personer, uden at man i forvejen ved noget som helst om dem, hvilket heller ikke er i den ægte sagastils ånd. Således forudsættes Ragnhildr at være læseren bekendt, 24, 16, ligeledes Bárðr sterki, 24, 64 (= Bárðr greipr 13, 59?); Geirdís i Holt og hendes sön Geiri, hvem Karl den röde dræber, uden at man heller ved det allermindste om grunden dertil, 25, 5-15. I samme kapitels begyndelse fortælles også noget om Karls og Ljótólfr's rejse ud på »Strönd«, uden at den udföres videre; hvad tågen (3. linie) skal betyde, er ikke klart.

Det venskab, der i sagaen, 24, 51, siges at have været mellem Þorsteinn svörfuðr og Skíði, antydes ellers aldrig med det mindste.

Det er også mærkeligt, at der aldrig nævnes andre sönner af Karl den röde, för end længe efter deres faders död, da arven skal deles mellem dem; dette vilde heller ikke findes i en god saga. Men navnenes ensformighed tyder også på, at de ere lavede. Forf. har havt anelse, måske traditioner om, at der var flere sönner af Karl den

röde, uden at han kendte deres navne. Sigmundr i V-Lj.s. nævnes ikke.

I slutningen af sagaen findes en bemærkning om en familie (Eyjólfr breiðhöfði's), som ikke synes at stå i fjerneste forbindelse med sagaen, og den er måske en senere interpolation. Har forf. muligvis hört til denne slægt?

Foruden disse punkter kunde der anföres en mængde lignende, men disse ere tilstrækkelige til at bevise, at redaktionen og fortællingen ikke når over det middelmådige, og netop heri ligger, foruden at det viser den sildige affattelse, et temmelig tydeligt fingerpeg om tilblivelsesmåden, således som jeg ovenfor har fremstillet den.

Hovedpersonerne, Þorsteinn svörfuðr og Karl den röde, Klaufi, Ljótólfr goði, Ásgeirr rauðfeldr og hans börn, samt Griss gleðill kender vi fra Landnáma som historiske. Om Ljótólfr har jeg særlig talt i fortalen til min udgave XXXII–XXXIII, hvortil jeg henviser. Alle disse karakterer ere nogenlunde udprægede og nogenlunde konsekvent holdte. Dog turde det være temmelig unaturligt og urigtigt, når forf. lader Karl den röde sige til Klaufi, 21, 48-52: »Ljótólfr á marga frændr göfga um allt Ísland, ok myndim vit sitja fyrir afarkostum, ef hánum væri nökkut til meins gört, ok sel hánum nú sjálfdœmi fyrir allan saman ójafnað, þann er þú hefir gört hánum«. Således har Karl den röde aldrig talt, eller da kun for spög, end sige tænkt. Heller ikke kan Þórleifr jarlsskáld, denne voldsomme, hævnlystne mand, sige om sin fjende og forfölger, 23, 40-42: »sent mun eptir Ljótólfi, ok munu þeir veita Karli atgöngu, en ek þoli þat aldri, at svá ágætr maðr sé svikinn (!)«. De bedste og konsekventeste karakterer ere uden tvivl Karl den unges og Yngvildr's.

Det turde måske være på sin plads her at indskyde en bemærkning om Karl den unge som virkelig person. Han nævnes hverken i Ldn. eller Valla-Ljóts s., men fordi han spiller en så vigtig rolle i sagaen, og fordi fortællingen om Yngvildr's behandling uden tvivl hviler på et historisk grundlag,

så kan jeg ikke antage andet end, at denne Karl virkelig har existeret. Forf. synes overhovedet at have lavet meget få, måske ingen, af sagaens personer.

Men hvad for folk er Hrólfr nefglita, Bárðr greipr, Bárðr sterki, Höskuldr lögmaðr, Óláfr ór Óláfsfirði, Hávarðr ór Þorvaldsdal, Geirdís og Geiri?

Hvad Hrólfr nefglita angår, er det muligt, at hans person er for os så dunkel, som den er, fordi der i lakunen har stået noget om ham; men jeg tror at kunne sige, at for selve forf. har han også været lidt uklar. Han bliver först omtalt — rigtignok ifölge min, men, som jeg tror så temmelig sikre, konjektur — i 13, 39, og så i 16, 36 som medlem af et fiskeriselskab. Siden er han hele tiden på Ljótólfr's parti, uden at sagaen siger os grunden hertil; således giver han Ljótólfr råd 18, 37; dernæst finder vi ham i fölge med denne på toget til Brekka i 19. kap., hvor han og Yngvildr siges at le sammen, 100-1 l., og i det fölgende vers siges der, at »Hrólfr nefglita tilbyder at værge konen (Yngvildr) for Klaufi«. Det er dette, som har givet mig den opfattelse af forholdet mellem Hrólfr og Yngvildr, som jeg för har fremsat; den opklarer efter min mening den rette sammenhæng meget tilfredsstillende. Forf. har havt gamle traditioner, hvori navnet Hrólfr spillede en vis rolle, uden egentlig at vide, hvad han skulde göre ud af ham; derfor er det heller ikke lykkedes forf. at give noget klart billede af ham. Jeg vil her kun pege på, at der i Valla-Ljóts s. III, 1-6 omtales en bonde *Hrólfr*, som boede oven for Klaufabrekka og havde to sönner; »hann var göfigr maðr«, står der. Efter hans död lader hans sönner Valla-Ljótr dele det arvede jordegods mellem sig. Heraf kan det ses, at denne Hrólfr må have været omtrent Ljótólfr goði's jævnaldrende; endvidere kunde man slutte heraf, at der havde været et venskabeligt forhold mellem ham og Ljótr og da tillige mellem ham og Ljótólfr. Det turde således være rimeligt, at Hrólfr nefglita og V.-Lj.sagas Hrólfr ere identiske.

Om Bárðr greipr og Bárðr sterki kan der intet siges. Om Höskuldr lögmaðr har jeg ytret mig för.

Óláfr ór Óláfsfirði — denne »Óláfsfjörðr« kan ikke være nogen anden end den bekendte fjord af dette navn, der skærer sig ind mod vest fra Øfjorden — denne mand nævnes 13, 35 sammen med hans to brödre og 26 1-3, hvor han omtales som »mødig af alderdom«. Han er således jævnaldrende, eller så omtrent, med landnamsmanden Þorsteinn svörfuðr, og ser man på forf.s hang til at sætte stedsnavne i forbindelse med landnamsmænd, som för bemærket, kan der ikke være nogen tvivl om, at forf. med denne Óláfr har ment Óláfsfjordens landnamsmand, Landnáma's Óláfr bekkr (Ldn. s. 202). At der også her ligger noget historisk til grund for det venskabelige forhold mellem Karl den röde og denne Óláfr turde sluttes deraf, at netop denne mands sönnedattersön hedder Karl hinn rauði (Ldn. 202).

Hávarðr ór Þorvaldsdal: först nævnes »Þorvaldr ór Þorvaldsdal«, 16, 1-2, og så »Hávarðr«. 16, 27, i nogle håndskrifter, Þorvaldr i 4 andre — de må være identiske; for tredje gang nævnes han 23, 180. Jeg troede först, at navnet skulde være Þorvaldr, ifølge forf.s før omtalte tilböjelighed til at sætte lokaliteter og personer i forbindelse med hinanden; men da jeg sa, at skindbladet havde *havardi*, måtte jeg anse dette sidste for at være det ægte navn. At bestemme denne mand er dog ikke nogen let sag. Jeg skal tillade mig her at anföre, hvorledes hr. docent Gísli Brynjúlfson har betragtet og benyttet denne Hávarðr i sine bemærkninger til Hávarðar saga ísfirðings s. 142: »Og hertil kommer desuden, at Navnet »Haavard« . . . foruden paa Haavard Isfirding selv, ellers kun forekommer ved tre Mænd, og alle paa Nordlandet; men det mærkværdigste er dog, at en af disse, der omtales i Svarfdælasaga, netop boede i den Dal, hvor Haavard Isfirding siden bosatte sig, og derfor ogsaa meget godt kunde have hørt til hans Slægt. Denne ældre Haavard, der vistnok var en Søn af den Thorvald, som hin Dal har faaet sit Navn af . . . var efter

Sagaen samtidig med den anden Hovedlandnamsmand i Svarfaðardalen . . . . ; han kunde derfor meget godt efter Slægtledene have været Bedstefader, f. Ex. (!) paa mødrene Side, til Haavard Isfirding, og dette bestyrkes endvidere derved, at denne i en af sine Viser synes at kalde sig selv en Søn af Geirdis, et Kvindenavn, der ogsaa er meget sjældent, men netop i Svarfdæla forekommer som Navnet paa en Kone der i Dalen, som forestod et Offerhus. Der er altsaa (!) ikke noget imod at antage, at Haavard Isfirdings Moder virkelig var en Geirdis og Datter (!) af den ældre Haavard i Thorvaldsdalen«. Der behöves ingen stor eftertanke for at se, at dette stykke er fantasi og ikke logik. Hvad i alverden skulde vel den aldeles ubekendte Geirdís, som nævnes i Svarfdœla, have at göre med denne sag?; hun må dog have hört til Karls modstandere, siden han dræber hendes sön, hvorimod »Hávarðr ór Þorvaldsdal« er hans gode ven. Heller ikke behöver jeg her at gendrive bevisförelsen for Hávarðr Ísfirðingr's mödrene slægt; det kommer ikke denne sag ved. Men det går ikke an således uden videre at göre »Hávarðr ór Þorvaldsdal« til en sön af Þorvaldr (Galmason), thi der er virkelig ikke den mindste grund hertil. Heller ikke er det tilfældet, at »han meget godt efter slægtledene kunde have været bedstefader f. Ex. på mödrene side til Haavard Isfirding«. Når »Hávarðr ór Þorvaldsdal« ifölge sagaen må have levet ved midten af det 10. årh. og derefter, og Hávarðr ísfirðingr dör kort efter 1000, så kan jeg ikke se, at den sidste »efter slægtledene« kunde være den förstes sönnesön. Men hvem er da denne Hávarðr? Ja, efter det, som jeg för har påvist med hensyn til »Óláfr í Óláfsfirði«, og under henblik til forf.s store ukyndighed om forholdene i det 10. årh., da han aldeles ikke ved noget om det kronologisk rigtige, (idet han f. ex., som för påvist, lader Ljótólfr goði fri til Guðmundr den mægtiges datter), så forekommer det mig ikke at være for dristigt at antage, at Svarfdœla's

Hávarðr ingen anden er end netop Hávarðr ísfirðingr selv. Deraf måtte så fölge, at forf. imellem andre traditioner fra Svarfaðardalen også har fundet denne Hávarðr omtalt som en ven af Karl d. rödes slægt, og han har da gjort ham til Karl den rödes samtidige, uden at vide noget videre om ham. Finder man dette for dristigt — jeg finder det i höj grad sandsynligt — så er der intet andet at göre end ligefrem at sige, at om denne »Hávarðr ór Þorvaldsdal« ved man ellers ikke det mindste.

Alt dette, hvad jeg her har påvist, versenes forhold til sagaen, og den slette redaktion i forbindelse med forf.s kronologiske uvidenhed og uklarhed med hensyn til flere af personerne, viser nu, efter min mening, rigtigheden af oven anførte påstand om sagaens tilblivelsesmåde, og dette bestyrker igen den sildige tilblivelse, efter at den klassiske sagatid var forbi.

Dette således vundne resultat kaster nu igen et lys over sagaens förste del. Så uklare og usammenhængende traditioner, som man end i begyndelsen af det 14. årh. havde om Svafaðardalens förste 100 års historie, måtte de være endnu mere uklare om den forudgående tid, slægtens for-islandske historie. Man kan sige sig selv, at de omtrent måtte indskrænke sig til kun at fortælle om den indvandrende og dennes hjemstavn i Norge. Ikke engang hans faders navn har forf. kendt; men dette var altfor lidt til at begynde en slægts saga, en egns saga med, og just herfor måtte der laves noget stort, fortælles om store bedrifter af slægtens fader, for at disse igen kunde kaste en glans over hele familien. Men disse bedrifter bleve i forf.s pen kun en sum af almindelige forestillinger, skrevne i stil med de senere »lygasögur«. Der bliver altså ifölge denne udvikling ingen grund til at antage, at det förste stykke er af yngre dato end hele sagaen.

Jeg tror således at have godtgjort både, hvorledes denne saga er opstået og dens forhold til det historisk sande, samt det gensidige forhold mellem disse to momenter.

Heraf fölger så meget tydelig, i hvilken grad en historiker, og i grunden alle, kan og bör benytte sig af den, såvel i dens helhed som i dens enkeltheder.

Kjøbenhavn i september 1883.

Efter at oven stående var skrevet, har jeg modtaget ikke få tildels værdifulde bemærkninger om forskellige ting i sagaen og om þórleifs þáttr fra professor Th. Möbius og den i islandsk historie og literatur så vel bevandrede præst Eggert Brím til Höskuldsstaðir. Jeg tillader mig at hidsætte det vigtigste heraf. Både Brím og Möbius sér i udtrykket »sólheim« s. 74. en kristelig tanke, uden tvivl med rette. I þórleifr's vers s. 131 vil Möbius i steden for det mindre rigtige: »frægt hefir orðit þat fyrðum« læse: »frægt hefr orðit fyrðum«; men rimeligvis har verset oprindelig lydt: »frægts orðit þat fyrðum«, da *þat* nödig kan savnes.

For »allir ellri« (XIX, 60) gætter Brím på »aðrir hellri«, hvilket også vilde give en god mening. — For »nemir« (XIX, 111) antager han, at »næmir« var nok så rigtigt. — I verset s. 72 antager han, at der måske i 'brandi' (5. vl.) skjules et verbum, f. ex. 'bendi'; så vilde 'hrævagífrs-heggr' blive en mandskenning. I verset side 87—8, förste halvdel, antager han, at ordene måske kunde opfattes således: »mönnum mun þykkja mikit lok lýða, svá greiðisk (= raknar) langr heimfjöturr (= það, er fjötrar við heiminn)«; denne sætning skulde så betyde 'lífið þverr'. I XIII, 27-33 antager han endvidere, at »Vémundr« er rigtigere end »Vermundr« i henhold til, at der i Valla-Ljótssaga omtales en Þórir Vémundarson, en slægtning af Eyglu-Halli, altså af »Grundarmenn«. Var dette rigtigt, hvad det meget vel kan være, så vilde det kun tjene til at bestyrke min mening angående sagaen. — For »þeirra (konj. for »þess«) síðar« (XIII, 33) antager han, at der burde skrives »þess áðr«, hvilket jeg slutter mig fuldt ud til. — Han vil ikke gå ind på, at Stafshóll (XIII. 29) er det samme som »Austari Hóll í Fljótum«. Foruden disse ting har hr. Brím også dröftet flere punkter, hvorved han dels har bestyrket min opfattelse, dels foranlediget mig til en gjentagen overvejelse, uden at jeg dog har kunnet forandre min opfattelse.

F. J.

EN BEMÆRKNING OM EDDA

SOM NAVN PÅ ET SKRIFT.

AF KONR. GISLASON.

Verbet grenna, afledet af adj. grannr, *tenuis* (osv.), er bleven forklaret som fölger.

1) hos Björn Halldórsson: «Grenni (at grenna), *attenuare, extenuare*, formindske, gjøre smal, tynd.

Grenniz (at grennaz), *tenerascere*, blive spæd, tynd».

2) i Oldnordisk Ordbog: GRENNA (-i, -da, -t), *v. a., gjöre smal el. tynd; formindske.* — Grennask *blive smal el. spinkel; formindskes*».

3) i Icelandic-English Dictionary: «grenna, d, [grannr], *to make thin, slender:* reflex. *to become thin*».

For så vidt er nu alt klart — og alt i sin orden (med undtagelse af den unöiagtighed hos Björn, at grenna der spaltes i to artikler: grenni activ og «grenniz» passiv). I Lex. poët. derimod er artikelen grenna udvidet på fölgende måde.

«GRENNA (grenni, grenda, grent), *v. a., tenuare, adtenuare* . . . (grannr): grenna gunnmána, *clipeum adterere* . . . . . . — β) *intrans., cum acc. subj.* . . . — 2) *desiderium cibi excitare*, (gráðr), *c. acc.*, hirðmenn, þeir er grenna þens svan, *ÓH. 92, 13;* frekir ernir, þeir er Ólafr grendi, *Mg. 9, 4*».

Hertil må nu fölgende bemærkes. 1) Et af gráðr afledet grenna (kunde *kun phonetisk* — altså) kunde *ikke* være

det samme ord som det af grannr afledede grenna, og burde altså ikke sammenfattes med dette i én artikel. [2] Til det resultat, at «GRENNA 2» var afledet af gráðr, synes forfatteren til Lex. poët. at måtte være kommen på den måde, at han har forudsat et af gráðr afledet verbum *gredda, hvormed så grenna skulde være identisk. Men man har, så vidt jeg véd, ikke påvist noget exempel på overgang af **dd** til **nn** i oldnordisk-islandsk. [3] At aflede «GRENNA *2*» (ligesom «GRENNA *1*») af adj. grannr, tillader betydningen «*desiderium cibi excitare*» ikke. [4] Men det synes også fuldkommen klart, at grenna i udtrykkene grenna bens svan og grenna örnu ikke behöver at betyde *vække ædelyst hos*, men lige så godt kan betyde t. ex.: *få til at nærme sig*. [5] At denne sidste opfatning må være den rigtige, holder jeg for utvivlsomt, da krigeren ved sine bedrifter i slaget lokker ravne, örne, osv., hen til valpladsen, og da grenna, forstået på denne måde, meget naturlig slutter sig som afledsord (— vel ikke til adj. grannr, men —) til subst. granni (jf.: grennd, nágrenni, osv.). Man får altså:

1. **grenna** (grenni, grennda, grenndr), [af adj. grannr], *attenuare* . . .

2. **grenna** (grenni, grennda, grenndr), [af subst. granni], *allicere* . . .

Med hvert af disse to verba kan et nomen agentis grennir siges at være ligefrem givet. Altså:

1. **grennir** **attenuator* . . .

2. **grennir** *allector* . . .

Til '1. grennir' hörer, hvis læsemåden er rigtig, gunn-mána grennir, i en 'vísa' fra begyndelsen af det trettende århundrede, Sturl.[1] II 19[9]. Den hele verslinie er i **122 A** skrevet

»gvŋ maŋa bne gɀen̄«.

Men Sturl.[2] I 226[4] har «gunn-máva grennir»; altså '2. grennir'. Sturl.[1] III 64[5] og Sturl.[2] II 55[11] synes

gunnmána nam grenna at være den i og for sig naturligste læsemåde. — I en 'vísa' af Kolbeinn Tumason lyder en kending i fölge Orms-edda (SnE. II 124^{5}) eldgrenni (acc.) unnar, men i fölge **748** (SnE. II 412_{3}) elg-renni (acc.) unnar; så at man altså ikke véd, hvilken af de to kendinger her er den oprindelige. — Korm. cap. 21 'vísa' 1^{3} (udgaven side 198_{7}) forekommer en kending áttgrennir unnar, der i fölge Lex. poët. skal være = ulfa grennir, i det unnr skal være et *jettekvinde*-navn (Lex. poët. $28\text{b}_{32\text{-}29}$ [art. áttgrennir] og $835\text{b}_{23\text{-}19}$ [art. unnr, f., 2]). Men da unnr i betydningen *jettekvinde*, så vidt jeg véd, ikke findes, turde áttgrennir unnar måske være at ændre *enten* til eldgrennir unnar *eller* til elg-rennir unnar. — At der således måske ikke findes noget sted, hvor '1. grennir' kan med sikkerhed siges at forekomme, tör vel anses for en tilfældighed.

Hvad '2. grennir' angår, står det som hovedord i fölgende kendinger, der betyde *kriger* (altså *mand*). Hrafngrennir, en anonym (Hkr. Har. harðr. cap. 73 'vísa' 2, Fms. VI 331_{14}) og Arnórr jarlaskald (Fms. VI 423^{2}, Mork. udg. 120^{32a}, Flat. udg. III 397_{3a}). Gunnmás grennir, Þórbjörn hornklofi (Hkr. Har. hárf. cap. 17 'vísa' 1) og Hallfrøðr (Fms. II 84, Flat. udg. I 342, Forns. 101, Prøver 26). (Jf. gunnmáva grennir, oven for, side $144_{7\text{-}4}$.) Þróttar þings mágrennir, Óttarr svarti (Hkr. Ól. helg. cap. 28 'vísa' 1, Oh. 1853 side 28, Fms. IV 72, Flat. udg. II 32). Sára sogns mágrennir, Einarr Skúlason (Hkr. Ing. cap. 20 'vísa' 1, Fms. VII $235^{5\text{-}7}$, Mork. udg. $225^{16\text{-}18a}$). Göndlar skúfs grennir, samme skjald (SnE. II $451_{12\text{-}11}$. Se SnE. III $104^{1\text{-}7}$). Ara grennir, Arnórr jarlaskald (se Njála II 303_{9}—305_{9}). Arngrennir, Svertingr Þorleifsson ved år 1230 (Sturl.^{1} II 113^{2}, Sturl.^{2} I 290^{8}; i en 'vísa', hvis förste 'orð' i **122 A** er skrevet

»Fellð yfio allð«,

hvilket åbenbart bör rettes til

Feldit ysjo aldir,

d. e., *Man havde ikke — vilde ikke have — dræbt Ysja* [, *hvis* . . .]). Ulfa grennir, Holmgöngu-Bersi (Korm. cap. 16 'vísa' 1[1] [udg. 148[5]]). Ulfgrennir, Egill Skalla-grímsson (sagaen cap. 67 sidste 'vísa'), samt Einarr Skúlason (i fölge Fsk. 173[4]; medens Mork. udg. 235[7a] har arngrennir, hvilket snarere end Fskinnas úlfgrennir turde være den secundaire læsemåde).

Ligesom forfatteren til Lex. poët. synes at have forudsat et af gráðr, *grådighed*, afledet verbum *gredda som liggende til grund for '2. grenna' (se oven for, side 144[2-8]), således identificerer han aldeles bestemt '2. grennir' med greddir; medens jeg derimod nödes til at anse '2. grennir, med hensyn til betydningen, for det förste led i en art trias, hvis andet led er greddir, og hvis tredje led er f. ex. fœðir eller bræðir eller fyllir (jf. også brynnir).

Greddir foreligger i fölgende kendinger. Hrafngreddir, Ól. dr. Tryggv. (20[7]) og Björn hinn krepphendi (Hkr. Magn. berf. 7, Fms. VII 14_{11}; i en verslinie, der lyder: Hrafngreddir vann hrædda [se neden for, side 148[14]]; men som også fremstilles i den, som det forekommer mig, mindre heldige og åbenbart secundaire form «Hrafngæðir nam hræða». Skönt hrafngæðir [d. e. hrafngœðir] er en rigtig kending, formoder jeg ikke des mindre, at det på nærværende sted er fremkommet ved forvanskning af hrafngræðir — ligesom svangræðir [se side 146_{4-1}] er i nogle håndskrifter af Eyrb. bleven til «svangæðir» [se Eyrb.[1] 232_{13} og GhM. I 698]). Hrægamms greddir, Þjóðolfr Arnórsson (SnE. I 488[3-6] II 353[1-4] 456[8-11] 596_{8-5}. Uppsala-edda har «græþir» i steden for greddir). Sára dynbáru svangreddir, Þórmóðr Trefilsson (Eyrb. cap. 44, GhM. I 698; med varianten svangræðir i steden for svangreddir). Arngreddir, Einarr skálaglam (Hkr.

Ól. Tr. cap. 26 'vísa' 4, Fms. I 124_{15}, Fsk. 39_{20}). **Ulfa greddir**, Hallfrøðr (Hkr. Ól. Tr. cap. 31 'vísa' 1, Fms. I 144_{14} X 376_{6}, Fsk. 56_{18}, Flat. udg. I 120_{15b}).

Hvis dette **greddir** ikke betyder 'den der vækker grådighed', som f. ex. Schöning, Jón Ólafsson, Sk. Thorlacius, S. Egilsson have antaget, ser jeg ikke, hvilken bemærkelse man tör lægge deri. Når jeg altså slutter mig til disse mænds opfatning, må jeg med S. Egilsson, og sandsynligvis ligeledes i overensstemmelse med de andre, sætte **greddir** i etymologisk forbindelse med substantivet **gráðr** (— et adjectiv **gráðr** har, så vidt mig bekendt, aldrig existeret i oldnordisk-islandsk —); i det jeg antager, at man har haft et af dette substantiv (stamme **gráðu**) umiddelbart afledet verbum ***græða**[1], i bemærkelsen *vække grådighed hos .., göre .. grådig*, tillige med det til dette verbum hörende nomen agentis **græðir**, der ikke synes ganske forsvundet (se oven for, side 146_{6-1}). Ved forandring af **ð** til **dd**, samt ved en i fölge hensyn dels til böiningen og afledningen[2], dels til consonantforstærkelsen[3], indtrådt for-

---

[1] Verbet ***græða** (i steden for ***græðja**) forholder sig til subst. **gráðu-** ganske som verbet **þræða** (i st. for ***þræðja**) forholder sig til subst. **þráðu-** *(filo-)*. Verbet **þræða** (= dan. **træde**, i udtryk som 'træde en synål') er ikke bleven påvist i oldsproget, men synes dog fuldkommen overensstemmende med oldsprogets ånd. — Et par andre exempler på verbale **ja**-stammers afledning af substantivstammer på **u** ere: **lesta** (i st. for ***lestja**) af **lastu-** (nom. sing. **löstr**); **hætta** (i st. for ***hættja**), *holde op*, af **háttu-** (nom. sing. **háttr** *modus*); **mætta** (i st. for ***mættja**), i sammensætningen **ómætta**, af **máttu-** (nom. sing. **máttr**); **þvætta** (i st. for ***þvættja**) af **þváttu-** (nom. sing. **þváttr**); **þætta** (i st. for ***þættja**), i det nu brugelige (ægte islandske) udtryk **íþætta ebm**, af **þáttu-** (nom. sing. **þáttr**).

[2] En nutids-navnemåde ***grædda** vilde lyde som datid — og et nomen agentis ***græddir** som om det var afledet af en datid!

[3] d. e. overgangen af **ð** til **dd**.

kortelse af æ til e, må så *græða være bleven til *gredda, og græðir til greddir, og dette sidste (greddir) allerede i anden halvdel af det tiende århundrede have vundet en sådan anseelse, at forfatteren til Vellekla kunde i dette digt bruge udtrykket arngreddir om ingen ringere person, end digtets helt, Hakon jarl selv.

Her opstår imidlertid det spörgsmål, om greddir er en ganske sikker læsemåde, og om den ikke muligvis overalt burde vige for det ældre græðir, der på et par steder optræder som variant.[1] Jeg skal derfor her anföre de 'vísuorð', hvori greddir forekommer.

Eyddi ulfa greddir.
Saddi svangreddir.
Hrafngreddir vann hrædda. —
Arngreddir varð odda (Einarr skálaglam).
Geirs oddum lætr greddir (Þjóðolfr Arnórsson).
Auk hrafngreddir hoddum[2] (Ól. dr. Tryggv.).

Da membranerne frembyde fortidsformer med 'þd' eller 'ðd', i steden for det sædvanlige 'dd' (— exempler på 'þd' findes i Hoffory's Oldnordiske consonantstudier side 32^{12-14}, på 'ðd' i Gering's fortale til Finnboga-saga side XI_{12-8} —), var det *ikke utænkeligt*, at de tre förste verslinier kunde have lydt:

---

(1) I det jeg tillader mig at anticipere svaret på det her fremsatte spörgsmål, skal jeg bemærke, at varianten græðir uden al tvivl er en ægte afskriver-«rettelse». Nogle afskrivere have nemlig sikkert vidst, eller i det mindste haft en anelse om, at græðir var ældre end greddir. Altså blev hint uden videre indsat i sine formentlige rettigheder, i det man, som sædvanlig, ikke tog det allermindste hensyn til versets form, hvilken de allerfleste af dem, vi skylde overlevering af oldnordiske digte i gamle håndskrifter, synes at have anset for noget ligegyldigt.

(2) Se Njála II 62.

Eyðdi ulfa græðir,
Saðdi svangræðir,
Hrafngræðir vann hræðda,

skönt linierimet rigtig nok i så fald vilde være lovlig svagt. Men i alle tilfælde vilde greddir stå urokket i de tre sidste linier.

Medens det turde være temmelig klart, at **dd** i greddir har en iterativ[1] function, udöver overgang af **ð** til **dd** i andre tilfælde en formindskende eller forringende virkning på bemærkelsen[2], nærmest som udtryk for den talendes (eller skrivendes) lune. Når f. ex. graðungr og griðungr, der betyde *tyr*, omdannes henholdsvis til **graddi** (Fas. III 499_{12}) og **griddi** (Fas. III 212^{5} 499 var.^{3}), så er denne omdannelse ikke örkeslös, men giver talen en spögende tone, der nærmer sig til spot. (Jf. mine bemærkninger 'Om helrim' side 32^{10-16}.)

I oldsproget forekommer stedda, subst. fem.

Artikelen stedda lyder i Lex. poët. $773b_{4.3}$: «STEDDA, *f.*, *equa (Germ.* Stute, *equa: Angl.* steed, *equus)*, *Grett. 42*, *3*»; og i Icel.-Engl. Dict. $590a^{1-2}$: «**stedda**, u, f. [Germ. *stute;* cp. A. S. *stood;* Engl. *stud*]: — *a mare*, Grett. (in a verse), Art. 53».

Hvad betyder nu, for det förste, denne henvisning, i begge artikler, til stute? Samme ord som stute kan stedda ikke være. Et til det tydske hunkönsord stute etymologisk svarende islandsk ord vilde formodentlig have lydt *stóða. Og som et lånt ord vilde stute på islandsk dog vel snarere være bleven til *stúta, end til stedda!

(1) Strengt taget er **dd** i greddir forstærkende. Men gentagelse er også en art forstærkelse.

(2) Dette synes at lade sig forklare deraf, at en gentagelse let foranlediger en indskrænkning, en formindskelse, af det, der gentages. På den ene side hænger det iterative sammen med det intensive, på den anden med det deminutive.

At stedda er *beslægtet* med ty. stute, betvivler jeg ikke [1]. Men spörgsmålet er, hvorledes dette slægtskab er beskaffent.

Om engl. steed se neden for. Altså, for det andet: det i Icel.-Engl. Dict. under stedda anförte engelske stud er formodentlig ved vocalforkortelse (jf. dan. stod, stoddet) opstået af «A. S. stood», sædvanlig skrevet stód (ó=ō); medens dette stód, etymologisk, sikkert er det samme ord som isl. stóð. Skal nu udeladelsen af dette islandske ord (stóð) i denne etymologiske jevnförelse måske antyde, at man skal forklare **dd** i stedda af (det hårde) **d** i angels. stód og engl. stud, altså anse stedda for en afledning (— ikke af isl. stóð, men —) af angels. stód eller engl. stud?

På det ene af de to steder, hvor stedda forekommer, indföres hoppen Söðulkolla, om hvilken hin benævnelse (stedda) bruges, i fortællingen som 'merhryssi eitt'. I det til det afsnit, der dreier sig om Söðulkolla (Grett.[2] side 104 —107_4), hörende, af 6 vers bestående, lille kvad, Söðulkolluvísur, kaldes denne hoppe 1 gang stedda ('Þar var staddr á steddu' vers 2^5), 2 gange hross ('raun er oss

[1] Formelt vilde der rigtig nok neppe være noget i veien for at aflede stedda af adj. staðr, *stædig;* så at stedda egentlig betöd en *stædig hoppe.* Men iblandt alle de betegnelser for *hest*, der findes samlede i Ben. Gröndal's Clavis side **92** (artiklerne *Equus* og *Equa*), er der ikke en eneste, der har sin rod i enkelte feil hos de betegnede dyr. Et 'hross' (en hest) kan være 'blint' eller 'dauft' eller 'skjarrt' (hvilket udtryk betyder det samme som det yngre 'fælit') eller 'vammhalt' eller have 'kviðdrag', en vallak kan være 'laun-graðr', og så fremdeles, (— jf. t. ex. NgL. I 228_5 og II 160^{9-10} —); men så vidt jeg husker, have slige egenskaber ikke affödt særegne appellativa som benævnelser (i det mindste ikke som stående benævnelser) for deslige dyr. — Dertil kommer nu, at forestillingen om stædighed ikke vilde passe på noget af de to steder, hvor stedda vides at forekomme.

mikil hrossi' 3[2], 'hart á hrossi svörtu' 5[3]), 1 gang jalda ('Ek vilda svá jöldu' 4[5]), og 2 gange hryssa ('Hverr reið hryssu várri?' 6[1], Heim reið hryssu at grími' 6[5]). Hross betyder dels *hest* i almindelighed, dels *hoppe*. Om jalda er ligefrem = *hoppe*, eller om det helder lidt til den deminutive side, tör jeg ikke afgöre. Men merhryssi og hryssa have en bestemt deminutiv farve. Dette i forbindelse med **dd** i stedda, over for **ð** i stóð, bevirker uvilkårlig, at man også opfatter stedda som et slags deminutivum.

Det andet af de to bekendte steder, hvor stedda findes, foreligger nu (siden 1872) trykt i «Riddarasögur herausgegeben von Dr. Eugen Kölbing», side 42[10-11]: 'ok í því mœtti hann skjaldsveini leiðanda eina steddu'. Udgiveren bemærker (til ordene 'eina steddu':) «Im Französischen entspricht un ceval espagnol»; og (til ordet 'stedda':) «Egilsson Lex. poet. p 773[b] vergleicht treffend das englische steed, Ross». Ja, der er, også efter min mening, unegtelig *noget* træffende i jevnförelsen; i det jeg tror, at stedda er en etymologisk söster til steed (en rig broders forarmede söster). Men at stedda skulde *betyde* det samme som steed, holder jeg for en sproglig umulighed. Det stolte steed betegner en hest af udmærkede egenskaber ('a horse for state or war'); medens stedda ikke alene har en deminutiv characteer, men også betegner 'hestens hun', der i det islandske sprog sættes lavere end hannen. Et, som det forekommer mig, slående exempel herpå findes Eyrb. cap. 13. Det pågeldende sted, med varianter, lyder Eyrb.[1] side 32—34 som fölger.

«Enn er þeir biógguzt frá ſkipi *Breidfyrdingarner.* þá ſkauz þar miöc í tvö horn um búnat þeirra *Snorra* oc *Þórleifs Kimba.* *Þórleifr* keypti heſt er hann feck beztann. hann hafþi. oc ſteindann ſödul allglæſiligann. hann hafþi (f) búit ſverd oc (g) gullrekit ſpiót. (h) myrkblón ſkiölld. oc miöc

(i) gylltann. vandat öll kleþi. hann hafþi þar oc tilvarit miöc öllum ſínum fararefnum. Enn *Snorri* var í ſvartri kápu. oc reid ſvörtu merrhrosſi (k) gódu. hann hafþi fornann (l) trogföþul. oc vopn lítt til fegurdar búinn. Búnadr *Þóroddz* var þar á milli».

«(f) gullbúit. 46. ſilfrbúit. 441. (g) ſilfrrekit. 124. 123. (h) myrkkolan. 444. myrblán. 445. myrkvan. 441. myrkvaxinn. 129. (i) giltann miöc. 129 124. 131. (k) gömlu. 440. 445. litt gódu. 442. (l) forfútadan födul. 441. forfótinn. 130. fornvendum. 129».

Hertil bemærker jeg fölgende.

Jeg har medtaget alle varianter i Eyrb.[1], for at stille læseren deres beskaffenhed for öie. På «myrblán» nær (der dog også er urigtigt, da det burde hedde myrkblán), ere de, som det synes, alle til hobe af en secundair oprindelse, dels futile dels absurde dels andre åbenbare forandringer, lutter fölger af urigtig opfatning; hvorfor den nyeste udgave, der i fölge sin plan kun har optaget udvalg af varianter, udelader dem alle. Hvad nu i særdeleshed angår de under (k) anförte læsemåder («lítt góðu» og «gömlu»), der begge af alle tre udgivere(1) ere ansete for uværdige til at optages i texten, synes det fuldkommen klart, at de hidröre fra afskrivere, der have sögt en art æsthetisk tilfredsstillelse i en forstærket modsætning imellem Snorri og Þórleifr kimbi; men som ikke have betænkt, at en mand af Snorri's egenskaber, medens han, lydende klogskabens bud, måtte indskrænke sig til anstændig tarvelighed, for at kunne spare sine penge til det rette tidspunct, nok har vogtet sig for at *fortjene* spot ved virkeligt gnieri. At han alligevel blev belét, vidner kun enten om de leendes dumhed eller om deres mangel på selvstændighed over for Snorri's stiffader Börkr. Men selv om «merhrossi lítt góðu» eller «mer-

(1) Grímur Thorkelin 1787 (Eyrb.[1] side 34[7]), Finnur Magnússon 1838 (GhM. I 596[9]), Guðbr. Vigfússon 1864 (Eyrb.[2] side 15[4]).

hrossi gömlu» var den rigtige læsemåde, vilde det ikke i mindste måde kunne rokke modsætningen imellem merhross (ordret: «mærhest», «hoppehest»; d. e. *hest der er*) *hoppe* og det i sætningen Þórleifr keypti hest forekommende hestr, en *hest af hankönnet;* en modsætning, der på nærværende sted vilde være meningslös, hvis man havde sat en hoppe lige så höit som (eller endog over) hannen blandt hestene. — Holder man sig nu til textlæsemåden i alle tre udgaver, nemlig det åbenbart oprindelige Snorri . . . reið svörtu merhrossi[1] **góðu**, hedder det ordret: «*Sn. red på en god sort hoppe*»; med andre ord: «*(også) Sn. red på en god hest; men den var sort*[2] *og oven i köbet en hoppe*[3]. Ordene reið merhrossi góðu oversætter Thorkelin en smule flot ved «*egregiæ eqvæ insedit*». Men denne flothed synes at vise, at han har til bunds forstået meningen, i fölge hvilken Snorri's hoppe kunde have været et lige så udmærket dyr som Kimbi's hingst eller vallak, uden at den i Eyrb. mellem disse to mænds 'búnaðr' fremstillede forskel derved væsentlig forandredes. — — 'Snorri var í svartri kápu'; altså ikke 'í litklæðum', der sikkert vilde have været dyrere. — I adjectivet forn, om Snorri's sadel, ligger der neppe mere, end at den var *brugt.*

I det jeg henholder mig til det oven for (side 150[15]—151[10] og 151[19]—153[22]) anförte, nödes jeg til at tro, at den gamle oversætter, der i «Riddarasögur» (se oven for, side 151[14]) har brugt udtrykket eina steddu — hvis han virkelig her har forefundet og kunnet læse «un ceval espagnol» i det håndskrift af originalen, han har haft for sig — enten må

---

(1) Da Snorri's hoppe, i fölge attributet góðu, sikkert har været et forholdsvis anseligt dyr, kunde her ikke stå merhryssi. Jf. oven for, side 151[6-7].

(2) en löd, der ikke synes at have været yndet; hvilken omstændighed vel har haft indflydelse på prisen.

(3) Især af denne grund kan Snorri antages at have köbt sin 'reiðskjóti' forholdsvis billig.

have misforstået dette udtryk eller også foretaget en vilkårlig forandring, eftersom ordet stedda klart og bestemt synes indskrænket til at udtrykke 'begrebet hoppe med en biforestilling om lidenhed eller ubetydelighed'.

Jeg skal nu tillade mig at vise, hvilken plads dette ord (stedda) efter min mening indtager i etymologisk henseende; i det jeg går ud fra grundordet, subst. neutr. **stóð** (stamme **stóða**) *equitium*.

Et af **stóð** afledet, til ty. **stute** etymologisk svarende, islandsk hunkönsord vilde (som oven for, side 149_{10-8}, bemærket) formodentlig hedde ***stóða** (acc.-dat.-gen. sing. *stóðu; stamme ***stóðan**) og betyde *stodhoppe*. Men et sådant ord vides ikke at have været til i islandsk.

Et af **stóð** (ved suffixet jan) afledet, til det angels. hankönsord **stéda** (é = ē), engl. **steed**, etymologisk svarende, islandsk hankönsord vilde hedde ***stœði** (acc.-dat.-gen. sing. *stœða; stamme ***stœðjan**) og betyde *stodhest*. Men et sådant *stœði er måske aldrig bleven dannet, da man muligvis fra först af har holdt sig til det sammensatte stóðhestr, skönt stóðhestr ikke er nær så smukt som *stœði. Hvis dette sidste ord havde været i brug på Island ved midten af det trettende århundrede, vilde det være gået over til *stæði; hvoraf så et deminutivt ***steddi** (jf. graddi og griddi) havde kunnet udvikle sig.

Et af **stóð** afledet hunkönsord ***stœða** (acc.-dat.-gen. sing. *stœðu; stamme ***stœðjan**), i betydningen *stodhoppe*, tör måske forudsættes at have været til i islandsk. Dette *stœða er da naturligvis ved midten af det trettende århundrede bleven til ***stæða**, hvoraf så det deminutive **stedda** er opstået[1], dog neppe tidligere end i den sidste fjerdedel af

[1] Hvis et *stœða—*stæða, i betydningen *stodhoppe* (eller *hoppe*), ikke har været til i oldislandsk, må stedda være afledet af stóð uden mellemled, eller nöiagtigere: igennem et mellemled (*stæða i stedet for *stœða), der var muligt og naturligt, uden at være bleven benyttet.

det trettende århundrede. Forandringen af œ til **æ** må nemlig vistnok allerede have været fuldstændig gennemfört i udtalen, og det nye **æ** have i de talendes bevidsthed taget sig ud som noget ganske normalt, för også dette **æ** kunde lade sig forkorte til **e**.

Som **stedda** forholder sig phonetisk til stammen **stóða** (nom.-acc. sing.-plur. stóð), således forholder **edda** sig phonetisk til stammen **óða**[1] (nom. sing. óðr) *skjaldskab.*

Så vidt man véd, forekommer ordet edda[2] förste gang i overskriften til Uppsala-edda (se SnE. II 250), en skindbog, der turde være bleven til ved år 1300 (jf. artikelen EDDA i Lex. poët. 118b og Icel.-Engl. Dict. 114b). Og meget ældre, end fra dette tidspunct, tör ordet neppe antages at være. At det skulde være dannet af Snorri selv, holder jeg, i fölge det nys (nærvær. side 155[1-5]) bemærkede, ikke for muligt. Det synes afledet af óða- (uden mellemleddene *œða [acc.-dat.-gen. sing. *œðu; stamme *œðjan] og *æða) i umiddelbar analogie med *stedda af stóða-[3], og måske med flere nu forsvundne ord. Også stedda vilde være forsvundet, hvis det ikke var bevaret i litteraturen.

Jeg skal nu anföre et par exempler, der må stamme fra en nyere tid.

Det i det vestlige Island brugelige ledda (jf. Björn Halldórsson's Lexicon II 16b[9] og Icel.-Engl. Dict. 776a[21]), *dybslod (sænkelod)*, *kunde* muligvis være afledet af engl. lead, i det man ved dannelsen af hint ord (ledda), med hensyn til den grammatiske form (d. e.: med hensyn til stamme og kön), havde rettet sig efter den ægte islandske betegnelse for det samme begreb, nemlig sakka. Imidler-

[1] Stammen óða foreligger i dat. sing. óði (f. ex. 'hljóðs kveðk mér at óði' Rekstefja 1[2]).

[2] Her er overalt kun tale om edda som navn på det bekendte litteraire arbeide, da edda *oldemoder* formentlig har en grundforskellig oprindelse.

[3] At stóða- er neutrum, óða- masculinum, har ingen betydning med hensyn til afledningen.

tid forekommer det mig langt sandsynligere, at ledda er dannet af det i islandsk optagne og på Island almindelig bekendte lóð (se Björn Halldórsson's Lexicon II 38a$_{7-}$, «Lód, *n.*») — der blandt andet betyder *dybslod* —, ganske på samme måde som stedda af stóð.

Endnu klarere synes dog forholdet imellem det danske ord slud, der optaget i islandsk vilde lyde *slúð, og det åbenbart deraf afledede slydda, der bruges væsentlig i samme bemærkelse som grundordet. Her synes det fuldkommen indlysende, at slydda står i stedet for *slýða (altså: vocalen forkortet og ð bleven til **dd**), ligesom stedda står i stedet for *stæða og greddir i stedet for græðir.(1)

I betydning må edda forholde sig til óðr, som *poetik* forholder sig til *poesie;* dog med den forskel, at edda er deminutivt, medens det samme ikke er tilfældet med *poetik.* Den beskedenhed, der ligger i deminutivet, gör benævnelsen edda desto mere træffende, eftersom værket edda ikke er et sammenarbeidet system, men kun en samling af hjelpemidler [af hvilke det förste er en for skjalde uundværlig udsigt over den nordiske mythologie, medens det andet fremstiller skjaldesproget, og det tredje versarterne].

Nærværende forsög på at aflede edda af óðr er ikke det förste. Se Árni Magnússon i hans «Vita Sæmundi multiscii» pag. XXII$_7$—XXIII$_7$ (i «Edda Sæmundar . . . sumtibus Legati Magnæani et Gyldendalii» pars I).

---

(1) Ved siden af en ægte, fuldkommen berettiget og for et idiom som islandsk — når det ikke vil opgive sig selv og synke ned til et næsten for al historisk interesse blottet, modbydeligt og foragteligt jargon — aldeles nödvendig purisme, optræder leilighedsvis en uægte, der undertiden består deri, at man vel ikke optager et fremmed udtryk, men derimod lægger det til grund for en ny dannelse. Til denne slags dannelser synes ledda og slydda at höre; hvilket imidlertid selvfölgelig ikke forringer deres betydning for det foreliggende spörgsmål. (Et exempel på uægte purisme af en anden art er ordet tilgerð, dannet af det danske udtryk '*göre sig til af noget*'.)

EN ANMÆRKNING.

AF KONR. GISLASON.

I 'Aarbøger' for 1881 side 188 note [1] har jeg ytret: «Sammensætningen 'fornyrðalag' synes ikke at forekomme i oldskrifterne. Overskriften i SnE. I 712[1] (*«Fornyrða-lag»*) er urigtig. I Reg. står

»ꝼo̅ꝛ ẏrþ ꞇ.« »

Dette er ikke det samme som at sige: «Sammensætningen 'fornyrðalag' synes kun at forekomme én gang i oldskrifterne, nemlig i overskriften i SnE. I 712[1]». Efter min mening findes ordet 'fornyrðalag' aldrig i oldskrifterne. Ti at det står SnE. I 712[1], regner jeg for intet, da 'fornyrðalag' her beror på en falsk oplösning af forkortelsen

»ꝼo̅ꝛ ẏrþ ꞇ.«

Skal denne forkortelse oplöses, må den oplöses i overensstemmelse med »ıꝼoꝛnyrþıſ lagı« Reg. til SnE. I 712[10].

Som sagerne stå, har 'fornyrðalag' aldeles ingen ret til at trænge sig frem ved siden af 'fornyrðislag' — endog ganske afset fra, at sammensætningen 'fornyrðislag', med 'fornyrði' i singular, synes en mere passende betegnelse for den pågeldende versart, end 'fornyrðalag'.

DEN VED U ELLER V BEVIRKEDE OMLYD AF Á I DEN STOCKHOLMSKE HOMILIEBOG.

AF KONR. GISLASON.

Med undtagelse af forfatteren til nærværende linier, ere, så vidt jeg tror, alle enige i, at den ved u eller v bevirkede omlyd af á har i oldislandsk lydt anderledes end andre ó^er^.

Den egentlige kilde til denne theorie er sikkert ingen anden end den bekendte afhandling SnE. II 10—42, de nyere sproggranskeres fornemste ledestjerne på den oldislandske udtales område, hvilken afhandling indeholder, eller i det mindste synes at indeholde[1], den påstand, at f. ex. s ó r *volnera* har været phonetisk forskelligt fra s ó r *juravi juravit*. Men da forfatteren tilföier (SnE. II 26[6]): 'Skáld eru höfundar allrar rýnni eða málsgreinar', *Skjaldene ere dommere i alt hvad der angår skrivemåde (retskrivning) eller udtale*, ser jeg ikke rettere end at han afsiger en fordömmelsesdom over sin egen indsigt og opfatning. Som jeg

---

[1] Det er nemlig et spörgsmål, om den höist uklare forfatter ikke i virkeligheden forblander oprindelse med udtale, og således har ladet sig lede af en doctrin, der i sit væsen fuldstændig er af samme art som følgende raisonnement:

«De danske adjectiver rød og sød afvige phonetisk fra hinanden på alle puncter —: i forlyd fordi r og s ikke er en og samme lyd; i indlyd fordi ø i rød er = oldn. au, i sød = oldn. œ: i udlyd fordi d i rød er = oldn. ð, i sød = oldn. t. Når altså disse to ord (rød og sød) skulle skrives rigtig, udkræves dertil 6 bogstaver i stedet for 4»!

på andre steder (f. ex. Njála II 607 fg.) har søgt at vise, synes det nemlig hævet over al tvivl, at de gamle skjalde, i det mindste efter år 1000, lige så lidt som senere islandske digtere til den dag i dag have skelnet imellem udtalen af ó som omlyd af á' og 'ó i andre tilfælde'. — Hvor vidt nu det er rigtigt, at de ældste islandske håndskrifter bekræfte tilværelsen af en forskel i lyd mellem disse to arter af ó, turde for en del tydelig fremgå af en henvisning til den stockholmske homiliebog ('Isländska Homilier' utgifna af Wisén 1872), hvor det åbenbart er skriverens hensigt at fremhæve den ved u eller v bevirkede omlyd af á som en særegen art af ó. Men hvorledes skiller han sig ved denne opgave? Det ved omlydning af á fremkomne ó betegner han omtrent(1) 350 gange ganske rigtig, for så vidt han antyder dets oprindelse(2), medens han derimod på omtrent(1) 640 steder, glemmende oprindelsen, skriver ligefrem ó (eller, med udeladelse af længdetegnet, o), og desuden omtrent(1) 200 gange skriver andre óer som om de vare omlyd af á.

(1) Til det følgende tal kunde man föie forkortelserne. Men dem har jeg ikke medtaget, da de i nærværende tilfælde hverken gör fra eller til.

(2) Som den oprindelige og fundamentale etymologiske betegnelse for ó som omlyd af á tænker jeg mig áó (— grundlyden á som det etymologiske element og omlyden ó som det phonetiske; jf. t. ex. skrivemåden Aó Isländska Homilier' 91[2] —), der smelter sammen til ꜵ, ǫ, ǒ, ǫ́ (dette sidste har, som man ser, to krøller, hvoraf den ene er overflødig; det forekommer meget sjelden i stockh. homiliebog og neppe nogen sinde rigtig anvendt) — hvilke fire tegn afvexlende bruges i 'Isländska Homilier', meget ofte nöiagtig, det vil sige med længdetegn (altså ꜵ́, osv.), meget ofte også uden; ligesom da gamle islandske håndskrifter i det hele overmåde hyppig undlade at betegne længden, skönt den er så vigtig, at ingen skjald nogen sinde har kunnet ignorere den. Dette er en af de omstændigheder, der ikke må overses, når man vil danne sig en rigtig forestilling om beskaffenheden af den oldislandske retskrivning.

Grunden til denne storartede usikkerhed kan neppe være nogen anden end den, at da den skindbog blev til, hvorefter professor Wisén i sin tid med så megen omhu udgav 'Isländska Homilier', har det været 'tízka' på Island at skrive etymologisk! Men også her kan man vel anvende Horatses bekendte

'Naturam expellas furca, tamen usque recurret,
Et mala perrumpet furtim fastidia victrix'.

Anm. til tegnet ǫ́ side 159_{12}. Det med to krøller forsynede tegn, her menes, er det, der findes f. ex. 'Isländska Homilier' side 13^{7} (hvor det står i stedet for ó i óaþesc) og 48^{29} (hvor det står i stedet for det negtende ó-).

MINDRE BIDRAG TIL DEN FORHISTORISKE ARCHÆOLOGIS METHODE.

Af Dr. SOPHUS MÜLLER.

Behandlinger af en Videnskabs Methode, ville, om denne er rigtig og tillige alsidig udviklet, ikke let kunne indeholde noget nyt, idet Methoden allerede er kjendt fra dens Anvendelse. Den enkelte Videnskabs, i det foreliggende Tilfælde den forhistoriske Archæologis Undersøgelsesmaade vil fremdeles paa saa mange Punkter stemme overens med andre, mere eller mindre beslægtede Fags, at den ogsaa paa denne Maade vil være vel kjendt i sine Grundtræk. Forsaavidt ville heller ikke de følgende Bidrag til Belysningen af de Veie, ad hvilke Archæologen søger frem til Kundskab, kunne indeholde noget væsentlig nyt for den uddannede Forsker.

Dog turde der, særlig i en ung Videnskab, være Anledning til i alt Fald i Hovedtrækkene at paavise, hvori Methoden bestaar, og til at vise baade, hvad der skal naas og, hvad der kan naas ad hver enkelt Vei. Den rette Undersøgelsesmaade foreligger nemlig endnu kun i et ringere Antal Skrifter fuldstændig klart udformet og alsidig anvendt, og ved Siden heraf findes der dels vildledende Exempler paa ensidige og begrænsede Undersøgelsesmaader, dels Levninger fra Stadier, der allerede ere tilbagelagte i Videnskabens Barndom, dels ogsaa saadanne Afveie, hvorpaa den hastig fremadskridende Forskning let kan slaa ind. For at vinde

fuld Klarhed paa dette Omraade vil der kræves et ikke ganske ringe Arbeide ogsaa af kritisk Art.

Er det end kun mindre Bidrag til Forstaaelsen af Hovedpunkterne, som jeg tør haabe at kunne bringe, har jeg dog troet, at det ikke vilde være urigtigt hermed at gjøre en Begyndelse. Men skulde alt, hvad de følgende Afsnit ville indeholde, synes andre, ligesom mig, ganske simpelt og selvfølgeligt, da turde heri ligge et Bevis for, at der ikke længere bør være nogen Tvivl om, ad hvilke Veie den archæologiske Forskning skal skride frem mod sit Maal.

I. Den svenske Typologi.[1])

Den »typologiske Methode« i den forhistoriske Archæologi er vel bekjendt for enhver, som kun nogenlunde har fulgt det sidste Decenniums Bevægelser paa det archæologiske Omraade i Norden. Det er ikke blot Fagmanden, som i strengere Undersøgelser er stødt paa Typologien baade i Titel og Text. Ogsaa i det største populære Arbeide over forhistorisk Archæologi, som er fremkommet i Norden (H. H. Hildebrand: De förhistoriska folken i Europa), spiller det typologiske en fremtrædende Rolle, og nylig har det paa en iøinefaldende Maade aabenbaret sig i et almenfatteligt Skrift paa fremmed Sprog (Hans Hildebrand: The industrial arts of Scandinavia in the pagan time). Det er da ikke længere en af disse videnskabelige Mærkepæle, som Almenheden oftest med en vis Respekt gaar forbi og tillige med Ro kan be-

---

[1]) Jeg havde helst ønsket at behandle dette Æmne i et svensk Tidskrift, hvorfor jeg skrev ovenstaaende Artikel med det for Øie, at den vilde kunne finde en Plads i »Nordisk Tidskrift«. Udgiveren heraf, Dr. O. Montelius, har imidlertid ment ikke at kunne optage den. At Artiklen ikke er skrevet for et Fagtidskrift, vil formentlig undskylde den lettere Form.

tragte som Afvisere fra Fagmandens reserverede, sædvanlig ikke indbydende Veie; tværtimod er det blevet en Indskrift næsten ved alfar Vei, som indbyder til almindelig Forstaaelse. Naar nu hertil kommer, at Typologien siges at være en egen ny Undersøgelsesmaade paa Archæologiens Omraade, som først ret egentlig har gjort Studierne af de forhistoriske Tidsrum til en Videnskab, men desværre endnu ikke har faaet den Udbredelse udenfor Sverige, som den burde, saa faar Sagen en betydelig Interesse, og navnlig Fagmanden bliver det en Pligt at klare sig, hvad dette nye egentlig er. Har man saa fundet, at Typologien staar som et misvisende Skilt, dels ved gamle og gode, dels ved nye, men vildledende Veie, da turde det vel være rigtigt aabent at udtale dette.

Vi skulle i al Korthed søge at vise, at den typologiske Undersøgelsesmaade, efter de forskjellige Betydninger, hvori denne Betegnelse bruges, enten kun kan føre til Formodninger, eller er fuldstændig uanvendelig som Methode, eller maa siges at være en begrænset Anvendelse af den forhistoriske Archæologis almindelige Undersøgelsesmaade. Typologien er saaledes enten ikke nogen ny, eller ikke nogen videnskabelig Methode.

Typologiens Opdagelses- og Udviklings-Historie kan fortælles med faa Ord. Nuværende Rigsantiqvar Dr. H. Hildebrand og Dr. O. Montelius foretoge i 1870, »fuldstændig uafhængig« af hinanden, de samme Studier, som førte dem til at anvende den samme Methode paa ganske det samme Stof, nemlig de forskjellige Former af Øxer fra Bronzealderen. Resultaterne forelagdes imidlertid med flere Aars Mellemrum, først af Dr. Montelius paa Congressen i Bologna i 1871. Siden da have begge uafbrudt været sysselsatte med at arbeide paa samme Maade. I en stor Række, tildels meget omfattende Undersøgelser i de svenske archæologiske Tidskrifter ere mange Grupper af Nordens Oldsager fra alle Tidsrum blevne bearbeidede, og ved Siden heraf

have enkelte Rækker af fremmede Oldsager, væsentlig Bronzealderens Sværd- og Øxe-Former og Fibulaer fra forskjellige Perioder, været Gjenstand for en lignende typologisk Behandling. Fra Tid til anden ere fremdeles større eller mindre Partier heraf fremkomne dels i Congresberetninger, dels i udenlandske Tidskrifter. Endelig maa hertil føies de to større, populære Skrifter, til hvilke vi ovenfor have hentydet. Den typologiske Undersøgelsesmaade har saaledes allerede været stærkt benyttet og maa ligge klart for Dagen i disse mange Skrifter; vi vende os derfor til dem for at søge Oplysning om, hvad Typologi er[1]).

De typologiske Arbeider have visselig et eiendommeligt Præg, som bliver iøinefaldende selv ved et flygtigt Gjennemsyn. Fremlæggelsen af Stoffet spiller en meget betydelig Rolle; hvor man ser hen, træffer man Afbildninger og Beskrivelser af Oldsager og almindelige Fundberetninger. Stoffet er samlet med en sjælden Energi og fremlagt med en mønsterværdig Omhyggelighed; men heri kan det nye dog ikke bestaa. At de forhistoriske Studier ere byggede paa Kjendskab til Stoffet, og at der ingen archæologisk Videnskab er uden Oldsager, har siden Aarhundredets Begyndelse været almindelig erkjendt. Imidlertid bør det indrømmes, at der i disse Arbeider, man kunde sige, med et sjældent Mod forelægges Stof alene for Stoffets Skyld i et langt større Omfang, end dette sker andetsteds. Hvad der ellers maa hvile i Studiebogen og i Museumsprotokoller, indtil det kan tjene til Underlag for almindelige Resultater, vil man her ofte finde fremlagt indtil de mindste Enkeltheder; men med Hensyn hertil kunne de typologiske Arbeider kun betegnes som rige

---

1) Dr. Hildebrand og Dr. Montelius have i »De förhistoriska folken« S. 54 Anm. og i »Antiqvarisk tidskrift för Sverige« VI, Nr. 3 S. 3 anført, hvad de henregne til den typologiske Literatur.

og gode Stofsamlinger, ikke som Anvendelser af en ny Undersøgelsesmaade.

Det er dernæst stærkt fremtrædende i de typologiske Arbeider, at der stadig arbeides med Oldsag-Typer — dette Ord anvende Archæologerne ofte i Stedet for Art, Klasse. Ved Sammenligning udfindes alt det, som er ensartet eller væsentlig beslægtet, og saaledes erkjendes det typiske, det som bevares constant under alle Variationer af Enkelthederne. Der opstilles over- og underordnede Typer af Sværd, Hængekar, Naale o. s. v., om hvilke der søges videre Kundskab. Er dette da ikke eiendommeligt for, hvad der kaldes Typologi? Saavidt vi se, ikke. Al Videnskab gaar ud paa at finde Arter og Klasser; det er Opgaven at udfinde almindelige Sandheder, ikke en Sandhed om dette enkelte Kar eller Sværd, men om alle Stykker af samme Form, og da atter om alle Oldsager fra samme Tid og Sted, om alle Frembringelser af denne Menneskegruppe, af alle Folk paa samme Culturtrin o. s. v. Erkjendelsen af Typen er en nødvendig Forudsætning for alt videre videnskabeligt Arbeide; med Typer har Archæologien arbeidet fra den Tid, den blev til som Videnskab, og paa anden Maade kan der overhovedet ikke vindes noget virkelig videnskabeligt Resultat. Men atter her skylder man at udtale med varm Anerkjendelse, at der under Typologiens Navn er udrettet et stort og nyttigt Arbeide ved Opstillingen af Typer, som hidtil ikke vare kjendte, eller i alt Fald ikke kjendtes i alle deres Forhold. Det er naturligt, at der, efterhaanden som Stoffet forøges ved Gravninger og tilfældige Fund, og Kjendskabet hertil tillige udvides gjennem Studier og ved Reiser, maa med en bestandig stigende Sikkerhed kunne erkjendes flere og flere Typer. Med Hensyn hertil have de typologiske Arbeider ydet meget, men, det maa tilføies, dog kun indenfor en begrænset — strengt taget den snevreste Kreds, nemlig de enkelte Oldsagformer. Derfor have de nye Arter eller Typer, saa vigtige de end ere, ikke havt en lignende

Betydning som de tidligere store Slægts-Erkjendelser, der vare epokegjørende i Videnskabens Udvikling: C. J. Thomsens Tredeling var en Hypothese, som hvilede paa Iagttagelsen af det typiske, det constante i Fundene fra de tre Hovedperioder; J. J. A. Worsaaes videre chronologiske Delinger og Sondringerne mellem Gravfund og Mark- og Mosefund vare grundede paa Erkjendelsen af de forskjellige Fund-Typer.

Men naar nu Typologerne, i Stedet for at behandle mere eller mindre omfattende Arter og Klasser af Fund, udelukkende og, det maa tilføies, med en sjælden Flid og Omhyggelighed have arbeidet med de enkelte Oldsag-Typer, saa ligger det nye maaske heri? En Eiendommelighed er det vistnok, men nærmest kun en eiendommelig Begrænsning, og med Hensyn til Undersøgelsesmaaden er det ikke noget nyt. Fund-Typen forudsætter nemlig Oldsag-Typen; der maatte arbeides med Enkelthederne, førend Helheden kunde behandles, og der var iøvrigt allerede tidligere fremkommet Arbeider, som udelukkende havde enkelte Arter af Oldsager til Maal. Vi slutte altsaa, at der ligesaa lidt i Type-Erkjendelsen som i Stofsamlingen, saaledes som disse træde frem i de typologiske Arbeider, findes noget væsentlig nyt.

Men lad os da søge Oplysning hos Typologerne selv og først hos Dr. Hildebrand. Med den forudskikkede Bemærkning, at »det icke är nog att vetenskapen hunnit det klassificerande stadiet, hon måste höjas ännu mer . . . . sysselsätte sig med typerne«, har nemlig denne Forfatter »i några exempel sökt tydliggöra huru man inom vetenskapen på detta stadium har at förfara«[1]).

Naar man, tilskyndet ved disse Ord, fortrøstningsfuld vender sig til Exemplerne, støder man imidlertid paa store Partier, som ikke ere meget oplysende med Hensyn til Methoden. Man høre et vilkaarlig valgt Sted — Talen er

[1]) »De förhistoriska folken« S. 155 flg

om en Bronzedolk: »Den sålunda förlängda klingan gifver ett fullt harmoniskt intryck; från den del, som hvilar i handen går klingen ut, sammandragen, med koncentrerad kraft, men denne kraft är spänstig och stark, derföre sväller bladet ånyo och derföre gifver den nedre del icke ett förherrskande intryck af spetsighet, hvilket lätt kunde innebära en bismak af spenslighet och svaghet, utan tvärtom ett intryck af svällande kraft och dermed af en väsendligt ökad stickförmåga o. s. v.«. I disse Sætninger udtales nogle Formodninger til Forklaring af visse Enkeltheder, nogle Iagttagelser og endelig nogle charakteriserende Bemærkninger, men intet om en ny Maade, hvorpaa Kundskab skal søges. Dog, vi se bort fra de ikke faa og tillige store Partier af denne Art, hvis videnskabelige Værd vi ikke skulle indlade os paa at afveie, og vende os strax til Maalet for vor Søgen. Der afbildes f. Ex. tre Fibulaer fra Bronzealderen »en tidig form, en något yngre, en ännu senare«, og det paavises i det enkelte, hvilke Sammenvoxninger og Forandringer der ere foregaaede med den første Form, for at den anden kunde fremkomme og atter med den anden, for at den tredie kunde opstaa; de danne følgelig en sammenhængende Udvikling, hvoraf der kan drages flere vigtige Slutninger, og alt dette, hedder det, er vundet »allenast genom ett aktgifvande på fornsakernas egendomligheter, öfverensstämmelser och skiftningar«. Her maa vi være ved Methoden: alene gjennem en Sammenligning af Oldsagernes Former at søge Oplysning om deres Oprindelse og indbyrdes Tidsforhold. Dette vender idelig tilbage. Den ældste Jernalders Fibula i Norden sammenlignes med Bronzealderens Fibulaer; da der ingen Overgangsformer findes mellem dem, saa maa her være indført noget nyt søndenfra. De ungarske Sværd med »skålformiga knapper synas hafva hållit sig allenast någon tid vid sidan af de med flat knapp och utträngdes till sist af dessa. Det finnes nämligen många sådana, som förråda tillbakagang i smak och stilrenhet, under

det de med skålformig knapp aldrig visa sig så grofva«. I disse Exempler og bestandig ellers have vi det samme: Bestræbelser for alene ved en Form-Sammenligning mellem de enkelte Stykker under en Typ eller mellem nærstaaende Typer at bestemme, hvad der er ældst og hvad yngst, for at komme til Kundskab om nærmere og fjærnere Slægtskab, for at eftervise Typernes Oprindelse og Udvikling.

Det vilde nu sikkert være fortræffeligt, om der fandtes en saadan Methode; hvilken Rigdom af archæologiske Tidsbestemmelser vilde der da ikke kunne vindes, og det endog til de allerfineste Grader! Den archæologiske Chronologi har længe slugt største Delen af det hele Arbeide; her vilde være en let Maade til hurtig at faa Sagerne i Orden. Ellers mener man, at hvert lille Skridt, der skal gjøres fremad mod dette Maal, er betinget af Iagttagelser, som ikke ere saa lette at opnaa; der fordres endog samlede Fund, mange og store Rækker — nu vil dette være overflødigt. Paa denne nye, hurtig lagte Grundvold kunne vi snart tømre den hele archæologiske Bygning op og fuldende Undersøgelserne om Forbindelser mellem Folk, om Indvandringer og Handel, om Kulturens Udvikling o. s. v. — Saavidt vi se, kan der imidlertid ikke alene gjennem en Betragtning af selve Oldsagformerne og ved disses indbyrdes Sammenligning vindes nogetsomhelst sikkert Resultat af denne Art.

Vi maa betragte Sagen nøiere. Der foreligger en Række Stykker af lignende Form eller af nærstaaende Typer f. Ex. Sværd. Da de ligne hverandre overmaade meget i væsentlige Henseender og kun skille sig fra hverandre i underordnede Punkter, formodes der, efter en almindelig Erfaring om, hvorledes det hænger sammen med menneskelige Frembringelser af denne Art, at alle disse Stykker eller Typer ere i Slægt med hverandre; denne Formodning bestyrkes ved en nøie Sammenligning af alle Enkeltheder. Men nu de nærmere og fjærnere Slægtskabsforhold? Atter efter en

almindelig Erfaring formodes det, at hvad der ligner et andet mest, er nærmest beslægtet med dette, medens det kun er fjærnere i Slægt med det mindre lige.

Allerede her maa vi gjøre en Indvending — ikke mod Anvendelsen af Formodninger overhovedet eller af den nævnte Art, men imod en Fremgangsmaade, som maa føre til at opstille løse Gisninger i Stedet for sikre. At dette her er Tilfældet vil let indses.

Der gives ingen almindelig Lov, som lyder paa, at alle lige eller lignende Frembringelser af Mennesket have en fælles Oprindelse. Derimod er det vel en Erfaringssætning, som vil stadfæstes, hvor man vender Øiet hen i Tid og Rum, at der overalt findes en vis Stil, som præger, hvad Mennesket danner og virker, selv det ringeste og simpleste, og at i Reglen de menneskelige Frembringelser, især paa tidlige Udviklingstrin, en Tid lang reproduceres væsentlig eller delvis uforandrede og kun langsomt eller gradvis undergaa større Omdannelser, saaledes at noget helt nyt maa siges at være fremkommet. Det kan saaledes vel i Almindelighed være tilladt at formode et Slægtskab, nærmere eller fjærnere, mellem hvad der ligner hinanden; men det maa herved ikke overses, at disse Formodninger altid vilde være behæftede med Tvivl — Mennesket har til forskjellig Tid og paa forskjellige Steder af Jorden frembragt meget lignende Ting — og at denne Tvivl vil være desto større, jo ringere Lighedsgraden og Lighedernes Antal er. Naar Gjenstandene i Form, Bygning og Ornamentik ere simple, lidet sammensatte og udviklede, har Formodningen om Slægtskab en ringere Sandsynlighed, alene fordi Lighederne kun kunne være faa. Dette have Typologerne tilfulde indset, og med en rigtig Forstaaelse af dette Forhold toge de først fat paa og arbeide i det hele helst med, hvad der frembyder mange Lighedspunkter: Smykker, Vaaben, kunstfærdige Kar o. s. v., overhovedet Sager, som henhøre til de høiere Sider af Livet og falde ind under Kunst og Luxus, medens de i

ringere Grad have givet sig af med det udelukkende nyttige, som kun har skullet tilfredsstille simple økonomiske Krav. Men selv med Iagttagelse af al Forsigtighed i denne Henseende ere dog Formodningerne om Slægtskab — dersom der arbeides med Formerne alene — usikrere end de burde og kunde være. Allerede ved at se bort fra Tidens og Stedets Lighed, og dette gjør man ved ikke at gaa ud fra Fund-Iagttagelserne, men alene fra Typerne, indskrænker man nemlig Lighedernes Antal paa den føleligste Maade. Men man bortskærer fremdeles ved den typologiske Fremgangsmaade endnu en Mangfoldighed af Ligheder, som have den største Betydning, idet man ikke tager sit Udgangspunkt i Rækken af samlede Fund, men alene i Rækken af Stykker eller Typer. Gjenstandene forekomme under en Mængde Combinationer med andre Oldsager, med visse Gravskikke og Gravformer, med Fundforhold af forskjellig Art, der alle afgive Ligheder, som forøge Formodningernes Sandsynlighed. Hvor usikker en Grund man staar paa ved at se bort fra alt dette og navnlig fra Tid og Sted, véd enhver, som kun har en rent almindelig Kundskab til Sager fra primitive Folk; hvilken uendelig Række af de usandsynligste Formodninger om Slægtskab kan der ikke opstilles, og saadanne ere i Virkeligheden ikke sjælden fremkomne, idet man alene gik ud fra en Lighed i Form! Vi skulle imidlertid nedenfor se, at Typologerne ved at underforstaa Iagttagelserne, og ved saaledes i Virkeligheden ikke at bruge deres egen Methode, i Almindelighed sikre sig godt imod Feiltagelser. Lad os da her antage, at deres Formodninger om Slægtskab ere berettigede og sikre, og følge dem videre i Arbeidets Gang.

De enkelte Stykker eller Typer ordnes da efter deres større eller mindre Ligheder og Uligheder, vel at mærke kun de væsentlige, ikke de blot tilsyneladende — atter et Felt, paa hvilket Tvivlsmaal og Formodninger voxe frodig ved hinandens Side. Naar imidlertid ogsaa disse Skær ere lykkelig klarede, ville Oldsagerne komme til at foreligge i

vel ordnede Rækker, med Udløbere hist og her, med Forgreninger i jævnsides løbende Linier, som atter mødes, krydses og spaltes og — sikkert med en og anden Afbrydelse, fordi man endnu ikke har fremdraget alt, hvad der gjemmes i Jordens Skjød, eller fordi Tid og ugunstig Skjæbne maaske har været saa ubarmhjertig ganske at tilintetgjøre et og andet Led. Men hvad er nu ældst, hvad yngst, og hvad er vel samtidigt i disse Rækker? Det simple, lyder Svaret, er ældre end det sammensatte, det ufuldkomne ældre end det fuldkomne, det daarligere ældre end det bedre, om det da ikke tilhører en Opløsningens og Forfaldets Tid. Thi i Typernes Historie gaar det som i hele Menneskelivet; alt har sin simple Oprindelse, sin Udvikling til et Høidepunkt og derefter sin Tilbagegang, sit Forfald og sin Opløsning. Men indvende vi hertil, der kan overalt forekomme pludselige Afbrydelser, uberegnelige Impulser af det allerede mere fuldkomne, uformodede Spring, Standsninger og Tilbagegange i Udviklingen. Ja! Om det var givet, at en Række foreliggende Stykker repræsenterede en vis Udvikling fra den første Begyndelse indtil dens Slutning — om det var givet, at alt her var forløbet regelmæssig og normalt — om det var givet, at det udgjorde en uafbrudt, ublandet og udelt Strøm, da vilde det sikkert være muligt at ordne Oldsagerne i Rækker efter deres Former. Men saaledes foreligger Stoffet ikke. Der kjendes adskillige Tusinde Bronzeøxer fra Europa — fra de asiatiske se vi bort, da de ikke synes at kunne passes ind i det fælles Stamtræ, hvori de andre allerede have faaet anvist deres Plads. Alle disse Stykker falde — lad os sige — under nogle Hundrede Typer. Skulde disse nu virkelig kunne ordnes alene efter Formerne? Det er Redskaber, som ere gjorte Aarhundrede efter Aarhundrede — i Norden antages Bronzealderens Varighed at kunne sættes til henved tusind Aar — omkring i alle Lande, hos Folk, som have levet under høist forskjellige Livsvilkaar, under mangehaande Berøringer med hverandre, i en Periode,

da allerede Handel og i en ikke ringere Grad Krigstog og Vandringer have havt meget at sige — kan her antages at foreligge fuldstændige og uforstyrrede Udviklingsrækker? Tør man her gaa ud fra, at det simple er ældre end det sammensatte o. s. v.? Tage vi et andet Exempel blandt de typologisk behandlede Arter af Oldsager, de vel bekjendte, smukke Hængekar fra den nordiske Bronzealder, hvad er saa yngst og hvad ældst i den opstillede Række? Selv indrømmet, at Rækkefølgen er rigtig, og at de største Kar med rund Bund ere de mest udviklede, hvorfra vides det, naar man alene arbeider med Formerne, at de ikke ere indførte fuldt færdige til Norden, eller hvorfor kunde der ikke være indført en hel Række af forskjellige Forbilleder? Thi Kundskab herom kan kun vindes ad inductiv, men ikke ad typologisk Vei. Men overhovedet, hvorfor tales bestandig om Forskjellighed i Tid? Til samme Tid kan der i forskjellige Samfundslag, paa forskjellige Steder, med forskjellig Smag og Færdighed gjøres Sager af høist forskjellig Art. Typologien kan ikke med Sikkerhed føre til en eneste Bestemmelse af Samtidighed og Efterfølge.

Vel! Det bør maaske indrømmes, at der ikke kan tillægges Udviklingsrækkerne absolut Sikkerhed, fordi Forudsætningen, den uafbrudte, jævne og uforgrenede Udvikling ikke findes i Menneskelivet; men disse Rækker tør betragtes som tilveiebragte ved gode Hypotheser. Efter vor Formening er alt her, saalænge man bliver staaende paa typologisk Grund, kun Formodninger, men ikke egentlige Hypotheser af videnskabeligt Værd. Ved disse to Ord, Formodning og Hypothese, betegne vi en betydelig Forskjel i Sandsynlighedsgrad.

Vi ville ingenlunde tale ondt om Formodningen, som spiller en vigtig Rolle i al Undersøgelse, saaledes ogsaa i den forhistoriske Archæologi. Allerede ved Tilvejebringelsen af Stoffet har Formodningen meget at sige, idet tilfældig fundne Sager kunne vække Tanken om, at der paa samme

eller lignende Steder mulig kan gjøres gode Fund; Formodninger af denne Art have ført til Opdagelsen af store Gravpladser, til Fremdragelsen af mærkelige Mosefund og maa egentlig være medvirkende ved alle Beslutninger om planmæssige Undersøgelser. Under selve Gravningen er Formodningen i uafbrudt Bevægelse; der graves fra første Færd af paa en Ide, og naar selve Gravstedet er fundet, eller det første Glimt af Oldsager har vist sig, da er det atter Gisninger og Formodninger, som lede Spade og Haand videre Tomme for Tomme. Ved Undersøgelsen af Stoffet er det atter Formodninger, opstaaede ved Iagttagelsen af andet, eller fremkaldte ved Videnskabens hele Indhold, som styre og lede fremad. For Type-Opstillingen ligger Formodningen til Grund om, at denne eller hin Form vil vise sig at være constant; ganske lignende Formodninger lede paa Spor efter Analogier o. s. v. Men alt dette er kun Formodninger ikke Hypotheser, og hvor ringe og kun rent foreløbigt et Værd de have, fremgaar af, at de ofte i næste Øieblik ville vise sig at være urigtige. De kunne imidlertid føre til Hypotheser; men de blive det først ved at prøves i deres Conseqvenser paa hele det foreliggende Stof. Jo rigere og alsidigere en Prøvelse der kan anstilles, desto bedre er Hypothesen støttet; men hvor Prøvelsen ikke kan foretages eller er af en meget begrænset Natur, der kommer man ikke ud over Formodningen, og dette er just Tilfældet i den Methode, som gaar ud paa at søge Resultater alene ved Sammenligning mellem Typerne.

Man vil maaske hertil svare, at de Formodninger om Slægtskabsforhold af forskjellig Art, som fremsættes til Forklaring af de iagttagne Forskjelligheder mellem Stykker eller Typer, kunne prøves paa selve disse, at Prøvelsen bestaar i at undersøge, om Forklaringen passer paa alle Enkeltheder, og om der virkelig fremkommer en Udviklingsrække uden Afbrydelser, hvori hvert Led kan ses at afhænge af et andet og atter at være Forudsætningen for et følgende. Dette er

imidlertid en Prøvelse af en meget begrænset Art og næppe tilfredsstillende, idet den ikke fører ud over selve det Stof, til hvis Forklaring Hypothesen opstilledes. Man tænke sig, hvilke interessante og tilsyneladende tilfredsstillende Udviklingsrækker der kunde fremkomme ved, at man ordnede alle Skruer, Vridbor og Proptrækkere i en sammenhængende Række. Her er virkelig Lighed; Formodningen om Slægtskab kunde vel opkomme — hvad kan der ikke formodes — men en videnskabelig Hypothese vilde det ikke være, saalænge Verificeringen kun kunde foretages paa selve disse Gjenstande.

Der er kun en Maade, hvorpaa Formodningerne om Slægtskab kunne blive til gode Hypotheser, nemlig ved at prøves paa de foreliggende Fund; men herved ere vi paa de samlede Iagttagelsers og ikke paa den typologiske Forsknings Grund. Om vi gjennem Iagttagelser og ad Inductionens Vei faa Vished for, at dette og hint er samtidigt eller dog fra samme Periode, er fra de samme eller fra tilstødende Egne og forekommer i de samme eller i lignende Forbindelser, at det simple er ældre og det mere sammensatte yngre o. s. v., da først kunne vi fæste Lid til alle Formodninger om Tids- og Slægtskabsforhold, først da faa vi Hypotheser, som have en berettiget Plads i Videnskaben. Men behøve vi Fund-Iagttagelserne, for at hine Formodninger overhovedet skulle faa noget Værd, hvad kan der da vindes gjennem den typologiske Methode, »allenast genom ett aktgifvande på fornsakernes egendomligheter« o. s. v.? Kun foreløbige Formodninger. Typologien er da en Methode til at opstille Formodninger eller, om man vil, ikke verificerede Hypotheser.

Men, vil man sige, dette kan dog næppe hænge saaledes sammen. Typologerne have ofte faaet smukke og vigtige Resultater af deres Sammenstillinger, og skjøndt det vel gjennem hele Udviklingen føles, at man udelukkende bevæger sig mellem, hvad der maa betegnes som Forklarings-

forsøg, faar man dog ikke sjælden en ubetinget Tillid til Resultaterne og skjønner, at disse hvile paa en sikker Grund. Der maa følgelig dog kunne vindes andet end Formodninger gjennem den typologiske Methode.

Overfor en saadan Bemærkning ønske vi at være de første til at indrømme Værdien af Typologernes Resultater og til at anerkjende deres ofte fortræffelige Hypotheser, men samtidig ville vi være de sidste til at tilstaa, at disse ere vundne alene ved en Sammenligning mellem Oldsagformerne. Typologerne have nemlig kun sjældnere og paa rent underordnede Punkter brugt deres egen Methode — og i disse Tilfælde ere de ikke naaede, og kunde de ikke naa ud over Formodningen; som oftest bygge de halvt eller helt ubevidst paa de samlede Fund-Iagttagelser og lade tillige Prøvelsen af Hypotheserne følge den typologiske Behandling. Herved bliver Sagen visselig en hel anden; men dog har det selvfølgelig ikke sjælden virket uheldigt, at Iagttagelsen saaledes underskødes, eller kun var latent tilstede i Undersøgelsen, og at ligeledes den fuldstændig afgjørende Betydning af Prøvelses-Akten tidligere ikke stod tilstrækkelig klart. Først i et nylig udkommet Skrift (Antiqvarisk tidskrift för Sverige, VI Nr. 3) har Dr. Montelius baade i Gjerningen optaget den fuldstændige og alsidige Prøvelse af Hypothesen som et nødvendigt Led i Undersøgelsen og tillige udtrykkelig gjort opmærksom herpaa i følgende Udtalelse: »Denna framställning af de särskilda formernas förhållande till hvarandra i afseende på åldern är allenast grundad på ett betraktande af typerne sjelfva och af de inre kännetecken för åldersbestämningen, som de ega. Vi skola nu se till, om fyndförhållandena bekräfta riktigheten af denna framställning.

Vi maa nu se, hvorledes det gaar med Typologien efter denne nye Anvisning.

Det maa vel strax synes at være en forunderlig og temmelig uforsigtig Forretningsgang ikke at gaa frem ad

inductiv Vei og kun at gribe til Formodningen, hvor Iagttagelserne slippe op, men tværtimod at begynde med Hypotheserne; dog skulde vi ikke sige et Ord imod denne Methode, om den overhovedet kunde bruges. Den er imidlertid ubrugelig og har aldrig været brugt. Man kan nemlig ikke se bort fra Fund-Iagttagelserne, om der foreligger saadanne, og Typologerne have heller ikke selv gjort det. For at bruge et af de foran anførte Exempler, de tre Fibulaer fra Bronzealderen, saa gaaes her ud fra, at de alle tilhøre Bronzealderen, at det er udelukkende nordiske Former, at de ikke ere samtidige, at de ere Led i en og samme fortløbende Udvikling, at de ikke tilhøre forskjellige Omraader o. s. v.; men dog udtales det, at Resultaterne ere vundne allenast o. s. v. Om alt dette vides fra Fund-Iagttagelser, da kunne vel Typerne ved indbyrdes Sammenligning indordnes i den rigtige Rækkefølge; men denne er da ikke fremkommet alene ved den typologiske Behandling. Paa samme Maade som i det anførte Exempel underforstaaes der næsten overalt en Mængde Iagttagelser af Gjenstandenes geographiske og chronologiske Forhold. Men selv hvor dette ikke er paaviseligt, tør det trøstig siges, at det ikke har været muligt at se bort fra alt, hvad man forud vidste om det Stof, som foretoges til typologisk Undersøgelse. De samlede Iagttagelser have ganske vist overalt været afgjørende for hele Hypothese-Opstillingen, og de foreslaaede Udviklingsrækker ere kun af den Grund saa gode, som de i Virkeligheden ofte ere, fordi der altid ubevidst er bygget paa, hvad der forud var vundet ad inductiv Vei. Men hvorfor saa give det Udseende af, at Resultaterne ere fremkomne ved en fuldstændig uafhængig Form-Sammenligning, som først bagefter er prøvet paa Iagttagelsernes Mængde?

Lad os imidlertid antage, at det kunde være Mennesket muligt fuldstændig at glemme de Iagttagelser, han selv har gjort, og alle Resultater af andres Undersøgelser, eller lad os, for at stille Sagen klar, tænke os, at man kunde bære

sig saa bagvendt ad at gaa til at forfatte Slægttavler for Oldsager, uden først at erkyndige sig om, hvad der vides om de enkelte Stykkers og Typers Plads i de vidtforgrenede Linier. Her er f. Ex. en stor Pose Mønter fra Japan, China og Kambodscha; man er, typologisk set, saa heldig stillet absolut intet at vide om disse Lande og deres Numismatik og skal nu ordne Mønterne efter Tid, Sted og indbyrdes Forhold. Helt afset fra den fortvivlede Mængde af mulige Formodninger, som vilde kunne opstilles om dette Chaos, skal det nok vise sig, naar man efter fuldendt Arbeide skrider til Verificeringen ved at indhente Oplysninger, at man sørgelig har vendt op og ned, ud og ind paa mange Forhold, at man vel i et og andet har truffet det rette, men at man ligesaa godt kunde have grebet galt, kort, at det hele kun var løse Formodninger. Hvorfor skulde man da, uden først at skaffe sig sikker Grund under Fødderne i de foreliggende Iagttagelser, hvorved tillige Hypothesernes Omraade vilde indskrænkes saa meget som muligt, styrte sig i denne Malstrøm af Formodninger, der kunde omstødes paa ethvert Punkt af en enkelt Iagttagelse? Det maa sikkert siges at være et overflødig besværligt Arbeide, og en Methode, som giver Anvisning herpaa, fortjener næppe, trods de gjentagne Forsikringer herom, at optages i en videre Kreds. Men naar nu tilmed Typologerne selv ikke have brugt den, da tør den sikkert nok betegnes som ubrugelig. — Der er kun en Art af Tilfælde, ved hvilke den typologiske Methode kan bruges, nemlig naar der ingen Iagttagelser foreligge, hverken til Udgangspunkt for Undersøgelsen, eller, som Dr. Montelius vil, til en senere Prøvelse af Hypotheserne; men i disse Tilfælde bliver Resultatet ogsaa kun Formodninger.

Der er saa meget, hvorved der til en fuldstændig Forstaaelse hører et phychologisk Moment; dette kan heller ikke ganske udelades ved Undersøgelsen af den typologiske Methode. I Begyndelsen, da Methoden endnu ikke var

rigtig opdaget, da den endnu ikke var døbt, dengang blev de samlede Iagttagelsers Betydning ikke overset; tværtimod bleve Typerækkerne knyttede til Former, som paa Grund af Iagttagelser vidstes enten at henhøre til Begyndelsen eller til Slutningen af en sammenhængende Udvikling, og Rækkerne fremlagdes som det, de vare, nemlig Resultater af Hypotheser. Først efterhaanden, efterat det var blevet klart, »att samtiden har att arbeta på att studiet må i allt fullare mått inträda i det typologiska stadiet«, tror man i Iagttagelsen kun at behøve at søge en Bekræftelse paa, hvad der er vundet ad typologisk Vei, og samtidig er den hypothetiske Form næsten fuldstændig bortfaldet i Fremstillingen.

Hvad Typologerne fandt i 1870, var, saavidt vi se, ikke en egen Undersøgelsesmaade, men et Resultat af Studier, som tillige blev et Maal for fremtidige Forskninger. Det som synes paa engang saa stærkt at have grebet de to svenske Forskere, og som siden i saa høi en Grad har præget deres Arbeider, var Erkjendelsen af Continuiteten i Menneskelivet, af hvorledes alt, selv det ringeste af Menneskets Frembringelser staar i Forhold til noget tidligere og atter er Forudsætningen for noget senere. Dette er en stor og omfattende Tanke, og det er vel forstaaeligt, at den Forsker, som selvstændig har fundet den ogsaa paa sit særlige Omraade, for en Tid kan blive saa fuldstændig optaget heraf, at han lægger alt til Side for alene at betragte Tilværelsen fra dette Synspunkt og for bestandig paany at finde andre Beviser for dette alt beherskende Princip. Saaledes førtes Typologerne til de omfattende Opsøgninger af Forbindelser og Sammenhæng mellem Oldsag-Former, som for en Del vare af en ikke ringe Betydning. De enkelte Typer bleve efterviste i deres Oprindelse og Udvikling, i deres Berøringer med andre Typer og i deres Opløsning, Systemet blev gjennemarbeidet i Detaillen, og der kom paa mange Steder bedre Hold og Samling i den archæologiske Bygning. Den

fuldstændige Hengivelse, hvormed Typologerne under disse Arbeider lode sig lede af Continuitetens Princip, vidner noksom om, at de for deres vedkommende havde fundet det paany ved selvstændige Studier; men i og for sig var det jo ingenlunde nyt. Ikke alene paa den almindelige Histories Omraade og indenfor alle historiske Videnskabsfag fremdrages og erkjendes overalt det samme Princip; men ogsaa særlig i den forhistoriske Archæologi bliver den inderlige og nødvendige Sammenhæng indenfor Helheden og mellem de enkelte Dele dels forudsat ved enhver Undersøgelse Punkt for Punkt, dels paany bekræftet — og saaledes baade har det været fra første Færd af, og vil det altid vedblive. Ligesom Typologerne have gjort, vil man bestandig søge at erkjende det almindelige Princip i nye Enkeltheder. Thi der gives simple Tanker, som ikke alene ved deres første Indførelse i Videnskaben ere af den største Betydning, men ogsaa vedblivende bevare deres bevægende Kraft. Det var saaledes vistnok den ganske simple og høist naturlige Tanke, at ikke alt, hvad der er bevaret fra de barbariske Folks Oldtid, kan være ganske samtidigt, som laa til Grund for det første Udkast til det chronologiske System, som allerede nu er saa stærkt artikuleret, og hvorpaa Eftertiden bestandig vil arbeide videre. Ligeledes var det vel Forestillingen om, at alle barbariske Oldtidsfolk i Europa umulig kunne have havt ganske den samme Kultur, som førte til den Inddeling i geographiske Grupper, der for Fremtiden bestandig vil blive ført videre. Maaske fremstillede dette sig som Resultater af Forskninger, maaske var det ledende Ideer, hentede fra fremmed Grund; men det var ikke Methoder til at udfinde archæologiske Sandheder. Typologernes Feiltagelse turde for en Del bestaa deri, at de ved, for deres vedkommende, at faa Øie paa Continuitetens Princip mente at have fundet en ny Undersøgelsesmaade; men fordi det er givet, at den ene Form »føder« den anden af sig, er det ikke givet, at det alene af selve Formerne lader sig

erkjende, hvorledes de enkelte Led følge i den omfattende Slægttavle.

Det kunde imidlertid formodes, navnlig efter hvad vi selv ovenfor bemærkede om Iagttagelsernes latente Tilstedeværelse i de typologiske Undersøgelser, at vi paa en eller anden Maade have misforstaaet Typologerne. Vi have selvfølgelig maattet tage deres egne Udtalelser til Udgangspunkt, men skride nu tilsidst med Glæde til at se mere paa Gjerningerne end paa Ordene.

Ved Typologi antage vi altsaa, at der skal forstaaes en Sammenligning mellem Oldsager paa Grundlag af alle forhaanden værende Iagttagelser om deres Forhold til andet. Dette er jo fortræffeligt. Afset fra den eiendommelige Ordning først at meddele alle Resultaterne af Undersøgelsen i en stor Hypothese-Opstilling, hvorved man har Brug for sin hele Skarpsindighed og sit fine Øie til en Række rigtignok fortvivlet minutiøse og med Hensyn til Maalet for en Del overflødige Hypotheser, og derefter tilsyneladende at verificere dem paa Iagttagelser, som allerede ere blevne benyttede, maa Typologien altsaa dog betegnes som en god og brugelig Methode. Sikkert nok; men dette er just Archæologiens almindelige Methode, anvendt fra den første Tid af, da Videnskaben begyndte at danne sig. Man iagttager, og man sammenligner og drager herfra sine Slutninger baade indad mod det enkelte og til det almene. Hvor Iagttagelser ikke foreligge, eller tilstrækkelige Analogier ikke findes, der tager man sin Tilflugt til Hypotheser — ogsaa om at dette bedre Stykke er en videre Udvikling af hint daarligere, eller at denne forstyrrede og meningsløse Form maa have en anden velordnet og forstaaelig til Forudsætning — men vel at mærke her virkelige Hypotheser, som paa mange Maader kunne prøves paa det tilstødende Stof og først opstillede, efterat alle Iagttagelser ere benyttede. Dette er Archæologiens egentlige Methode — hvorfor skal den nu opstilles som noget nyt og have et eget Navn?

Vel ligger ikke megen Vægt paa et Ord. Ligegyldigt kan det maaske ogsaa siges at være, om dette betegner noget nyt eller en gammel og vel bekjendt Sag; men ligegyldigt er det ikke, om man betegner som Archæologiens Methode, hvad der kun er en begrænset Del af det hele, et løsrevet Led af hele den archæologiske Undersøgelsesmaade. Dette skal være vor sidste Hovedindvending mod Typologien — thi vi holde os alene til Hovedsagen — at Sammenligningen indenfor selve dèt archæologiske Stofs Kreds ikke maa opstilles som Videnskabens eneste rette Methode.

Man bortskærer herved Sammenligninger af langt videre Art, som føre ad vidt forgrenede Veie til Kundskab, der aldrig vil kunne vindes alene gjennem den indbyrdes Sammenligning mellem Oldsagerne. Dette er sikkert nok Hovedgrundlaget for den videnskabelige Archæologi; men ilde vilde den være faren, om den skulde hjælpe sig hermed. Hvor meget er der nemlig ikke, som ikke kan iagttages? Hvor meget, som kun kan bestemmes ved Sammenligninger, der række ud over det archæologiske Stof? Om man ikke ser ud over dettes Grænser, kan end ikke en Gjenstand bestemmes som en Kniv, et Kar eller et Sværd; dette kan kun gjøres gjennem Analogier med lignende Stykker fra vor egen eller fra en anden historisk Tid. Det var først Sammenligningen med ethnographiske Forhold, som viste, at Stenredskaberne ikke vare Symboler, men bestemte til Brug i det daglige Liv. Dog, det er overflødigt at anføre Exempler. Den hele døde Kultur fra Oldtiden maa først og fremmest oplyses gjennem Iagttagelser; paa Grundlag heraf fører den indbyrdes Sammenligning navnlig til Regler og Love; men iøvrigt findes ny Sandhed af mangfoldig Art ved Sammenligning med Menneskets Frembringelser overalt paa Jorden og fra alle Tider.

»Typologien« er altsaa, efter vor Opfattelse, et temmelig broget Begreb. Saaledes som dette Ord fortolkes, er det ingen brugelig Methode, men en Vei enten kun til Formod-

ninger eller til Hypotheser, knyttede paa bagvendt Maade til vovelige Form-Sammenligninger i Stedet for til sikre Fund-Iagttagelser, hvorpaa de dog altid bagefter maa prøves. Med Hensyn til de Undersøgelser, hvorom Ordet er blevet brugt, betegner det en nødvendig og væsentlig Del, men dog kun en Del af den forhistoriske Archæologis almindelige og af alle anvendte Methode. Hvor stort et Værd vi derfor end tillægge meget af, hvad der bærer Typologiens Mærke, kunne vi dog hverken spaa selve denne Betegnelse eller den ofte dermed følgende begrænsede og uheldige Undersøgelsesmaade nogen lang Fremtid. Det »typologiske Stadium« vil blive en vis, lad os haabe, kort Periode af den svenske forhistoriske Archæologi efter 1870. At denne Opfattelse deles af andre, viser følgende Udtalelse af en tydsk Archæolog, som staar Oldtidsstudierne i Norden meget nær, og hvis Arbeider vidne baade om hans fuldkomne Berettigelse til at tale med og om hans venskabelige Holdning overfor den nordiske Forskning: »Man hat versucht, eine Entwicklung der Formen auseinander, nach der Art der Descendenztheorie, festzustellen, um so zu ergründen, welche Formen älter und welche jünger wären. Diese »typologische« Methode hat aber eine gewisse Gefahr und lässt der Willkür und den Conjecturen doch manchen Spielraum. Allerdings ist diese Gefahr bei den skandinavischen Forschern, welche die Methode hauptsächlich angewandt haben, weniger zu befürchten, weil ihnen die Gesammtverhältnisse gut bekannt sind, und wir werden in vielen Fällen, wo uns alle andere Hilfsmittel im Stich lassen, uns dieser Methode nicht entschlagen können. Wirchlich sichere Resultate giebt aber erst eine inductive Methode«[1]).

---

[1]) O. Tischler: Ueber die Formen der Gewandnadeln (Zeitschrift für Anthropologie und Urgeschichte Bayerns IV, 1881).

II. Den archæologiske Sammenligning
som Grundlag for Slutning og Hypothese.

Det er saa almindelig antaget, at den forhistoriske Archæologi har Brug for Sammenligninger, at man paa Grund heraf endog har givet Studierne af den fjærne og dunkle Fortid Navn af den comparative Archæologi; men om Maaden, hvorpaa disse Sammenligninger skulle anstilles, om deres rette Udstrækning og egentlige Værd hersker der endnu den største Uenighed. Den ene ser i Sammenligningen en utryg Vei med farlige Vildspor og føler sig kun sikker indenfor sit eget lille Lands Grænser, medens samtidig en anden sender sit Blik ud over den vide Jord og mener kun saaledes ret at kunne fremme sin Videnskab. Snart lades der haant om al videre Sammenligning, som antages kun at føre til vilde Hypotheser, snart hævdes den sammenlignende Forskning som den eneste, der fører til virkelig videnskabelige Resultater. En Forsker peger paa Oldsagerne som det bedste Grundlag for alle sammenlignende Studier, en anden paa Mindesmærkerne, de samlede Fund eller Gravskikkene. En fordrer, at der først og fremmest skal anstilles Sammenligninger med ethnographiske Forhold, en anden søger al Sandhed i Analogier med det moderne, praktiske Liv. Her følger man tillidsfuldt Sammenligningernes vidtforgrenede og krydsende Linier, hist peges der med Selvfølelse paa Iagttagelsen som den eneste Vei til Sandhed.

At Anskuelse saaledes staar imod Anskuelse, er jo i og for sig naturligt og almindeligt nok i Videnskabens Verden, og det kunde vel overlades Tid og Erfaring at dømme de mange Parter imellem, dersom ikke Striden just dreiede sig om det vigtigste af alt, nemlig om selve Undersøgelsesmaaden; her burde der ikke være Uenighed og endnu mindre Uklarhed og Tvivl. Er dette dog Tilfældet, trods

det at Sagen i Grunden er ganske simpel og klar, da turde der vistnok være Anledning til at tage den frem til Behandling. Vi ville da i muligst Korthed betragte den archæologiske Sammenligning, ikke i hele dens Anvendelse og fra alle dens Sider, men kun som Grundlag for Slutninger og Hypotheser; her er det nemlig, at Striden staar.

Hvad vi have at sammenligne, er paa den ene Side Archæologiens mangeartede Stof, der omfatter alle materielle Rester og Spor af Menneskets Liv og Færden, som overhovedet kunne bevares fra forhistorisk Tid — Mindesmærker, fra Borgpladsen, Gravhøien og Runestenen til den ældgamle Rydningsplads i Heden — større og mindre Oldsager, Redskaber, Smykker og Vaaben, alt hvad Mennesket har formet eller anvendt, Gudebilledet saavelsom den raa Sten, der bærer Mærker af Brug — Levninger af Dyr og Planter, som Mennesket har kjendt og draget Nytte af, hele den omgivende Natur i dens Forhold til Mennesket og Rester af selve det menneskelige Legeme. Dog falder hele dette Stof ikke udelukkende ind under Archæologens sammenlignende Behandling. Efter dets physiske Side hører det alt ind under Naturvidenskaberne, der staa som den forhistoriske Archæologis uundværlige Hjælpere, og paa lignende Maade behandles Runemonumentet med Hensyn til dets sproglige Indhold af Lingvistiken, ligesom alle Gjenstande fra historisk Tid i tilgrænsende eller fjærne Lande, som forekomme paa et forhistorisk Omraade, faa deres rette Behandling under de Fag, hvor de efter Oprindelsen høre hjemme, i Numismatiken, den klassiske og den middelalderlige Archæologi. Paa den anden Side er det Menneskelivet, fra de fjærneste Tider indtil de seneste, i alle dets Sider og Dele Jorden over, hvorfra der mulig vil kunne hentes et brugeligt Sammenligningsstof.

Af alle Ligheder og Uligheder, som ville vise sig ved Sammenligningen af disse omfattende Led, betragte vi paa dette Sted kun dem, som give Anledning til at drage Slutninger og opstille Hypotheser. Over disses Værd, baade

med Hensyn til Indhold og til Sikkerhed, skulle vi søge at vinde et Overblik, idet vi gaa frem i vor Undersøgelse fra det nærmere liggende Stof til det fjærnere.

De første og nærmeste Sammenligninger, som kunne anstilles for et eller andet archæologisk Forhold, maa være med andet forhistorisk Stof, som kan siges at være væsentlig ligt. Naar et vist Forhold ofte er iagttaget, slutte vi, at dette er Regel, og har det gjentaget sig i et stort Antal Tilfælde, antager man, at dette altid er saa.

Men med hvilken Ret sluttes der, fordi en vis Form af Fibulaer kjendes i betydeligt Antal fra Bornholm og alene herfra, at den kun kan forekomme her, og hvor tør man uden videre afvise Tanken om, at den mulig imorgen kunde findes i Italien? Disse Sværd kjendes i mere end 1000 Exemplarer fra Bronzealderens Fund; men hvorfor skulde de ikke engang kunne dukke op i den yngre Jernalder? Efter alt, hvad vi vide, begravede man i Stenalderen Ligene ubrændte; men har man derfor Ret til at antage, at dette altid var saa?

Hvad der bringer os til at slutte saaledes, er vor Forvisning om, at der hersker Orden og Lovmæssighed i Tilværelsen; ellers kunde vi intet slutte. Det er den samme Forudsætning, fra hvilken alle empiriske Videnskaber gaa ud, og hvorunder alle Mennesker leve.

Dog føler Archæologen snart ved at bruge denne Forudsætning, at den har en meget betinget Gyldighed. Der kjendes over hundrede eiendommelige Bronze-Hængekar fra Norden, hvorfor man sluttede, at de kun kunne findes her; men en skjøn Dag blev der fundet et saadant Kar i Schweiz. Skulde Antallet her antages at være for lille, saa vides det f. E. fra et mange Gange større Antal Tilfælde, at Begravelse var Stenalderens Gravskik; men dog kjendes der enkelte Exempler paa, at Stensager ere fundne i Grave med brændte Lig. Ja! i Tusinder af nordiske Bronzealders

Fund er der ikke opdaget Spor af Jern; men ikke desto mindre foreligger der enkelte Fund med Jernsager. Vor Forudsætning holder da ikke stik?

Vi ere tilvisse nødte til at forudsætte, at Lovmæssighed og Orden hersker paa archæologisk Grund ligesom ellers i Tilværelsen. Archæologen maa ligesaa vel som Naturforskeren gaa ud fra, at samme Aarsag har samme Virkning; men medens Aarsagerne i Naturen ere constante, ere de i Menneskelivet undergivne en uafbrudt Forandring, hvoraf følger, at Slutningerne kun ville faa en tilnærmelsesvis Sikkerhed. Det kan endog siges, at de archæologiske Aarsager altid ere forskjellige. Thi det enkelte Menneske forandres fra Dag til Dag; en Slægt er ikke den samme som den foregaaende — Kundskab og Færdighed, Smag og Technik, Ideer og Aandsliv omsættes idelig i nye Former. Fremdeles ere Menneskenes indbyrdes Forhold, indenfor den enkelte Gruppe og mellem Folkene, i bestandig Bevægelse, ligesom ogsaa deres Forhold til Naturen — et Materiale slipper op, og Adgang aabnes til nye Stoffer, nye Erhvervskilder og nye Midler afløse de ældre, ja! selve den omgivende Natur forandres under Menneskets Haand ved Skovenes Rydning, ved Opdyrkning, Kampen mod Dyrene, Indførelsen af nye Planter o. s. v. Ganske det samme vil saaledes, strængt taget, aldrig gjentage sig i Menneskelivet, og det vil ikke være muligt at finde Ligheder, hvorfra der kan sluttes til Love.

Dog gaar Lovmæssigheden ikke ganske til Grunde i denne Tidernes Vexlen. Forandringen foregaar langsomt, særlig under de primitive og naturmæssige Forhold, hvormed Archæologien for en Del arbeider. Aarsagerne holde sig nogen Tid, undertiden længe, væsentlig uforandrede, og kun lidt efter lidt skyder det nye frem; først fra et vist Punkt af bliver det os paafaldende, og langt senere træder det saaledes frem, at vi kunne erkjende det som noget nyt. Dette mest blivende i Udviklingen, det uforandrede i For-

anderligheden, kalder Archæologen en Typ, det være nu typiske Oldsager og Mindesmærker eller indbyrdes Forhold mellem disse, Gravformer eller Skikke, og omkring dem staa til alle Sider Overgangsformer og Blandingsformer med andre Typer. Om disse tilsyneladende stillestaaende Afsnit i den uafbrudte Udvikling er det, at der opstilles Regler; men selvfølgelig have disse kun en tilnærmelsesvis Nøiagtighed, og der maa nødvendigvis altid være et Punkt, i hvilket den Regel, som er opstillet for en Række foreliggende Iagttagelser, maa brydes mod det nye, som snart efter vil gjøre sig stærkt gjældende.

Hvad der kan opnaaes ved den archæologiske Inductionsslutning, er saaledes langt fra at kunne kaldes almengyldige Love. Alle archæologiske Sætninger gjælde kun for en vis Tid og for et bestemt Sted og ere forsaavidt kun Speciallove. Men, om der fremdeles ved Love forstaaes Regler uden Undtagelser, kan dette Udtryk ikke anvendes om Archæologiens almindelige Resultater. Vil man dog bruge Ordet Love og tale om et altid, da maa det engang for alle forudsættes, at dette er relativt, at enhver Combination kan gaa over i eller berøres af andre. Der kan fra Iagttagelsernes Række kun sluttes, at noget tilhører en vis Tid eller den nærmest tilstødende, at det udelukkende forekommer paa et vist Omraade eller paa Steder, som stode i Forbindelse hermed, at overhovedet denne Combination eller dog den forudgaaende, følgende eller sideordnede altid vil finde Sted.

Der kan i det hele kun regnes med store Tal og tales om de grove Træk. Som samtidigt maa alt betragtes, hvad der skriver sig fra et Tidsrum — det være paa 1000 Aar eller paa 10 — gjennem hvilket Forandringerne ere saa smaa, at de ikke bestemt kunne paavises; som det samme Sted maa et større eller mindre geographisk Omraade behandles, indenfor hvilket Forskjellighederne ikke træde klart frem i det archæologiske Stof. Andet kan ikke vindes;

men andet attraaes heller ikke; thi just ved at arbeide med de grovere Bestemmelser, ved at se bort fra alle individuelle, locale og chronologiske Variationer vindes almindelige Resultater. En finere og ganske nøiagtig Bestemmelse, f. Ex. at to Sværd ere gjorte paa samme Dag, i samme Værksted og af samme Mand, vilde kun have en rent underordnet Interesse.

Det vil fremdeles være klart, at saasnart Reglen er paavist, vil det just være de Undtagelser, som nødvendigvis maa forekomme, der have den største Betydning, men ikke nye Exempler paa det allerede kjendte. Hine angive nemlig Reglens Grænser; men Rigtigheden af en Almensætning bevises ikke bedre ved 100 Tilfælde end ved 10. Er det af 10 Fibulaer fremgaaet, at Formen er constant, ere de andre 90 Stykker med Hensyn hertil overflødige, om de ikke foreligge i særlige Forbindelser, som kunne udvide eller indskrænke Reglens Gyldighed. Saaledes kunde da den Iver være bedre anvendt, hvormed man ufortrødent stræber at berige Videnskaben med et stort Stof, ved hvilket intet videre bevises end ved det lille; man overser her, at Reglens Rigtighed ikke maales ved Tilfældenes Antal, og at den dog aldrig gjælder længere end til Forudsætningen, nemlig Regelmæssigheden svigter, og en Forandring indtræder. Dette bestemmer Grænserne for Stofsamlingen baade i Skrifter og i Museer.

Ved Siden af den bestandige Bevægelse i Menneskelivet er der endnu en Factor, som har en væsentlig Indflydelse paa den archæologiske Inductionsslutnings Anvendelighed og Nøiagtighed, nemlig Menneskets frie Villie. Hvor kan der ved frit handlende Væsner tales om Lovmæssighed, og maa ikke atter saaledes den Forudsætning, hvorunder vi slutte, betegnes som uberettiget?

Om Menneskets Villie er der imidlertid til alle Sider draget Grænser, der vel ikke ere uoverstigelige eller fuldstændig skarpt afstukne, men dog kun tillade smaa og grad-

vise Overskridelser. Fortsatte gjennem Generationer kunne disse smaa Brud paa Regelmæssigheden blive til historiske Udviklinger og store Fremskridt; men for det enkelte Menneske og for de faa Slægtled ere Overskridelserne saa ringe, ofte umærkelig smaa, at der vel kan opstilles, om ikke Love, saa dog tilnærmelsesvis rigtige Regler. Ikke i Hast, men alene ved fortsatte Anstrengelser, ad Omveie og altid kun til en vis Grad mægter Mennesket at forandre Naturen og at udjævne Forskjellene mellem Landenes naturlige Betingelser; om manglende og forhaandenværende Materiale, om Afhængighed af Fauna og Klima, overhovedet om alle Forhold til Naturen kan der saaledes sikkert søges almindelige Regler. Et andet snævert Baand om den frie Villie er det praktiske Formaal for, hvad der virkes og dannes, og paa lignende Maade er Mennesket bundet af Efterlignelsesdriften, Forkjærligheden for det engang kjendte og Hensyn til Skik og Brug. Fremdeles kan hele Tidens og Culturens Indhold ikke omskabes efter den enkeltes Ønske; hos Agerdyrkerne faar Livet nødvendigvis en egen Charakter, under ufredelige Oldtidstilstande maa der være Krigere med Vaaben og Udrustning; alle aandelige og materielle Midler, Technik og Redskaber kan Mennesket kun forandre lidt efter lidt, i Særdeleshed under primitive Forhold. Fornemlig er det dog ofte selve det archæologiske Stofs Art, som giver vore Inductionsslutninger en ganske mærkelig Styrke, idet just Ubetydeligheden og Ligegyldigheden beskjærme det mod den frie Villies Indgreb. Simple Gjenstande, Sømhoveder, Knapper, Naale og Knive, gjentager Mennesket ubevidst, uden at ville det, i de engang vedtagne Former; Forandringer indfinde sig vel, men kun smaa og ofte uden at være tilsigtede. Om Hovedet stod lodret eller skjævt paa Naalens Stilk, var vistnok Bronzealderens Folk i Norden aldeles ligegyldigt; men dog var det første kun Regel i visse jydske Egne.

Denne endog paafaldende stærke Constans i Menneskelivet vidner da noksom om, at Friheden er bunden paa

mange Maader; men heraf bør man ikke lade sig forlede til at betragte Oldsagerne næsten som naturhistoriske Gjenstande, som et Slags Fortids-Krystaller, for hvilke der skulde kunne opstilles absolut sikre Artsmærker. Inden visse Grænser rører Friheden sig, udenfor hersker Lovmæssigheden. Menneskets Handlefrihed vil ligesom Livets Foranderlighed vel tillade at danne Regler; men disse kunne kun gjælde for de store Træk, kun indtil en usikkert bølgende Grænse og kun indenfor et vist Rum og en vis Tid. Forholdet til Guderne og den Afdøde krævede Offer og Gravgods, her hersker Loven; men om dette blev bedre eller daarligere, afhang af den enkeltes Forgodtbefindende. Gravhøien skulde bygges; men den blev større eller mindre efter Omstændighederne. Herefter kan det da afgjøres, hvor der skal søges Regler og hvor ikke, og hvorvidt Sammenligningen skal drives i Detaillen. Den som vil bygge Regler for Længden af Sværdklinger eller Bredden af Lerkar, vil arbeide forgjæves; thi her kunne Reglerne brydes paa det første Punkt. Kun for hvad der ligger udenfor den enkeltes Rækkeevne, ville Reglerne have en tilnærmelsesvis Sikkerhed.

Er det end saaledes ikke ubrødelige og almengyldige Love, vi kunne finde, men kun Regler om de mest fremtrædende Træk i hver enkelt Del af Oldtidslivet, Regler, som alle have deres Grænser i Tid og Rum, og som alle ville brydes paa et vist Punkt af Foranderligheden og til en vis Grad af Menneskets frie Villie, saa turde det dog ikke være vel betænkt med Hensyn hertil at rette Angreb paa den forhistoriske Archæologis Slutninger. Thi man kan ikke med Rette bebreide Archæologen, hvad der alene følger af, at hans Stof falder ind under Menneskelivet.

Uanfægtet heraf arbeider Forskningen fremad gjennem Sammenligning og Slutning. Allerede det, at de mangfoldige enkelte Iagttagelser saaledes kunne sammendrages under almindelige Sætninger, er af directe Betydning for

Videnskabens Maal: den almindelige Erkjendelse af Monumenterne i og for sig og i deres indbyrdes Forhold og derigjennem den almindelige Forstaaelse af den fjærne Oldtid. Ved at samle det lige kan fremdeles Stoffet sammenfattes overskuelig i Grupper og Klasser med Afdelinger og Underafdelinger, som ordnede efter forskjellige Synspunkter give os Systemer, hvori alle Enkeltheder kunne indgaa hver paa sin Plads. Endelig have Reglerne selvfølgelig den største Betydning for alt videre videnskabeligt Arbeide. Intet viser bedre, hvilke Fremskridt Archæologien just gjennem Inductionsslutninger har gjort i Løbet af 50 Aar, end den lette og sikre Bestemmelse, der nu paa overordenlig mange Punkter kan gives af nye Iagttagelser ved simpel Deduction fra almindelige Regler.

Paa en ganske anden Maade kunne vi ved Sammenligningens Hjælp søge at udvide vor Kundskab, idet vi ved at constatere Ligheder og Uligheder ogsaa faa Anledning til at slutte fra det bekjendte til det ubekjendte. For disse Analogislutninger vil der imidlertid ikke være nogen rig Anvendelse, saalænge Sammenligningen bevæger sig indenfor det forhistoriske Stofs snævrere Kreds, til hvilken vi fremdeles foreløbig holde os. Kun ved Undersøgelsen af Oldsagers og Mindesmærkers Oprindelse kan man blive fristet til fra visse forefundne Ligheder at slutte til Lighed ogsaa i denne Henseende; men herved stiller sig særlige Vanskeligheder, som vi nøiere maa betragte.

Hvor paalidelige ere alle de Slutninger, hvorved man f. Ex. henfører et Kar til Bronzealderen efter dets Overensstemmelse i Ornamentik med et andet, eller et Spænde af hidtil ukjendt Art til Jernalderen, fordi det er af lignende Construction som forskjellige Spænder fra denne Periode? Er det tilladeligt at slutte, at dette eller hint er en nordisk Form, alene fordi nogle Stykker af samme Slags vides at være gjorte i Norden?

Atter her er det Menneskets Tro paa Lovmæssigheden i Tilværelsen, som danner Forudsætningen for Slutningen; men ogsaa her er det denne Forudsætnings betingede Gyldighed for Menneskelivet, som gjør Slutninger af denne Art unøiagtige, ja næsten ubrugelige, naar de anvendes som i de anførte Exempler.

Der søges Oplysning om Oldsagernes Fabrikationssted og Tid og om den Kreds af Mennesker, indenfor hvilken de ere forfærdigede eller brugte — lad os f. Ex. tænke paa de mange Fibulaer af romersk Form, som findes i Norden. Kan der af deres fuldstændige Lighed med Fibulaer fra Italien sluttes, at de ere indførte og ikke forfærdigede hos os? Ingenlunde; de kunne jo være nøie Efterligninger af romerske Stykker. Vilde der kunne sluttes til Lighed i Tid? Ikke med større Sandsynlighed. Den enkelte Form kan under bestandig Gjentagelse holde sig Aarhundreder længere paa et Sted end paa et andet; just om en af de romerske Fibulaformer fra det 1. eller 2. Aarh. eft. Chr. har det været antaget, at den i Norden bevaredes endnu længe efter Romerrigets Fald. End mindre kan der fra Oldsagernes Lighed sluttes, at de ere forfærdigede og brugte af den samme Gruppe Mennesker; vore Fibulaer afgive atter et godt Exempel herpaa.

Der lader sig altsaa ikke med Sikkerhed slutte til Samtidighed eller til fælles Fabrikationssted og endnu mindre, som man oftere har gjort, til samme Nationalitet. Hvad der engang er blevet Menneskets Eie, kan bevares til sene Tider; Sæd og Skik kan ligesaa vel som materielle Gjenstande paa mange Maader føres ud over det oprindelige Hjems Grænser; alt hvad der engang er opdaget og udviklet, kan optages senere til et hvilketsomhelst Tidspunkt eller kan gjennem Efterligning udbredes endog til fjærne Egne.

Dog have disse Slutninger selvfølgelig en vis Sandsynlighed; thi det er sandsynligt, at Redskaber og Smykker

ikke gjentages ganske uforandrede gjennem lange Tider, at de ikke efterlignes ganske nøiagtig, og at de heller ikke spredes vidt ud over Jorden. Men ud over Sandsynlighederne naaes der ikke, og vi maa ved alle Slutninger fra Lighed mellem Oldsager til fælles Oprindelse drage Grænsen for den Bestemmelse, som søges, udenom alle disse Sandsynligheder og ikke indenfor. Der tør kun sluttes, at dette er af samme Fabrik som hint, eller dog er en nærmere eller fjærnere Efterligning heraf, at det tilhører samme Tid eller dog en ikke meget fjærn, at det er fra samme Sted eller dog fra Egne, hvormed der fandtes Forbindelser, og saa fremdeles. Men Slutninger af et saadant Indhold gjøre kun liden Nytte.

Ere imidlertid Slutninger fra Lighed til fælles Oprindelse ikke endnu langt misligere? Lighederne kunne jo skrive sig fra ganske andre Forhold end Oprindelsen. Om der f. Ex. foreligger en Stenøxe, som fuldstændig ligner nogle Øxer, der vides at være forarbeidede i Frankrig, og man heraf slutter, at den nye Øxe har samme Oprindelse, eller dog er en Efterligning fra et andet Sted og maaske fra en senere Tid, da kunde dette sikkert være Tvivl underkastet. Næsten overalt paa Jorden har Mennesket engang dannet Øxer af Sten i de simplest mulige Former, som kun bestemtes af det praktiske Formaal; saa simple, man skulde sige naturnødvendige Former ere maaske udviklede uafhængig til forskjellig Tid og i forskjellige Dele af Verden og behøve ikke at være i Familie med hverandre? Eller Familietrækkene kunne mulig være nedarvede gjennem mange Led; thi et Redskab som den simple Kile blev maaske, engang opfunden i de fjærneste Tider, taget i Arv af alle kommende Slægter, hvor de saa end bosatte sig paa Jorden; vor Øxe kunde saaledes vel være fra Sydafrika. Betænkeligheder af denne Art kunne ikke afvises. De møde Archæologen næsten overalt, hvor der skal sluttes fra Lighed til Slægtskab, og al hans Flid og Omhu kræves, for at

Sammenligningen kan blive saaledes, at Slutningen udelukker disse Tvivl.

Hvor der er Lighed, der maa være Slægtskab, en Forbindelse af en eller anden Art; dette er Mennesket en ligesaa nødvendig Forudsætning som det, at der er Orden og Lovmæssighed i Tilværelsen; men Slægtskabet mellem Sager fra forhistorisk Tid kan være af højst forskjellig Art.

Lighederne kunne først, som vi have set, bero paa, at Gjenstandene have samme Oprindelse, indenfor de samme chronologiske og geographiske Grænser; med et fra Numismatiken laant Udtryk kunne vi sige, at Fællespræget her skriver sig fra, at Gjenstandene ere »af samme Fabrik«.

En rig Kilde til Ligheder er dernæst, som ligeledes berørt, den mere eller mindre nøiagtige og fuldstændige Efterligning, fra Afstøbningen til, hvad Archæologen kalder »Berøring«, enten paa første Haand eller gjennem mellemliggende Led. Baade indenfor det archæologiske Omraade og ellers i Menneskelivet ere endog de nøieste Ligheder fremkomne paa denne Maade, under iøvrigt høist forskjellige Forhold, paa vidt forskjellige Steder og i langt fra hinanden fjærnede Tidsrum. Man tænke kun paa den nordiske Efterligning af romerske Industrigjenstande, paa Gjenoptagelsen af Antiken i Renaissanceperioden og paa Gotikens Udbredelse over Europa.

Slægtskabet kan fremdeles bestaa i en Nedstamning fra fælles Rod gjennem flere eller færre Led, undertiden gjennem vidt strakte Forgreninger. Den almindelige Lighed mellem forskjellige Bronzealders-Grupper i Europa stammer saaledes fra det fælles Udspring i Asien.

Endelig kunne Lighederne skrive sig fra Omstændighedernes og Formaalenes Lighed. Samme Fornødenheder kunne fremkalde samme Midler til at afhjælpe dem; til samme Brug gjøres Redskaber af lignende Form, og paa samme Culturtrin stilles lignende Opgaver, som kunne løses paa lignende Maade. Man pleier at kalde saadanne Over-

ensstemmelser tilfældige; men rettere vilde det være at betegne dem som det almenmenneskeliges Ligheder.

Om disse fire Hovedarter af Forbindelse kan der, strængt taget, være Tale, saaledes som vi saa det ovenfor ved Stenøxen, saa ofte der skal sluttes fra Oldsagernes Lighed til Slægtskab, og det er fuldstændig afgjørende for Værdien af disse Slutninger, at der efter Lighedernes Antal og Art vel kan være en større Sandsynlighed for en eller flere af disse Muligheder, men at der aldrig vil kunne sluttes med Sikkerhed til en enkelt af dem.

Ved stærkt sammensatte Gjenstande, som f. Ex. Bronzealderens Lurer, Smykker og Vaaben, de romerske Fibulaer, vi ovenfor omtalte, overhovedet ved det meste af, hvad der falder ind under Kunst og Luxus, hvad der hører til de høiere Sider af Livet og staar i Forbindelse med udprægede Sæder og Skikke, er Valget oftest hurtig indskrænket til de tre første Hovedarter; thi mangfoldige og eiendommelige Ligheder kunne ikke ret vel skrive sig fra det almenmenneskelige, eller, som det hedder: kunne ikke opstaa tilfældig. Men mellem de tre andre Arter af Forbindelse staa vi tvivlraadelige. Under Oldtidens Vandringer og Omflytninger kan en Kreds af Mennesker blive splittet til vidt forskjellige Steder, medens dog deres hele materielle Cultur bevarer sit Fællespræg gjennem Aarhundreder. Man mindes f. Ex. de nøie Ligheder mellem Oldsagerne fra Folkevandringstidens germanske Folk, hvad enten de fremdrages i det østlige Europa eller i de senere, nye Riger i Vesten. Hvad der her beror paa en Nedstamning, kunde vel blive henført til et Oprindelsens Slægtskab; men ved Siden heraf kunde der tænkes paa en Efterligning. Abstract set, kan det vel siges, at der altid maa gives en Forskjel efter Tid og Rum; men Erfaringen viser noksom, at Forbilledet undertiden kan efterlignes saa nøie, at det er vanskeligt eller umuligt at erkjende Kopien, og dette selv i den høieste Kunst, end sige ved de simple Gjenstande, hvormed Archæologien ofte arbeider.

Hvem vilde saaledes afgjøre, hvor et Bronzesværd af den vidt udbredte sydtydske Form er gjort, i Danmark eller i Formens oprindelige Hjemstavn? Der kan altsaa selv ved mere sammensatte Gjenstande kun sluttes til en af tre vidt forskjellige Arter af Slægtskab.

Endnu uheldigere stiller Sagen sig ved simple og lidet udviklede Former, som ved den omtalte Stenøxe, overfor hvad der kun er beregnet paa at tilfredsstille det daglige Livs Krav, ved Sager, der skrive sig fra Samfundets lavere Lag, eller som tilhøre de fjærneste Tider, da det religiøse ikke var rigt udviklet, og da der næppe fandtes noget, som kan kaldes Kunst. Her kan der ikke sluttes nøiere end til et Slægtskab af en eller anden Art, idet end ikke den fjerde Mulighed af en fuldstændig uafhængig Oprindelse vil kunne afvises. Bogstavskrift og Møntprægning skulle jo være opfundne paa to forskjellige Steder af Jorden; hvor meget mere kan dette da ikke have været Tilfældet med Barbarernes forhistoriske Opfindelser? Man har ment, at selv en saa eiendommelig Form som Celten skulde være udviklet uafhængig paa to eller flere Steder, baade i Asien og i Europa; hvor langt usikrere maa da ikke Slutninger fra Lighed til Slægtskab være ligeoverfor den gjennemborede Dyretand, ringe Stenredskaber, den fattiges Kniv og Kar, Hovedarterne af Gravskikke: Begravelse og Ligbrænding, eller Gravenes Grundformer: Kisten, Urnen, Høien o. s. v.?

I allerhøieste Grad mislig bliver Slutningen imidlertid, naar man ikke sammenligner Oldsagerne som Helhed, men udvælger enkelte Dele eller Sider, enten deres Form eller Bygning, Brug og Ornamentik, og tilmed indenfor disse Sider atter tager de enkelte Elementer i Stedet for Compositionen, f. Ex. Linie, Cirkel og Trekant i Stedet for de decorative Systemer. Saaledes har man sluttet, at Lurerne vare romerske, og at Bronzealderens Kvindesmykker vare Skjoldbuler, og saaledes kunde der sluttes, at de forhisto-

riske Linieornamenter i Europa ere mexikanske eller nyzeelandske.

Der er mangfoldige Gange sluttet saaledes rent formelt fra Lighed til Slægtskab, idet man ikke fastholdt, at der kun med ringe Sikkerhed lader sig slutte fra Ligheder mellem Oldsager til fælles Fabrik eller Nedstamning eller Efterligning eller til en fuldstændig uafhængig Oprindelse. Ligheden vidner sikkert nok om et Slægtskab; men, hvilket dette er, kan man ikke slutte sig til af selve Formernes Lighed.

Det er da heller ikke længere Archæologiens Methode at slutte paa denne Maade. Ved Stoffets Samling og fortsatte Forøgelse i Løbet af det sidste halvhundrede Aar er er der vundet Midler til langt sikrere at slutte fra Lighed til Slægtskab. Methoden bestaar simpelthen i den stærkest mulige Forøgelse af Sammenligningspunkterne. Den sammenlignende Undersøgelse strækkes først til alle Sider og Dele af selve Oldsagerne eller andet forhistorisk Stof, hvad der allerede giver de archæologiske Slutninger en langt større Sikkerhed end andre comparative Videnskabers, idet der selv ved simple Gjenstande, under en minutiøs Sammenligning oftest vil frembyde sig Rækker af Ligheder og Uligheder. Dernæst føres Sammenligningen ud over de enkelte Stykker til Typerne, de samlede Fund, Fundgrupperne og den hele Kreds af Stof, idet vel at mærke alt sammenlignes ikke i og for sig, men i Relationerne til andet, baade archæologisk Stof, Fundforhold og navnlig Findested. Ligesom vi foran saa, at egentlige Analogislutninger, ved hvilke der søges Bestemmelser af Stoffets Tid og Sted, næsten ikke ere anvendelige, saaledes ville heller ikke disse Slutninger til Slægtskab blive bindende, uden at Forholdene i Tid og Rum ere kjendte. Kun med Optagelse af alle disse Ligheder og Uligheder vil der kunne sluttes til en enket Art af Slægtskab. Naar den store Række af Gjenstande foreligger fra samme Sted under samme chronologiske Forbindelser, sluttes

der med Sikkerhed til en fælles Oprindelse; naar et vist Stof forekommer i ældre Tid paa et Omraade, og, maaske med mindre Forskjelligheder, i yngre Fund fra samme eller tilstødende Egne, tør det antages, at her er foregaaet en Efterligning — og saa fremdeles med Hensyn til de andre Arter af Slægtskab. Foreligger Stoffet ikke med alle nødvendige Ligheder, lader der sig ikke slutte, og vi nødes til at betræde Hypothesens Veie.

Hvad vi ikke kunne iagttage, og hvad der ikke kan findes ved Slutning, maa søges gjennem Hypothesen; og dette er meget. Ved Iagttagelsen vinde vi Oplysning om det archæologiske Stofs Art og dets Forhold til andet; men dette er kun en foreløbig Kundskab. Stoffet staar for os som Virkninger, hvis Aarsager vi ønske at kjende. Af disse Aarsager kunne vel ofte, som vi nys saa, Hovedarterne bestemmes ved Slutning, og undertiden ogsaa ganske specielle Aarsager som f. Ex. Brugen af det Kar, som indeholder Rester af Mad, eller Bestemmelsen af Sager, der findes anbragte som Smykker paa Liget. Men hvor det mangelfulde og ofte tilfældig foreliggende Stof ikke tillader en Slutning, der maa vi gjennem Hypothesen søge at prøve os frem til Aarsagerne.

Da Hypothesen er et Forsøg paa Forklaringen af foreliggende Facta, og da dens Værd, forudsat at den virkelig er forklarende, først og fremmest beror paa Antallet og Arten af de Kjendsgjerninger, for hvis Skyld den opstilles, saa maa den siges fornemlig at afhænge og næsten at fremgaa af den sammenlignende Undersøgelse, hvorved Iagttagelsernes Mængde samles og lægges tilrette. Dog glemmes dette ikke sjælden; det er just Dilettantens Methode at søge Hypotheser gjennem faa Facta, og i den saakaldte Typologi, som vi foran have betragtet, bliver det fremstillet som den eneste videnskabelige Undersøgelsesmaade ikke ved en fuldstændig Sammenligning at lægge den sikrest mulige Grund for Hypo-

thesen. Vi maa derfor kortelig betragte dette iøvrigt umiddelbart indlysende Forhold.

Det ses først let, at Iagttagelse og Sammenligning kunne gjøre Hypothesen fuldstændig overflødig. Unyttigt vilde det være at prøve at forklare Uligheder mellem Stykker og Typer f. Ex. ved en Forskjel i Sted, naar det maaske forud kan vides, at der ikke findes en saadan Forskjel, eller ved en Tidsforskjel, naar det ved en gjennemført Sammenligning kan erfares, at de ere samtidige. Skulde man gribe til Hypothesen for at bestemme, hvad der er yngst og hvad ældst, naar dette allerede fremgaar af Fundene?

Fremdeles aftager sædvanlig Mulighedernes Antal, efter som Kjendsgjerningernes Masse forøges, og i samme Forhold forhøies selvfølgelig Hypothesens Værd og lettes Søgningen. Om det enestaaende Tilfælde, at der i en af Kisterne fra Borum-Eshøi fandtes en Dolk indstukket i en lang Sværdskede, har der derfor kun kunnet opstilles slette Hypotheser, hvorimod der er fundet en fyldestgjørende Forklaring selv af noget saa ringe som de smaa Mærker af Knivsnit, der bestandig forekomme i Mængde paa Sølvsagerne i den yngre Jernalders Skattefund. Om Typer, om Grupper af Fund og om store Rækker af Kjendsgjerninger kan der med større Sikkerhed søges Hypotheser — og jo mere omfattende og mangeartet Stoffet er, desto bedre — men især om alt, hvad der ved Induction har vist sig at have almindelig Gyldighed; vi nævne exempelvis Forklaringen af Oldsagers Nedlæggelse udenfor Gravene, af Forskjellen mellem Stensagerne fra Kjøkkenmøddingerne og fra Gravene og de gjentagne Forsøg paa at udrede Forholdet mellem Nordens og Sydens Bronzealder. Derimod vil der kun sjælden være Mulighed for at opstille gode Hypotheser om enkelte Fund, end sige om enkelte Oldsager, det skulde da være, at de i sig selv frembyde mange Sider og Dele, som f. Ex. Hvidgaards-Fundet, hvor Sagerne ere mange og af en særlig Art.

Just den ofte særdeles store og tillige mangeartede Stofmasse er det, som giver de archæologiske Forklaringsforsøg en ganske mærkelig Sikkerhed; der kan ofte saa at sige kun følges en eneste Linie, hvorfra ingen Afvigelse eller Svingning er mulig. Men at skyde denne sikre Hjælp fra sig ved Hypothesens første Søgning og kun bagefter at prøve Forklaringen paa det hele Stof, vilde dog være en bagvendt Fremgangsmaade. Heller ikke kan det kaldes en videre Prøvelse, som foretages paa Sider og Dele af selve det Stof, for hvis Skyld Hypothesen opstilles. Den videre Prøvelse, som ethvert Forklaringsforsøg helst skal kunne undergives, om det tør anses for godt, maa strække sig til andre fjærnt liggende, maaske helt fremmede Omraader, som ofte ikke tidligere formodedes at staa i nogen Berøring med det foreliggende Stof og dettes rette Forklaring.

Endelig forvisser man sig kun ved den fuldstændige Sammenligning om, at Hypothesen overhovedet vil forklare en Mangfoldighed af Kjendsgjerninger; thi ogsaa heraf afhænger dens Værd. Det enkelte Stykke, som mulig kun er Udtryk for noget individuelt, maaske et Indfald eller Lune, har som saadant ingen videre Betydning — hvad Interesse har det, at en enkelt Mand engang har dannet et Stykke saadan eller saadan? Hypotheser om slige Enkeltheder eller om ubetydelige Forhold, Skedepartiet paa en Fibula eller Knappen paa et Sværd, bør derfor hellere undgaaes, dersom intet videre kan udledes heraf.

Det kan da siges, at der kun ved den fuldstændig gjennemførte Sammenligning stilles Spørgsmaal, som nødvendigvis kræve Svar, medens Spørgsmaal, der reises tilfældig om stort og smaat, snart hist snart her, som oftest kunne overhøres med Ro, og at der tillige kun efter Sammenligningen kan sporges saa snævert og bestemt, at det rette Svar umiddelbart lægges paa Læben, medens der i modsat Fald kan gives hundrede Svar, som ere saa gode som intet.

Men hvorfra hentes Svaret? Vi have allerede foran

nævnt de fire Hovedaarsager til Ligheder mellem forhistorisk Stof. Den nærmere Bestemmelse af de tre af disse Arter, hvilken Oprindelsen er, Nedstamningens særlige Veie, hvad der er Forbillede og hvad Efterligning, vil let og naturlig fremgaa af den foreliggende Stofmasse, og paa dette sikkre Felt er der i de sidste Aartier blevet arbeidet vedholdende fra forskjellige Sider, navnlig indenfor den saakaldte Typologi. Ligheder og Uligheder, som frembøde sig ved Sammenligning mellem Oldsager, søgtes stadig forklarede ved Hypotheser, der hentedes fra Samtidighed eller Forskjel i Tid og Sted, fra Forholdet mellem Forbillede og Efterligning, tidligere og senere Plads i en fortløbende Udvikling, nærmere eller fjærnere Familieskab eller Berøring o. s. v. Egentlige Vanskeligheder frembyder kun den nærmere Bestemmelse af de Aarsager, som søges i Omstændigheder og Formaal.

Vi kjende vel alle godt de almindelige Omstændigheder og Formaal, som ere virkende Aarsager overalt i Menneskelivet, særlig paa dettes tidlige Stadier, og det kan vel overkommes, især for den øvede Forsker, at prøve disse til Forklaring af Ligheder og Uligheder, som frembyde sig i det archæologiske Stof. De ville dels være historiske, Vandringer, Krigstog og Handel, Lighed eller Forskjel i Nationalitet og Samfundslag, Nød og Trang eller gunstige Livsvilkaar, dels af physisk Natur, klimatiske og faunistiske Forhold, Forskjel i Kjøn og Alder, dels, og dette ikke mindst, rent psychologiske Aarsager: aandelig Udstyrelse, Skjønhedssands, Trang til Harmoni og Symetri, Forhold til det religiøse og det praktiske o. s. v., vi udtømme ikke let de Forhold og Formaal, som findes næsten overalt i Menneskelivet.

Men afset fra, at en Prøvelse af den hele Række af almindelig virkende Aarsager, selv begrænset ved et erfarent Skjøn, ofte maa være en vidtløftig Sag, gives der indenfor enhver Del af Menneskelivet mange særlige Formaal, som ikke ere almindelig kjendte. Derfor maa Aarsagerne, og da navnlig de mere specielle, ofte gjennem fornyet Sammen-

ligning hentes andetsteds fra; thi udtænkes kunne de ikke — der er vistnok ikke, selv paa Grundlag af den omhyggeligste Iagttagelse og Sammenligning, blevet fundet nogen Aarsag, som ikke forud var kjendt. Her indtræder da den videre Sammenligning, som vi nedenfor skulle betragte, med ikke-archæologisk Stof, med historiske Omraader, hvor vi ikke alene, som i de forhistoriske Tidsrum, kjende Virkninger, men ogsaa Aarsagerne.

At alle de mulige Aarsager, baade de først nævnte, som ere af en mere almindelig Natur, og de specielle, som alene findes ved Sammenligning, blive fremdragne og prøvede paa alle Sider og Dele af det archæologiske Stof, saaledes at alle nærmere og fjærnere Aarsager efterhaanden findes og bestandig nøiere bestemmes efter deres Forhold til det, vi kjende, de iagttagne Virkninger, dette kan siges at være et Hovedmaal for de archæologiske Forskninger. I lige Grad vil altsaa den fremme sin Videnskab, som aabner nye Fundgruber for Hypotheser paa historisk Grund, og den, som anvender de alt kjendte Forklaringer paa nye Dele af det foreliggende Stof. I begge disse Retninger er der imidlertid endnu næppe gjort mere end en Begyndelse, og det er langt fra, at Archæologien, som det ofte udtales, har givet sig for meget i Kast med Hypothesen, dette Undersøgelsens baade vigtigste og vanskeligste Felt. En enkelt Forsker har nylig gjort et sammenhængende Forsøg paa at hente Forklaringer fra det religiøses Omraade, det ethnographiske Stof har afgivet en Del Hypotheser, Forskjellen mellem Kjønnene har været prøvet paa flere Punkter, og meget andet er mere tilfældig blevet forsøgt hist og her; men langt mere er der, som næppe har været berørt, og som ialtfald ikke kan siges at være planmæssig benyttet.

Efter hvad der her er fremsat om Archæologiens Benyttelse af Hypothesen, er det næppe nødvendigt at imødegaa en uberettiget Bebreidelse, fordi archæologiske Resultater søges gjennem Hypothesen, eller at optage en fuld-

stændig misforstaaet Discussion om det rigtige eller ikke rigtige i overhovedet at anvende Forklaringsforsøg. Hvad der tvinger os hertil, er atter Menneskets Tro paa Tilværelsens Orden og Lovmæssighed; vi kunne ikke undlade at tro, at ensartede Virkninger ere fremkaldte af lignende Aarsager, og i Tillid hertil skride vi dels til at forsøge de almindelige Aarsager, dels til at hente Hypotheser andetstedstra, hvor vi finde lignende Virkninger. Men paa Grund af Principets begrænsede Herredømme i Menneskelivet vide vi ogsaa, at det kun er Muligheder, som paa denne Maade kunne udpeges, og at disses Værd som Forklaring fuldstændig afhænger af de foreliggende Kjendsgjerninger; man tror ikke sjælden, at der er fundet en Hypothese, fordi der har aabnet sig en Mulighed.

Iøvrigt maatte alene Kjendskabet til, hvad der allerede er opnaaet ad denne Vej forjage enhver Tvivl om, at der kan vindes sikre Resultater. Thi der kommer et Tidspunkt, da Hypothesen, efterat være prøvet Aar efter Aar, af den ene Forsker efter den anden, fra alle Sider i bestandig videre Conseqvenser og paa stadig tilkommende nyt Stof, endelig vil vise sig at være den eneste mulige Forklaring; da maa den betragtes som havende udstaaet sin Prøvetid, og den gaar med Hæder over i de sikre Resultaters Række. I Mellemtiden gjennemløbes alle Grader fra Mulighed til Vished, og sædvanlig vil der medgaa lang Tid, just fordi Prøvelsen kræver Arbeide og kun kan foretages af faa; men den, som af denne Grund løfter Sten mod Hypothesen, har næppe overskuet, hvor umuligt det er at nøies med Iagttagelse og Slutning.

Ved den foregaaende Udsigt over den archæologiske Sammenligning og over de Slutninger og Hypotheser, hvortil den giver Anledning, have vi vel nærmest tænkt os staaende indenfor den mere eller mindre omfattende archæologiske Gruppe, f. Ex. den nordiske; men ved Siden heraf have

vi tillige bestandig havt den videre Sammenligning for Øie, saaledes at vi i det følgende ville kunne fatte os i større Korthed.

Navnlig ved den første videre Sammenligning med andet, fjærnere liggende, forhistorisk Materiale behøve vi kun at tilføie en enkelt Bemærkning.

Der vil paa dette store, kun halvt bekjendte, forhistoriske Omraade være en rigere Lejlighed til at drage Analogislutninger af forskjelligt, ofte værdifuldt Indhold, idet en Bestemmelse kan overføres fra et Sted til et andet; men disse ville tillige oftest være af misligere Art end ved Undersøgelsen indenfor den lille Gruppes Grænser. Stedets Lighed er nemlig ikke givet, og Constateringen af Samtidighed frembyder store Vanskeligheder, Forhold, hvorom det, overfor de ikke sjælden forekommende, særdeles løse Slutninger, ikke er overflødigt at minde. Sikkerheden vil aftage i samme Forhold, som Afstanden i Rum stiger, og Samtidigheden, ialtfald indenfor Tidsrummets Grænser, maa nødvendigvis forudsættes. Fordi Agerdyrkningen f. Ex. var kjendt i Schweiz's Stenalder, kan dette kun med ringe Sandsynlighed antages at have været Tilfælde i Danmark; men sandsynligere bliver det, dersom der ogsaa blev drevet Agerbrug i Egne, som grænse op til Norden.

Vi have allerede set, hvor nødvendig en Sammenligning med hele det forhistoriske Stof er for alle Slutninger fra Lighed til Slægtskab, og at dettes enkelte Arter kun saaledes kunne bestemmes; men det er tillige klart, at der ofte kun ved denne gjennemførte Sammenligning, under Materialets foreløbige Mangelfuldhed, vil kunne samles tilstrækkelig mange Tilfælde, for at Reglen overhovedet kan findes, og fornødent Stof, for at dens Omfang kan bestemmes og dens Grænser afstikkes. Det er da vel forklarligt, at Archæologiens Udvikling for en væsentlig Del har været betinget af en bestandig videre strakt Sammenligning med hele det forhistoriske Stof, det kan nu siges ud over hele Jorden, og Fortsættelsen heraf maa

betegnes som en særlig vigtig Del af Archæologens Arbeide. Men hertil kræves Kundskab, som hverken standser ved den mindre eller den større Gruppes Grænser. Fra ældre Tid og endnu hist og her i Udlandet kjendes godt disse snævre archæologiske Mistbænke, hvori man tror at kunne studere snart hele Menneskelivets Træ, snart visse særlige Væxter, medens det dog altid kun er Udløbere fra den fælles Stamme, som skyde tværs imellem de kunstig opstillede Rammer. I Norden skulde man derimod være ude over en saadan Begrænsning, takket være den ældre Slægt. Den samme Forsker, som for 50 Aar siden i »Nordens Oldtid« for første Gang klart og bestemt gjennemførte den allerede tidligere spredt og tilfældig foretagne videre Sammenligning, er senere bestandig gaaet forud for Samtiden i Undersøgelser af denne Art.

Heller ikke ved den næste Kreds af Sammenligningsstof komme vi væsentlig udenfor, hvad der alt er fremsat, nemlig ved de forskjelligartede synlige Minder fra historiske Culturer, som ere samtidige med forhistoriske Tidsrum i andre Lande, eller som følge umiddelbart efter dem. For Nordens vedkommende tænke vi paa det klassiske Omraade i hele dets Udstrækning baade i Tid og Rum, fra Romerriget indtil Ægypten og Assyrien, paa den ældste Middelalder i Syden og Vesten, som er samtidig med Jernalderens yngre Afsnit, og dernæst ogsaa paa Scandinaviens ældste Middelalder.

Dog spores en følelig Forskjel i Sammenligningens Udbytte, idet der nu ikke længere vil være Anledning til gjennem Inductionsslutninger at søge Regler for forhistoriske Forhold, og det samme vil selvfølgelig gjælde for hele den videre Sammenligning, som i det følgende skal behandles. Fra Ligheder, som ere iagttagne hos Rækker baade af forhistoriske og classiske eller ikke-europæiske Folk, vil der sikkert nok kunne sluttes til Regler, som gjælde for alle disse Folk, og det bør visselig ikke tabes af Sigte, at Archæologiens Resultater først saaledes faa deres høieste

og endelige Betydning, idet de nu give Bidrag til en almindelig Erkjendelse af Menneskehedens aandelige og materielle Udvikling og herefter ogsaa til Forstaaelsen af Menneskelivet i det hele. Vi ere imidlertid herved komne udenfor den forhistoriske Archæologis egentlige Grænser.

Et rigt Udbytte af ganske lignende Art som paa rent forhistorisk Grund give derimod Slutninger fra Lighed til Slægtskab, men atter her kun paa Grundlag af den fuldstændig gjennemførte Sammenligning. Om ellers nogetsteds har man her erfaret, hvad det vil sige at slutte fra faa og underordnede Ligheder — saaledes blev den nordiske Bronzealder snart romersk eller etrusisk, snart phønisisk eller endog græsk. Først paa Grundlag af den alsidige Sammenligning, som i vor Tid har strakt sig ud fra det forhistoriske Norden til alle Sider gjennem de bevarede synlige Levninger af de omliggende, historiske Culturer fra ældre og senere Tid, har der gjennem Slutning, men oftere ved Hypotheser, kunnet opnaaes sikre Bestemmelser, med Hensyn til Nedstamning, Indførsel og hjemlig Efterligning, for alle de fremmede Elementer, der forekomme paa nordisk Grund. Herigjennem vides det nu, hvor inderlig Norden har været knyttet til Culturudviklingen i det øvrige Europa allerede langt tilbage i den forhistoriske Tid, og hvorledes der paa mange forskjellige Maader selv fra fjærne Egne er modtaget fremmede Indflydelser og bestandig nye Forbilleder til eiendommelige Udviklinger i Norden.

Langt større Vanskeligheder frembyder Sammenligningen med den ældre Histories og med Mythologiens skriftlige Kilder. Vel har man her kun at vælge mellem de to Arter af Slægtskab, som vi ovenfor sammenfattede under Betegnelserne: fælles Oprindelse og lignende Omstændigheder; men Afgjørelsen vil paa Grund af Sammenligningsstoffets Art, fordi der kun sjælden kan gives tilstrækkelig mange og betegnende Ligheder, ofte være vanskelig eller

umulig. Vi sammenligne paa den ene Side archæologiske Forhold, Gjenstande og billedlige Fremstillinger, paa den anden Side historiske eller mythologiske Figurer, Begivenheder, Forhold eller Sager, som kjendes fra Beretninger og Sagn. Selv om nu Indholdet af Beretningen, Traditionen eller Sagnet fra hine fjærne Tider baade er fuldstændig sandt og virkelig kan føres tilbage til det forhistoriske Tidsrum, hvormed Sammenligningen anstilles — hvad Archæologen maa søge Oplysning om hos Fagmanden — og selv om Tidens og Stedets Lighed saaledes kan være givet, ville Lighederne dog kun undtagelsesvis være tilstrækkelige, til at Slægtskabets Art kan bestemmes. Kun sjælden vil det være utvivlsomt, at de mangelfulde og fragmentariske Kilder, som tillige oftest indeholde meget, der ikke kan gjenfindes i det archæologiske Stof, og kun lidet, der frembyder Sammenligningspunkter, just omhandle det foreliggende Stof og ikke et andet, der vel har det samme Udspring, men er Udtryk for ganske andre Omstændigheder eller Formaal. Tordenguden førte en Hammer; men derfor tør ikke enhver Figur fra Oldtiden med Hammer i Haanden bestemmes som Thor; thi ogsaa Smeden fremstilledes med en Hammer. Thor kæmpede med Midgaardsormen; men derfor kan det ikke antages, at enhver Fremstilling af en saadan Kamp just skulde vise os denne Gud; der kan jo fordum være talt om mangen lignende Kamp, hvorom nu Sagnene tie. Harald slæbte en mægtig Granitblok til sin Moders Gravhøi; men der har ligget mange store Sten mellem Jyllands Kyster og Jellinge, og der er ingen anden Lighed mellem den Sten, som Kong Harald og som Isflagen efterlod, end at de begge engang bleve efterladte i denne Egn.

Der kan da i saadanne Tilfælde, hvor Lighederne ere for faa, til at Slægtskabets Art kan bestemmes, ikke drages sandsynlige Slutninger fra det historiske Stof, men kun hentes Hypotheser, hvis hele Værd afhænger af, om de kunne underkastes en archæologisk Prøvelse. Hypothesen om Tis-

lund-Stenen vilde, bortset fra den lokale Tradition, være saa slet som mulig og maatte vedblive at være det, medens Dr. Hildebrands »Valkyrier«, det trehovedede »Gudebillede« paa Guldhornet og »Thorshamrene« maa kaldes vel prøvede Forklaringer. Kun i ganske særlige Tilfælde vil der være saa mange nøie betegnende Ligheder, at en sikker Slutning vil kunne drages; vi nævne exempelvis Fremstillingerne af Sigurdssagnet.

Idet man oversaa disse Forhold, har man altfor ofte, særlig i ældre Tider, men dog heller ikke ganske sjælden i senere Aar givet sig i Lag med usandsynlige Analogislutninger i Stedet for at søge Hypotheser, som baade ikke udgive sig for andet end Forsøg, og som tillige ere lette at vurdere ved at foretage en Prøvelse. Sagaernes Blotboller og Edsringe, Angantyrs Gravhøi paa Samsø og Frodes Høi ved Værebro, Thors Hammertegn og Beretningen om Asernes Indvandring i Norden, Etrurernes Industri og Phøniciernes Handel benyttedes til høist usandsynlige Slutninger, som for en Tid vandt en ufortjent Tiltro, og ikke blot til Hypotheser, hvis Uholdbarhed let var bleven opdaget. »Man tvivlede ikke paa, at enhver gammel Forfatters Ord maatte kunne anvendes til at forklare ethvert gammelt Monument« (P. E. Müller); men havde man set, at der kun kunde gjøres Forsøg hermed, og havde man tilbørlig prøvet disse, da vilde meget været undgaaet. Thi enhver ved, at slette Hypotheser ere uden Værd.

I Almindelighed vil da det historisk-mythologiske Sammenligningsstof kun kunne benyttes som Findested for Hypotheser; men som saadant er det af den største Betydning for Archæologien. Vigtigst ere forsaavidt Forklaringer af et mere almindeligt Indhold, f. Ex. Hypotheserne om Handel, fremmed Indflydelse, langsomme Indstrømninger af en ny Befolkning, større Indvandringer eller religiøs og social Udvikling, hvorved man kan søge at forklare visse mere eller mindre gjennemgribende Forandringer i Oldsagformer, Grav-

skikke og Monumenter; men Hypotheser af saadant Indhold ville, som foran berørt, vel kunne anvendes uden at være tilveiebragte ved en egentlig Sammenligning. Hvad der derimod tvinger til at ty til de historisk-mythologiske Kilder, er de mere specielle Formaal og Omstændigheder. Hvem skulde saaledes kunne tyde Billederne af Gunnar i Ormegaarden uden at hente Forklaringen fra Sagnene?

Det er ogsaa først og fremmest for at finde særlige Omstændigheds- og Formaals-Aarsager, at Archæologen strækker sin Sammenligning til det store ethnographiske Stof, som det foreligger, dels i skriftlige Kilder dels i Monumenter, fra forskjellige Verdensdele. Slutningerne fra Lighed ville her forsaavidt være sikre nok, som der ikke kan være stor Tvivl om Slægtskabets Art. Hvor der findes Ligheder mellem forhistoriske og ethnographiske Forhold, der ere skilte fra hinanden ved Afstande i Tid og Rum, gjennem hvilke ingen Forbindelse ved Efterligning eller fælles Oprindelse kan strække sig, der maa de, ved Siden af maaske at være nedarvede fra oprindelige Tilstande, sikkert nok skyldes det almenmenneskelige, som under samme Forhold og med samme Formaal vil ytre sig paa lignende Maade. Det ligger da nær fra Naturfolkene, hvis Liv og Færd man har havt for Øje og kunnet lære at kjende i alle Enkeltheder, at slutte til den forhistoriske, uddøde Cultur, som kun foreligger i Oldsager og Mindesmærker. Med Slutningens Lethed og Fart kunde man saaledes overføre snart store snart smaa Træk paa det forhistoriske Omraade og fylde hvert et aabent Rum, her med Bestemmelsen af et Redskabs Brug og med Oplysningen om en Skiks Betydning, hist med Kundskab om dunkle Sider af Oldtidslivet eller om hele den primitive Culturs Charakter.

Det overses imidlertid herved ofte, at slige Slutninger kun have en saare ringe Sandsynlighed, atter selvfølgelig fordi Lighederne kun ere faa i Sammenligning med de store

Uligheder, som paa Forhaand ere givne. Stedets og Tidens Lighed mangle fuldstændig, og om en Culturens Lighed vil der kun meget betinget kunne tales, da de primitive Tilstande hos Naturfolkene gjennem de lange Tidsrum ofte have antaget ganske særlige Former. Ved Siden af disse store Uligheder maa der fordres mange og meget slaaende Ligheder, for at Slutningerne overhovedet skulle blive tilladelige.

At der findes saadanne tilstrækkelige Ligheder for Stenalderens vedkommende, er bekjendt fra Nilssons lykkelige Sammenstillinger og i det hele fra de archæologiske Studier herhjemme i ældre Tid, for 30—40 Aar siden. Naar man derimod ikke senere i noget betydeligt Omfang og stedse paa nyt Stof har foretaget lignende Sammenstillinger, da turde dette baade være forstaaeligt og rigtigt; thi for alle de senere Perioders vedkommende, hvor Lighederne med Naturfolkene stærkt aftage, efterat Norden i Bronzealderen var bleven inddraget i den almindelig europæiske Udvikling, ville Slutningerne kun paa enkelte Punkter af ganske særlig Art naa en tilfredsstillende Sandsynlighedsgrad; vi nævne Gravgodsets forsætlige Sønderbrydning og den Skik at medgive den Døde Mad og Drikke. Langt oftere vil man imidlertid løbe den Fare at fylde Archæologien med Træk, som mulig slet ikke høre hjemme paa forhistorisk Grund, og som det, engang indførte, kan falde vanskelig nok igjen at komme af med. Hvor turde man slutte fra Kanibalisme hos Ny-Zeelænderne, som leve i en Stenalder, til et lignende Barbari hos Nordens Stenaldersfolk, eller fra Lighed i Gravformer til Lighed i Gravskikke, eller bestemme Brugen af Stenhalvmaanerne fra Schweiz's Pælebygninger paa Grund af deres Lighed med de oldægyptiske Hovedskamler, som endnu bruges af Berabra-Folket? Og dog sluttes der i ubevogtede Øieblikke ikke sjælden saaledes.

Det vilde i det hele være rigtigt at fastholde, at der kun høist sjælden lader sig slutte med nogen Sandsynlighed fra Lighed mellem ethnographisk og archæologisk Stof, men

at Ethnographien derimod er en rig Fundgrube for archæologiske Hypotheser. Hvorvidt Forklaringen gjælder fuldstændig eller delvis, maaske omformet paa visse Maader — eller aldeles ikke lader sig anvende, vilde da altid afhænge af Prøvelsen paa det archæologiske Stof. Kun paa denne Maade burde der, saavidt vi se, fra ethnographisk Omraade søges Oplysning om Forholdet til Guderne, Sæder og Skikke, Culturforhold, Levevis og Livsfornødenheder — sikkert nok alt værdifulde Oplysninger, som kun sjælden kunne øses af andre Kilder. Og selv om det i enkelte Tilfælde ikke skulde være nødvendigt at hente sin Forklaring fra ethnographisk Grund, vil det dog altid være en Støtte for en Hypothese f. Ex. om den symbolske Betydning af visse smaa Stenøxer, fundne i Norden, at lignende Øxer andetsteds have denne Bestemmelse.

Ved denne Sammenligning med ethnographiske Forhold vil Fordringen om Kundskab til et fra det archæologiske fuldstændig forskjelligt Stof maaske føles endnu stærkere end ved Benyttelsen af det historiske Materiale, og sikkert nok vil man kalde det store Fordringer, som stilles til Dyrkeren af de forhistoriske Studier ved hele den videre Sammenligning. Dog maa det herved erindres, at der kun vil kræves almindelig Kundskab til de Resultater, som ere vundne paa fremmed Grund, og navnlig tilstrækkelige Forudsætninger til at kunne opsøge og benytte disse, medens selve Tilveiebringelsen af det fremmede Stof og dettes Bearbeidelse falder fuldstændig udenfor Archæologens Opgave. Hvis han dog, som det ofte er Tilfældet, tager Del heri, da maa han siges at arbeide som Ethnograph, Historiker, Kunstarchæolog o. s. v., men ikke som forhistorisk Archæolog. Dog selv saaledes vil Fordringen sikkert overstige de flestes Kræfter; kun to nulevende Forskere i Norden turde ved deres Skrifter have vist, at de have sat sig dette omfattende Maal, og af disse har hidtil kun den ene ret benyttet den store Sammenligning til at søge archæologiske Resultater.

De øvrige ere gaaede den Vei hver at udvælge visse Partier af det store Sammenligningsstof og da helst det nærmere liggende; men herved ere de selvfølgelig ikke istand til at opnaa det samme Indhold for deres Slutninger og Hypotheser, eller ialtfald kun under en ringere Sikkerhed. Der synes imidlertid at være Antydninger af, at der med Videnskabens større Udvikling vil indtræde en anden naturlig Deling af Arbeidet, idet visse Forskere fortrinsvis ville beskjæftige sig med Sammenligningen indenfor det forhistoriske Stofs Kreds, medens andre overtage den videre Sammenligning. Til hver af disse Retninger kræves der i Virkeligheden baade Evner og Kundskaber af høist forskjellig Art.

Om vi vende os videre til det endnu fjærnere Stof, som kan opsøges i den senere Middelalder, i ældre Tider overhovedet og i alle afsides liggende, i Forhold til Nutidens Civilisation stagnerende Tilstande, vil der atter spores et ikke ringe Tab i Sammenligningens Betydning. Kun rent undtagelsesvis vil der her under de store Tids-Afstande, som tillige betegne gjennemgribende Culturforandringer, være Tale om en Nedarvning — vi minde saaledes om Pottemageriet i Jylland; men sædvanlig ville Lighederne skrive sig fra lignende Omstændigheder og Formaal. Forsaavidt bliver Slutningen sikker nok; men hvad der er vundet paa denne Side, tabes under den almindelige Ulighed mellem den rent historiske Kreds og fjærne, forhistoriske Tilstande. Dette undlader ikke at forringe Sammenligningens Værd. Oftest vil det kun være Forklaringer af mere underordnet Betydning, som kunne findes paa denne Maade, af Redskabers og andre Gjenstandes Bestemmelse og Brug, af industrielle Spørgsmaal og techniske Fremgangsmaader, hvad der alt sikkert nok har nogen, men dog kun en ringere Betydning. Fremdeles tør vistnok dette Sammenligningsstof betragtes som allerede væsentlig udtømt i Archæologiens unge Dage — Bestemmelserne af Skjoldbuler, Spyd, Hestetøi, af den

ældre Jernalders Nøgler, Haandtene o. s. v. ere fundne ad denne Vei — og om en planmæssig gjennemført Sammenligning kan der ialtfald ikke være Tale. Men det er overhovedet tvivlsomt, om det paahviler Archæologen at benytte et saa spredt og tilfældig foreliggende Sammenligningsstof. Ofte er han sikkert nødt dertil; men han vilde vel med Glæde, i samme Grad som han klarere har for Øie, hvad der maa anses for virkelig betydelige Resultater, overlade hele dette Felt til Dilettanten, som just pleier at tumle sig her. Denne, som tilfældigvis interesserer sig for Sølvfiligran, eller hin, som ihærdig giver sig af med Tøier eller med Lerkar, vil, om han er heldig, af og til kunne bringe Archæologien en nyttig Hypothese.

Paa en lignende Maade forholder det sig med de Sammenligninger, som kunne anstilles med selve Nutidens Civilisation — thi heller ikke dette Stof tør lades ganske ude af Betragtning. Allerede saa tidlig, som man overhovedet fæstede Opmærksomheden ved de mangeartede synlige Minder, der vare bevarede fra den fjærne Fortid, maatte der for meget heraf let og naturlig frembyde sig gode Sammenligningspunkter i de vel bekjendte Gjenstande, hvoraf man var omgiven i det daglige Liv. Saaledes vandtes de første almindelige Bestemmelser for mange Oldsager: Husgeraad, Vaaben, Smykker og Redskaber; thi meget af dette vil indtil Verdens sidste Dag bevares saa uforandret i Grundformen, at enhver uden engang at blive sig bevidst, at der foretages en Sammenligning, kan bestemme, hvad der foreligger af lignende Art selv fra de fjærneste Tidsrum.

Paa samme Maade vil ogsaa Archæologen fremdeles, naar noget hidtil ukjendt iagttages, søge en første Bestemmelse heraf ved Sammenligning med, hvad der falder indenfor hans egen Erfaringskreds, og den, som har Øiet aabent for det praktiske Liv i hele dets Mangfoldighed, vil paa flere Punkter, end det skulde anes, kunne drage Nytte heraf for

sine Studier. Vel er det næsten altid kun rent almindelige Bestemmelser, som kunne tilveiebringes paa denne Maade, f. Ex. at dette er et Ægværktøi og hint et Vaaben, men ikke den nærmere Bestemmelse f. Ex. af Mands- og Kvinde-Smykker, Ragekniv eller Skomagerkniv — just ved disse Exempler er der fra utilstrækkelige Ligheder draget urigtige Slutninger. Dog kunne, strængt taget, just disse almindelige Bestemmelser kun vindes sikkert ved Analogier med Nutiden eller ialtfald med en historisk Tid, og paa særlige Punkter vil denne »praktiske Sammenligningsmaade« endog kunne føre til vigtige Resultater. Erkjendelsen af techniske Fremgangsmaader i Oldtidens Industri, af Baandmønstre og Metalstil i Ornamentiken, er f. Ex. grundet paa saadanne Sammenligninger, og først Slidet paa Stenalderens Redskaber, som bestemtes ad samme praktiske Vei, gav fuldstændig Sikkerhed for, at Stensagerne virkelig vare anvendte i det daglige Liv.

Kan det end saaledes siges, at Sammenligningen med det moderne Liv baade ikke kan undværes og er af Betydning, maa det dog tilføies, at der heller ikke her kan tænkes paa en planmæssig Gjennemførelse. Et værdifuldt Sammenligningspunkt, som ligger indenfor den almindelige Erfaringskreds, vil næppe længere tilbyde sig, saaledes som i Archæologiens første Dage, og om et saadant behøves, vil det være naturligere at søge det ved den sagkyndige eller praktiske Mands Hjælp. Det var en Haandværker, som besvarede det længe omstridte Spørgsmaal om, hvorledes Bronzealderens Ornamenter bleve udførte, efter at dette først var blevet ham forelagt af Archæologen; den som forstaar sig paa moderne Vogne, vil kunne give gode Vink med Hensyn til Sammensætningen af Vogndele fra Oldtiden, og den som daglig færdes med Værktøi i Haanden, vil have let ved at tage rigtig paa et Redskab fra Oldtiden. Her er da et Omraade, hvor Sammenligningen, om den ellers skal yde noget betydeligt, maa glide ud af Archæologens Hænder og

betroes til Fagmanden, paa samme Maade som mange Dele af det archæologiske Stof maa overgives f. Ex. til Zoologen, Chemikeren og Botanikeren for at behandles under fremmede Videnskaber. Dog dette ligger fuldstændig udenfor den archæologiske Sammenligning og saaledes ogsaa udenfor denne Fremstillings Grænser.

Vi have hermed endt vor Udsigt over den archæologiske Sammenligning i hele dens Udstrækning, fra det nærmest liggende forhistoriske Stof til, hvad der allerede naar ind over Grænserne om fremmed Grund. Idet vi lode Blikket glide hen over Menneskets Historie, over Minderne om dets Færd og Ytringerne af dets Virken til forskjellig Tid og paa forskjelligt Sted, søgte vi overalt at vise, hvad Sammenligningen hermed kan yde af Kundskab om Oldtiden baade med Hensyn til Indhold og Omfang og med Hensyn til Sikkerhed. Det skulde heraf have vist sig — selv om vi med Forsæt kun have givet de store Træk — at Sammenligningen nødvendigvis maa foretages i hele det vide Omfang, og at den kan give et rigt og sikkert Udbytte. Det skulde staa klart, at Videnskabens Fremskridt væsentlig beror paa, at Sammenligningen udstrækkes videre til alle Sider, og at alle Dele af det archæologiske Stof inddrages herunder, men tillige paa, at den anlægges og gjennemføres paa rette Maade.

Herpaa er det, at vi fornemlig have sigtet; thi om Sammenligningens Nytte kunde der fornuftigvis ikke tvivles — ligesom man da ogsaa bestandig har sammenlignet det archæologiske Stof, endog før den første Grund var lagt til en archæologisk Videnskab. Kun saaledes kom man til at antage Kjøkkenmøddingerne for at være gamle Østersbanker og Gravurnerne for et Slags Paddehatte, til at bestemme Hagekorset snart som korslagte Nøgler, snart som Kjødgafler og til at finde Thors-Symboler i Runestenenes christelige Kors. Man undlod heller ikke at sammenligne i den Tid,

da man ivrig studerede Oldsagerne, uden at tage Hensyn til Findestederne, og da man behandlede dem enkeltvis uden at bryde sig om de samlede Fund. Man har altid sammenlignet, og man har ikke kunnet undlade det; men dog har man ofte kun vundet de sletteste Resultater. Thi Sammenligningsstoffet var slet, og Maaden, hvorpaa det benyttedes, var urigtig. Vi have i det foregaaende søgt at fremstille, hvad der, saavidt vi se, maa fordres af den archæologiske Sammenligning som Grundlag for Slutning og Hypothese.

Om nu end den fulde Forstaaelse heraf maa siges at være en nødvendig Betingelse for, at der skal kunne opnaaes et rigt og sikkert Udbytte, saa er det desværre ikke dermed givet, at dette virkelig vindes. Det kan vel læres, hvor Sammenligningsstoffet kan findes, hvad det kan yde, og hvorledes det skal benyttes; men det at finde og heldig benytte just det Stof, som giver de store og sikre Resultater, det beror paa en særlig Evne hos den lykkelig begavede. Om dette kunde læres, da vilde næppe den ene sit Liv igjennem ivrig søge efter Sammenligningspunkter, men dog aldrig vinde Resultater af nogen Betydning, medens den anden Slag i Slag kan gribe saadanne, maaske let iøinefaldende, men dog stedse oversete Ligheder og Uligheder, som kunne danne Grundlag for de vigtigste Slutninger og Hypotheser. Kun den, der har Øie, som man siger, kan komme til at raade over Sammenligningens Kunst; men dennes rette Udøvelse er bunden under de Love, som ere satte for al archæologisk Sammenligning.[1])

---

[1]) Jeg skylder Docent Claudius Wilkens en erkjendtlig Tak for at have henledet min Opmærksomhed paa to Arbeider: Dr. Cl. Wilkens, Samfundslegemets Grundlove, Kjøbenhavn 1881, og Edward A. Freeman, Comparative politics, London 1873, der have været mig til direkte Hjælp, ligesom Docent W. godhedsfuldt har gjennemset de foranstaaende Artikler og meddelt mig værdifulde Bemærkninger.

DANMARKS MYNTVÆSEN OG MYNTER I TIDSRUMMET 1241—1377.

Af P. HAUBERG.

I Løbet af de sidste halvhundrede Aar har Kjendskabet til vor Middelalders Mynter i høi Grad udviklet sig, efterat Interessen for vort Fædrelands Numismatik er blevet mere almindelig. De hyppige og rige Myntfund, som den nyere Tid har gjort til Gjenstand for sammenlignende Undersøgelser, have ikke blot ydet en større Sikkerhed i Myntrækkernes Ordning, men tillige aabnet Blikket for mange Enkeltheder og givet nyt Syn paa Forhold, som hidtil have været uoplyste eller urigtig forklarede. Flere af vore Kongers Myntrækker ere vel endnu forholdsvis svagt repræsenterede; men til Gjengjæld udmærke andre sig ved en stor Rigdom af forskjellige Typer, ved en Fyldighed og Afvexling fra de første Udmyntningers Tid, hvorved vor Middelalders Numismatik faar en mere end almindelig Interesse.

Der foreligger imidlertid endnu store uopklarede Spørgsmaal, som i høi Grad trænge til nærmere Belysning, men hvis Løsning vi først kunne naa til gjennem fremtidige Fund af nye og endnu ukjendte Mynttyper. Og selve det nu foreliggende store Materiale er i mange Henseender endnu tildels raat og vil først kunne lægges tilrette efterhaanden,

15*

som Fundene tilveiebringe de fornødne Oplyninger, der kunne sprede Lys over de forskjellige Mynters Samtidighed og paavise, fra hvilke Myntsteder i Landet de enkelte Typer ere udgaaede.

Saadanne større uopklarede Felter møde os allerede blandt Knud den Stores og Hardeknuds Mynter, hvor Adskillelsen af flere danske Typer fra de engelske endnu er svævende. Fremdeles er Henførelsen af mange Mynttyper til Magnus den Gode og Svend Estridsen tvivlsom; navnlig for denne og den følgende Periodes Vedkommende trænger vort Kjendskab til de jydske Mynttyper i høi Grad til Oplysning gjennem nye Fund. Ligeledes hersker der en stor Usikkerhed i Rækkefølgen af de stærkt vexlende Mynttyper, som tilhøre Aarhundredet fra Erik Lams Død 1147 indtil Valdemar Seiers Død 1241, og endelig naar Usikkerheden sit Højdepunkt i Ordningen af Mynterne fra det efterfølgende, over et Aarhundrede lange, Tidsrum indtil Udmyntningens fuldstændige Standsning under Kong Oluf. Vort Myntvæsen er da, efter en stadig tiltagende Nedgang, bragt fuldstændig i Forfald og har efterladt en stor Mængde tildels meget ringe og hidtil ubestemte Mynter, hvoraf som bekjendt den største og sletteste Del i Almindelighed betegnes med den fælles Benævnelse »Borgerkrigsmynter«. Det er denne Periodes Myntforhold og Mynter indtil 1377, som vi i det Følgende ville gjøre til Gjenstand for en undersøgende Behandling.

Datidens ringe Standpunkt i Henseende til Communicationsmidler og lidet udviklede Handelsforhold medførte, at Mynten maatte have Vanskelighed ved at finde hurtig og rigelig Udbredelse selv i et Land som Danmark, hvor Forbindelsen tilsøs mellem Landets Dele dog gjorde Samfærdselen forholdsvis lettere. Da Kronen havde betydelige Indtægter af de nye Udmyntninger, maatte den træffe Foranstaltninger til at skaffe dem en lettere Udbredelse blandt Folket, og her i Danmark, ligesom andetsteds, oprettedes derfor

allerede tidlig Myntsteder i Rigets forskjellige Hoveddele, saaledes i Skaane, Sjælland, Fyen, Jylland og Slesvig. Landets Form og dets Hoveddeles adskilte Beliggenhed foranledigede, at en fælles Udvikling i Myntvæsenet blev hæmmet og en indbyrdes Paavirkning i Myntforholdene svækket, saaledes at disse udviklede sig indenfor de enkelte Landsdeles snævrere Grændser, næsten som i Smaastater, uafhængig og forskjellig fra hverandre. Efterhaanden gik derved den oprindelige Enhed i Myntens Værdi tabt, saaledes at der ikke fandtes nogen fælles dansk Mynt; men Skaane, Sjælland, Jylland og Slesvig havde hver sine indbyrdes uafhængige Udmyntninger af forskjellig Værdi. Det fremgaar heraf, at en Undersøgelse af Landets Myntforhold maa behandle de enkelte Myntsteder hvert for sig og samle de til hvert henhørende Aktstykker og Oplysninger. Vi ville imidlertid først kaste et Blik paa de vigtigste almindelige Forhold, som vedrøre Rigets daværende Myntvæsen, og betragte Hovedtrækkene i de Begivenheder, som berøre vort Lands Mynthistorie i det foreliggende Tidsrum.

Myntretten havde oprindelig udelt tilhørt Kronen, hvis Indtægter af Landets aarlige Udmyntninger vare meget betydelige. Men i Tidens Løb havde Kongerne gjort flere af Rigets høieste Geistlige delagtige i denne vigtige Forrettighed og afstaaet til Ærkebispen i Lund og Biskopperne i Roskilde, Ribe og Slesvig en større eller mindre Del i Udmyntningerne ved disse Landets vigtigste Myntsteder, hvilke rige Gaver Geistligheden vidste at bevare endnu i lang Tid udover det her omhandlede Tidsrum; dog var Biskoppens Del i Ribe Mynt inddraget af Kronen i Aarene 1234—1280. Ligeoverfor de kirkelige Parthavere i Mynten var Kongen stedse den egentlige Myntherre; han var saaledes ene bestemmende saavel med Hensyn til Tiden for de nye Udmyntninger som til deres Præg og Værdi, medens Biskopperne i enhver Henseende vare ganske afhængige af hans Ordrer og Bestemmelser og maatte lade deres Part af

den ny Mynt i alle Maader udgaa ganske som Kongens. Paa Grund af dette Afhængighedsforhold se vi gjentagne Gange under Kongernes Stridigheder med Ærkebisperne Jacob Erlandsen[1]) og Jens Grand[2]), at disse fremføre Klage over Myntens Slethed og skyde Skylden herfor og for det Kirken derved tilføiede Tab over paa Kongen som den Ansvarlige.

Kongerne søgte stedse kraftig at hævde denne Kronens Høihed over Landets Myntvæsen. Da saaledes Erik Glipping 1286, uagtet hans Strid med den sønderjydske Hertug Erik, bl. A. angaaende Retten til Slesvigs Mynt, var blevet afgjort til Kronens Fordel, dog afstod den omtvistede Myntrettighed til Hertugen[3]), var det med det udtrykkelige Forbehold, at Kronens Overhøihed respekteredes, idet Mynten ikke maatte slaas i Hertugens, men kun i Kongens Navn, og dens Værdi nøie skulde rette sig efter den jydske Mynts. Ved Forlehninger eller Pantsættelser undtoges ligeledes stedse Myntretten fra de overdragne kongelige Rettigheder, saalænge det var Kronen muligt at bevare den. Da saaledes Erik Menved 1307 forlehnede Broderen Christopher med Sønderhalland, fastsattes det udtrykkelig, at han intet maatte have at skaffe med Mynten[4]); og da Skaane pantsattes 1318 til Marsken Ludvig Albertsen, blev Lunds Mynt særlig undtaget[5]). Under Rigets paafølgende Opløsning evnede den svækkede Kongemagt dog ikke længere at værne om denne sin ældgamle Forrettighed, men maatte for en Tid afgive den til Landets mægtige Panthavere.

Ved de forskjellige Myntsteder havde saavel Kongen som Biskopperne hver sine Myntmestre, dog saaledes at de sidstes vare de underordnede, idet de, som ovenfor omtalt, i Et og Alt maatte gjøre Biskoppens Mynt nøiagtig som Kongens og indrette Tiden for Udmyntningen efter det Tilhold, de fik fra dennes Myntmestre. Vi se

[1]) Script. R. D. V. 593. [2]) Sammest. VI. 281. [3]) Hvitfeldt. I. 290. [4]) Sammest. I. 334. [5]) Sammest. I. 405.

dette Forhold give Anledning til, at Roskilde Biskop 1293 fører Klage over Kongens Myntmester, fordi denne ikke har givet Biskoppens Myntmester Underretning om den forestaaende Udmyntning før tre Dage, forinden den skulde paabegyndes, hvilket altsaa ikke har været i tilbørlig god Tid[1]). Af selve Mynterne fremgaar det, at Kongen og Biskopperne ikke have slaaet forskjellig Mynt; men at begges Parter af Udmyntningen have været nøie ens og havt samme, fælles Præg. Ofte føre Mynterne, som ere udgaaede fra disse delte Myntsteder, Kongens Navn eller Mærke paa den ene Side og Biskoppens paa den anden, til Betegnelse af de to Myntherrer.

Den betydelige Indtægt, Kronen havde af Udmyntningerne, førte til, at der hvert Aar, ialfald i den her omhandlede Periode, blev slaaet ny Mynt ved de forskjellige Myntsteder, og det var en gammel Bestemmelse, at den ny Mynt efter at være tillyst paa Landsthinget skulde sættes i Omløb fra Søndagen før Mikkelsdag og ikke tidligere[2]); fra denne Dag og indtil Aaret derefter skulde alle Skatter og Afgifter svares i den ny Mynt. Erik Menveds Forordning 1304 skærper særlig disse Bestemmelser. Der blev saaledes sat Livsstraf for Myntmesteren, hvis Myntens Fornyelse bekjendtgjordes før det nærmest Mikkelsdag liggende Landsthing. Endvidere maatte Ingen fra den Dag, Fornyelsen var bekjendtgjort, og indtil 15. August det følgende Aar gjøre noget Indkjøb for ældre Mynt under Bøde, ikke blot af de benyttede Penge, men ogsaa af dem, han maatte findes at føre med sig. Hvis Kongens Fogeder og andre verdslige Embedsmænd modtoge Bøder, Skatter og Afgifter i anden Mynt end den

---

[1]) Script. R. D. VI. 257.

[2]) 1203. Valdemar Seiers Privilegier for Lybek: »die dominico ante Michael. dantur novi denarii pro theloneo et non prius.« Sartorius Gesch. d. Hanse II. Nr. VII. Denne Bestemmelse findes senere meget ofte gjentaget i Hansestædernes Privilegier i Skaane og det øvrige Danmark.

ny, idømtes de 40 Mark Penninges Straf[1]). Dette Forbud mod Benyttelsen af ældre Mynt omtrent fra Mikkelsdag til den paafølgende 15. August, altsaa i c. $10^{1}/_{2}$ Maaned af Aaret, kan kun have været anlagt paa at tvinge Udbredelsen af de nye og ringere Udmyntninger igjennem, hvilket vanskeliggjordes ved de ældre og bedre Penge, som vare i Omløb. Ved Tilladelsen til at benytte disse i en Tid af 5—6 Uger aarlig, lige førend den ny Mynt udgik, har man sikkert søgt at holde dem i saamegen Værdi, at de ikke bleve indsmeltede, men efterhaanden kunde tilflyde Myntherrerne ved de stadige Pengebytninger, som især vare betydelige, naar den ny Mynt var udgaaet. Udtrykket »cum veteribus denariis« maa nemlig antages at omfatte alle danske Penge og ikke den nærmest foregaaende Udmyntning alene. Myntfundene fra denne og den senere Periode vise ved deres Rigdom paa ældre Mynter, at Forbudet ikke længe kan have staaet ved Magt. Vi kjende kun to Myntfund, som muligvis kunne sættes i Forbindelse med dette Paabud, idet de begge indeholde hver 1 enkelt Typ, det ene i et ubekjendt større Antal (Rudkjøbing Havn. 1851) og det andet i et Antal af 102 Stkr. (Rø F. Bornholm. 1867). Cfr. Myntrækker: Erik Menved, Lund Nr. 18; Roskilde, Nr. 17.

Saasnart der var udgaaet ny Mynt, faldt den tidligere i Værdi og nedsattes til omtrent $^{2}/_{3}$ af sin oprindelige Værdi[2]). Da Folk skulde have de nye Penge til Skatter og Afgifter, vare de nødte til at ombytte de gamle med nye, og denne Pengebytning foregik, foruden paa selve Myntstederne, tillige i dertil oprettede Byttekontorer i flere af de større

---

[1]) Geh. Aarsb. V. 41.

[2]) 1316. ii solidi denariorum novorum Scaniensium vel iij veterum. Dipl. Svecan. III. Nr. 2074. — 1342. 1 Øre (3 Ørtuger) ny skaansk Mynt eller $4^{1}/_{2}$ Ørtuger gammel skaansk Mynt. Dipl. Svecan. V. Nr. 3672.

Byer[1]). Selvfølgelig havde Myntherrerne en god Indtægt ved saaledes at give 2 Penninge for 3, og Fordelen forøgedes betydelig, naar den ny Mynt, hvad der ikke saa sjelden var Tilfældet, var ringere end den tidligere. Den store Fordel, der var ved denne Pengevexlen, fremlyser af den foran omtalte Sag mellem Roskilde Biskop og Kongens Myntmester 1293, som to Aar i Træk havde skaffet Kronen en forøget Indtægt paa Biskoppens Bekostning ved at undlade i fornøden Tid at give dennes Myntmester Meddelelse angaaende de forestaaende Udmyntninger, saaledes at der af Kronens Part allerede var sat betydelige Summer i Omløb under den første og stærke Efterspørgsel om den ny Mynt, forinden Biskoppens Udmyntning endnu var færdig. Det derved tilføiede Tab anslog Biskoppen til næsten hele Aarets Indtægt af Mynten[2]).

I Aarenes Løb havde de geistlige og verdslige Myntherrer kun altfor hyppig forskaffet sig rigeligere Indtægter af Mynten gjennem dens Forringelse, og foruden andre sørgelige Forhold bidrog dette væsentlig til at svække Landets Finantser. Omsider sank Mynten saa dybt i Værdi, og Landets Myntvæsen kom i saa stærkt Forfald, at de aarlige Udmyntninger i Riget maatte standses faa Aar efter Christopher II's Død.

Allerede før den her omhandlede Periode var Mynten i Danmark dalet betydelig i Værdi. Den ved Valdemar Seiers lange Fangenskab fremkaldte Forvirring i Landets indre Forhold og de derpaa følgende ulykkelige Krigsbegivenheder bevirkede, at der indtraadte en stærk Synken i Myntværdien. Et talende Bevis paa, i hvor høi Grad dette har været Tilfældet, haves i et Brev af 1231 fra Ærkebiskop Uffo i Lund til Pave Gregor IX, angaaende den fra Danmark afgivne pavelige Tiende. Ærkebispen skriver nemlig: »Vi have

[1]) Cfr. Joh. Steenstrup: Kong Valdemars Jordebog. 226.
[2]) Script. R. D. VI. 257.

ikke kunnet samle denne Sum uden med stort Tab; thi da vore Fjender besidde vort Sølv og Guld, deres Sjæle til Fortabelse, have vi været nødsagede til at lade vore Kobberpenge smelte og deraf udskille den iblandede Del Sølv«[1]). Det ses heraf, at Mynten allerede paa den Tid har været meget forringet, da den endog omtales som Kobbermynt.

Efter Valdemar Seiers Død spores snart en yderligere Nedgang under Stridighederne mellem hans Sønner og de derved opstaaede urolige Forhold i Riget. Omsider søgte Kong Abel 1251 at bøde herpaa gjennem Paalæg af en Plougskat til Myntens Forbedring[2]), hvorefter Alle uden Undtagelse skulde beskattes med 1 Øre Penninge af hver Ploug, og saafremt Nogen ikke betalte, skulde han miste Oxen for Plougen og kunde kun udløse den for 2 Øre Penninge. Det lykkedes imidlertid ikke at bringe Mynten tilbage til nogen Fasthed, og 1257 var den saa slet, at Ærkebiskop Jacob Erlandsen kunde benytte Myntens Forringelse blandt Klagepunkterne over Christopher I. Denne nødtes til i et af de følgende Aar at paalægge en ny Plougskat[3]), ganske i Lighed med Abels af 1 Øre Penninge for hver Ploug uden Undtagelse.

Under Erik Glippings Regering holdt Mynten sig omtrent i samme Værdi, uden synderlig Stigen eller Synken. Ved Pavetiendens Indsamling indkom 1282 i Danmark en stor Del af Pengene i fremmed Mynt, men dog ogsaa betydelige Summer i dansk Mynt. Regnskabet udviser et Beløb af 55,203½ Mark Penninge i Kobbermynt[4]). Erik Glipping søgte at skaffe bedre og mere ensartede Forhold tilstede i Landets Myntvæsen ved 1284 at udstede Paabud

---

[1]) — compulsi sumus liquefacere cupream monetam nostram et eligere inde argenti modicam portionem. Meckl. Urk. X. Nr. 7162.

[2]) Geh. Aarsb. V. 10.

[3]) Geh. Aarsb. V. 14.

[4]) Munch, Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger. 5.

om, at sjællandsk og jydsk Mynt, hvoraf den sidste var den bedste, fremtidig skulde have samme Værdi[1]); og da han to Aar efter overdrog Myntretten i Slesvig til Hertug Valdemar af Sønderjylland, var det med det Forbehold, at den slesvigske Mynt skulde holdes i samme Værdi som den jydske. Det fremgaar imidlertid af Mynterne, at der ved denne Tid ikke er foregaaet nogen Forbedring af den sjællandske Mynt, men derimod en Forringelse af den jydske, og at Myntværdierne fremdeles have været noget forskjellige paa Sjælland og i Jylland. Senere forandredes Forholdet derhen, at den sjællandske Mynt en Tid lang blev noget bedre end den jydske.

Under Erik Menved indtraadte en betydelig Nedgang i Myntvæsenet faa Aar, efterat Kongen havde tiltraadt Regjeringen, idet hans Faders Drabsmænd oprettede Myntsteder paa de faste Punkter Hjelms og Hunehals Slotte, hvor de forfalskede Landets Mynt i store Summer, som de udsendte over Riget. Det danske Myntvæsen fik dengang et Knæk, efter hvilket det ikke formaaede at reise sig igjen. Hvor ødelagte Landets Finantser vare i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede, fremgaar af et samtidigt Udsagn, hvorefter det vilde være Kongen umuligt at tilveiebringe den ham efter Striden med Jens Grand idømte Bøde af 49,000 Mark Sølv, da der i hele Danmark ikke kunde findes Kjøbere til Kongens Eiendomme for et saa stort Beløb[2]).

De ulykkelige Forhold forværredes end mere ved Tørke og Ufrugtbarhed hele Landet over i Aaret 1311 eller 1312[3]), og Landets Mynt blev da efterhaanden bragt saa langt ned i Værdi, at den ikke betragtedes som god og gangbar og kun kunde gaa som Smaamynt indenfor Landets egne Grændser. Men selv som saadan kunde den ringe Kobbermynt ikke i Læng-

[1]) thæn mynt i Sialand ær, han scal wæræ æm goth sum thæn i Jutland ær. Geh. Aarsb. V. 22.

[2]) Script. R. D. VI. 329. [3]) Sammest. II. 176. VI. 520.

den holde sig ved Siden af den fremmede Smaamynt, navnlig de tydske Brakteater, som vandt mere og mere Indgang. Mangfoldige skriftlige Vidnesbyrd godtgjøre, hvor lidet den danske Mynt anvendtes i Sammenligning med de fremmede Penge; overalt ses disse i Betalinger og Afgjørelser af Pengesager paa hin Tid at være brugte i langt overveiende Grad. Navnlig viser Forholdet sig klart ved den pavelige Tiendes Indsamling 1332, da der overalt undtagen i Skaane betales med rent Sølv, Værdisager eller fremmed Mynt; der bliver ellers ikke modtaget en Penning af Landets egen Mynt[1]). Ligeledes kan fremhæves den lollandske Geistligheds bevilligede Andragende 1335, om at maatte nægte at modtage de kirkelige Tiender og Afgifter i Landets slette Kobbermynt og i Stedet derfor at maatte gjøre Fordring paa Betaling i engelske Sterlinge[2]).

Omsider standsede de aarlige Udmyntninger helt omtrent 1336, og der foretoges efter den Tid kun af og til enkelte Udmyntninger ved de forskjellige Myntsteder. Under disse sørgelige Forhold i Landets Myntvæsen holdt den skaanske Mynt sig dog i forholdsvis god Værdi. Da Skaane 1332 afstodes til den svenske Konge Magnus Smek, vedligeholdt det gamle Myntsted Lund endnu i en lang Aarrække sin Virksomhed, og det var først, efterat Skaane atter var kommet tilbage under den danske Krone, at ogsaa her de aarlige Udmyntninger standsede, omtrent 1371.

Der maa have været Omstændigheder tilstede, som vi nu ikke formaa at bedømme, der have hindret Valdemar Atterdag i at bringe Myntvæsenet i regelmæssig Gang igjen. Enten have Rigets forvirrede Forhold stillet ham Vanskeligheder og besværliggjort det for ham atter at hæve den danske Mynt ved Siden af de overalt herhjemme gangbare fremmede Penge, eller muligvis have Bekostningerne ved en Forbedring

---

1) Munch, Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger, 66 o. F.
2) Suhm, Hist. XII. 263—4. 398.

af Myntvæsenet været saa store, at han har ment at burde afvente senere og bedre Tider. Under alle Omstændigheder viser det sig, at han ikke har indført nogen regelmæssig Udmyntning, og at den under ham slagne Mynt ikke har været af tilstrækkelig Godhed til at kunne gjøre sig gjældende.

I Aaret 1355 holdtes der et Møde i Vrangstrup ved Ringsted, »huor Kongens Ret oc Straff udi Loven paa Penge bleff dubbelt forøget«[1]). Paa en Herredag sammesteds holdt man dernæst Raadslagning om ny Mynt, og det blev bestemt, at der hertil skulde ydes en særlig Afgift af 6 Groter af »hvert Qvægshoved« i 2 Terminer[2]). Resultatet var imidlertid en Forringelse af Mynten istedetfor en Forbedring, idet den ny Mynt, som Aaret efter sattes i Omløb og afløste de tidligere Sølvpenge, kun var en ringe »Kobbermynt«, »en slettere for en bedre«[3]). Selv om de omtalte Sølvpenge ikke have været meget værdifulde, har den efterfølgende Kobbermynt dog altsaa været en Del ringere, og her synes saaledes nærmest at have fundet et Finantsforetagende Sted fra Valdemars Side. Sagen om Myntens Forbedring og en fælles Mynt for Riget har dog sikkert ligget Kongen paa Sinde; thi da Hansestæderne sendte Gesandter til ham 1360, anmodede han disse om Raad med Hensyn til Indførelsen af én fælles Mynt for Riget til almindelig Gavn for Handelen. Gesandtskabet indlod sig imidlertid ikke paa nogen nærmere Besvarelse af dette Spørgsmaal, »det beroede jo ikke paa dem, hvilken Mynt Kongen vilde lade slaa eller forordne i sit Rige; kun syntes de at burde tilraade, at han indførte en fælles og

---

[1]) Hvitfeldt. I. 510. [2]) Sammest. I. 511. Script. R. D. VI. 529.
[3]) Item nova moneta, scilicet cuprea, succedit argenteæ, pejor meliori. Script. R. D. VI. 530. — 1363 omtales et tidligere Laan af 2718 Mk. i brugelige Kobberpenge; men det oplyses ikke, hvorvidt Laanet er fra Tiden før eller efter 1356. Suhm. Hist. XIII. 515.

fast Mynt, som ikke steg eller sank i Værdi«[1]). Raadet blev imidlertid ikke fulgt, og de enkelte senere Udmyntninger have været uden synderlig Betydning. Selv den aarlige Udmyntning i Lund afbrødes omtrent 1371, faa Aar efterat Valdemar havde gjenerhvervet denne gamle danske Landsdel. Hans Virksomhed som Myntherre maa saaledes nærmest betragtes som en Fortsættelse af de tidligere sørgelige Myntforhold uden noget kraftigere Forsøg paa at indføre en ny og bedre Tilstand paa dette Omraade. Det er herefter bedre forstaaeligt, at man ikke kjender nogen Mynt, som med fuld Sikkerhed kan henføres til Valdemar Atterdag. De i enkelte Aar efter 1371 foretagne Udmyntninger ere formentlig blevne afsluttede under Kong Oluf i Aaret 1377, da der i Skaane udgik Kobbermynt, som kun var af meget ringe Beskaffenhed[2]).

Ikke blot for de skaanske Provindser, men for hele Riget var Lund fra gammel Tid det vigtigste Myntsted. Kong Knud den Hellige afstod, uvist i hvilket Aar, 1/4 af Indtægten af Mynten i Lund til Ærkebispen[3]), og senere bekræftedes denne Rettighed af Valdemar Seier 1213. Lunds Mynt holdt sig stedse gjennem den her omhandlede Periode i bedre Værdi end Rigets andre Myntsorter og trodsede kraftig og længst Tidernes ulykkelige Forhold. Efter den almindelige Nedgang i Landets Myntvæsen i Slutningen af det 13de Aarhundrede blev der 1299[4]) truffet Ordning angaaende en bestemt Værdi for den skaanske Mynt, hvorefter denne fremtidig skulde udmyntes, og denne Bestemmelse viser sig

---

[1]) Sartorius. Gesch. d. Hanse. II. Nr. CCI.
[2]) Hanserecesse 1256—1340 II. 171. [3]) Saxo. ed. Müller. 580.
[4]) Item reducitur moneta Lundensis diocesis ad valorem parvi Turonensis, talis in perpetuum duratura, adeo enim bona fuit et melior archiepiscopo, qvi partes habet in moneta, cujus deterioratio ei ac toti clero et populo, imo etiam ipsi regi magnum præstat præjudicium et gravamen. Script. R. D. VI. 366.

længe at være bleven gjennemført uforandret. Under Striden mellem Erik Menved og Jens Grand tildømte den pavelige Nuntius Isarn 1298 blandt anden Skadeserstatning Ærkebispen hele Lunds Mynt istedetfor 1/4 af den[1]), hvilket dog ikke traadte i Kraft.

Da Kongen i Aaret 1318 pantsatte Skaane til Marsken Ludvig Albertsen, undtoges den paa hin Tid betydelige Handelsplads Skanør samt Lunds Mynt[2]), der dog senere overlodes ham. 1323 fratog Christopher II Ludvig Albertsen Myntretten[3]); men Kongen maatte 1329 atter slippe den under Pantsættelsen af Skaane, Sjælland, Lolland, Fehmern m. m. med alle kongelige Rettigheder til Grev Johan af Holsten[4]). Greven overdrog senere Bleking, Lister m. m. samt Lunds Mynt til Ludvig Albertsens Efterleverske, Fru Else og Børn for 8000 Mark Sølv[5]). 1332 afstod Grev Johan, imod Udbetaling af Pantesummen, 34,000 Mark Sølv kølnsk Vægt, Skaane, Bleking m. m. samt Lunds Mynt til Kong Magnus Smek af Sverrig, hvis Ret til de afstaaede Provindser og til Mynten bekræftedes af Valdemar Atterdag 1341[6]). Christopher II skjænkede, uvist paa hvilket Tidspunkt mellem 1323 og 1329, til sin aarlige Sjælemesse 10 Mk. skaanske Penge aarlig, »de moneta Lundensi secundum privilegium suum«[7]).

Lunds Mynt havde store Vanskeligheder at kjæmpe med ligeoverfor den overstrømmende Masse fremmed Mynt. Kong Magnus søgte at fremtvinge Benyttelsen af Lunds Mynt bl. A. ved 1352 at paabyde de lybske Handelsmænd[8]), som handlede paa de skaanske Markeder, at de under Bøde af 10 skaanske Mark skulde bruge Kongens Mynt ved Ind-

---

1) Script. R. D. VI. 352. 2) Hvitfeldt. I. 405.
3) Sammest. I. 423. 4) Dipl. Svecan. IV. Nr. 2751.
5) Hvitfeldt. I. 446—47. 6) Dipl. Svecan. V. Nr. 3537.
7) Script. R. D. III. 539. IV. 52. VIII. 459.
8) Sartorius. Gesch. d. Hanse. I. 177. II. Nr. CLXXV. Lüb. Urk. III. Nr. CXLIX.

kjøb hos Befolkningen; men som Betaling for, hvad de solgte, kunde de tage Guld, Sølv, Varer eller andre Penge. 1361 udvidedes Forbudet til, at Kongens Mynt skulde bruges i Skaane af Hansestæderne saavel til Kjøb som Salg under Bøde af 1 Pund Grot[1]). Men lige meget hjalp det; kun faa Aar vare forløbne, efterat Valdemar Atterdag 1360 havde bragt Skaane tilbage under Danmark, da han omtrent 1371 opgav at fortsætte de aarlige Udmyntninger i Lund. Efter den Tid fandt der kun i enkelte Aar Udmyntning Sted; Pengeoptegnelser fra 1374[2]) og 1376[3]) henvise muligvis hertil, men de kunne ogsaa vedrøre ældre Penge. Den sidste Udmyntning er sandsynligvis sket under Kong Oluf i Aaret 1377, da Hansestæderne 30. Mai 1378 besluttede, at Ingen maatte modtage den ny Kobbermynt, der sloges i Skaane[4]).

Endnu 1348 omtales Ærkebisp Peders Andel i Lunds Mynt[5]); men senere ophørte for en Tid denne for Ærkebisperne saa betydelige Indtægt med Udmyntningens Standsning. Kirken beholdt dog fremdeles denne sin gamle Ret; thi 1377 fik Ærkebisp Niels Kong Olufs Dom for Besiddelsesretten af $^1/_4$ af Lunds Mynt, »effterdi det wigiensigende hafuer effterfuld Bisperne aff Christelige gaffue«[6]).

Af en enkelt Optegnelse fremgaar det, at der har fundet Udmyntning Sted i Skanør, hvortil der sikkert har været Trang af Hensyn til den betydelige Handel, som paa hin Tid havde udviklet sig ved de store Markedspladser i denne By og det nærliggende Falsterbo. I Skanør har der dog utvivlsomt ikke været nogen selvstændig Mynt, men kun en, vistnok sildig oprettet, Underafdeling af den i Lund, og altsaa med samme Udmyntning som der. I Aaret 1318 pantsættes Skaane til Ludvig Albertsen »med Told oc all Kongelig Rettig-

---

1) Suhm. Hist. XIII. 449. 2) Sammest. XIII. 732.
3) Svenska Riksarkiv. Pergamentbref. I. 372.
4) Hanserecesse 1256—1340. II. 171. 5) Dipl. Svecan. VI. Nr. 4383. 6) Hvitfeldt I. 564.

hed, undtagendis Mynten i Lund og Skanøer« [1]), hvormed der sandsynligvis dog ikke sigtes til noget Myntsted i den sidste By, men kun til Kronens Indtægter gjennem Told og andre Afgifter af Staden. Først paa et langt senere Tidspunkt omtales bestemt et Myntsted i Skanør, nemlig ved Magnus Smeks og Sønnen Hakons Forbund med Hansestæderne mod Valdemar Atterdag 1361, da de forpligte sig til, hvis de forblive Herrer i Skaane, at give Stæderne i Pant bl. A. »de slote Schonør vnde Falsterboden mit al eren thobehoringhe, mit luuden vnde der »munte« dar sulues vnde mit deme tolne o. s. v.« [2]).

Under Erik Glipping oprettedes et Myntsted i Halland, og det ses af Optegnelser fra Aarene 1274 [3]) og 1282 [4]), at der herfra en Tidlang er udgaaet selvstændig hallandsk Mynt; men dette tør dog neppe paaregnes at have varet længere end en halv Snes Aar. Senere har Udmyntningen her sikkert været i skaansk Mynt, altsaa ikke selvstændig; Grev Jacobs Skattepaalæg i Aaret 1300 blev saaledes udredet i skaanske Penge [5]). At der vedvarende er sket Udmyntning i Halland vides deraf, at da Erik Menved 1307 forlehnede Broderen Christopher med Sønderhalland, indførtes den udtrykkelige Bestemmelse, at denne Intet skulde have med Mynten at gjøre [6]).

En sørgelig Rolle i vor Mynthistorie spille de slette Eftergjørelser af dansk Mynt, som udgik fra Slottet Hunehals i Halland under Erik Menveds Strid med sin Faders Drabsmænd. Vi skulle senere omtale disse Udmyntninger, som standsedes 1295. (Se S. 239—40).

Paa Bornholm var skaansk Mynt som en Følge af Øens Beliggenhed den mest gjængse; men tillige vare her

---

[1]) Hvitfeldt. I. 405. [2]) Lüb. Urk. III. Nr. CDX.
[3]) Hallands fornm.-fören. årsskr. 1. Møller. Halland. Nr. 20.
[4]) Sammest. Møller. Halland. Nr. 24. [5]) Hvitfeldt. I. 342.
[6]) Hvitfeldt. I. 334.

mange fremmede Pengesorter i Omløb paa Grund af den hyppige Berøring med udenlandske Kjøbmænd, hvilket klart fremlyser af Myntfundene. 1334 omtales 600 Mark i Penge, »som ere gjængse der«[1]), og 1345 svares Tiender og Afgifter fra Øen til Hammershus Høvedsmand, hvad contante Penge angaar, i skaansk og anden Mynt[2]). 1362 omtales »skaanske Penninge, som gode og gjæve ere paa Bordingholm«[3]).

Af Lunds Myntmestre nævnes Hakon og Johannes Eskilssøn uden nærmere Tidsangivelser[4]). Strange Jonssøn omtales 1329[5]); 1330 kaldes han »fordum Myntmester i Lund«[6]). 1331[7]) og 1336[8]) er han imidlertid atter i sit Embede; 1340[9]) nævnes han som Borger i Lund og døer 1358[10]). I den ovennævnte Optegnelse af 1330 anføres: »Strango Junisson qvondam lundensis monetarius — et Mærættæ uxor olim beronis cum duobus suis filiis Nicholao et Thrugoto«. 1334 testamenterer Ærkebisp Carl en Guldring til Strango Jønessons Hustru[11]), hvis Navn andetsteds angives at have været Cecilia[12]). Optegnelsen fra 1336[13]) nævner tillige Sønnen: »Nicholaus Strangeson filius«. Gjentagne Gange omtales Margareta Strangesdoter[14]) eller Strangis Dather[15]), formentlig den samme som ovennævnte: Mærættæ uxor olim beronis. 1353 er Peter Henriksson Borger og Myntmester i Staden Lund[16]).

For Sjælland og de hosliggende Øer var Roskilde fra gammel Tid Hovedmyntstedet. Sandsynligvis mod Slut-

---

[1]) »monete ibidem currentis«. Script. R. D. III. 538—9.
[2]) »in — denariis scaniensibus vel moneta aliqva alia qvacumque«. Dipl. Svecan. V. Nr. 3916. [3]) Becker. Archivregistr. I. 64.
[4]) Script. R. D. III. 528. 525. [5]) Dipl. Svecan. IV. Nr. 2701.
[6]) Dipl. Svecan. IV. Nr. 2756. [7]) Sammest. IV. Nr. 2873.
[8]) Sammest. IV. Nr. 3221. [9]) Sammest. IV. Nr. 3517.
[10]) Script. R. D. I. 309. [11]) Dipl. Svecan. IV. Nr. 3059.
[12]) 1329. Dipl. Svecan. IV. Nr. 2701. — Script. R. D. III. 498. 510. [13]) Dipl. Svecan. IV. Nr. 3221. [14]) Script. R. D. III. 499. [15]) Sammest. VII. 254.
[16]) Lüb. Urk. III. Nr. CLXXXI.

ningen af det 11te Aarhundrede tillagdes Roskilde Biskop $^{1}/_{3}$ af den sjællandske Mynt, hvilken betydelige Indtægt endnu c. 1370 omtales som tilhørende Bispestolen[1]). Af en Mynt fra Næstved fremgaar det, at Bispen endnu under Erik af Pommern har havt Part i den sjællandske Mynt; det maa dog antages, at den ved denne Tid er blevet inddragen under Kronen.

I Aaret 1329 pantsætter Christopher II Sjælland, Lolland, Skaane m. m. til Grev Johan af Holsten[2]), og da »al kongelig Ret og Frihed« medfølger uden nogen Undtagelse, maa formentlig Kongens Myntret have været indbefattet i Pantsættelsen. Faa Aar efter standses den aarlige Udmyntning paa Sjælland, hvor endnu i Aaret 1336 »Kobberpenge« frembæres i Retten[3]). Efter dette Tidspunkt omtales ikke længere sjællandsk Mynt, medens skaanske Penge sammen med de allerede stærkt udbredte fremmede Myntsorter overalt blive benyttede paa Sjælland og Øerne, hvor Udmyntningen da maa antages at være ophørt. 1342 betales Tolden paa Dragør Marked i skaansk Mynt[4]).

I en gammel Optegnelse omtales, at Roskilde Bispestol i Aaret 1355 afhændede Næstved Myntgaard til Byens Kloster[5]). Aarstallet er imidlertid urigtigt, da Salget sker 1455 under Oluf Daa, Biskop 1449—1461. Der er herefter ikke Grund til at antage, at der har fundet Udmyntning Sted i Næstved før under Erik af Pommern; muligvis blev den da overført hertil fra Roskilde. Den ældste kjendte Næstved Mynt fra denne Tid udviser, at Biskoppen endnu dengang havde Del i Udmyntningen.

Paa Lolland og Falster skulde sjællandsk Mynt benyttes[6]), og de der foretagne Udmyntninger, hvori Biskoppen af Roskilde ogsaa havde Del, skulde holdes ganske som de sjællandske. Det vides imidlertid, at Erik Menved

1) Script. R. D. VII. 68.
2) Dipl. Svecan. IV. Nr. 2751. 3) Matzen. Panteret. 460.
4) Sartorius. Gesch. d. Hanse. II. Nr. CLI. b.
5) Script. R. D. IV. 346. 6) Cfr. sammest. VI. 257.

for egen Regning og uden Biskoppens Vidende har ladet slaa Mynt paa Falster, forskjellig fra den sjællandske, hvilket, som tidligere omtalt, blev paatalt af Biskoppen[1]). Paa Lolland er der ligeledes sket Udmyntninger; thi 1306 omtales Kongens Myntmestre i Saxkjøbing[2]). Her har dog sikkert dengang ikke været noget selvstændigt Myntsted, og det har været sjællandsk Mynt, som er udgaaet herfra. Først senere synes der af Myntfundene at kunne paavises en selvstændig lollandsk Udmyntning under Christopher II, og da 1328 Grev Johan af Holsten fik fri Myntret i Saxkjøbing[3]), udgik herfra i det korte Tidsrum til Udmyntningens Standsning en Række Mynter, uafhængige af og forskjellige fra de sjællandske.

Myntforholdene paa Lolland maa have været særlig uheldige, at dømme efter den Klage, som 1335 »rectores et presbyteri Lalandiæ« fremkomme med[4]), og som har til Følge, at Biskop Peter af Odense i sit Brev af 1335 tillader, at Offer og anden kirkelig Afgift maa betales i fremmed Mynt istedetfor i Kobbermynt. Hver Husbond skal for sig selv, Hustru, Børn og Tyende give i Offer paa Aarets 12 store Helligdage »tres sterlingos aut trium sterlingorum valorem«; Kirkegangskoner skulle offre »marcam ceræ cum duobus sterlingis«, eller hvad hun kan enes med Præsten om. For Ligbegjængelser og Messe »in anniversario« betales 3 Sterlinge, til Bryllupper for hvert Lys 1 Mark Vox og 3 Sterlinge, o. s. v.[5]). Disse Bestemmelser fik 1338 Ærkebispens Approbation[6]).

---

1) Script. R. D. VI. 257. 2) Suhm. Hist. XI. 513.
3) Hvitfeldt. I. 442.
4) »— a depravatione monetæ cupreæ in oblationibus, decimis, funerum exseqviis, introductionibus mulierum post partum, nec non et aliis ecclesiæ redditibus et proventibus, qvæ in dicta moneta cuprea contigerit derivari, permaximum perpesssi sunt —«. Suhm Hist. XII. 398.
5) Suhm. Hist. XII. 263—264. 398. 6) Sammest. XII. 398.

I Aaret 1367 vedtoge Decanus og Kannikkerne i Roskilde visse Bestemmelser, hvori nævnes skaansk eller møensk Mynt[1]). Det lader sig dog neppe antage, at der har været Myntsted paa en saa lille og afsides liggende Ø som Møen. Da skaansk og svensk Mynt paa denne Tid ere af omtrent samme Værdi, tør man maaske antage, at der istedetfor »møensk« kan være ment »svensk« Mynt.

Af Myntmestre i Roskilde nævnes 1257 Johannes[2]), som dog faa Aar efter maa være død, da der 1264 er Tale om hans Arvinger[3]). — Somar eller Sommer er Kongens Myntmester i Aaret 1293[4]). Hans Virksomhed falder altsaa i de Aar, da Myntvæsenet saa stærkt forringes under Erik Menveds Strid med det fredløse Parti. Han søgte saavidt muligt at hjælpe paa Kongens pecuniære Vanskeligheder i denne Periode, idet han forestod den foran omtalte Udmyntning paa Falster, over hvilken Roskilde Biskop klagede, ligesom han sørgede for, at Kongens Part af Udmyntningen bragtes i Omløb før Bispens, til Tab for denne. 1309 nævnes han som »qvondam monetarius roskildensis«[5]) tilligemed Sønnen Johannes, som ogsaa omtales 1313[6]). »Johannes Somarus canonicus roskildensis« hjælper 1332 ved Indsamlingen af den pavelige Tiende i Danmark[7]). — Muligvis har Peter med Tilnavn Pram været Biskoppens Myntmester 1293[8]). — Johannes Franz nævnes 1302[9]) og 1306[10]). Han var Magister og døde 1316[11]). Hans Hustru Christine døde 1326[12]). Sønnen Johannes Franz omtales 1331 som

---

1) »pecunia Scaniensi et Meonensi« (sueonensi?). Langebek. Dipl. — Cfr. Suhm. Hist. XIII. 599.
2) Script. R. D. V. 591. 3) Suhm. Hist. X. 522.
4) Script. R. D. VI. 257. 5) Matzen. Panteret. 363.
6) Suhm. Hist. XI. 695. 7) Munch. Pavel. Rgb. 74.
8) Script. R. D. VI. 257. 9) Johannes dictus Franz monetarius roskildensis. Suhm. Hist. XI. 888. 10) Suhm. Hist. XI. 513. 11) Script. R. D. IV. 58. 59. 12) Script. R. D. III. 525. IV. 45.

Kannik i Lund[1]) og 1346 som »Johannes Johannis dictus Franz cantor ecclesiæ Lundensis«[2]).

Det viser sig, at Mynten i Odense har været af mere underordnet Betydning end den i Lund og i Roskilde, idet Udmyntningen paa Fyen sandsynligvis allerede fra gammel Tid, og ialfald i den her omhandlede Periode, ikke har været selvstændig. Mynten i Odense maa antages at have været en Underafdeling af det nærmest liggende Myntsted i Ribe, ligesom formentlig Skanørs Myntsted var underordnet det i Lund og Saxkjøbings det i Roskilde. De faa ældre Mynter med Odense Navn indeholde ikke noget Bevis for en selvstændig fyensk Udmyntning, da de med Undtagelse af Stednavnet kunne have været udmyntede ligesom samtidige, endnu ukjendte Ribemynter. Dette vilde være det samme Forhold, som kjendes fra Skaane, hvor der under Magnus den Gode, Svend Estridsen, Harald Hein og Knud den Hellige foretoges Udmyntninger ikke blot i Lund, men tillige i Thumatorp, hvilket Navn forekommer paa enkelte Mynter, som ellers nøie slutte sig til de samtidige fra Lund. Ligeledes ere Knud den Helliges Mynter fra Ringsted og Slagelse ganske som hans Roskilde Mynter med Undtagelse af Stednavnet. Det fremgaar af forskjellige Forhold, at der i det her behandlede Tidsrum ikke er foretaget fyenske Udmyntninger af selvstændig Værdi og med særlige Mynttyper. Ikke en eneste Gang træffe vi Betegnelsen »fyensk Mynt« eller »fyenske Penge« i de gamle Optegnelser, hvorimod der ofte omtales »skaanske, sjællandske og jydske Penge«. Endvidere er der i Erik Glippings Forordning 1284, om fremtidig Enhed i Myntværdien, kun Tale om sjællandsk og jydsk Mynt og ikke med et Ord om nogen fyensk Mynt. Det fremlyser endelig klart nok af Myntfundene fra Fyen, i hvilke vi ingen selvstændige Mynttyper finde, men mest Roskildes, Ribes og

---

[1]) Dipl. Svecan. IV. Nr. 2876.
[2]) Dipl. Svecan. V. Nr. 4102.

Slesvigs Mynter[1]); og det kan ikke antages, at vi, foruden de øvrige ukjendte Mynttyper, skulde være uden Kjendskab til saamange flere, som en fyensk Myntrække vilde udfordre. Alt viser saaledes hen til, at der ikke har været nogen selvstændig fyensk Udmyntning i den her omhandlede Periode, undtagen muligvis i de faa Aar, efterat Myntretten var pantsat 1331.

Det er iøvrigt kun saare lidet, vi kjende til Odense Mynts Virksomhed og Forhold; dog maa det antages, da Navnene paa et Par Myntmestre ere bevarede, at Stadens Udmyntninger ere blevne holdte i stadig Gang. I Aaret 1229 gav Valdemar Seier sin Svigerdatter Eleonore i Medgift det halve Fyen og Øens halve Myntret samt hele Odense[2]). Hun døde allerede 1231[3]), hvorved Myntretten faldt udelt tilbage til Kronen. I Aaret 1330 forlehnedes Grev Geert af Holsten med Fyen og alle tilhørende kongelige Rettigheder[4]), og af ham modtog Aaret efter Henneke Hummersbüttel i Pant Hindsgavl med det halve Fyen og alle Rettigheder, deriblandt Mynten[5]). 1332 fik dernæst Grev Geert Øen tilligemed Nørrejylland i Pant[6]). Fyen var senere pantsat til de holstenske Grever Claus og Henrik fra 1340[7]) indtil 1348[8]), da Valdemar Atterdag indløste den. Skjøndt det efter 1331 ikke udtrykkelig fremhæves, har Myntretten dog sikkert, under Kronens svage Stilling ligeoverfor de trykkende Magthavere, været overdraget disse blandt de kongelige Rettigheder og fulgt med de forskjellige Pantsættelser af Øen. Omtrent 1336 standsedes formentlig de aarlige Udmyntninger her ligesom ved de andre danske

---

[1]) Cfr. de senere omtalte Fund fra Øster-Hæsinge, Husby, Hundstrup og Assens. S. 273, 279 og 284.
[2]) Nordalbing. Studien. I. 84.
[3]) Nielsen. Valdemars Jordebog. 110.
[4]) Dipl. Svecan. IV. Nr. 2763. [5]) Orig. i Geh. Archivet.
[6]) Schles. Holst. Urk. II. Nr. LXXII.
[7]) Sammest. II. Nr. CLXII.
[8]) Sammest. II. Nr. CLXXI.

i de landflygtige Kongemorderes Myntsteder paa Øen Hjelms Borg, som tilhørte Marsk Stig, og paa Slottet Hunehals i Halland. Det lykkedes de Fredløses Parti at bemægtige sig nogle af Kongens Myntmestre, »fordum gode«, som de førte til de omtalte Borge og tvang til at udmynte falske Penge, ganske lig de danske, med kongeligt Navn og med samme Præg som Rigets gjængse Mynt, men af yderst ringe Værdi. Disse slette Penge spredtes ved de Landflygtiges Tilhængere ud over Landet i store Masser og sattes i Omløb sammen med den bedre Mynt[1]), som derved bragtes ud af Kurs. Under de vedvarende urolige Forhold sank Landets Myntvæsen efterhaanden saa dybt, at det ikke lod sig bringe paa Fode igjen.

Udmyntningen paa Hjelm og Hunehals ophørte 1295, da disse to Slotte ved Kong Erik Menveds Forlig med de Landflygtiges Forbundsfælle Kong Erik af Norge kom i dennes Besiddelse paa den Betingelse, at »de paa fornefnde Slot ere, skulde midler tid intet mynte, huor med Kongen aff Danmarkis Mynt kand forverris«[2]). Destoværre have Fundene paa Hjelm ikke ført til nogen Oplysning om de der foretagne Udmyntninger, som dog ifølge de fremkomne Oplysninger ikke kunne antages at have frembragt nye Mynttyper, men udelukkende at have bestaaet i ringe Eftergjørelser af Landets ældre gangbare Penge.

Som tidligere berørt ere de skriftlige Optegnelser om de nørrejydske Myntforhold yderst faa; der er end ikke levnet Eftertiden Navnet paa en eneste af Myntmestrene, som dog i hine Tider vare Personer af mere end almindelig Anseelse.

Ifølge den almindelige Antagelse blev der allerede slaaet Mynt i Ribe under Knud den Store, som skal have skjænket Biskoppen Halvdelen af Byens kongelige Indtægter, hvori Halvdelen af Mynten antages at have været indbefattet. Dette er dog noget tvivlsomt, dels fordi Gavebrevet ikke

---

[1]) Script. R. D. VI. 288. [2]) Hvitfeldt. I. 307.

kongelige og verdslige Præg maa henføres til de nordligere, udelte Myntsteder. Der staar dog endnu mange uopklarede Spørgsmaal tilbage, som det er forbeholdt senere Tider at faa besvarede gjennem nye Fund.

Allerede under Knud den Store oprettedes et Myntsted i Viborg, og efterhaanden kom flere andre til, saaledes i Hjørring, Aalborg, Randers, Aarhus og Horsens. Derimod kan det neppe antages, at der er blevet slaaet Mynt i Kolding[1]). Af Valdemars Jordebog fremgaar det, at der c. 1231 sloges Mynt i Viborg og Horsens, og det er rimeligt, at Hovedstedet for de nørrejydske Udmyntninger fremdeles har været i den første af disse to Byer gjennem det her omhandlede Tidsrum. Skjøndt Mynten i Viborg ikke senere nævnes, og vi savne ethvert skriftligt Holdepunkt i saa Henseende, taler Sandsynligheden dog for, at dette gamle, i Landets Midte beliggende Myntsted vedblivende maa have været i Virksomhed. Horsens omtales ikke senere som Myntsted, og der vides Intet om, hvorvidt Udmyntningen her er blevet fortsat efter Valdemars Tid. Derimod ses det, at der har været Myntsted i Randers, sandsynligvis en Underafdeling af det i Viborg. Christopher II pantsatte nemlig 1329 »monetam suam in Randershusen« til Hertug Albert af Sachsen[2]) for 1000 Mark Sølv til Hjælp mod sine Fjender i Danmark. Den aarlige Udmyntning ved de nørrejydske Myntsteder er formentlig standset c. 1336 ligesom andetsteds i Riget. En Optegnelse fra 1344 angaaende »188 mr. den. cupreorum« henviser til et tidligere Laan og neppe til nogen Udmyntning efter 1336[3]). Under Erik af Pommern gjenoptoges atter Udmyntningen i Randers.

En kort, men meget betydningsfuld Rolle i vor Mynthistorie spille de tidligere omtalte Udmyntninger c. 1290—95

---

[1]) Cfr. Allen. Danmarkshistorie. 189.

[2]) Sudendorf. Urkundenbuch z. Gesch. d. Herz. v. Braunschweig u. Lüneburg. VII. 217—19. [3]) Matzen. Panteret. 464.

ogsaa Ribe By med Mynten, Tolden og dens Møller[1]). Da Hertugens Søster Helveg i Aaret 1340 ægtede Valdemar Atterdag, fik hun i Medgift blandt andet Riberhus og By med Told, Møller, al Indtægt, som hørte Staden til, og med Mynten, som Kong Christopher havde havt[2]). Indtægten af Mynten har dog paa dette Tidspunkt været uden synderlig Betydning, da de aarlige Udmyntninger i Ribe som andetsteds i Danmark maa antages at være standsede omtrent 1336. I Aaret 1338 bliver i Ribe Værdien af 1 Mark Penninge regnet til 6 Gros Tournois, »indtil Landets Mynt bliver fast og gangbar«[3]). I Aaret 1346 omtales det fordums Myntsted i Ribe[4]).

Gjennem en lang Tid var Ribe Jyllands anseligste Myntsted, og dets Virksomhed er i Modsætning til de nørrejydske Myntsteders klarere belyst, navnlig gjennem Geistlighedens samtidige Aktstykker vedrørende Gaver, Betalinger og Pengeordninger. Da den nørrejydske Mynts Værdi var den samme som Ribe Mynts, og dennes Værdi findes optegnet paa forskjellige Tidspunkter, erstattes herigjennem de i den Henseende mangelfulde Oplysninger om de nordligere Myntforhold.

Magister Johannes skal have været Kongens Myntmester i Ribe 1257[5]). Myntmesteren Henrik stod ved sin Død c. 1285 i betydelig Gjæld for Mynten til Biskop Tyge, og hans Enke Avæ eller Acca maatte derfor tilskjøde Bispen sin Gaard i Byen, hvis Værdi dog ikke var saa stor som Gjældsbeløbet[6]). Herman Haghmot nævnes 1310

---

1) Hvitfeldt. I. 435.
2) Plattydsk. Schlesw. Holst Urk. II. Nr. LXXXIX.
3) Voluit VI grossos turonenses pro qvalibet marcha solvi, donec in terra moneta fiat stabilis et dativa. Script. R. D. V. 537.
4) 1346. — »quendam fundum ad boream juxta fundum qvo fabrica monetariorum quondam constructa erat, in qvo *Papæ Myntær* quondam residebat«. Terpager. Ripæ Cimbr. 696.
5) Suhm. Historie. X. 385.
6) Ribe Oldemoder. 18.

som Myntmester i Ribe[1]). Papæ Mynter omtales 1346 som fordum Myntmester i Staden[2]).

De ældste kjendte Mynter fra Sønderjylland ere prægede i Hedeby af Magnus den Godes Myntmester Jule. Slesvigs Mynt er saaledes af gammel Oprindelse. I Svend Grathes Privilegier for Slesvig bestemtes omtrent 1156 den Lødighed, Sølvet skulde have, naar det skulde gjælde i Staden for rent Sølv, nemlig 1 Ørtug Kobber for hver Mark Sølv. Med Hensyn til Slesvigs Myntordning bestemtes, at naar Kongen paabød en ny Mynt, da skulde Stadens Borgere give ham en saa stor Afgift af den, som Myntmesteren tilsagde og gjøre Mynten efter Kongens Befaling, samt selv føre Tilsynet med Udmyntningen, at der ikke skete nogen Forfalskning; herfor skulde de tilsynshavende Borgere have to Mark Penninge af den ny Mynt[3]). Det ses af disse Bestemmelser, at Myntretten tidlig har tilhørt Staden selv, et Forhold som dengang ofte fandt Sted i andre Landes Stæder, saaledes i de nordtydske, men her i Danmark kun i Slesvig. Senere gik derimod Udviklingen mere i denne Retning, saaledes var den i det 14de Aarhundrede i Flensborg oprettede Mynt Stadens egen. Valdemar den Store overdrog 1175 Slesvigs Biskop den halve Myntret eller

---

[1]) Hermannus dictus Haghmot monetarius ripensis. Terpager. Ripæ Cimbr. 695.

[2]) Sammest. 696.

[3]) Slesvigs gamle Stadsret. II. Kap. 31. — Secunda est ut argentum ciuitatis in Sleswicensium sit potestate et arbitio, quale debeat esse, hoc tamen pacto ut plus solido cupri de vna marca nequeat comburi. Tercia est cum Rex nouam monetam jusserit fieri, ciues tantum debent Regi offerre qvantum confert monetarius, postea ipsi fieri faciant monetam secundum velle Regis et sint prouidi inspectores ne aliqua falsitas in nummis fiat —. Kap. 32. Seniores iiij^or de ciuitate tenentur habere duas marcas denariorum de noua moneta. Thorsen. Stadsretter.

rettere den halve Indtægt af Stadens Myntafgift[1]), og denne Andel i Mynten, som ikke nogetsteds senere berøres, kan af Mynternes geistlige Mærker ses at være blevet bevaret indtil Udmyntningens Standsning.

Retten til Stadens Myntafgift blev senere et af Stridspunkterne mellem Erik Glipping og den sønderjydske Hertug Valdemar, som blandt andet gjorde Fordring paa denne betydelige Indtægt af Sønderjylland. Sagen afgjordes ved Dom 1285, som faldt ud til Kongens Fordel, og den omtvistede Afgift af Slesvigs Mynt tilkjendtes Kronen, — »med Penninge aff Mynten, udbudsløsen, som giffves i Sønder Judland — til evig tid at besidde«[2]). Det følgende Aar overlod Kongen desuagtet paa visse Betingelser Hertugen »Mynten oc Penninge at slaa til Slesuig. Hves Myntemesteren giør den verre, end som den slaaes andensteds udi Judland, da skal Straffen tilhøre Kongen. Dog at Hertugen ingen Mynt udi sit Naffn lader slaa udi Judland, uden i Kongernis«[3]). Saavidt vi kunne se af Følgerækken i Slesvigs Mynter, har Hertugen dog senere, under Urolighederne efter Erik Glippings Drab, ladet udgaa Mynter med sit Navnemærke, stundom med Indskrift: DVX[4]).

Skjøndt det af Datidens Optegnelser og Myntfundene viser sig, at de sønderjydske Mynter i de aarlige Udmyntningers Slutningsperiode forholdsvis vare noget bedre end de fleste øvrige danske Myntsorter, maa det dog antages efter de foreliggende skriftlige Oplysninger, at Myntens regelmæssige Virksomhed ogsaa her er standset c. 1336. De skriftlige Optegnelser have ikke bevaret Navnet paa nogen af Slesvigs Myntmestre i det her foreliggende Tidsrum.

Efterat de holstenske Grever 1326 vare blevne Herrer i Sønderjylland, oprettedes vistnok i Midten af det 14de Aar-

---

1) Suhm. Hist. VII. 450. — Westphalen. Monumenta IV. 3113.
2) Hvitfeldt. I. 289. — »unacum denariis de moneta debitis«. Suhm. Hist. X. 1024. 3) Hvitfeldt. I. 290.
4) Cfr. Myntrækker: Erik Menved. Slesvig Nr. 2, 3, 5, 7.

hundrede, altsaa paa en Tid da Udmyntningernes regelmæssige Virksomhed var afbrudt i Riget undtagen i Skaane, et Myntsted i Flensborg, af hvis noget senere, læselige Mynter med Omskriften CIVITAS FLENSBVRG det fremgaar, at Mynten i Lighed med Slesvigs har været Stadens egen, mod en Afgift af Udmyntningen til Kongen. Dette bekræftes ved Hanserecessen 1369, som forbyder Hansestæderne at modtage Mynt fra Kiel, Flensborg og Itzehoe, saavelsom fra nogen anden By, der fremtidig maatte foretage Udmyntning af saa slet Mynt[1]). Sandsynligvis var der i Sønderjylland flere Myntsteder med Udmyntninger af éns Værdi; saaledes et i Aabenraa, da der i den af Hertug Valdemar 1335 givne Aabenraa Stadsret forekommer Udtrykket »denarios dictos myntpeningh«[2]). I Flensborg udmyntedes i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede smukke, ret anselige Penge, der ligesom Holstens nøie sluttede sig til Hansestædernes Mynt.

I Forbindelse med de sønderjydske Myntforhold staar Spørgsmaalet om, hvorvidt de forvirrede Myntforhold og Udmyntningerne af de slette Kobbermynter »Borgerkrigsmynterne« have holdt sig indenfor Danmarks Grændser, eller om de ogsaa have strakt sig ud over Sønderjylland og ned i Holsten. Tidligere har man ikke næret nogen Tvivl om en saadan Paavirkning fra dansk Side paa Holstens Myntvæsen, og tilsyneladende med fuld Føie har man henført Kobbermynter med Neldebladet til Holsten, med mindre Grund de med K til Kiel. Et Blik paa de holstenske Myntforhold gjør det imidlertid indlysende, at dette ikke kan forholde sig saa; den slette Kobbermynt er dansk og er aldrig

---

[1]) — qvod denarii Kylensium, Flenzeburgensium et de Idzeho non debent recipi in civitatibus suis et prohiberi debent publice —. Concordaverunt eciam, qvod si alia aliqva civitas fabricaret vel inceperit fabricare denarios ita viles, sicut isti sunt, qvod similiter prohibeantur. — Hanserecesse 1256—1430. I. 449.

[2]) Thorsen. Stadsretter. Aabenraa Skraa. 156. § 6.

bleven udmyntet i Holsten. Det er allerede iøinefaldende, at Kobberpenge ikke nogetsteds omtales i Aktstykker vedrørende Holsten, medens de flere Gange nævnes for Slesvigs Vedkommende. Man finder stedse hamborgsk og lybsk Mynt stærkt benyttede i Holsten, og navnlig maatte den første spille en vigtig Rolle, eftersom Hamborg var det eneste Myntsted for hele Holsten[1]). Høiheden over Stadens Myntvæsen overdroges i Aaret 1255 til de holstenske Grever Johan og Gerhardt, som forpligtede sig til »cum consensu nostrorum fidelium civitatis nostre Hammenburg et communis terre nostre voluntate« at holde dens Udmyntning til en vedtagen bestemt Værdi[2]). Denne Overenskomst fornyedes 1293 af Greverne Gerhardt, Adolf og Henrik, hvorved det udtrykkelig bestemtes, at den hamborgske Mynt skulde være gjældende for hele Holsten, hvor der fremtidig som Betalingsmiddel ikke maatte benyttes Mynt af høiere eller ringere Værdi end den hamborgske. Det skulde tilkomme Greverne at udnævne Myntmesteren, og den, som indsattes til Myntmester i Hamborg, skulde tillige være det for hele Holsten og maatte ikke slaa eller præge Mynt noget andet Sted end i Hamborg[3]). Muligvis har Forbudet mod Benyttelsen af ringe Myntsorter just været rettet mod det paa hin Tid saa dybt sunkne danske Myntvæsen.

Dette Forhold vedvarede til 1318, da Grev Johan gav Staden Kiel Myntret at besidde »til evige Tider«[4]); men han vedblev dog, om end under en forandret Ordning, at have Myntretten i Hamborg, indtil den 1325 overgik til Staden selv. Hamborg skulde da atter, ligesom tidligere, være det eneste Myntsted for Holsten[5]), hvilken Ordning bestod til c. 1350, da der oprettedes Myntsteder i Oldeslohe og Itzehoe.

[1]) Grautoff. Hist. Schr. III. 51. 55.
[2]) Hamb. Urk. I. Nr. DXC. [3]) Schlesw. Holst. Urk. I. 137. Nr. CXXIII. [4]) Sammest. I. 484. Nr. XII.
[5]) Gaedechen. Hamb. Münz. u. Medail. II. 167. — Grautoff. Hist. Schr. III. 172.

Af Ovenstaaende fremgaar altsaa, at der i Tidsrummene 1255—1318 og 1325—c. 1350 ikke har fundet Udmyntning Sted i Holsten. Hvorledes Kiels Mynter have været i Aarene 1318—1325 er ikke oplyst; sandsynligvis var det de dengang saa jevnlig af Sølv udmyntede Brakteater. Det kan ialfald med Sikkerhed siges, at de holstenske Grever ikke have ladet slaa Kobbermynt i Holsten paa samme Tid, som de havde Myntretten i Hamborg. Udmyntningerne i Kiel maa upaatvivlelig i Værdi nøie have sluttet sig til Hamborgs og Lybeks Mynt, da selv en ringe Nedgang i Myntværdien ufortøvet vilde være blevet standset af de mægtige Hansestæder.

At det holstenske Neldeblad forekommer paa Datidens danske Kobbermynter, lader sig let forklare, fordi dette fra de hamborgske Mynter saa velbekjendte Mærke skulde tjene til at give Mynten en noget lettere Udbredelse. Af samme Grund ses ogsaa Lunds Myntmærke, Risten, stundom at være benyttet paa Mynter udenfor Skaane[1]). Det holstenske Neldeblad findes saavel paa en slesvigsk Mynt fra Erik Glipping, som paa en roskildsk Mynt fra Christopher II[2]); ogsaa paa en Flensborg Mynt fra en senere Tid, medens de holstenske Grever endnu havde Sønderjylland, findes et stort Neldeblad i Midten af Præget, foruden den betegnende, sædvanlige Omskrift MONETA HOLSACIE — CIVITAS FLENSBVRG[3]). I det sidstnævnte Tilfælde maa Neldebladet betragtes som Grevernes personlige Myntmærke.

Til Datidens Mynter fra de danske Besiddelser ved Østersøen savnes endnu ethvert Kjendskab, og det er kun lidet, hvad vi kjende til de derværende Myntforhold. Paa

---

[1]) Cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Slesvig Nr. 11; Erik Menved, Slesvig Nr. 19; Christopher II, Roskilde Nr. 6.

[2]) Cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Slesvig Nr. 19; Christopher II, Roskilde Nr. 8.

[3]) I den kgl. Mynt- og Medaille-Samling. Afbildet i Fortegnelsen over O. Devegges Samling. Tab. IV. Nr. 1039.

Øen Rygen benyttedes utvivlsomt de saakaldte »slaviske« Penge, der i Regnskabet over den pavelige Indsamling 1282 siges at have havt større Værdi end den danske Mynt[1]). Hvorvidt Øen har havt selvstændig Udmyntning, er ikke oplyst, men det er ei sandsynligt; paa Bornholm fandt der ingen Udmyntning Sted.

Efterat Valdemar Atterdag 1361 havde erobret Wisby, gav han Stadens Borgere Tilladelse til at slaa Mynt, som de havde gjort fra gammel Tid[2]). Den gullandske Mynt i denne Periode har utvivlsomt været af den almindelige Typ med Lammet og Lilien. En Brakteat med W, som det synes fra en lidt sildigere Tid, kan muligvis henføres til Wisby.

I Aaret 1265 blev der angaaende Revals Mynt og Vægt truffet Ordning af Dronning Margrethe Sprænghest »med vor elskelige Søn Kongens Samtykke«; herefter blev Mynten bragt ned i Værdi, saaledes at fremtidig 6 Mark 2 Øre Penninge skulde være 1 Mark Sølv værd. Stadens Borgere skulde føre Tilsyn med, at Mynten ikke forfalskedes eller i nogen Maade forringedes[3]). Den ansatte Værdi af hver Mark Penninge var noget ringere end den samtidige danske Mynt og muligvis svarende i Godhed til Rigas[4]); denne var ifølge Bestemmelser af 1211[5]) og 1225[6]) lig den gullandske Mynt. 1280[7]) fritog Margrethe »Dronning af Danmark« Revals Borgere i fire Aar for at betale Afgift af Mynten, hvilket er den sidste Gang, at Estlands Myntforhold omtales, medens Landet er under den danske Krone.

Myntværdien i Forhold til Sølv og fremmed Mynt.

Vende vi os nu fra det rent historiske Stof til Mynterne selv, da foreligger der først en Side af Undersøgelsen, som

[1]) Munch. Pavel. Rgb. 5. [2]) Suhm. Hist. XIII. 839.
[3]) Bunge. Liv. Esth. u. Kurl. Urk. I. Nr. CCCXC.
[4]) 1365 har Reval rigaisk Mynt. Bunge. Liv. Esth. u. Kurl. Urk. II. Nr. MXXV. [5]) Sammest. I. Nr. XX. [6]) Sammest. I. Nr. LXXV. [7]) Sammest. I. Nr. CDLXIV.

er stærkt knyttet til den historiske, nemlig Myntens vexlende Værdiforhold, dens Stigen og Synken gjennem dette paa omskiftende Begivenheder saa rige Tidsrum, i hvilket Rigets indre sørgelige Forhold medfører en tilsvarende dyb Nedgang og Opløsning i dets Myntvæsen.

Imidlertid maa vi ikke vente gjennem en Undersøgelse af Mynternes Lødighedsforhold at kunne høste Oplysninger om Myntens vexlende Værdier for de enkelte Aars Vedkommende. Dertil maatte først foreligge en fortsat Række af nøiagtige Optegnelser, hvoraf Myntværdiens Op- og Nedadgaaen kunde ses, medens vi nu kun have tilfældige Vink at støtte os til. Og dernæst maatte vi have et fuldt paalideligt Materiale for os i Mynterne selv, hvorved vi nøie kunde bestemme de enkelte Mynters oprindelige Lødighed og finde Overensstemmelsen mellem denne og de skriftlige Optegnelser. Men ogsaa her støde vi paa Vanskeligheder paa Grund af den Forandring, Mynten i Tidens Løb er undergaaet under Paavirkning af Stoffer, som siden Nedlægningen i høiere eller mindre Grad have havt en angribende Indflydelse paa Metallet tilfølge. De skriftlige Optegnelser yde os vel kun spredte Oplysninger, men vi kunne dog igjennem dem følge Myntværdiens Svingninger i deres Hovedtræk og ved Sammenligning med Myntfundene finde forskjellige, vigtige Støttepunkter til Grundlag for Myntrækkernes Ordning.

Den gamle Myntregning skete som bekjendt i Marken, der deltes i 8 Øre, hver paa 3 Ørtuger (solidi), hvoraf atter hver var paa 10 Penninge (denarii)[1]). Penningen var den Myntsort, der i Almindelighed udmyntedes; stundom lod

[1]) 1304. 3 Mk. Penninge = 10 Øre + 1 Mk. + 4 Ørtuger + ½ Mk. + 20 Penninge, altsaa: 1 Mk. Penninge = 240 Penninge. Script. R. D. III. 575. — 1332. Sciendum est qvod X denarii monete Scaniensis faciunt solidum et iij solidi faciunt unam oram et viij ore faciunt marcham. Munch. Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger. 69.

man dog ogsaa halve Penninge (obuli) udgaa[1]). 1 Mark Penninge havde oprindelig en Værdi, der svarede til 1 Mark, omtrent 15-lødigt, Sølv. Marken var en ligefrem Vægtbetegnelse for 16 Lod eller 1/2 Pund, hvorfor man hyppig finder angivet ikke blot Værdisager, kirkelige Skatte og Smykker, men ogsaa andre Gjenstande i Marks Vægt[2]).

Sølvværdien efter Vægt beregnedes og angaves ofte herhjemme i den kølnske, sjeldnere i den troyske Vægt. Det nøiagtige Forhold mellem disse to Vægte, som benyttedes samtidig, er ikke oplyst; men efter det, vi kjende til Forholdet dels mellem den danske og kølnske, dels mellem den danske og troyske Vægt, synes det, som om Forskjellen ikke har været synderlig stor. Det fremgaar af en enkelt Optegnelse, at den saakaldte større Vægt — pondus majus — maa have været den samme som den kølnske[3]), og muligvis

---

[1]) Cfr. Myntrækker. Erik Glipping. Roskilde. Nr. 14. — 1310 omtales »denarii usualis monetæ minoris« i Jylland. Script. R. D. VI. 422. — 1321. Tres obuli. Dipl. Svecan. III. Nr. 2322.

[2]) 1201. Ciffus argenteus ponderans circiter X mr. arg. Dipl. Svecan. I. Nr. 827. — 1259. iiij crateræ ponderantes iij mr. puri arg. Script. R. D. III. 509. — 1307. vas argenteum ponderans iij marcas puri. Dipl. Svecan. II. Nr. 1558. — 1328. Una cupa argentea ponderis V marcharum. Sammest. IV. Nr. 2666. — 1342. Armilla aurea habens in pondere dimidiam marcham. Sammest. V. Nr. 3623. — Omtr. 1344. Calix cum patena de puro auro qvæ ponderabant xiiij mr. auri. Sammest. V. Nr. 3845. — 1346. Een calk af syu mark gul, een kalc af syæx mark sylfs. Sammest. V. Nr. 4069. — 1281. iiij mr. butiri majoris ponderis Oelandiæ hujus, qvod dicitur vulgariter »bisman«. Sammest. I. Nr. 736. — 1315. To store Voxlys, hvert af 12 Marks Vægt. Suhm. Hist. XI. 750. — 1335. Una marca ceræ. Sammest. XII. 398.

[3]) Cfr. Steenstrup. Valdemars Jordebog. P. 249—50. — 1316. »C mr. puri arg. ponderis majoris« angives andetsteds som »Cmr. puri arg. pond. Coloniensis«. Script. R. D. IV. 479. 489. De førstnævnte »C mr. arg. pond. majoris« tilligemed senere tilkomne »C mr. arg. similes« angives tilsammen som: »CC mr. puri arg. pond. Coloniensis«. Sammest. IV. 479.

have da den stundom nævnte mindre Vægt og den troyske været Et. En ydre, væsentlig Forskjel mellem den kølnske og den troyske Vægt kan muligvis have været den, at den ene var en grovere, den anden en finere Vægt. Dette antydes allerede af selve Betegnelserne, større og mindre, og maa antages at fremgaa af et Par Optegnelser, hvor der dog ikke er Tale om Sølv, men om Varer af mere almindelig Beskaffenhed; saaledes i Christopher II's Privilegier for Stralsund paa de skaanske Markeder 1316: »bona sua ponderabilia per pondus majus et minus vendant secundum pondus terræ Daciæ«[1]). Her er aabenbart Tale om Udveining efter dansk Vægt med en grovere eller finere Vægt. Paa lignende Maade maa man ogsaa forklare en Optegnelse fra 1281: »IV marchæ butiri majoris ponderis Oelandiæ hujus, qvod dicitur vulgariter bisman«[2]).

I Modsætning til de forskjellige Myntværdier i de enkelte Landsdele har der sikkert kun været én fælles dansk Vægt over hele Riget[3]), saaledes at lundensisk Vægt[4]) og sjællandsk eller roskildsk Vægt[5]) kun have været locale Benævnelser. Den danske Vægt vides saaledes at være brugt i Skaane[6]) og Roskilde Vægt i Halland[7]). Der findes nogen Uoverensstemmelse i Optegnelserne om den danske Vægts Forhold til den kølnske. I Aaret 1282 regnes nemlig 5 Mark i hallandske Penge at være lig 1 Mark Sølv i kølnsk eller roskildsk Vægt: »— c mr. arg. puri ad pondus Coloniense ac cxxx mr. arg. puri cum pondere

1) Dipl. Svecan. III. Nr. 2074.
2) Dipl. Svecan. I. Nr. 736. bisman = Bismer.
3) 1282. Munch. Pavel. Nuntiers o. s. v. 11. — 1299. Jylland. Suhm. XI. 309. — 1310. 1313. 1316. Skaane. Dipl. Svecan. II. Nr. 1697. III. Nr. 1910. 2074.
4) 1299. Script. R. D. VI. 328. 336. — 1302. Sammest. VI. 353.
5) 1241. Thorkelin Dipl. I. 133. — 1280. Hallands fornm.-fören. årsskr. I. Møller. Halland. Nr. 24. — 1297. Suhm. Hist. XI. 262.
6) 1313. 1316. Skaane. Dipl. Svecan. III. Nr. 1910. 2074.
7) Hallands fornm.-fören. årsskr. I. Møller. Halland. Nr. 24.

Roskildensi, mr. arg. qvalibet utriusqve ponderis pro V mr. den. (cupreor.) computanda« [1]). Ifølge dette skulde altsaa den danske og den kølnske Vægt have været omtrent ens. I Regnskabet over de pavelige Indsamlinger i Norden regnes derimod i Aaret 1332 1 Mark Sølv i Roskilde Vægt at være $^{9}/_{10}$ af 1 Mark Sølv i kølnsk Vægt: »xxv mr. argenti ponderis Roskildensis valentes xxij mr. argenti cum dimidia ponderis Coloniensis«. — »marcha argenti ponderis Roskildensis computatur pro iiij^{or} solidis et dimidio grossorum Turonensium et marcha argenti ponderis Coloniensis computatur pro V solidis grossorum« [2]). Det lader sig ikke afgjøre, hvorvidt der i Tidens Løb er indtraadt nogen Forandring i Vægtforholdet; men uden Tvivl har den sidst angivne Forskjel af 10 Procent været det rette Forhold. Følgende Angivelser vise, at der har været omtrent det samme Forhold tilstede mellem dansk og troysk Vægt i Aaret 1282: 120 Mk. Sølv, dansk Vægt = 106 Mk. $5^{1}/_{4}$ Unzer Sølv, troysk Vægt; — 744 Mk. 5 Unz. Sølv, d. V. 661 Mk. 7 Unz. Sølv, tr. V; — 764 Mk. $6^{1}/_{8}$ Unz. Sølv, d. V. — 679 Mk. $6^{1}/_{2}$ Unz. Sølv, tr. V. [3]). I disse tre Exempler er 1 Mk. Sølv, dansk Vægt = $^{8}/_{9}$ af 1 Mk. Sølv, troysk Vægt, og Forholdet altsaa omtrent det samme som mellem den danske og kølnske i Aaret 1332. Efter dette maatte den troyske Vægt være $1^{1}/_{4}$ Procent tungere end den kølnske, og de formentlig tilsvarende Benævnelser »mindre« og »større« synes saaledes ikke at skyldes Vægtforholdet.

Oprindelig var, som sagt, en Mark Penninge af et halvt Pund eller en Mark Sølvs Værdi. Medens flere andre Landes Mynt dog omtrent holdt sig i den oprindelige Værdi, var dette ikke Tilfældet med Danmarks, hvor Mynten i Tidens Løb med større og mindre Svingninger var for-

---

1) Hallands fornm.-fören. årskr. I. Møller. Halland. Nr. 24.
2) Munch. Pavelige Nuntiers o. s. v. 75.
3) Munch. Pavelige Nuntiers o. s. v. 6 og 11. — 1 Mk. = 16 Lod = 8 Unzer.

ringet mere og mere, saaledes at Mark Sølv og Mark Penninge i det her behandlede Tidsrum vare blevne to meget forskjellige Begreber. Den i Værdi omskiftende Mark Penninge, som muligvis kunde forringes det følgende Aar, og som med Hensyn til Fremtiden var fuldstændig uberegnelig, var nærmest anvendelig i den daglige Handel og til Omsætning paa kortere Tid. Gjaldt det derimod større Pengeanliggender for et længere Tidsrum og navnlig testamentariske Bestemmelser eller lignende Ordninger for Fremtiden, da benyttede man sjeldnere Mark Penninge, men som oftest rent Sølv af saamange Marks Vægt, som svarede til Summens Værdi. Udredelsen af Beløbene skete i saadanne Tilfælde enten i sammensmeltede Barrer af rent Sølv eller i Sølvsager af tilstrækkelig god Lødighed eller endelig i saadan fremmed Mynt, som regnedes for at være af tilstrækkelig Godhed, franske Tournoser, Sterlinge, lybsk Mynt o. Fl. I Datidens Breve og Regnskaber, historiske og kirkelige Optegnelser ser man ogsaa Mark Penninge opførte; men for nærmere at betegne det omhandlede Beløbs Værdi og have denne fastslaaet uafhængig af Myntens Forandring i Fremtiden, angives da stundom Summen foruden i Mark Penninge, tillige i den tilsvarende Værdi i Mark Sølv. Gjennem disse Forholdsangivelser, mellem den faste, uforanderlige Mark Sølv og den vexlende Mark Penninge, har man en paalidelig Veiledning til at erfare dennes høiere eller ringere Værdi paa forskjellige Tidspunkter.

Ofte findes Værdien af danske Mark Penninge nærmere angivet paa en noget anden Maade, nemlig i den tilsvarende Sum i fremmed Mynt, franske, engelske og tydske Penge, hvis Værdi betragtedes som constant, og i Tilfælde af Laan skulde da stundom Tilbagebetalingen, saafremt Landets Mynt i Tidens Løb var forringet, enten ske i den angivne fremmede Mynt eller i det saameget større Beløb i danske Penge, som paa det senere Tidspunkt svarede hertil. Da disse fremmede Myntsorters Forhold til Mark Sølv nøie er kjendt,

have vi ogsaa herigjennem et Middel til at bestemme den danske Mynts Værdi paa forskjellige Tidspunkter.

Skjøndt det i Realiteten ikke kan faa nogen synderlig Betydning paa Grund af de foreliggende Oplysningers Utilstrækkelighed, skulle vi dog bringe i Erindring den Forskjel, der var i de enkelte Landsdeles Myntværdi; den skaanske var i det her omhandlede Tidsrum gjennemgaaende den bedste, og før 1284 stod den jydske Mynt i Værdi noget over den sjællandske og den sønderjydske. Ved Erik Glippings Bestemmelser af 1284 og 1286 fik vel de forskjellige Landsdeles Udmyntninger Vest for Øresund en større Ensartethed i Værdi; men en nøie Overensstemmelse mellem de samtidige Udmyntningers Værdi opnaaedes ikke. Dette fremgaar af en Optegnelse fra 1312, hvorefter en Ridder Heine »protesterede imod at tage forneffnde Betalning i Sielandske Penge, oc icke Judske, Der offuer wi oss alle forundrede, huorledis hand saa snart skulde vide vor Myntis leylighed«[1]). At en saadan Forskjel i Landets Myntværdier dog har været af mindre Betydning i denne Periode, ses af en testamentarisk Bestemmelse fra 1304, som uden nogen nærmere Angivelse omhandler »20 Mark Penge af det Landskab«, i hvilket hun døer[2]). Disse finere, samtidige Forskjelligheder i Myntværdien, kunne vi imidlertid, undtagen for Skaanes Vedkommende, kun sjelden spore gjennem Optegnelserne — saaledes ses Slesvigs Mynt at have været forholdsvis noget bedre 1330. En Værdiangivelse for en enkelt Landsdels Vedkommende maa derfor, indtil fyldigere Oplysninger foreligge, betragtes som Udtryk for Værdiforholdet i Almindelighed paa det Tidspunkt.

Paa de efterstaaende Tavler findes samlet en Række Værdiangivelser af den danske Mark Penninge gjennnem

[1]) Hvitfeldt. I. 360. Stedet maa antages at være unøiagtig gjengivet af Hvitfeldt, da den sjællandske Mynt ved denne Tid stod over den jydske og altsaa utvivlsomt maa have været den, der blev foretrukket. [2]) Suhm. Hist. XI. 466.

dens Forhold til Mark Sølv og tillige en Del Tilfælde, hvor der omtales ny og ældre Mynt. Den skaanske Mynt er paa Grund af sin mere selvstændige Stilling opført for sig. De kjendte Stedbetegnelser, hvortil Citaterne knytte sig, findes tilføiede: Sj. = Sjælland, J. = Jylland, Sl. = Slesvig. Til Forklaring af en Del af Exemplerne fremstilles i Korthed Beregningen af Myntværdien, hvor denne udledes af Forholdet til fremmed Mynt.

1263. Slesvig. 1 mr. den. = 3 sol. novorum sterlingorum (à 12 den. sterl.) = 36 den. sterlingorum. — 1 mr. arg. = 1 mr. sterl.[1]) = 13 sol. 4 den. sterl.[2]) = 160 den. sterl. Altsaa: 1 mr. arg. = $4^4/_9$ mr. den.

1266. Ribe. 1 m. den. = 3 sol. sterl. Samme Beregning.

1282. Sjælland. »5 mr. sterl. legalium in pondere pro $22^1/_2$ marchis usualis monete«. — 1 mr. sterl. = 1 mr. arg. (se 1263), altsaa: 1 mr. arg. = $4^1/_2$ m. den.

1296. Slesvig. »in 30 mr. den. cupreorum tunc dativorum — vel in tribus libris bonorum veterum sterlingorum« (1 libra sterl. = 240 den. sterl.) 720 den. sterl. — 1 mr. den. cupr. = 24 den. sterl. — 1 mr. arg. = 160 den. sterl. (se 1263). Altsaa: 1 mr. arg. = $6^2/_3$ mr. den. cupreorum.

1298. Ribe. »40 mr. den. usualium vel 5 libræ sterlingorum« = 1200 den. sterl. (se 1296). — 1 mr. den. = 30 den. sterl. — 1 mr. arg. = 160 den. sterl. (se 1263). Altsaa: 1 mr. arg. = $5^1/_3$ mr. den.

1313. Ribe. 5 sol. sterl. (60 den. sterl.) pro 4 mr. den. — 1 mr. den. = 15 den. sterl. — 1 mr. arg. = 160 den. sterl. Altsaa: 1 mr. arg. = $10^2/_3$ mr. den. (se 1263).

1330. Slesvig. »100 mr. den. cupreorum eqvivalentium 10 libras sterlingorum« (1 libra sterl. = 20 sol. = 240 den.

---

[1]) Holmbo. Indl. til Schive. Norske Mynter. XXX.
[2]) Suhm. Hist. X. 991. — Dipl. Svecan. I. Nr. 859.

Oversigt over Værdien af Mark Penninge i Forhold til Mark Sølv m. m.

Aar	Øerne, Jylland og Slesvig	Skaanske Provindser	Henvisninger
1231	40 Mk. S. = 100 Mk. P.; altsaa: 1 Mk. S. = 2 1/2 Mk. P. (J.).		Nielsen, Valdemars Jordebog. 99.
1256	120 Mk. S. = 445 Mk. P.; altsaa: 1 Mk. S. = 3 17/24 Mk. P. (Sj.).		Steenstrup, Valdemars Jordeb. 237.
1257	Ældre Mynt. (1). (Sj.). Mynten forringet. (2).		1. Hvitfeldt. I. 249. 2. Script. R. D. V. 593.
1263	1 Mk. P. = 3 Skill. Sterl., hvorefter: 1 Mk. S. = 4 4/9 Mk. P. (Sl.).		Steenstrup, Valdemars Jordebog. 238.
1266	1 Mk. Ribermynt = 3 Skill. Sterl., hvorefter: 1 Mk. S. 4 4/9 Mk. Ribermynt. (J.).		Script. R. D. VIII. 148.
1282	1 Mk. S., kølnsk Vægt = 1 Mk. S., roskildsk Vægt. (1). 5 Mk. Sterl. (5 Mk. S.) = 22 1/2 Mk. P. (2), hvorefter: 1 Mk. S. = 4 1/2 Mk. P. (Sj.) 1 Mk. S. dansk Vægt = 5 Mk. P. (3).	1 Mk. S. = 5 Mk. hallandsk Mynt. (1).	1. Hallands fornm.-fören. årsskr. I. Møller, Halland. Nr. 24. 2. Suhm, Hist. X. 1014. 3. Munch, Pavelige Nuntiers Dagbøger og Rgb. 11.
1283		Ny Mynt.	Suhm, Hist. X. 866.
1284	Sjællandsk Mynt = jydsk Mynt.		Geheimearkivets Aarsb. V. 22.
1286	Slesvigs Mynt skal være som den jydske i Værdi. (Sl.).		Hvitfeldt. I. 290.
1287	Ny Mynt. (Sj.).		Suhm, Hist. XI. 31.
1288		Ny Mynt.	Dipl. Svecan. II. Nr. 955.
1290	Fordum 1 Mk. S. = 3 ell. 4 Pund (Mk.?) Penge, nu 1 Mk. S. = 10 ell. 18(?) Pund (Mk.?) Penge. (1). 160 Mk. gamle Penge at tilbagebetale i		1. Script. R. D. VI. 288. 2. Suhm, Hist. XI. 80.

1296	30 Mk. gjængs Kobbermynt = 8 Pund gode, gamle Sterlinge, hvorefter: 1 Mk. S. = $6^{2}/_{3}$ Mk. P. (Sl.).		Script. R. D. VIII. 240.
1298	40 Mk. gangbar Mynt = 5 Pund Sterl., hvorefter: 1 Mk. S. = $5^{1}/_{3}$ Mk. P. (J.)		Hvitfeldt. I. 312.
1299		Lunds Mynt fremtidig = »parva moneta Turonensis«.	Script. R. D. VI. 366.
1306	1 Mk. S. = 8 Mk. P. (1). (Sj.) Ny Mynt. (2). (Sj.).		1. Suhm, Hist. XI. 516. 2. — — - 511.
1308	Ny Mynt. (Sj.).		Suhm, Hist. XI. 569.
1310	Mindre Mynt »moneta minor«. (1). (J.).	Ny Mynt. (2).	1. Script. R. D. VI. 422. 2. Dipl. Svecan. II. Nr. 1697.
1313	5 Sk. Sterl. svare til 4 Mk. P. (1), hvorefter: 1 Mk. S. = $10^{2}/_{3}$ Mk. P. (J.). Ny Mynt. (2). (J.) Ny Mynt. (3). (Sl.).	70 Mk. 300 Mk. nye P. (4); altsaa: 1 Mk. S. $4^{2}/_{14}$ Mk. P.	1. Script. R. D. V. 549. 2. — — VI. 487. 3. — — VIII. 224. 4 Dipl. Svecan. III. Nr. 1910.
1314	20 Mk. S. = 200 Mk. gjængs Mynt. (1); altsaa: 1 Mk. S. = 10 Mk. P. (Sj.). Ny Mynt. (2). Ny Mynt. (3). (J.).		1. Script. R. D. IV. 493. 528. 2. Matzen, Dansk Panteret. 361. 3. Suhm, Hist. XI. 738.
1319	1 Mk. S. 8 Mk. P. (1).	Ny Mynt. (2).	1. Script. R. D. VI. 521. 2. Dipl. Svecan. III. Nr. 2190.
1322	Ny Mynt. (Sj.).		Matzen, Panteret. 133.
1323	Ny Mynt. (Sj.)		— — 379.
1325	2 Mk. sjællandsk 1 Mk. skaansk; altsaa: 1 Mk. S. = 9 Mk. P. (cfr. Skaane).	1 Mk. skaansk = 2 Mk. sjællandsk. 1 Mk. S. = $4^{1}/_{2}$ Mk. P. (1). Ny Mynt. (2).	1. Hvitfeldt. I. 426. 2. Dipl. Svecan. III. Nr. 2520.
1326	Ny Mynt. (1). (Sj.).	Ny Mynt. (2).	1. Dipl. Svecan. III. Nr. 2578. 2. — III. Nr. 2574.

Oversigt over Værdien af Mark Penninge i Forhold til Mark Sølv m. m.

Aar	Øerne, Jylland og Slesvig	Skaanske Provindser	Henvisninger
1327		Ny Mynt.	Hvitfeldt. I. 440.
1329		Ny Mynt.	Dipl. Svecan. IV. Nr. 2701.
1330	100 Mk. Kobberpenge = 10 Pund Sterl., (1), hvorefter: 1 Mk. S. = $7^1/_2$ Mk. P. (Sl.).	Ny Mynt. (2).	1. Seidelin, Dipl. Flensb. I. 25. 2. Dipl. Svecan. IV. Nr. 2770.
1332		1 Mk. skaanske P. = 1 Skill. Gros. Tournois, hvorefter: 1 Mk. S. = 5—$4^5/_6$ Mk. skaanske P.	Munch, Pavel. Nuntiers Dgb. og Rgb. 101.
1333		Ny Mynt.	Dipl. Svecan. IV Nr. 2974.
1334		Ny Mynt.	Script. R. D. III. 539.
1335	Kirkelig Afgift skal svares i Sterlinge paa Lolland. (1).	Ældre Mynt paa Bornholm. (2).	1. Suhm, Hist. XII. 263—64. 398. 2. Dipl. Svecan. IV. Nr. 3127.
1338	6 Gros Tournois regnes for 1 Mk. Penge, hvorefter 1 Mk. S. regnes for 10 Mk. P. (J.).		Script. R. D. V. 537.
1339		Ny Mynt.	Dipl. Svecan. IV. Nr. 3461.
1340		Ny Mynt.	— — IV. Nr. 3487.
1342		1 Øre ny Mynt = $4^1/_2$—5 Ørtuger ældre Mynt. (1). Ældre Mynt. (2).	1. Dipl. Svecan. V. Nr. 3672. 2. — — V. Nr. 3653.
1346		3 Mk. P. = 3 Skill. Gros Tourn. (1), hvorefter: 1 Mk. S. = 5 Mk. P. Ny Mynt. (2).	1. Dipl. Svecan. V. Nr. 4111. 2. — — V. Nr. 4052.
1347		Ny Mynt.	Dipl. Svecan. V. Nr. 4247.

		Mk. P.	
		Ny Mynt. (2).	
1350		Ny Mynt.	Script. R. D. III. 496.
1351		150 Mk. nye P. = 150 Sk. Gros Tournois, altsaa: 1 Mk. S. = 5 Mk. P. (1). Ny Mynt. (2).	1. Matzen, Panteret. 360. 2. Hallands fornm.-fören. årsskr. I. Møller, Halland. Nr. 104.
1352	Gjængs Kobbermynt. (Sl.).		Script. R. D. VI. 586.
1354	1 Sk. Gros. (Tourn.) regnes for 3 Mk. P. (1), hvorefter: 1 Mk. S. regnes for 15 Mk. P. (?)	200 Mk. S. = 1000 Mk. skaanske P. (2). altsaa: 1 Mk. S. = 5 Mk. skaanske P.	1. Kolderup Rosenvinge. Gl. danske Love. 576. 2. Styffe, Bidr. t. Skand. hist. I. 20-23.
1355		15 Mk. skaanske P. = 15 Sk. Gros Tournois, hvorefter: 1 Mk. S. = 5 Mk. skaanske P.	Hallands fornm.-fören. årsskr. I. Møller, Halland. Nr. 110.
1356	Der slaas Kobbermynt, som afløser den tidligere Sølvmynt.		Script. R. D. VI. 530.
1357		1 Mk. skaanske P. = 10 Sk. lybsk = 40 Sterl. altsaa: 1 Mk. S. = $4^1/_2$ Mk. skaanske P.	Matzen, Panteret. 135.
1358		10 Mk. S. = 50 Mk. nye P. altsaa: 1 Mk. S. = 5 Mk. P. ny Mynt.	Matzen, Panteret. 132.
1360		1 Mk. S. = 5 Mk. skaanske P. = 6 Mk. svenske Penge.	Schlesw. Holst. Urk. II. 240. Nr. CXCI.
1369	Ringe Mynt fra Flensborg (1). (Sl.).	2 Mk. skaanske P. = 1 Mk. lybsk. (2). 1 Mk. S. = $5^5/_6$ Mk. P.	1. Hanserecesse 1256-1430. I. 449. 2. Suhm, Hist. XIII. 862.
1378		Ny Kobbermynt.	Hanserecesse 1256-1430. II. 171.

sterl.) = 2400 den. sterl. — 1 mr. den. cupr. = 24 den. sterl. — 1 mr. arg. = 15 sol. sterl.[1]) = 180 den. sterl. Altsaa: 1 mr. arg. = $7^1/_2$ mr. den. cupreorum.

1332. Skaane. »Computando 1 mr. den. monete Scaniensis pro 1 sol. grossorum Turonensium« = (12 den gross. Turon.). — a) 1 mr. arg. = 5 sol. gross. Turon.[2]) = 60 den. gross. Turon. — Altsaa: 1 mr. arg. = 5 mr. den. Scan. — b) 1 mr. arg. = 4 sol. 10 den. gross. Turon.[3]) = 58 den. gross. Turon. Altsaa: 1 mr. arg. = $4^5/_6$ mr. den. Scan.

1338. Ribe. »Voluit 6 grossos Turonenses pro qvalibet marcha solui.« (= 6 den. gross. Turon.) — 1 mr. arg. = 60 den. gross. Turon. (se 1332 a.). Altsaa: 1 mr. arg. = 10 mr. den.

1346. Skaane. »3 mr. den. vel 3 solidi gross. Turon.« — 1 mr. den. = 1 sol. gross. Turon. 1 mr. arg. = 5 mr. den. Scan. (se 1332 a).

1349. Skaane. 104 mr. den. nov. Scanensium = 104 sol. gross. Turon. antiqvorum, bonorum et legalium. — 1 mr. arg. = 5 mr. den. Scan. (se 1332 a).

1351. 150 sol. gross. = 150 mr. den. nov. Scan. Altsaa ligeledes her: 1 mr. arg. = 5 mr. den. Scan.

1354. Falster. »— in tribus(?) marcis denariorum, pro qvibus unus solidus grossorum dabitur« = 12. den. gross. (Turon.). — 1 mr. den. = 4 den. gross. Turon. — 1 mr. arg. = 60 den. gross. Turon. Altsaa: 1 mr. arg. = 15 mr. den. (2 mr. den. = 1 sol. gross. Turon. havde givet: 1 mr. arg. = 10 mr. den., hvilket vilde stemme med Optegnelsen fra 1338).

1355. Skaane. »15 sol. gross. Turon. vel 15 mr. den. Scanensium«. Altsaa ligeledes her: 1 mr. arg. = 5 mr. den. Scan.

---

[1]) 1333. 5 sol. gross. vel 15 sol. sterl. coronatorum pro marcha puri arg. Luxdorph. Om Mynters Udregning. 682.
[2]) Sammest. [3]) Munch. Pavelige Nuntiers o. s. v. 102.

1357. Skaane. »Si moneta deterioratur, pro qvalibet marca (den. nov. Scan.) dantur 10 sol. den. Lubicens. sive 40 (den.) sterl. — a) 1 mr. arg. = 45 sol. den. Lubicens.[1]). Altsaa: 1 mr. arg. = $4^1/_2$ mr. den. Scan. — b) 1 mr. arg. = 15 sol. sterl. (se 1330) = 180 den. sterl. Altsaa: 1 mr. arg. = $4^1/_2$ mr. den. Scan.

1369. Skaane. 2 Mk. skaansk = 1 Mk. lybsk. — 1 Mk. skaansk = $^1/_2$ Mk. lybsk = 8 Schilling = 96 Pfenninge. 1 Mk. Sølv = 45 lybske Schilling (se 1357 a) = 540 Pfenninge. Altsaa: 1 Mk. Sølv = $5^5/_8$ Mk. skaanske Penninge.

Der ses af de foranstaaende forskjellige Oplysninger om Myntens Stigen og Synken gjennem Angivelser af dens Forhold til Mark Sølv, at det kun er forholdsvis faa Aar, for hvilke vi kjende Myntværdien; men selv om de spredte Optegnelser afbrydes af store uoplyste Mellemrum, have vi dog allerede nu flere Hovedpunkter, der vise de store Træk i hin Tids stærke Svingning i Pengeforholdene.

Følge vi disse Punkter, vil det først ses, at Myntværdien i Valdemar Seiers senere Regjeringsaar er ikke saa lidt forringet; 1231 er $2^1/_2$ Mk. Penge = 1 Mk. Sølv[2]). Tiltrods for Abels Forsøg paa gjennem Plougskatten at hæve Mynten synker den under Christopher I yderligere saameget, at 1256 er $3^{17}/_{24}$ Mk. P. = 1 Mk. Sølv. Det er af Interesse at se, hvorledes der netop 1257 træffes Bestemmelse i ældre og ikke i ny Mynt; her og senere, naar dette gjentages, har man et sikkert Vidnesbyrd for, at der i de Aar har fundet en Nedgang i Mynten Sted, hvorfor den ældre er bleven foretrukken for den ny.

Under Erik Glipping holder Mynten sig i noget lavere Værdi, $4^4/_9$ Mk. P. = 1 Mk. Sølv, men er dog ret constant. Først mod Slutningen af hans Regjering er den dalet noget i Jylland. Efter Forordningen 1284 skulde den jydske og

---

[1]) 1355. Lüb. Urk. III. CCXLVIII.

[2]) Cfr. S. 223.

den sjællandske Mynt holdes i samme Værdi; det viser sig imidlertid, at der ikke har fundet nogen Opgang Sted i den sjællandske, men derimod en Synken i den jydske, til 5 Mk. P. = 1 Mk. Sølv. Jens Grand fremfører blandt sine Klagepunkter 1296, at Erik Glipping i sin Tid forringede Mynten[1]). Der foreligger imidlertid ikke nogen bestemt Angivelse af, hvor langt den blev bragt ned i Værdi; men Mynterne vise ganske rigtig en Forringelse i Slutningen af hans Regjering[2]). Paa den Tid, da de Fredløses Forfalskninger af Landets Mynt havde bragt denne ned til en yderlig Slethed, opgives det, at Mynten er sunket saameget i Værdi, at medens der forhen regnedes 3 eller 4 Pund (Mark?) dansk Mynt paa 1 Mk. Sølv, gaar der nu 10 eller 18(?) Pund (Mark?) danske Penge paa 1 Mk. Sølv[3]). Mynterne udvise, at Værdien vil kunne anslaas til c. 10 Mk. Penninge = 1 Mk. Sølv, omtrent som i Perioden henimod Udmyntningens Standsning[4]). Betegnende for disse Aars slette Udmyntninger og for den ringe Tiltro, man havde til Landets Myntvæsen, er en Optegnelse fra 1290 om et Laan af 160 Mk. i gamle Penge, hvilket udtrykkelig betinges at skulle betales tilbage igjen i gammel Mynt[5]). Mod det 13de Aarhundredes Slutning stiger Myntværdien atter noget — 1 Mk. Sølv = $6^2/_8$—$5^1/_8$ Mk. Penninge; men det har ikke nogen lang Varighed, og med det 14de Aarhundrede spores en gradvis Nedgang i Mynten; 1306 er 1 Mk. Sølv =

---

[1]) Script. R. D. VI. 281.

[2]) Cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 20—22; Ribe Nr. 22—23.

[3]) Cfr. Script. R. D. VI. 281. 288. 311. Angivelserne ere uoverensstemmende og utvivlsomt urigtig gjengivne. Istedetfor »Pund« skal sikkert læses »Mark« og istedetfor XVIII formentlig »decem et octo«; herefter var tidligere 3 og 4 Mk. P. = 1 Mk. S. og nu 10 og 8 Mk. P. = 1 Mk. S., hvilket kan svare til Mynternes omtrentlige Lødighed.

[4]) Cfr. Myntrækker: Erik Menved, Skaane Nr. 8—10; Roskilde Nr. 9—11; Jylland Nr. 6—10; Ribe Nr. 6—11; Slesvig Nr. 5—12.

[5]) Suhm. XI. 80.

8 Mk. Penninge, 1314: 1 Mk. Sølv = 10 Mk. Penninge. Mynten holder sig senere næsten stadig i denne ringe Værdi, indtil Udmyntningen standser. Nogle Forandringer kunne spores at have fundet Sted, men de have ikke været af nogen Betydning. Saaledes er den sjællandske Mynt noget bedre end den jydske i en lang Tid af Erik Menveds Regjering, ligesom Mynten fra Ribe og den sønderjydske Mynt ere af noget bedre Beskaffenhed end den øvrige Mynt i Slutningsperioden[1]). 1330 er i Slesvig 1 Mk. Sølv = $7^1/_2$ Mk. Penninge[2]). Denne indbyrdes Omskiften i Værdien fremgaar endnu ofte klart af selve Mynterne.

De aarlige Udmyntninger maa efter de foreliggende Oplysninger antages at være standsede omtrent 1336 ved de forskjellige Myntsteder. Naar der senere omtales danske Penge, da viser dette sig at være begrundet dels i tidligere Bestemmelser og Ordninger, dels deri at Kobbermynten endnu adskillige Aar efter 1336 har været benyttet som Skillemynt; og endelig er der ogsaa i enkelte Aar, saaledes 1356, sket Udmyntning i Riget[3]).

Som tidligere anført berørte Nedgangen i Myntværdien i Slutningen af det 13de Aarhundrede mindre Lunds Mynt; dennes Værdi var blevet bestemt ved Myntordningen i Aaret 1299 og holdt sig derpaa med $4^4/_{14}$—$4^1/_2$ Mk. P. = 1 Mk. Sølv indtil 1330, hvorefter der regnedes $4^5/_6$—5 Mk. P. = 1 Mk. Sølv, hvilken Værdi ogsaa den svenske Mynt havde[4]). Den skaanske ansaas i Almindelighed for at være dobbelt saa god som den sjællandske, saaledes at man regnede 2 Mk. sjællandske P. = 1 Mk. skaanske P. Under Kong

[1]) Cfr. Myntrækker: Christopher II, Ribe Nr. 4—8; Slesvig Nr. 5—10.

[2]) Seidelin. Diplom. Flensburg. I. 25.

[3]) Script. R. D. VI. 530.

[4]) 1332. Sverrig. — in LXXX mr. puri coloniensis ponderis aut in CCCC mr. den. monete nunc currentis. Dipl. Svecan. IV. Nr. 2937.

Magnus Smek fortsattes Udmyntningen i Lund uforandret; fra 1332, da Mynten kom under Sverrig, og indtil 1366 findes med faa Afbrydelser Optegnelser om ny skaansk Mynt, hvilket er et sikkert Bevis for, at Myntens Værdi har holdt sig jevnt fast. I Aaret 1369, umiddelbart før de aarlige Udmyntninger standse, ere $5^5/_8$ Mk. skaanske P. = 1 Mk. Sølv, og faa Aar efter Udmyntningens formentlig endelige Standsning 1377 regnes i Aaret 1383 6 Mk. skaanske P. = 1 Mk. Sølv[1]); i dette Tilfælde er det sikkert ældre Mynt, som vedvarende har holdt sig i Omløb. Endnu i Aaret 1390 omtales et Testamente, som omhandler Pengegaver i den gamle Øreberegning[2]).

Den hallandske Mynts Værdi findes angivet i Aaret 1282 at have været: 5 Mk. hallandske P. = 1 Mk. Sølv i Kølns eller Roskildes Vægt[3]) og synes af Mynterne at have været noget ringere end den samtidige skaanske[4]).

Vi maa som sagt antage, at Udmyntningen efter en gradvis Tilbagegang standses omtrent 1336 ved alle Myntstederne i Danmark Vest for Skaane. Et Punkt af særlig Interesse i det 14de Aarhundrede frembyder de her i Riget mest gjængse fremmede Myntsorters Forhold, hvorledes navnlig engelske, franske og tydske Penge efterhaanden faa mere Overhaand og fortrænge først den vestligere danske Mynt, og tilsidst ogsaa den skaanske. Paa den efterfølgende Tavle findes samlet fra gamle Breve og Aktstykker et større Antal Exempler, i hvilke den dansk-skaanske Mynt, Mark Sølv samt de vigtigste fremmede Pengesorter have været anvendte i Tidsrummet 1300—1379[5]). Før

---

1) Suhm. Hist. XIV. 130.
2) Script. R. D. III. 572.
3) Hallands fornm.-fören. årsskr. I. Møller. Halland. Nr. 24.
4) Cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Skaane og Halland.
5) I en Afhandling af Prof. Kr. Erslev: Om Møntregningen i »Valdemars Jordebog«. Danske Saml. II. Række, V. 126—131 findes tidligere Forholdet behandlet mellem dansk Mynt

1300 ere Optegnelserne om Penge og Pengeordninger saa sparsomme, at Forholdstallene let blive paavirkede af Tilfældigheder; efter den Tid derimod haves der saa mange, at en Oversigtstavle over et tilstrækkelig stort Antal Exempler maa give et tilforladeligt Udtryk for Forholdene.

	Dansk Mynt	Skaansk Mynt	Mark Sølv	Engelsk Mynt	Fransk Mynt	Lybsk Mynt
1300— 9	43	24	11	8	3	0
1310—19	62	29	15	12	4	0
1320—29	24	18	21	2	2	0
1330—39	15[1])	44	41	16	12	3
1340—49	4[2])	63	62	19	12	10
1350—59	3[3])	42	51	17	16	8
1360—69	1[4])	33	46	20	14	19
1370—79	1	5	32	12	14	21

Under det danske Pengevæsens yderlige Forfald gik det snart stærkt tilbage med Benyttelsen af Landets Mynt, navnlig efter 1320. Fra Tidsrummet 1330—40 forekommer der 15 Exempler før og intet efter 1336, ved hvilket Tidspunkt Udmyntningens Standsning altsaa utvivlsomt er indtraadt. Naar der senere findes Angivelser i danske Penge, ere disse vistnok rent undtagelsesvis begrundede i nye Udmyntninger, saaledes 1352 og 1356; som oftest har det været ældre endnu circulerende Myntsorter eller skaansk Mynt, man har benyttet.

Hvorvidt de forholdsvis faa Exempler paa Anvendelsen af den skaanske Mynt i Perioden 1320—29 kun har været begrundet i tilfældige Omstændigheder, er det umuligt at af-

og fransk, engelsk, lybsk Mynt og belyst ved en Oversigtstavle for Tidsrummet 1321—1350.

[1]) Alle før 1336. [2]) Tidligere Pengeordninger.

[3]) 1352. Brugelig Kobbermynt.

[4]) 1363. Tidligere Laan af brugelige Kobberpenge.

gjøre. Ellers viser det sig, at den har været omtrent lige stærkt benyttet, indtil pludselig den aarlige Udmyntning standses c. 1371.

Den almindelige Brug af et saa solidt Betalingsmiddel som rent Sølv efter Vægt har selvfølgelig ikke kunnet være underkastet Svingninger, saaledes som Brugen af den omskiftende, stigende og synkende Mark Penninge. Det ses imidlertid, at der her i Danmark har fundet en større Anvendelse Sted af det rene Sølv ved Betalinger fra den Tid, da de aarlige Udmyntninger ere standsede. Mangelen paa almindelig gjængs og gangbar dansk Mynt har bevirket, at der allerede i Tiaaret 1330—39 findes et dobbelt saa stort Antal Exempler paa Benyttelsen af Mark Sølv, som i de foregaaende ti Aar; og at dette ikke er tilfældigt, ses deraf, at Exemplernes Antal forøges for det næste Tiaar under Rigets vedvarende opløste Pengeforhold. Senere aftager dog Brugen af rent Sølv noget, sandsynligvis foranlediget ved den tiltagende Anvendelse af Udlandets gode Penge.

Af fremmed Mynt have de engelske Sterlinge næsten gjennemgaaende Overvægten indtil omtrent 1370, da der spores en begyndende Tilbagegang. Tilfældige Omstændigheder maa have bevirket, at der kun findes saa faa Exempler fra Aarene 1320—29; thi nogen kortvarig Standsning i Brugen af engelsk Mynt kan ikke antages at have fundet Sted. Mod Aarhundredets Slutning derimod er dens Udbredelse stærkt i Aftagende, og omsider fortrænges den af den lybske.

De franske Tournoser ses navnlig at have faaet Udbredelse samtidig med den danske Mynts yderlige Nedgang. Fra 1330 komme de efterhaanden ligesaa stærkt i Brug som engelske Sterlinge, og efterat disse mod Aarhundredets Slutning længe have været i Tilbagegang, er fransk Mynt vedblivende blevet meget benyttet herhjemme.

De lybske Penge begynde først paa en lidt senere Tid, efter 1340, ret at trænge igjennem her i Landet; men tilsidst faa de Overvægten baade over de engelske og de franske. Hvis vi fulgte Forholdene længere ned i Tiden, vilde vi se, at den lybske Mynt i Tiaaret 1400—1409 findes anvendt i 3 Gange saamange Tilfælde som den franske og engelske tilsammen. Den lybske Mynt og Myntregning bliver ogsaa tilsidst aldeles som hjemme her i Danmark, medens Brugen af den gamle Beregning i Mark og Øre bliver ganske fremmed og uvant. Senere ved Udmyntningens Gjenoptagelse ordnes Landets Myntvæsen under Erik af Pommern i Overensstemmelse med det tilvante lybske Myntsystem og efter Overenskomst med den store Hansestad.

Myntfund.

Af største Betydning for Undersøgelsen vedrørende Myntrækkernes Ordning er et nøie Kjendskab til Myntfundene, da man ved en Sammenligning af disse ikke blot vil faa en sikker Veiledning for Henførelsen af de forskjellige Typer til deres fælles Myntsteder, men ogsaa tildels derigjennem vil kunne bestemme Mynternes Samtidighed og Alder.

De urolige Tilstande i det her omhandlede Tidsrum medførte, at forholdsvis mange Pengebeløb skjultes og nedlagdes i Jorden. Medens Aar efter Aar hengaar uden at bringe Myntfund fra andre mere fredelige Perioder, til hvis Myntrækker vi særlig mangle Kjendskab, forløber der sjelden noget Aar, i hvilket der ikke gjøres større eller mindre Fund af »Borgerkrigsmynter«. I Aaret 1863 blev der saaledes fremdraget fire og i 1871 tre Fund, hvoraf det betydeligste, fra Systofte paa Falster, indeholdt 30,258 Stykker. Ialt haves Optegnelser om 48 vigtigere Fund af tilsammen c. 98,150 Mynter.

Oversigt over Fundene af danske Mynter 1241—1377		Erik Plougpenning					Abel					Christopher I			
		Lund	Roskilde	N. Jylland	Ribe	Slesvig	Lund	Roskilde	N. Jylland	Ribe	Slesvig	Lund	Roskilde	N. Jylland	Ribe
1) Herlufsholm .	1255	III 5	II 7	»	»	»	»	II 3	»	I 8	»	II 11	III 64	»	II 2
2) Kjøbenhavn .	1256	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	II 4	»	»	I 1
3) Øster-Hæsinge	1258	»	»	»	I 1	»	II 3	»	»	I 11	»	IV 11	III 338	»	V 4782
4) Findest.ubekj.	1258	»	»	»	I 1	»	»	»	»	I 2	»	»	I 11	»	II 150
5) Husby	1263	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
6) Sahl.	1263	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
7) Lilleborg . . .	1264	I 1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I 1	»	»	»
8) Skaane	1272	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I 2	I 1	I 1	»	I 1
9) Vrendrup . . .	1274	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I 1
10) Ølst	1284	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
11) Viborg	1284	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
12) Skrivergade .	1285	III 10	»	»	»	I 1	I 1	I 1	»	»	»	VI 149	IV 18	»	III 36
13) Thorupled. .	1288	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
14) Radsted . . .	1290	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
15) Roskilde. . .	1292	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
16) Adelby. . . .	1293	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I 1	»
17) Præstkjær . .	1296	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
18) Hvidøre . . .	1297	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
19) Liliebjerg . .	1298	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
20) Haagendrup .	1305	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
21) Rø	1306	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
22) Rudkjøbing .	1306	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
23) Mørke	1309	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
24) Hundstrup .	1311	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Erik Glipping					Erik Menved					Typernes Antal	Ukjendte Typers Antal	Tydelige danske Mynters Antal (Efter 1241)
Halland	Roskilde	N. Jylland	Ribe	Slesvig	Lund	Roskilde	N. Jylland	Ribe	Slesvig			
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	15	1	100
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	0	5
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	21	0	5646
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	8	0	192
.	.	.	III 230	.	.	.	.	.	.	3	0	230
.	.	I 1	II 5	I 1	.	.	.	.	.	4	1	7
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3	?	3
I 1	.	.	.	.	.	.	.	.	.	13	1	103
.	.	IV 274	VII 156	.	.	.	.	.	.	12	3	431
.	.	VII 98	I 3	I 4	.	.	.	.	.	9	4	105
.	.	XIV 468	VIII 115	I 4	.	.	.	.	.	24	0	590
IV 14	IV 35	XI 151	IX 263	II 4	.	.	.	.	.	69	4	1875
.	II 2	X 64	VIII 568	III 10	.	.	II 9	.	.	26	3	701
.	.	.	I 1	I 8	.	I 6	.	.	I 1	4	0	16
.	.	IV 4	II 3	IX 28	.	I 1	.	.	III 7	19	?	43
.	.	V 5	VIII 15	XXI 389	.	II 28	I 4	I 6	VI 833	46	10	1282
.	.	.	.	II 3	.	.	IV 20	II 2	I 1	9	0	26
.	I 1	.	.	.	IX 1111	.	.	.	.	14	?	1181
.	.	.	I 1	II 2	I 5	.	.	VII 81	I 1	12	0	90
.	II 2	.	III 6	VII 11	I 13	II 3	II 3	XII 342	I 1	31	7	383
.	.	.	.	.	I 102	.	.	.	.	1	0	102
.	.	.	.	.	.	I ?	.	.	.	1	0	
.	.	.	.	.	.	.	IV 7	II 5	.	6	0	12
.	.	.	.	.	.	.	I 1	I 2	V 9	7	0	12

Oversigt over Fundene af danske Mynter 1241—1377		Christ. I.	Erik Glipping						
		Lund	Lund	Halland	Roskilde	N. Jylland	Ribe	Slesvig	Lund
25) Spørring	1318	.	.	.	I 1	II 8	III 4	II 2	I 1
26) Stjær	1319	.	.	.	.	.	.	.	II 2
27) Vrendsted	1323	.	.	.	.	.	.	.	.
28) Flaskekro	1324	.	.	.	.	.	.	.	.
29) Spettrup	1325	.	.	.	.	.	.	.	.
30) Mesinge	1325	.	.	.	.	.	.	.	.
31) Valby	1325	.	.	.	.	.	.	.	.
32) Odense	1326	.	.	.	.	.	.	I 1	.
33) Egeberg	1326	.	.	.	.	.	.	.	.
34) Roust	1326	.	.	.	.	.	.	.	.
35) Ny Kirstinebjerg	1326	.	.	.	.	.	.	I 1	I 1
36) Vemmetofte	1327	.	.	.	.	.	.	.	.
37) Teglgaard	1328	.	.	.	.	.	.	.	.
38) Fiskbæk	1328	.	.	.	I 1	.	.	.	.
39) Stubberup	1329	.	.	.	.	.	.	.	.
40) Hemselynge	1329	I 1	XI 817	I 1	III 3	III 3	IV 4	IV 9	XXII 7702
41) Bregninge	1332	.	.	.	.	.	.	.	.
42) Grarup	1333	.	I 1	.	.	II 2	V 8	X 12	IV 4
43) Assens	1334	.	.	.	.	.	I 1	IV 4	I 1
44) Fohl	1335	.	.	.	.	.	I 1	I 1	.
45) Systofte	1335	.	.	.	.	.	.	.	I 1
46) Wälluf	før 1345	.	.	.	.	.	.	.	I 1
47) Elmhult	før 1345	.	.	.	.	.	.	.	.
48) Aakirkeby	før 1350	.	.	.	.	.	.	.	II 3

…ved		Christopher II og 1333—1336						Lund 1332—1377	Typernes Antal	Ukjendte Typers Antal	Tydelige danske Mynters Antal (Efter 1241)
Ribe	Slesvig	Lund	Roskilde	Saxkjøbing	N. Jylland	Ribe	Slesvig				
XIII 55	»	»	»	»	»	»	»	»	42	1	1333
»	II 5	»	»	»	»	»	»	»	17	?	95
»	»	»	II 5	»	II 3	»	»	»	7	0	12
II 4	I 2	»	II 427	»	I 6	II 6	»	»	31	0	868
»	»	»	II 123	»	V 109	»	»	»	19	0	269
»	»	»	III 32	II 31	IV 23	»	»	»	9	0	86
IV 4	III 3	I 1	II 3284	»	III 91	III 11	I 2	»	44	0	5672
»	»	»	II 745	»	IV 56	»	»	»	23	0	1018
»	»	»	II 333	II 118	VI 52	»	»	»	22	0	676
»	»	»	III 34	III 8	IV 62	»	»	»	10	0	104
II 3	»	I 2	III 832	I 1	I 37	III 5	»	»	40	0	4297
»	»	»	VI 515	II 2	III 4	»	»	»	12	?	571
»	»	»	II 177	I 14	VI 278	»	»	»	26	0	868
»	I 1	»	III 1203	I 12	VI 3826	I 1	»	»	35	?	6061
I 1	»	»	III 2012	II 80	VI 171	»	»	»	21	0	2279
V 7	V 6	VI 9	III 4	»	»	I 1	I 2	»	87	?	8591
»	»	»	IX 2813	VI 320	VIII 348	»	»	»	31	2	3494
XXI 438	XXIII 1947	III 4	»	»	»	V 697	XII 1571	»	106	5	5153
IX 18	V 8	»	»	»	»	VI 851	VII 7	»	43	3	8377
X 45	XIII 37	»	I 5	»	II 5	VIII 256	XII 76	»	55	16	1378
I 1	»	»	X 23566	VII 1024	X 2463	»	»	»	49	3	27747
»	»	I 63	»	»	»	»	»	I 1	3	0	65
»	»	»	»	»	»	»	»	III 35	3	0	35
»	»	I 1	»	»	»	»	»	VII 8	11	?	13

Det er af Interesse at se, at Nedlægningerne ere blevne hyppigere efterhaanden, som Rigets Opløsning skred fremad, og Usikkerheden og Frygten for Tab af Penge og Eiendele tiltog. Medens 26 af de kjendte Fund, med ialt c. 15,554, saavel tydelige som utydelige, Mynter ere nedlagte i Tidsrummet 1241—1319, ere de 22 paa 82,596 Mynter nedlagte i Løbet af en Snes Aar, i den sørgelige Ufredstid efter Erik Menveds Død.

Det vilde blive for omstændeligt nærmere at omtale disse talrige Myntfund i deres Enkeltheder, hvorfor vi skulle indskrænke os til at give en Oversigt over hele Rækken, ordnet efter den formentlige Alder, idet vi kun fremhæve de væsentlige Hovedtræk til Belysning af de indbyrdes Forhold mellem Fundene og af hvert enkelt Funds eiendommelige Karakter.

Paa de foranstaaende Tabeller findes opført, i hvilket Forhold de forskjellige her omhandlede Mynttyper forekomme i hvert Fund saaledes, at de øverste Tal angive Mynttypernes, de nederste Stykkernes Antal. Det er en Selvfølge, at nye Oplysninger gjennem fremtidige Fund ville kunne medføre Ændringer i denne Ordning. Det lader sig ikke paavise, hvilke ukjendte Typer der ere fremkomne i Fundene før 1832: Aakirkeby, Lilleborg, Hemselynge, Hvidøre, Vemmetofte, Roskilde, Stjær og Fiskbæk Fund.

1) Herlufsholm. Sjælland. 1870. Fundet er af særlig Betydning, da det indeholder Mynter fra en Tid, fra hvilken vi kun have faa Fund. Det bestaar hovedsaglig af sjællandsk og skaansk Mynt fra Erik, Abel og Christopher I og er blevet nedlagt c. 1255, i de første Aar af den roskildske Biskop Peter Bangs Embedstid (1254—1277); cfr. Myntrækker: Christopher I, Roskilde Nr. 3. Af Valdemar Seiers Mynter findes 102 Stkr., hvoraf det ses, at de ældre Mynter i stor Mængde længe have kunnet holde sig i Omløb. Fundet indeholdt 1 ukjendt Mynttyp; cfr. Myntrækker: Erik Plougpenning, Roskilde Nr. 5. Mynterne bleve fundne i en Lerkrukke i en Eng.

2) Kjøbenhavn. 1882. 3 bekjendte Typer med 5 Stkr. fra Christopher I. Fandtes ved Udgravning af en Bygningsgrund.

3) Øster-Hæsinge, Salling Herred, Fyen. 1840. Hovedmassen af Fundet er fra Christopher I, 5 Typer med 4782 Stkr. fra Ribe og 5 Typer med 500 Stkr. fra Slesvig; endvidere bestaar Fundet af en stor Del sjællandske og nogle skaanske Mynter fra samme Konge, foruden enkelte ældre, hvoraf de ældste, 8 Stkr., ere fra Valdemar Seier. Fundet er blevet nedlagt imod Slutningen af Christopher I's Regjering, omtrent 1258. Fandtes ved Grøftegravning.

4) Ubekjendt Findested. Fundet har i sin Tid tilhørt afdøde Kmh. Vind til Bækkeskov paa Sjælland. Det kan dog neppe antages at være sjællandsk, da dets hele Karakter viser hen til, at det enten maa være sønderjydsk eller fyensk. I størst Antal forekomme 2 Ribe Typer med 150 Stkr. fra Christopher I og dernæst slesvigske samt nogle sjællandske Mynter. Fundet har saa stor Overensstemmelse med Øster-Hæsinge F., at man skulde antage det for at være en Del af dette. Optegnelsen skyldes Kammerraad L. Læssøe.

5) Husby, Vends Herred, Fyen. 1869. Fundet indeholder kun 3 af Erik Glippings ældste Ribe Typer med 230 Stkr. og er blevet nedlagt omtrent 1263. Det laa i en Krukke paa Marken.

6) Sahl Kirke, Ginding Herred, Jylland. 1850. Af Erik Glippings Mynter fandtes 7 Stkr. i en gammel Egetræs Kiste, og de ere sikkert blevne nedlagte samtidig, skjøndt der tillige fremkom 1 fra Erik af Pommern. Af de 4 Typer ere 2 med 5 Stkr. fra Ribe, 1 fra Slesvig og 1 ukjendt, nørrejydsk; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 1. Den yngste Mynt maa antages at være fra omtrent 1263. Fundet er beskrevet i Antiq. Tidsskr. 1849—51. S. 128.

7) Lilleborg, Vester Herred, Bornholm. Omtrent 1820. Dette lille Fund af 3 skaanske Mynter fra Erik Plougpenning,

Christopher I og Erik Glipping har nærmest Interesse derved, at det viser den skaanske Mynts daværende Udbredelse paa Bornholm. Optegnelsen skyldes Kammerraad L. Læssøe.

8) Skaansk Fund. Findested ukjendt. Dette mindre Fund har forholdsvis stor Interesse, da vi kun kjende faa samlede skaanske Fund fra denne Periode. Det indeholder enkelte Mynter fra Abel og Christopher I, men hovedsaglig Erik Glippings skaanske Mynter, 8 Typer med 97 Stkr., og en enkelt formentlig hallandsk Mynt; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Halland Nr. 2. Den yngste Mynt er fra c. 1272. Fundet indeholdt 1 ukjendt Mynttyp; cfr. Myntrækker: Abel, Slesvig. Mynterne, som øjensynlig ere et samlet Fund, skjænkedes 1834 af Pastor Grevilling i Kalf til den kongelige Myntsamling i Stockholm.

9) Vrendrup Hede, Skads Herred, Jylland. 1866. Fundet bestaar af Mynter fra Nørrejylland og Ribe, alle fra Erik Glipping, med Undtagelse af 1 fra Christopher I. 3 Typer vare ukjendte; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 7; Ribe Nr. 10, 16. Fundet har saaledes en udpræget vestlig Karakter. Dets yngste Mynttyp er fra omtrent 1274. Fandtes tilligemed en lille Sølvklump liggende under en Lyngtørv.

10) Ølst, Galten Herred, Jylland. 1852. Fundet bestaar udelukkende af Erik Glippings vestlige Mynttyper, hvoraf 7 med 98 Stkr. ere fra Nørrejylland. Af de 9 Typer har Fundet 8 tilfælles med Viborg F. og ligesaa mange med Skrivergade F. Dette forholdsvis mindre Fund er af mere end sædvanlig Interesse, da det indeholdt 4 ukjendte Typer; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 10, 11, 20. Slesvig Nr. 5. Det er blevet nedlagt omtrent 1284 og fandtes ved Grøftegravning.

11) Viborg. 1882. Mynterne i dette udpræget jydske Fund paa 600 Stkr. vare i høi Grad forslidte og ødelagte, hvorfor det ved Ordningen var vanskeligt og ofte umuligt at skjelne Typernes smaa Forskjelligheder. Mynterne ere alle

fra Erik Glipping, og den største Del maa antages at være nørrejydske, 14 Typer med 468 Stkr., medens der af Typer fra Ribe ere 8 med 115 Stkr. Desuden forekommer der nogle Mynter af 1 skaansk og 1 slesvigsk Typ. Dette betydelige Fund frembyder navnlig Interesse derved, at der blandt dets 24 Typer ikke var en eneste ukjendt, hvilket viser, at vi maa være skredne vidt frem i Kjendskabet til de jydske Mynter fra Erik Glipping. Den yngste Mynt maa antages at være fra c. 1284. Fundet har 10 Typer tilfælles med Vrendrup F. og 20 med Skrivergade F. Det fandtes ved Gravning i en Bygningsgrund og skjønnedes at være nedlagt i en Skindpose.

12) Skrivergade, Sønder Herred, Bornholm. 1875. Dette rige Fund af ialt 2173 Mynter giver en klar Forestilling om de paa Bornholm gangbare Pengesorter i Erik Glippings Tid. Paa Grund af Øens Beliggenhed nær ved Skaane er det ganske naturligt, at Lunds Mynttyper have været de almindeligst benyttede, og dette viser ogsaa Fundet, idet den største Del er skaanske Mynter, hvoraf de ældste fra Valdemar Seier. Af Fundets 69 danske Typer med 1875 Stkr. ere 29 Typer med 1351 Stkr. skaanske, og af disse ere de 19 Typer med 1191 Stkr. fra Erik Glipping. Af formentlig hallandsk Mynt findes 4 Typer med 14 Stkr. Endvidere ere de andre Myntsteder alle repræsenterede ved flere eller færre af Erik Glippings Mynter, saaledes fra Ribe 9 Typer med 263 Stkr. Fundet indeholder desuden 2 Mynter fra Valdemar Seier og en Del fremmede Mynter, navnlig engelske Sterlinge, hvoraf de yngste ere fra Edvard I (1272—1307). Af ukjendte Mynttyper fandtes 4; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Skaane Nr. 17, 18; Jylland Nr. 13, 14. Hvor omfangsrigt og betydeligt dette Fund er, ses af de forholdsvis mange Typer, det har tilfælles med saa godt som alle de nogenlunde samtidige Fund; saaledes med Viborg F. 20 Typer og selv med et saa meget ældre og fjerntliggende Fund som Øster-Hæsinge F. 12 Typer. Det maa antages

at være nedlagt i Erik Glippings sidste Regjeringstid, omtrent 1285. Mynterne laa paa en stenrig Mark gjemte inde under en stor Sten, dels i to Lerkrukker, dels indsvøbte i noget grovt Lærred. Den ene Krukke indeholdt kun danske Mynter, den anden alle de fremmede samt nogle faa danske.

13) Thorupled, Dronninglund Herred, Jylland. 1871. Fundets Betydning svækkes en Del ved dets mindre udprægede Karakter, idet de nørrejydske Mynttyper ikke ere saa overveiende stærkt tilstede, som det kunde ventes fra et saa nordligt Findested. Af de 26 Typer med 701 Stkr. ere kun 12 Typer med 73 Stkr. nørrejydske, næsten udelukkende fra Erik Glipping; formentlig kun 2 Typer med 9 Stkr. ere fra Erik Menved. Derimod findes en stor Mængde Ribe Mynter, 8 Typer med 568 Stkr., nogle faa sjællandske samt en Del slesvigske, deriblandt 48 Stkr. af samme Typ fra Christopher I. Fundet har flest Berøringspunkter med det sydlige Adelby F., idet 11 Typer ere fælles for dem begge. Det indeholdt 3 nye Typer; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 4; Ribe Nr. 9, 17. Dets yngste Mynt er fra omtrent 1288. Mynterne vare nedlagte under en stor Sten tæt ved en Langdysse; de vare indsvøbte i et tildels fortæret Skind og gjemte i en firkantet, 3—4 Tommer lang Trækasse, omkring hvilken der var sat 4 mindre Sten.

14) Radsted, Musse Herred, Lolland. 1843. I dette lille, omtrent i Aaret 1290 nedlagte Fund ere de 3 af dets 4 Typer vestlige, medens det kun indeholder 1 sjællandsk Typ. Det fandtes i en Tørvemose.

15) Roskilde. 1802. Fundet ligner i sin Karakter det foregaaende, idet der kun findes 1 sjællandsk Typ, medens de øvrige ere vestlige. Af de 19 Typer med 43 Stkr. ere de 12 med 35 Stkr. slesvigsk Mynt, Resten er fra Ribe og Nørrejylland. Fundet afgiver et smukt Bevis for, at de under Erik Glipping prægede vestlige Mynttyper have havt en større Udbredelse end den noget ringere sjællandske Mynt. Det er nedlagt c. 1292.

16) Adelby, Slesvig. 1839. Med Undtagelse af 2 Typer med 28 Stkr. af Erik Menveds sjællandske Mynt indeholder Fundet kun vestlige Mynttyper, deriblandt 2 fra Christopher I. Den slesvigske Mynt er overveiende tilstede, 21 Typer med 389 Stkr. fra Erik Glipping og 6 Typer med 833 Stkr. fra Erik Menved. Resten er jydske Mynter, dels fra Ribe, dels fra Nørrejylland. Fundet indeholdt 10 ukjendte Typer; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Ribe Nr. 5, 6, 21; Slesvig Nr. 6, 17, 20, 24; Erik Menved, Slesvig Nr. 3, 5, 6. Det er af stor Betydning ved Ordningen af Erik Glippings og de ældste af Erik Menveds slesvigske Mynttyper, og det faar en forøget Interesse ved det senere Grarup Fund, der danner ligesom en Fortsættelse af dette. De to Fund have 15 Typer tilfælles. Fundet er blevet nedlagt omtrent 1293 i en paa Marken nogle Fod dybt nedgravet Lerkrukke. Det indsendtes, men ikke fuldstændigt, til den kgl. Mynt- og Medaillesamling i Kbhvn. Beskrevet i »Neunter Bericht der Koenigl. Schleswig-Holstein-Lauenb. Gesellschaft für die Sammlung und Erhaltung vaterländischer Alterthümer«. Januar 1844.

17) Præstkjær, Malt Herred, Jylland. 1884. Dette lille Fund af jydske og slesvigske Mynter fremkom længere Tid, førend det indsendtes til den kongelige Mynt- og Medaillesamling; muligvis er det kun en Del af en større Nedlægning, da Findestedet ikke blev nøiagtig undersøgt og senere ikke kunde paavises. Mynterne, som maa være nedlagte c. 1296, ere alle vestlige, mest nørrejydske, af Erik Menveds ældre Typer med Undtagelse af et Par af Erik Glippings slesvigske Typer. Fundet kom tilsyne i et Muldvarpeskud.

18) Hvidøre, Sokkelunds Herred, Sjælland. 1778. Fundet bestaar, med Undtagelse af en enkelt sjællandsk Mynt fra Erik Menved, udelukkende af skaansk Mynt, hvoraf 9 Typer med 1111 Stkr. ere fra Erik Menved og desuden af 11 dels uoplyste, dels nordtyske Brakteater. Fundet, hvis yngste Mynt maa sættes til omtrent 1297, er af væsentlig Betyd-

ning for Ordningen af den skaanske Myntrække. Det findes beskrevet, men kun ufuldstændig, i »Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den Kgl. Samling«. 1791. I. S. 90-92.

19) Liliebjerg ved Ribe. 1869. Med Undtagelse af 1 skaansk og nogle slesvigske Typer bestaar Fundet kun af 8 Ribe Typer, hvoraf de 7 med 81 Stkr. ere fra Erik Menved. Det maa antages at være nedlagt c. 1298.

20) Haagendrup, Holbo Herred, Sjælland. 1849. Med Undtagelse af 1 skaansk og nogle sjællandske Typer bestaar Fundet af vestdansk Mynt, hovedsaglig Ribe Mynter fra Erik Menved, 12 Typer med 342 Stkr. Desuden findes der nogle jydske og slesvigske Typer, deriblandt fra Christopher I to slesvigske Mynter af samme Typ, som altsaa have holdt sig i Omløb i omtrent 50 Aar. 7 Mynttyper vare tidligere ukjendte; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Sjælland Nr. 18; Slesvig Nr. 3; Erik Menved, Ribe Nr. 1, 8, 9, 12, 13. Foruden en Del forslidte og ubestemmelige danske Mynter forekomme 261 fremmede Mynter, navnlig engelske Sterlinge. Fundet har størst Lighed med Liliebjerg F., 8 fælles Typer, og med det noget yngre Spørring F., 14 Typer. Det maa utvivlsomt skyldes tilfældige Omstændigheder, at det indeholder saa overveiende vestlige Typer, eftersom det er nedlagt omtrent 1305, altsaa paa en Tid, da den sjællandske Mynt stod den jydske fuldt jevnsides i Værdi. Mynterne fandtes ved Pløining. Beskrevet i Antiqv. Tidsskr. 1849-51. S. 125.

21) Rø, Nørre Herred, Bornholm. 1867. Paa en Pløiemark fandtes 102 skaanske Mynter, alle af samme Typ; cfr. Myntrækker: Erik Menved, Lund Nr. 18. Den Omstændighed, at der ikke er andre Mynttyper i Fundet, hvilket maa antages at være nedlagt nogle Aar ind i det 14de Aarhundrede, staar muligvis i Forbindelse med Erik Menveds Paabud 1304, om udelukkende Brug af Rigets ny Mynt under Straf for at benytte ældre Penge. Efter Myntfundene at dømme har dette Paabud dog kun staaet ved Magt i faa Aar (se S. 222).

22) Rudkjøbing Havn. Langeland. 1851. Antallet af Mynterne i dette stærkt ødelagte Fund kjendes ikke. De ere alle af samme Typ og svare i Alder til Mynterne i det foregaaende Fund, hvorfor muligvis ogsaa dette kan staa i Forbindelse med Kong Eriks Forordning 1304. Cfr. Myntrækker: Erik Menved, Roskilde Nr. 17.

23) Mørke Kirke, Øster-Lisbjerg Herred, Jylland. 1881. Dette lille Fund af Erik Menveds Mynter fra Ribe og Nørrejylland fremkom ved at flytte en gammel Kiste i Kirken. Mynterne ere hverandre saa nær i Tiden, at de maa antages at være nedlagte paa en Gang, c. 1309.

24) Hundstrup, Salling Herred, Fyen. 1883. Fundet bestaar hovedsaglig af slesvigske Mynter fra Erik Menved og er blevet nedlagt omtrent 1311. Mynterne laa saa tæt op imod hverandre, at de vare sammeniltede til en Stang. De fandtes ved Kirkegaardsmuren.

25) Spørring Mølle, Vester-Lisbjerg Herred, Jylland. 1879. I dette ret betydelige Fund af forskjellige Mynttyper fra Erik Glipping og Erik Menved er denne sidste Konges nørrejydske Mynt langt overveiende, 19 Typer med 1251 Stkr. Blandt Resten ere kun Ribe Typerne noget talrigere tilstede. 1 Typ var ukjendt; cfr. Myntrækker: Erik Menved, Jylland Nr. 3. Fundet, som er blevet nedlagt omtrent 1318, viser stor Lighed med Grarup F., med hvilket det har 30 Typer fælles. Mynterne fandtes ved en Grøftekant i en Mark og vare kun slet vedligeholdte; 287 Stkr. vare saa ødelagte, at de ikke kunde bestemmes.

26) Stjær, Framlev Herred, Jylland. 1803. Fundet, hvis Mynter formentlig udelukkende ere fra Erik Menved, frembyder Interesse derved, at de sjællandske Mynttyper ere overveiende talrigt tilstede; af dets 17 Typer med 95 Stkr. ere de 12 med 85 Stkr. sjællandske. Det samme viser sig senere gjentagne Gange ved de jydske Fund og godtgjør, at Erik Menveds sjællandske Mynt har været

noget bedre end hans jydske. Fundet er blevet nedlagt omtrent 1319.

27) Vrendsted, Børglum Herred, Jylland. 1878. I dette lille nørrejydske Fund er atter den sjællandske Mynt den overveiende. Det maa antages at være nedlagt c. 1323. Fandtes ved Gravning i en Eng.

28) Flaskekro, Sokkelunds Herred, Sjælland. 1858. Med Undtagelse af nogle spredte vestlige Typer bestaar Fundet af sjællandske Mynter, 22 Typer med 417 Stkr. fra Erik Menved og 2 Typer med 427 Stkr. fra Christopher II. Fundet, som maa antages at være nedlagt omtrent 1324. har 26 Typer tilfælles med det næsten samtidige Valby F. Det er af stor Betydning for Ordningen af Erik Menveds sjællandske Myntrække. Mynterne fandtes paa Kysten ved Kallebodstrand og vare meget ødelagte; 80 Stkr. vare ganske forslidte.

29) Spettrup, Bjerge Herred, Jylland. 1871. Den sjællandske Mynt er ogsaa her forholdsvis talrigt tilstede, fra Erik Menved 12 Typer med 37 Stkr. og fra Christopher II 2 Typer med 123 Stkr. Derimod indeholder Fundet kun 5 af Christopher's jydske Typer med 109 Stkr. 64 Mynter vare saa forslidte, at de ikke kunde bestemmes. Fundet, som maa være nedlagt omtrent 1325, fandtes ved Grøftegravning.

30) Mesinge, Bjerge Herred, Fyen. 1874. Fundet var i saa høi Grad ødelagt, at det ikke var muligt at bestemme flere end 86 af dets 266 Stkr. Det maa antages, at Mynterne hovedsaglig ere fra Christopher II, og at hans sjællandske og de ældste Saxkjøbing Mynter have været talrigere end de jydske. Det maa være nedlagt c. 1325 og fandtes paa en Jordlod sammen med et Bronzespænde.

31) Valby, Sokkelunds Herred. 1863. Fundet bestaar overvejende af sjællandsk Mynt, fra Erik Menved 24 Typer med 2268 Stkr. og fra Christopher II 2 Typer med 3284 Stkr. Af denne Konges vestlige Typer findes her 3 nørre-

jydske med 91 Stkr. foruden nogle fra Ribe og Slesvig. Fundet har 26 Typer tilfælles med det lidt ældre Flaskekro F. Det er nedlagt omtrent 1325.

32) Odense. 1868. Ligesom i flere af denne Periodes jydske Fund optræde her de sjællandske Typer overveiende stærkt. Af Fundets 23 Typer med 1018 Stkr. ere 18 Typer med 961 Stkr. sjællandske, og heraf indeholde alene de 2 fra Christopher II 745 Stkr. Resten er vestlig Mynt. Fundet, som er nedlagt omtrent 1326, fremkom ved Udgravning af en Kjælder.

33) Egebjerg, Sunds Herred, Fyen. 1863. Fundet slutter sig nøie til det foregaaende, idet ogsaa her de jydske Typer ere tilstede i mindre Antal. Af Fundets 22 Typer med 676 Stkr. ere 14 med 506 Stkr. sjællandske fra Erik Menved og Christopher II; dennes 2 Typer alene udgjøre et Antal af 333 Stkr. Af hans lollandske Typer findes 2 med 118 Stkr. 111 Stkr. ere forslidte og utydelige. Fundet er nedlagt c. 1326.

34) Roust, Skads Herred, Jylland. 1870. Ogsaa i dette lille, med det foregaaende utvivlsomt samtidige, Fund ere de sjællandske Typer talrigt tilstede. Den jydske Mynt synes dog her at have havt nogen Overvægt, saavidt det fremgaar af det stærkt medtagne Fund, af hvis 164 Stkr. de 60 ere ødelagte og utydelige. 7 Typer ere fælles med Spettrup F. Mynterne vare nedlagte i en Lerkrukke.

35) Ny Kirstinebjerg, Nørre Herred, Falster. 1868. Fundet bestaar mest af sjællandsk Mynt, 25 Typer med 3393 Stkr. fra Erik Menved og 3 Typer med 832 Stkr. fra Christopher II. Tillige findes der 1 Mynt, som formentlig maa henføres til Saxkjøbing, samt nogle jydske og 2 skaanske Typer. 111 Stkr. ere forslidte og utydelige. Fundet er blevet nedlagt omtrent 1326. Mynterne vare indsvøbte i et fileret Net og gjemte i et sort Lerkar, som fandtes ved Pløining.

36) Vemmetofte, Faxe Herred, Sjælland. 1829. Fundet indeholder, med Undtagelse af 1 sjællandsk Typ med 50 Stkr. fra Erik Menved, udelukkende Mynter fra Christopher II, 6 sjællandske og 2 lollandske Typer med tilsammen 517 Stkr. samt nogle faa jydske Mynter. Det maa antages at være nedlagt omtrent 1327. Fandtes ved Markarbeide.

37) Teglgaard, Galten Herred, Jylland. 1846. Fundet er af en lignende Karakter som flere af de foregaaende vestlige Fund, idet den sjællandske Mynt fra Erik Menved og Christopher II er stærkt fremtrædende, tilsammen 18 Typer med 575 Stkr., medens det af Christopher's jydske Mynt kun indeholder 6 Typer med 278 Stkr. Fundet har 25 Typer fælles med Teglgaard F., 22 med Valby, Ny Kirstinebjerg og Systofte F. og 19 med Flaskekro F. Det maa være nedlagt c. 1328 og fremkom ved Gravning.

38) Fiskbæk, Rinds Herred, Jylland. 1831. Fundet afviger noget fra de nærmest foregaaende jydske Fund derved, at den jydske Mynt og ikke længere den sjællandske er tilstede i størst Antal. Af sjællandsk Mynt fra Erik Menved findes 19 Typer med 1012 Stkr. og fra Christopher II 3 Typer med 1203 Stkr. Af Christopher II's jydske Mynt forekommer der 6 Typer med 3826 Stkr. Fundet har 27 Typer fælles med Ny Kirstinebjerg F., 25 med Teglgaard, Valby og Systofte F. og 21 med Flaskekro F. Mynterne maa være nedlagte omtrent samtidig med det foregaaende. De vare gjemte i en Metalkjedel i Jorden.

39) Stubberup, Musse Herred, Lolland. 1832. Fundet bestaar ialt af 2399 Mynter, hvoraf 120 utydelige og forslidte. Der findes flest Mynter fra Christopher II, 3 sjællandske Typer med 2012 Stkr., 2 Saxkjøbing Typer med 80 Stkr. og 6 jydske Typer med 171 Stkr. Af ældre Mynter indeholder det nogle, hovedsaglig sjællandske fra Erik Menved. Det maa antages at være bleven nedlagt c. 1329.

40) Hemselynge, Abild Sogn, Halland. 1820. Dette ualmindelig rige Fund af ialt 9413 Mynter indeholder 87 forskjellige danske Typer, hvoraf en fra Christopher I havde en Alder af c. 70 Aar paa det Tidspunkt, da Fundet nedlagdes, omtrent 1329. De ældre bedre Mynter ere forholdsvis meget talrigt tilstede, da man har foretrukket disse fremfor de senere og ringere, som forefindes i mindre Antal. Fundet har en udpræget skaansk Karakter; det indeholder af Erik Glippings Mynter fra Lund 11 Typer med 817 Stkr. og af Erik Menveds 22 Typer med 7702 Stkr. Fra Christopher II derimod er der kun faa skaanske Mynter tilstede. Fra de forskjellige Myntsteder udenfor Skaane findes der endvidere Mynter fra Erik Glipping, Erik Menved og nogle faa fra Christopher II. Over 600 Mynter ere forslidte og umulige at bestemme. Af fremmede Mynter findes 210 Stkr. ældre, dels engelske, dels nederlandske. Fundet indkom til den kongelige Myntsamling i Stockholm og findes beskrevet der. Det er af største Betydning for Ordningen af den skaanske Myntrække.

41) Bregninge, Sønder Herred, Falster. 1863. Fundet bestaar mest af Christopher II's Mynt, 9 sjællandske Typer med 2813 Stkr., 6 lollandske Typer med 320 Stkr og 8 nørrejydske Typer med 348 Stkr. Desuden findes et mindre Antal sjællandske Mynter fra Erik Menved. 2 Typer vare ukjendte; cfr. Myntrækker: Christopher II, Roskilde Nr. 10, 11. En stor Del af Mynterne ere af meget ringe Beskaffenhed, og mange af dem, 804 Stkr., forslidte og utydelige. Af fremmede Penge indeholder Fundet 1 engelsk Sterling fra Edvard II (1307—1326) og 40 tydske Mynter. Dette omtrent 1332 nedlagte Fund fremkom ved Pløining.

42) Grarup, Nordslesvig. 1863. Dette rige Fund indeholder 106 Typer med 5153 Stkr. danske Mynter foruden 992 Stkr. forslidte og utydelige, samt 2 norske, fra Erik Præstehader (1280-1299) og fra Hakon V (1299-1319). Det er af stor Betydning for Ordningen af Slesvigs og Ribes Myntrækker, da

det danner en Fortsættelse af det ældre Adelby F., med hvilket det har 15 Typer tilfælles. Af Slesvigs Mynt, som er talrigst tilstede, findes fra Erik Menved 23 Typer med 1947 Stkr. og fra Tidsrummet efter 1319 og indtil Fundets Nedlægning, omtrent 1333, 12 Typer med 1571 Stkr. Af Ribe Mynt findes Erik Menveds 21 Typer med 438 Stkr. og fra den følgende Periode 5 Typer med 697 Stkr. I Modsætning til de tidligere, lidt ældre vestlige Fund er sjællandsk Mynt ikke stærkt repræsenteret her; fra Erik Menved kun 5 Typer med 250 Stkr. og ingen fra Christopher II. Fra Erik Glipping forekomme nogle faa Mynter. 5 Typer vare ukjendte; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 3; Ribe Nr. 23; Slesvig Nr. 4; Erik Menved, Jylland Nr. 17; Christopher II, Skaane Nr. 10. Fundet har mange Berøringspunkter med andre Fund, navnlig med det noget ældre Spørring F., med hvilket det har 30 Typer fælles og med det næsten samtidige Fohl F. ved 40 fælles Typer. Mynterne vare nedlagte i en Lerkrukke.

43) Assens, Fyen. 1855. Fundet har en Del tilfælles med flere af de tidligere, idet Erik Menveds sjællandske Mynt ogsaa her findes overveiende, 7 Typer med 7483 Stkr. Resten er mest vestlig Mynt, deraf fra Ribe 16 Typer med 870 Stkr. Tillige indeholder Fundet en Mynt fra den norske Konge Hakon V (1299-1319). 3 Typer vare ukjendte; cfr. Myntrækker: Erik Menved, Roskilde Nr. 7; Ribe Nr. 19; Christopher II, Slesvig Nr. 8. Fundet har flest Berøringspunkter med de omtrent samtidige Grarup og Fohl F., med hvilke det har 26 og 24 Typer fællfes. Mynterne ere blevne nedlagte omtrent 1334 i en Lerkrukke, som fandtes ved Udgravning af en Kjælder.

44) Fohl, Nordslesvig. 1845. Fundet indeholder 4 sjællandske Typer med 947 Stkr.; iøvrigt ere de vestlige Myntsteder repræsenterede ved en stor Mængde Typer, blandt hvilke der fra Ribe findes 19 med 302 Stkr., og fra Slesvig 26 med 114 Stkr., deraf 1 Mynt

fra Erik Glipping. Fundet har stor Lighed med det næsten samtidig nedlagte Grarup Fund og er af væsentlig Betydning for Ordningen af Ribes og Slesvigs Myntrækker. Det indeholdt et meget stort Antal hidtil ukjendte Typer, nemlig 16; cfr. Myntrækker: Erik Menved, Jylland Nr. 26; Ribe Nr. 20, 27; Slesvig Nr. 26, 27, 28; Christopher II og 1332—1336, Ribe Nr. 4, 8, 9, 10; Slesvig Nr. 1, 2, 9, 11, 12, 13; Fundet har 24 Typer tilfælles med Assens F. og 40 med Grarup F. Det er blevet nedlagt omtrent 1335 og fandtes i en Høi paa Fohl Mark. Beskrevet i Antiq. Tidsskr. 1846-48. S. 56-58.

45) Systofte, Sønder Herred, Falster. 1871. Dette største Fund af »Borgerkrigsmynter«, som hidtil er fremkommet, bærer i høi Grad Præg af at tilhøre Udmyntningens yderste Forfaldsperiode. Mynterne vare saa ødelagte af Slid og Ir, at ikke mindre end 2511 Stkr. vare ubestemmelige. Fra Erik Menved findes 20 Typer med 692 Stkr. sjællandsk Mynt, og fra Christopher II og den følgende Tid indtil Fundets Nedlægning, omtrent 1335, indeholder det 10 Typer med 23,566 Stkr. sjællandsk Mynt, 7 Typer med 1024 Stkr. lollandsk Mynt og 10 Typer med 2463 Stkr. nørrejydsk Mynt. Alene af 1 Typ findes 7952 Stkr.; cfr. Myntrækker: Christopher II, Roskilde Nr. 3. Den sjællandske Mynt er saaledes langt talrigere tilstede end den lollandske, som i det Hele viser sig at have spillet en mindre fremtrædende Rolle. Dette store Fund indeholder ialt 30,258 Stkr.; af dets 49 Typer vare 3 ukjendte; cfr. Myntrækker: Erik Menved, Roskilde Nr. 12; Christopher II, Roskilde Nr. 7; Saxkjøbing Nr. 8. Fundet fremkom ved Gravning i en Have og laa en Alen under Jordens Overflade. Mynterne synes at være blevne nedlagte i to Lærredsposer, en grovere og en finere. Tillige fandtes to forrustede og itubrudte Mundbid af Jernbidsler samt tre hele og fire halve Glasperler.

46) Wälluf, Luggede Herred, Skaane. 1866. Dette og de følgende to Fund ere nedlagte efter 1332, i hvilket Aar Skaane kom under den svenske Krone. Fundet er

iøvrigt af mindre Interesse paa Grund af Aldersforskjellen mellem de 3 Typer, af hvilke en fra Christopher II findes i 63 Stkr. Det lader sig ikke afgjøre, paa hvilket Tidspunkt Fundet er blevet nedlagt, formentlig er det sket før 1345. Fundet indsendtes til den kgl. Myntsamling i Stockholm.

47) Elmhult, Årstads Herred, Halland. 1846. Dette lille Fund viser en mere ensartet Karakter end det foregaaende og er formentlig nedlagt omtrent samtidig med dette. Fundet indsendtes ligeledes til den kgl. Myntsamling i Stockholm.

48) Aakirkeby, Sønder Herred, Bornholm. 1776. Ligesom de tidligere bornholmske Fund viser dette, at den skaanske Mynt har været mest benyttet paa Øen — ogsaa efterat Skaane 1332 var kommet under Sverrig. Fundet indeholder 1 sjællandsk og 10 skaanske Typer, hvoraf 2 ere fra Erik Menved, 1 fra Christopher II, og formentlig 7 med 8 Stkr. fra den svenske Konge Magnus Smek; fra denne findes der tillige en svensk Mynt (Adv. Rose mellem 3 Kroner. Rv. Løve gaaende tilvenstre). Det maa antages at være nedlagt før 1350. Findes omtalt i »Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kgl. Samling«. I. S. 93.

Betragte vi Myntfundene efter 1336, da vil det ses, at de danske »Borgerkrigsmynter« pludselig saa godt som forsvinde i dem, og der foreligger endnu ikke et eneste efter den Tid nedlagt Fund, hvori der, foruden de dengang herhjemme gangbare fremmede Penge, forekommer saamange danske Mynter, at Fundet bringer os nogen sikker Oplysning om de aarlige Udmyntningers Afslutning. Ikke heller forekommer der i de mange Fund af fremmede Penge nogen dansk Mynt, som kan oplyse om de seneste, i enkelte Aar foretagne, Udmyntninger, saaledes om den, der omtales i Aaret 1356. Ved disse Spørgsmaal er man derfor ganske henvist til Undersøgelsen af Mynttypernes Stil. Der træffes stedse hovedsaglig engelske Sterlinge, franske Tournoser, nederlandsk og nordtydsk Mynt (Hornskov F. i Slesvig 1860) og ofte

store Mængder af Brakteater, især fra Hamborg og Lybek (Gjedesby F., Sønder Herred, Falster. 1856; Hyrup F., Bjerge Herred, Jylland. 1873). Stundom indeholder et Fund udelukkende nordtydske Brakteater (Tved F., Sundby Herred, Fyen. 1845). Hvor disse ere de overveiende, faar Fundet et tarveligt og ringe Udseende, som stemmer godt med Tidens slette og fortrykte pecuniære Tilstande. Med de opadgaaende Forhold i Riget, i Tiden efter den her behandlede Periode, følger en Forandring i Myntfundenes Karakter, idet de nu kunne gjøre et rigt og stundom pragtfuldt Indtryk, naar der blandt de fremmede Penge findes større Beløb i de smukke franske Gulddalere, engelske Rosenobler eller tydske Gylden (Slagelse F. 1883).

Mynternes Ordning.

Det vilde blive for vidtløftigt at omtale Enkelthederne i Undersøgelsen vedrørende Ordningen af de mangfoldige Mynttyper og for omstændeligt at begrunde de Motiver, som have været bestemmende ved Henførelsen af hver enkelt Mynt til dens Plads i de efterfølgende Myntrækker. Vi tør derfor kun behandle Spørgsmaalet i sine Hovedtræk og i Korthed forklare den Fremgangsmaade, som er blevet fulgt ved Bestemmelsen af Myntstedet og Mynternes Alder. Det maa imidlertid paa Forhaand fremhæves, at et saa stort, saa indviklet og ofte usikkert Stof, som dette, ikke lader sig bringe i en sikker og paalidelig Ordning ved en første Undersøgelse. De foreliggende Fund have langt fra kunnet være tilstrækkelige og fyldestgjørende, og mangt et Spørgsmaal maa lades ubesvaret, mangen en Løsning henstaa som en Mulighed, begrundet i et tilsyneladende Slægtskab mellem Typerne. En Ordning af Mynterne som denne maa derfor nødvendigvis i Tidens Løb undergaa Ændringer. Nye Fund ville bringe Oplysninger, som muligvis paa adskillige Omraader ville hidføre et andet Syn end det nu-

værende, og vi ville senere gjennem nu ukjendte Mynter se Forbindelser mellem Typerne og en Continuation i Myntrækkerne, som det endnu er umuligt at opdage.

Grundlaget for Undersøgelsen vedrørende en Mynts Hjemsted, hvilken Landsdel den oprindelig har tilhørt, og fra hvilket *Myntsted* den er udgaaet, maa selvfølgelig søges i Fundene. Som naturligt er, vil en Mynt hyppigst forekomme i Fund fra den Landsdel, i hvilken den er udmyntet, og hvor den har været stærkest i Omløb. Dog kan der opstaa Vanskeligheder og tvivlsomme Spørgsmaal, idet der ikke sjelden forekommer Undtagelser, foranledigede ved tilfældige Omstændigheder, f. Ex. naar et Beløb er blevet modtaget i en anden Landsdels Mynt og derpaa nedlagt, men navnlig ved Pengenes høiere eller ringere Værdi, idet de bedre have havt den største Udbredelse og derfor kunne vise sig talrigt ogsaa i Fund udenfor Hjemstedet. Vi skulle saaledes kun nævne, at de sjællandske Fund fra Roskilde (se S. 276) og Haagendrup (se S. 278) mest bestaa af vestlig Mynt og Hvidøre F. af skaansk Mynt (se S. 277). Ved det første og det sidste af disse tre Fund maa Grunden sikkert søges i den sjællandske Mynts daværende noget ringere Værdi; ved Haagendrup F. synes det derimod at ligge i tilfældige Omstændigheder. I den senere Periode, da den jydske Mynt i Værdi staar under den sjællandske, optræder denne stundom i stor Mængde i de vestlige Fund, saaledes i Fiskbæk, Teglgaard og Fohl F. (se S. 282, 284) og endvidere i de fyenske fra Egeberg, Odense og Assens (se S. 281, 284). I Tilfælde som disse, naar en Mynttyp forekommer næsten lige stærkt i to fjernt fra hinanden liggende Fund, kan Bestemmelsen af dens Hjemsted være høist tvivlsom, og man maa da søge Afgjørelsen gjennem den Hjælp, selve Mynten og dens Præg yde. Som en Mærkelighed skulle vi anføre, hvor sjelden den skaanske Mynt viser sig i Fund Vest for Skaane. Man skulde just vente, at den paa Grund af sin større Værdi, som under Erik Menved og Christopher II

naaede op til det dobbelte af den sjællandske Mynts, hyppig maatte være tilstede i Fundene; men tvertimod forekommer den undtagen i Hvidøre Fund (se S. 277) kun spredt og enkeltvis. Det er vanskeligt at forstaa Grunden hertil; muligvis kan det ligge i, at netop den store Forskjel i Myntværdien har medført en Ulighed i Beregningen, som har gjort den skaanske Mynt noget fremmed udenfor Skaane.

Det er kun i enkelte Hovedtræk, at Myntens større og ringere Værdi kan yde os Vink med Hensyn til Bestemmelsen af Udmyntningsstedet. Vi skulle saaledes anføre, at den skaanske Mynt aldrig bliver saa ringe som den vestligere og i Almindelighed er let kjendelig ved sin større Lødighed, hvilken navnlig bliver iøinefaldende i Perioden under Erik Menved og Christopher II. Ligeledes ses det tydelig, at Erik Glippings Mynter fra Ribe og Nørrejylland indtil Slutningen af hans Regjering ere bedre end hans samtidige sjællandske og slesvigske, og endelig kan det spores, at Erik Menveds sjællandske Mynt og Christopher II's Mynt fra Ribe og Slesvig have været af noget større Værdi end den øvrige samtidige Mynt, skjøndt Forskjellen her kun er lidet iøinefaldende.

Medens en Undersøgelse af Mynternes Vægtforhold i den her behandlede Periode intet paalideligt Udbytte kan give, dels paa Grund af de slette og skjødesløse Udmyntninger, dels paa Grund af den uberegnelige Forandring i Vægt, som Mynterne i Tidens Løb ere undergaaede ved Metallets forskjellige Iltning, bliver derimod Størrelsen af nogen Betydning ved Ordningen. Det viser sig saaledes, at de slesvigske Mynter under Erik, Abel og Christopher I ofte have været noget mindre end de øvrige danske, og navnlig mindre end de ret anselige Mynter fra det nærliggende Ribe, hvilket Forhold skjønnes allerede at have været tilstede under Valdemar II. Senere gjøres Ribes Mynter noget mindre end tidligere, medens de nørrejydske beholde den samme Størrelse som forhen; cfr. Myntrækker:

Erik Glipping, Ribe Nr. 15—19. Efter at der 1284 bliver indført en større Ensartethed i Myntværdien for Sjælland og Jylland, aftage ogsaa Mynterne i Nørrejylland i Størrelse; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 22. Størrelsen bliver derefter nogenlunde den samme overalt, og en Forskjel viser sig senere kun i enkelte kortere Perioder. Under Erik Menved ere saaledes Mynterne fra Ribe og Slesvig en Tid lang noget større og ligeledes Roskildes Mynter under Christopher II; cfr. Myntrækker: Erik Menved, Ribe Nr. 9—13; Slesvig Nr. 16—20; Christopher II, Roskilde Nr. 6—8.

Af stor Betydning for Ordningen ere de Mynttypers Omskrifter eller billedlige Fremstillinger, som tydelig angive, hvorvidt Udmyntningen er sket alene for Kronen eller ved et Myntsted, hvor Geistligheden havde Del i Myntretten. Paa de Kronen alene tilhørende Udmyntninger findes ofte Omskrift med Kongens Navn og Titel, Rex Danorum, eller med Kongens Navn paa Adversen og paa Reversen et Mærke for den verdslige Magt: Krone, Sværd m. m. Mod Slutningen af Erik Glippings Regjering ophøre Mynterne at have Omskrift, og derefter nøies man ved den kongelige Udmyntning med at anbringe paa begge Sider billedlige Mærker paa den verdslige Magt. Af Nørrejyllands og Ribes ældre Myntrækker ses disse Forhold klart. Iagttagelsen af Omskriften og Myntmærkerne har været bestemmende for Henførelsen til Halland af enkelte, med den skaanske Mynt i Henseende til Fund og Værdi særlig beslægtede Typer, som have et bestemt verdsligt Præg; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Halland.

Paa de Udmyntninger, hvori en geistlig Myntherre har havt Del, angives dette ofte ved et Mærke paa Myntens Revers og i nogle enkelte Tilfælde ved Omskriften; cfr. Myntrækker: Erik Plougpenning, Lund Nr. 1, Roskilde Nr. 1, 5, 6, 7. Christopher I, Roskilde Nr. 5. De forskjellige Symboler paa den kirkelige Magt: en Biskops Hoved, Bispehue, Krumstav, Kalk o. s. v. vise altid med Sikkerhed, at en Mynt

er udgaaet fra et af de med en geistlig Myntherre delte Myntsteder. Man har herigjennem paa mange Punkter en betydelig Støtte for Ordningen og navnlig for Adskillelsen af Nørrejyllands, Ribes og Slesvigs Mynttyper i de vestlige Fund, hvor Mynterne med geistligt Mærke med Sikkerhed kunne føres Syd paa; men vi skulle dog fremhæve den Vanskelighed ved Ordningen af de vestdanske Mynttyper i denne Periode, at man let sammenblander Nørrejyllands og Ribes Mynttyper før 1280, saalænge Myntretten her udelt tilhørte Kronen. Efter 1280, da Biskoppen af Ribe fik sin tidligere Del i Mynten tilbage, kunne Ribes og Slesvigs Mynter ofte let forvexles paa Grund af de to Nabobiskoppers ensartede, geistlige Myntmærker. Her maa da Stilen og Ligheden med de andre Mynttyper føre til Afgjørelsen.

En bestemt Angivelse af Myntstedet træffes i den her behandlede Periode kun i et enkelt Tilfælde, nemlig paa en Mynt fra Lund; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Lund Nr. 17. Endvidere skulle vi anføre to under Hertug Valdemar af Sønderjylland (1283—1312) i Slesvig slagne Mynter, den ene med Omskrift: DVX I, hvilket kun kan forstaas som DVX IVTIÆ, den anden med D-X (Dux); cfr. Myntrækker: Erik Menved, Slesvig Nr. 5, 7. I begge Tilfælde findes Landsdelen og dermed Myntstedet sikkert angivet gjennem Hertugtitlen.

I Skrivergade F. forekomme to jydske Mynter, som istedetfor Typens almindelige Omskrift: ЄRIC REX, tilsyneladende have: ЄRIC DVX og DX; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 10. Ordet DVX findes imidlertid ikke klart udpræget, og da vi kjende et tilsvarende Exempel fra en tidligere Ribe Mynt med ЄRICVS REX og ЄVX — cfr. Myntrækker: Erik Plougpenning, Ribe Nr. 1. Variat. — maa vi nærmest antage, at der begge Steder foreligger en Skjødesløshed ved Myntstemplernes Udarbeidelse.

Det bringer kun et ringe Resultat at forsøge paa at henføre de forskjellige Tegn og Myntmærker til bestemte

Myntsteder. Tanken er i og for sig tiltalende og simpel; men Myntfundene vise Uholdbarheden i en saadan Ordning. Det er nemlig saa langt fra, at de samme Mærker gjentages ved de enkelte Myntsteder, at det tvertimod synes, som om man i det omtalte Tidsrum ofte har givet de skiftende Udmyntninger en iøinefaldende Afvexling i Præget, vistnok for at den ny Mynt let skulde kunne skjelnes fra de ældre Penge. Selv om enkelte Myntsteder i en tidligere Tid have havt deres egne bestemte Myntmærker, hvilket kan have megen Sandsynlighed for sig, saa ere ialfald disse i Tidens Løb blevne efterlignede og benyttede ogsaa ved de andre Myntsteder, og deres oprindelige Betegnelse er derved, undtagen i et Tilfælde, gaaet tabt. Det viser sig tydelig, at man tidt har søgt at give en ny Udmyntning et Mærke, som var vel kjendt og godt anset, for derved at give Mynten et vist tilforladeligt Præg og skaffe den en lettere Udbredelse. Tage vi saaledes det eneste Myntmærke, som kan henføres til et bestemt Myntsted, Risten for Lunds Mynt, da se vi dette stundom brugt ogsaa udenfor Skaane; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Slesvig Nr. 11; Erik Menved, Slesvig Nr. 19; Christopher II, Roskilde Nr. 6. Af fremmede Myntmærker findes det holstenske Neldeblad benyttet, som dengang var et gjennem Hamborgs Mynter vel bekjendt Mærke; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Slesvig Nr. 19; Christopher II, Roskilde Nr. 8. Ligeledes træffe vi det bekjendte Myntmærke fra de franske Tournoser, som dengang vare stærkt benyttede Penge herhjemme; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Skaane Nr. 7; Erik Menved, Slesvig Nr. 17, 18; Christopher II, Ribe Nr. 9.

Vor Middelalders Myntvæsen viser fra sin første Oprindelse en gjennemgaaende stærk Paavirkning fra Udlandets Side, som er af stor Interesse, og som ogsaa i dette Tidsrum i høi Grad har gjort sig gjældende. Vi skulle her kun omtale, at der paa mange af de noget ældre polsk-tydske

Brakteater (slaviske Penge), findes de samme Myntmærker, som paa vore »Borgerkrigsmynter«: Krone; Sværd mellem Halvmaane og Stjerne; to korslagte Sværd; Krumstav, Nøgle; et eller tre Taarne; Hjul; Lilie; Rose; Halvmaane med en Stjerne; Fugl; Kors med og uden Punkter i Vinklerne; tre fra et Midtpunkt udgaaende Kors; A med et Kors foroven o. s. v. Og Ligheden i Formen er saa stor mellem disse mange fælles Myntmærker, at den kun kan skyldes en Paavirkning Syd fra.

Den skaanske Myntrække er gjennemgaaende den lettest bestemmelige, navnlig paa Grund af Mynternes høiere Værdi. Destoværre kjende vi kun saa faa samlede skaanske Fund fra denne Periode; men der haves rigelige Oplysninger af mange, i Skaane enkeltvis fundne Mynter og af flere Fund udenfor Skaane, hvorved Gangen i Myntrækken kan følges uden tilsyneladende store Afbrydelser. Saaledes haves vigtige Oplysninger om Mynttyperne fra Erik, Abel og Christopher I af Herlufsholm F. og Øster-Hæsinge F., og fra Erik Glipping af det vigtige Skrivergade F. med væsentlige Bidrag fra Hvidøre F. og Hemselynge F. Af de to sidste lære vi de skaanske Mynttyper fra Erik Menved at kjende, ligesom Oplysningerne om Christopher II's maa hentes fra de faa i Hemselynge F. foreliggende Typer, supplerede med spredte, enkeltvis fundne Mynter. Den skaanske Myntrække under den svenske Konge Magnus Smek efter 1332 oplyses delvis af de tre yngste smaa Fund fra Skaane, Halland og Aakirkeby paa Bornholm. De hallandske Mynter vides ikke at være fremkomne i noget samlet Fund af udpræget Karakter, og ved Ordningen har derfor Myntpræget været bestemmende.

De sjællandske Mynttyper fra Erik, Abel og Christopher I kjendes navnlig fra Herlufsholm F. og Øster-Hæsinge F. Under Erik Glipping synker den sjællandske Mynt noget i Værdi, hvilket viser sig i Roskilde F., som kun indeholder vestdansk Mynt, og i Hvidøre F., som kun indeholder

skaanske Typer. Der savnes meget et Fund af Erik Glippings sjællandske Mynter, hvorved der kunde bringes mere Sikkerhed i denne Myntrækkes Ordning. Under Erik Menved holder den sjællandske Mynt sig i forholdsvis bedre Værdi end den vestlige, og den findes endnu i overveiende Antal i de under Christopher II nedlagte Fund, ikke blot i de sjællandske, fra Flaskekro, Valby og Vemmetofte, men ogsaa i de vestlige, fra Odense, Stjær, Spettrup, Egeberg, Fiskbæk og Teglgaard, i hvilke den ofte forekommer i stort Antal. De senere lolland-falsterske Fund indeholde de Typer, som formentlig maa henføres til de selvstændige Udmyntninger i Saxkjøbing, der antages at være begyndte under Christopher II og senere fortsatte under Grev Johan af Holsten, som 1328 fik fri Myntret i Saxkjøbing.

Der foreligger endnu intet samlet Fund, hvori de nørrejydske Typer fra Erik Plougpenning, Abel og Christopher I optræde. De til denne Plads i Rækken henførte Mynter ere fundne enkeltvis, saaledes at Ordningen kun har kunnet ske efter Mynterne selv, ifølge deres Præg og Stil. Anderledes forholder det sig med Erik Glippings nørrejydske Typer; de forekomme ikke blot talrigt i de større jydske Fund fra Ølst, Viborg og Thorupled, men forefindes paa Grund af deres noget større Værdi spredte i mange Fund ogsaa udenfor Jylland. Som før omtalt, synker navnlig den jydske Mynt i Værdi under Erik Menved og staar ofte i de vestlige Fund tilbage i Antal for den sjællandske; men i Periodens Slutning, da Mynten er næsten lige slet begge Steder, forandrer atter dette Forhold sig.

Denne Periodes ældste Mynttyper fra Ribe kjendes navnlig fra Øster-Hæsinge F. Erik Glippings endnu ret anselige Ribe Mynter findes spredte i flere af hin Tids større vestlige Fund, saaledes i Husby, Thorupled og Viborg F. Ogsaa det østlige, fjerntliggende Skrivergade F. indeholder en stor Mængde forskjellige Ribe Mynter. Fra Erik Menved forekomme de talrigst i Fundene fra Grarup, Lilie-

bjerg, Spørring og Assens, samt i det sjællandske Haagendrup F. Ribe Mynterne fra Christopher II og fra Slutningsperioden kjendes navnlig fra Grarup, Fohl og Assens F.

Slesvigs Mynttyper fra Erik Plougpenning og Abel kjendes ikke fra noget samlet Fund. Det bliver først muligt af Øster-Hæsinge F. at bestemme den slesvigske Myntrække fra Christopher I. For Erik Glippings Vedkommende kan den fornemlig følges gjennem Adelby F. med vigtig Støtte i Grarup F. og med væsentlige Oplysninger fra spredte Typer i andre Fund, navnlig i de sjællandske fra Roskilde og Haagendrup. Erik Menveds slesvigske Myntrække bestemmes foruden ved Adelby og Grarup F. tillige ved Fohl F.; af de to sidste samt af Assens F. kjende vi Myntrækken i Periodens Slutning.

Vende vi os dernæst til Undersøgelsen af Mynternes *Alder*[1]), da maa vi ogsaa her søge Grundlaget i Myntfundene, der angive de Grændser, indenfor hvilke dette Spørgsmaals nærmere Besvarelse maa søges. Stundom ere Grændserne dog meget vide; saaledes indeholder Skrivergade F. Mynter, hvis Aldersforskjel er c. 50 Aar, og i Hemselynge F. er Forskjellen over 70 Aar; men dette spiller dog kun en mindre Rolle, da de ældste Mynter i et Fund altid ville være let kjendelige. Noget bestemt Forhold mellem de ældre og yngre Mynttypers større og mindre Talrighed

[1]) Prof. Kr. Erslev har i »Description des monnaies du moyen âge de C. J. Thomsen.« III. 116 o. F. paa Grundlag af flere af de større Fund ordnet de i Samlingen indeholdte Mynttyper fra denne Periode efter deres formentlige Alder og henført den ældre Del til Kongerne, den yngre Del, med Bibeholdelse af Inddelingen efter Bogstaver og Mærker, til Tidsrummene før 1300, 1319 og 1340. Spørgsmaalet om Mynttypernes Henførelse til Myntstederne og en Inddeling derigjennem i særskilte Myntrækker har derimod tildels ligget udenfor denne Del af Myntfortegnelsens Plan.

i det enkelte Fund lader sig ikke angive. Det kunde synes naturligt, at de yngste Mynter forekomme i størst Antal; men dette er ingenlunde altid Tilfældet, navnlig paa Grund af Udmyntningernes forskjellige Værdi. En ældre Mynttyp af noget høiere Værdi kunde længe holde sig i Omløb og navnlig i de yngre Fund forekomme i forholdsvis betydeligt Antal. I Herlufsholm F., nedlagt omtrent 1255, fandtes 3 Typer fra Valdemar Seier i saa stort Antal, at de udgjorde over Halvdelen af Fundet (se S. 272). Ligeledes have vi set, at Erik Menveds sjællandske Mynt ofte er forekommet meget talrigt i Fund, som ere nedlagte under Christopher II eller senere.

Vi have tidligere omtalt, at den vexlende Værdi i enkelte Hovedtræk kan faa Betydning for Bestemmelsen af Mynternes Alder, naar Rigtigheden af de skriftlige Optegnelser bekræftes ved selve Mynterne. Vi skulle her kun berøre, at den store Værdiforskjel mellem de ældre og de yngre Mynter ses meget tydelig og endvidere nævne to Tilfælde, i hvilke Myntens iøinefaldende Forringelse stemmer overens med Optegnelserne om en pludselig Nedgang i Værdien, nemlig da den jydske Mynt nedsættes under Erik Glipping, og senere da Myntværdien synker i Erik Menveds yngre Regjeringsaar; cfr. Myntrækker: Erik Glipping, Jylland Nr. 20—22; Ribe Nr. 22, 23; Erik Menved, Lund Nr. 10, 11; Jylland Nr. 4—7; Ribe Nr. 6, 7.

En særdeles vigtig Hjælp ved Undersøgelsen af Mynternes Alder har man i de Typer, som ere forsynede med Omskrifter, idet adskillige føre Kongens og enkelte tillige vedkommende geistlige Myntherres Navn; cfr. Myntrækker: Erik Plougpenning, Lund Nr. 1; Roskilde Nr. 1, 7; Christopher I, Roskilde Nr. 5. Under Erik Glipping findes der ofte Omskrift paa Mynter fra de Kronen udelt tilhørende Myntsteder i Nørrejylland, Ribe og paa de formentlig hallandske Typer, derimod kun sjelden paa Lunds Typer. Allerede mod Slutningen af hans Regjering ophører man at sætte Kongens Navn paa Mynterne.

Stundom kunne Navnebetegnelser med Sikkerhed paavises gjennem Navnets to, i et enkelt Tilfælde tre første Bogstaver. Saaledes betegnes Navnet Nicolaus ved N-I; cfr. Myntrækker: Erik Plougpenning, Roskilde Nr. 3; Petrus ved P-E-T; cfr. Myntrækker: Christopher I, Roskilde Nr. 4; Jakob ved I-A; cfr. Myntrækker: Christopher I, Roskilde Nr. 2. Erik Glipping, Lund Nr. 5; Valdemar ved V-V; cfr. Myntrækker: Erik Menved Slesvig Nr. 2; Johan eller Johannes ved I-O; cfr. Myntrækker: Erik Menved, Lund Nr. 4, 10. I Tilfælde som de her anførte yder Myntpræget en stor Hjælp, da Mynterne derved kunne henføres til bestemte Personer, som ere os tilstrækkelig bekjendte; men disse Oplysninger om Aldersspørgsmaalet ere desværre kun saa faa. Meget usikkert er man stillet overfor de hyppige enkelte Bogstavmærker; thi medens de indeholde rigt Stof til Gisninger og Slutninger, navnlig med Hensyn til Personnavne, er det kun nogle enkelte, som kunne antages at yde sikker Oplysning; cfr. Myntrækker: Abel, Roskilde Nr. 1 (Abel — Biskop Jacob Erlandsen); Christopher I, Roskilde Nr. 3 (Christopher — Biskop Peter); Erik Glipping, Slesvig Nr. 5 (B = Biskop Bondo); Erik Menved, Slesvig Nr. 2, 3, 17, 18, 20 (V-V, W Hertug Valdemar 1283—1312). Iøvrigt have disse Bogstaver, af hvilke ofte det samme findes paa Mynter af høist forskjellig Alder, været benyttede som Myntmærker, hvis Betydning vi ikke længere kjende. Nogle have muligvis betegnet Myntsteder (R Roskilde, Randers eller Ribe, S Slesvig, V Viborg), andre Kongens eller en geistlig Myntherres Navn eller Stilling (R Rex, A Archiepiscopus, E Episcopus), og atter andre kunne have været Mærker for Rigets mægtige Panthavere eller for kongelige Embedsmænd. Blandt disse sidste ligger det utvivlsomt nærmest at tænke paa Myntmesteren, denne paa hin Tid saa vigtige, betroede og ansete Mand. Fra vort Myntvæsens første Dage og indtil Midten af det 12te Aarhundrede havde det som oftest været Skik at forsyne Mynterne ikke blot med Kongens,

men ogsaa med Myntmesterens Navn. Dette ophørte imidlertid efter Erik Lam; men formentlig findes dog senere i Tiden Spor deraf i slige Bogstavmærker. Paa Valdemar Seiers mest bekjendte Mynter med WALDEMARVS — REX DANORVM findes der paa Adversens Midte forskjellige Bogstaver, stundom A, E eller O, men som oftest I·I. Man kan vanskelig forklare Betydningen af disse Bogstaver paa anden Maade end som forskjellige Myntmestres Mærker; det lader sig ikke antage, at de skulde have betegnet forskjellige Myntsteder. Et tilsvarende Forhold findes ved de under Magnus Smek slagne, saakaldte »Folkungamynt«, hvis Advers har en Løve og Reversen tre Kroner stillede omkring et Kors, en Rose, et Taarn eller et Bogstav; af de sidste kjendes 9 Variationer med forskjellige Bogstaver, som utvivlsomt have betegnet Myntmestres og ikke Myntsteders Navne[1]).

Endnu skulle vi tilføie nogle Bemærkninger om den Hjælp til Bestemmelsen af Mynternes Alder, man har i Myntprægenes Stil og Arbeide. Aldersforskjellen viser sig i visse Enkeltheder, f. Ex. Kronens, Sværdets og Bispestavens vexlende Form, idet man uden Tvivl i Myntpræget har søgt at følge de virkelige Forbilleder. Det vilde føre os for vidt nærmere at omtale disse Enkeltheder, og for ret at forstaa dem maa man have selve Mynterne for Øie; vi skulle derfor kun fremhæve nogle faa Punkter. Det vil saaledes ses, at Kronen paa 2 af de yngste Mynter, ved den forneden afrundede Form, stærkt nærmer sig Kronen paa Erik af Pommerns Mynter, en Lighed som formentlig tør være bestemmende for Henførelsen af disse Mynter til Valdemar Atterdag; cfr. Myntrækker: Valdemar Atterdag, Lund, Roskilde. Derimod synes der ikke at kunne høstes noget synderligt Udbytte af Bogstavernes Form; vi tør kun nævne det enkelte Tilfælde, at en Ribe Mynt henføres til Erik Plougpenning, navnlig

[1]) Cfr. Svenska myntfund. 3. Kgl. vitterhets hist. och antiqv. akad. månadsblad. 1876. 244 o. F.

paa Grund af Bogstavet ɱ, hvilken Form tidligere findes paa Valdemar Seiers Mynter; cfr. Myntrækker: Erik Plougpenning, Ribe Nr. 1. Af væsentlig Betydning er Udsmykningen langs Myntens Rand. Paa Erik Plougpennings Mynter findes som oftest en meget fint punkteret Perlerække, indenfor hvilken der stundom er anbragt en ganske tynd Ring. Efterhaanden aftager Finheden saavel i Perlerækken som i Ringen, og hele Behandlingen bliver bredere under Erik Glipping og endnu mere under Erik Menved. Perlerne danne nu som oftest ikke længere en Række, men ere usammenhængende og tiltage i Størrelse, ligesom Ringen bliver bred og tung. I Slutningsperioden gjøres den endnu mere plump, og Perlerne som oftest endnu grovere og spredte med større Mellemrum. Den ældre Tid har i det Hele anvendt en stor Finhed og ikke ringe Smag i Detaillernes zirlige Udførelse og en Del Omhu ved selve Udmyntningen; men i enhver Henseende aftager Arbeidet i Godhed samtidig med, at Myntværdien daler, og det synker i Slutningen, forinden de regelmæssige Udmyntningers Standsning, ned til en yderlig Ringhed.

Det vilde, som sagt, blive for vidtløftigt nærmere at udvikle og gjøre Rede for Bestemmelsen af de enkelte Mynttypers Alder og for de forskjellige Iagttagelser, som ere knyttede hertil. Ved Mynternes Ordning maa man først søge saavidt muligt at samle de i Stil og Arbeide beslægtede Typer, hvis Samtidighed og Forbindelse fremgaar af Myntfundene og paa Grundlag heraf danne de forskjellige Myntrækker. Af stor Interesse er det nære Slægtskab, som stundom findes mellem Mynttyper, og som synes at maatte skyldes en og samme Stempelskjærers Arbeide, Stil og eiendommelige Haandelag. Som Exempler herpaa skulle vi henvise til Myntrækkerne: Erik Plougpenning, Lund Nr. 1—2. Roskilde Nr. 1—3. Christopher I, Roskilde Nr. 4—6. Ribe Nr. 3—5. Slesvig Nr. 1—5 (cfr. Abel, Slesvig). Erik Glipping, Lund Nr. 2—8, 16—19. Roskilde Nr. 3—4, 15—16, 18—19. Jylland Nr. 3—4, 7—16, 17—19. Ribe Nr. 1—3, 4—9,

10—11, 14—21. Slesvig Nr. 4—5, 8—10, 14—20, 23—25. Erik Menved, Lund Nr. 6—8, 12—17, 18—19, 25—29. Roskilde Nr. 2—3, 5—9, 15—23, 25—29. Jylland Nr. 4—8, 14—16, 17—21. Ribe Nr. 1—5, 9—15, 20—26, 27—28. Slesvig Nr. 1—4, 5—7, 11—22, 23—28. Christopher II og 1332—1336, Lund Nr. 1—4, 8—10. Roskilde Nr. 1—4, 5—9. Saxkjøbing Nr. 1—5. Jylland Nr. 1—5, 11—14. Ribe Nr. 1—4, 5—8. Slesvig Nr. 1—3, 4—9, 11—12. Lund 1332—1377, Nr. 2—7, 14—18, 22—27, 28—34.

Det kan ikke undgaas, at Adskillelsen af de enkelte Kongers Mynter maa blive temmelig ubestemt og vilkaarlig. Da forholdsvis kun faa Mynter have Omskrift, som kan give nogen sikker Oplysning, og de fremmede Mynter i Fundene ikke yde nogen nøiagtig Hjælp, kan dette Spørgsmaal først i Fremtiden finde en sikkrere Afgjørelse. Det vilde især have været af Interesse bestemt at kunne paavise den svenske Konge Magnus Smeks skaanske Udmyntninger.

Vi skulle til Slutning undersøge et Spørgsmaal, som nødvendigvis maa paatrænge sig under Ordningen af disse mangfoldige Mynter, nemlig hvor vidt vi i Øieblikket ere naaede i vort Kjendskab til dem, og hvor mange der endnu mangle, førend Rækkerne blive fuldstændige. Beregningen kan selvfølgelig ikke nøiagtig, men dog tilnærmelsesvis gjøres, idet man sikkert tør gaa ud fra, at der er sket Udmyntning én Gang aarlig ved hvert af de fem Myntsteder. Usikkerheden vil nærmest hidrøre fra vort Ukjendskab til de Udmyntninger, som ere foretagne i Halland og Saxkjøbing og til, hvorvidt der i de af Christopher II pantsatte Landsdele er oprettet flere selvstændige Myntsteder. Antage vi, at der efter de aarlige Udmyntningers Standsning, 1336, er udgaaet ialt 3 Udmyntninger, altsaa 15 Typer, vil det ses af de omstaaende Tavler over de formentlig samtlige 561 Typer og de nu kjendte 422, at der endnu vil være omtrent 139 ukjendte Typer tilbage.

Kjendte Typer		Samtlige Typer	
Erik Plougpenning	24	(9 Udmyntninger)	45
Abel	6	(2 —)	10
Christopher I.	24	(7 —)	35
Erik Glipping	115	(28 — + Halland c. 10)	150
Erik Menved	141	(33 —)	165
Christopher II. og 1332—1377	75	(20? — + Saxkjøb. c. 10)	110?
Skaane 1332—1377	37	(46 —)	46
	422		561

Det er iøvrigt af Interesse at iagttage, at Fundene efterhaanden saa godt som ingen nye Mynttyper indeholde. Vi se dette klart ved at opstille Rækken af Fundene efter 1832 fra Aar til Aar med det vedføiede Antal af de i hvert indeholdte ukjendte Mynttyper. I Ramus' og Devegge's ufuldendte Myntværk haves der en nøiagtig Fortegnelse over de paa dette Tidspunkt kjendte Typer, medens de ukjendte Typer i de 8 Fund før den Tid (Aakirkeby, Lilleborg, Hemselynge, Hvidøre, Vemmetofte, Roskilde, Stjær og Fiskbæk Fund) ikke lade sig paavise.

1) Stubberup	0	15) Grarup	5	28) Ubekj. Findest.	0
2) Skaansk Fund	1	16) Valby	0	29) Spettrup	0
3) Øster-Hæsinge	0	17) Bregninge	2	30) Thorupled	3
4) Adelby	10	18) Egeberg	0	31) Systofte	3
5) Radsted	0	19) Vrendrup	3	32) Mesinge	0
6) Fohl	16	20) Wälluff	0	33) Skrivergade	4
7) Teglgaard	0	21) Kristinebjerg	0	34) Spørring	1
8) Elmhult	0	22) Rø	0	35) Mørke	0
9) Haagendrup	7	23) Odense	0	36) Viborg	0
10) Sahl	1	24) Husby	0	37) Kjøbenhavn	0
11) Rudkjøbing	0	25) Liliebjerg	0	38) Vrendsted	0
12) Ølst	4	26) Roust	0	39) Hundstrup	0
13) Assens	3	27) Herlufsholm	1	40) Præstkjær	0
14) Flaskekro	0				

Af disse 40 Fund indeholdt de 15 tilsammen 63 hidtil ukjendte Typer, hvoraf de 24 tilhørte 2 Fund alene. Efter Skrivergade F. 1875 er der kun fremkommet 1 ny Typ.

Idet jeg slutter denne Del af nærværende Arbeide, maa jeg udtale en Tak for den Hjælp, som velvillig er blevet ydet mig ved disse Undersøgelser. Hr. Justitsraad Herbst har saaledes, med sit store Kjendskab til vor Middelalders Mynter, paa forskjellig Maade staaet mig bi, og fra Hr. Prof. Kr. Erslev har jeg, særlig med Hensyn til det historiske Materiale, modtaget flere vigtige Oplysninger og Tilføielser af væsentlig Interesse. I Løbet af flere Aar har Hr. Lektor Eurenius i Malmø tilstillet mig mange Meddelelser om de skaanske Mynttypers Forekomst; det skyldes for en stor Del hans virksomme Hjælp, at Lunds Myntrække saa bestemt kan paavises.

Myntrækker.

I de efterfølgende Myntrækker findes der ved Beskrivelsen af hver Mynt henvist til den tilsvarende Afbildning i Ramus' og Devegge's ufuldendte Værk over danske og norske Mynter i Middelalderen. De i dette Værk manglende eller mindre nøiagtig fremstillede Mynter ville her findes afbildede. Det maa imidlertid udtrykkelig bemærkes, at kun de vigtigste Variationer ere medtagne. Betegnelserne »tilhøire« og »tilvenstre« ere ikke anvendte heraldisk, men maa forstaas fra Beskuerens Standpunkt.

Da de under Kong Magnus Smek i Tidsrummet 1332—1360 foretagne Udmyntninger i Lund ikke tilstrækkelig nøiagtig kunne skjelnes fra de dansk-skaanske Mynter før og efter denne Tid, have vi ved Ordningen medtaget samtlige skaanske Typer, ogsaa dem, som formentlig tilhøre Kong Magnus.

Erik Plougpenning.

28 Marts 1241 — 10 August 1250.

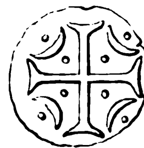
Lund.

Ærkebiskop Uffo. 1228 — 15 December 1252.

1. *Adv.* + ∵ E ∵ R ∵ I ∵ C ∵ V ∵ S ∵ I Midten en Krone, hvorunder ∵ *Rev.* + ∵ V ∵ F ∵ O ∵ A ∵ R ∵ I Midten en Korsstav og en Bispestav med ∵ tilvenstre.

   Halland, uvist Antal. Skaane 1.

2. *Adv.* Modvendt kronet Hoved, omgivet af otte Stjerner. *Rev.* Stort Kors; i hver Vinkel et Punkt og en Halvmaane med et Punkt i.

   Halland, uvist Antal.

3. T. XXIII. 15. *Adv.* Krone, indesluttet i en Trekant med et Kors udfor hver Vinkel; ved hver Side tre smaa Kors. *Rev.* Bispehue; samme Indfatning som paa Adv.

   Lilleborg 1. Skaane 1, 1, 1.

4. T. XXXIII. 57. *Adv.* Stor Stjerne med sex Straaler, omgivet af sex sammenhængende Buer med et Punkt i hver. *Rev.* To korslagte Riste.

   Herlufsholm 2. Skrivergade 2. Skaane 1.

5. T. XXIII. 7. *Adv.* Sværd mellem to Halvmaaner med et Punkt i hver; foroven og forneden to Ringe med eller uden Punkter i. *Rev.* Rist, omgivet af fire Ringe med et Punkt i hver.
Herlufsholm 1. Skrivergade 6.

6. T. XXIII. V. *Adv.* Kors, omgivet af en Zigzag-Linie og ti Punkter. *Rev.* Rist med en Halvmaane mellem to Punkter ved hver Side og med en Ring mellem to Punkter eller kun med et Punkt ved hver Ende.
Skaane 1, 1.

7. T. XXXIII. 53. *Adv.* Kors med en Kugle paa Enden af hver Arm og i hver Vinkel en Ring med et Punkt i. *Rev.* Kors med en Kugle paa Enden af hver Arm og omgivet af fire sammenstødende Buer og fire Punkter.
Herlufsholm 2. Skrivergade 2. Skaane 1.

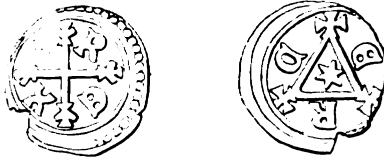
Roskilde.

Biskopper: Niels Stigsen. 1225 — 23 September 1249.
Jacob Erlandsen. 1249 — 1254.

1. T. XXIII. 10—13. *Adv.* + E R I C V S R E X. I Midten et modvendt kronet Hoved. *Rev.* + N I C O L A V S. I Midten Biskoppens modvendte Hoved.
2. T. XXIII. 14. *Adv.* Modvendt kronet Hoved, indesluttet i en Trekant, hvis Sider paa Midten have en Runding udefter. *Rev.* Bispehue, omgivet af tre Kors og tre Ringe; samme Indfatning som paa Adv.
3. T. XXIII. 16. *Adv.* Krone, omgivet af fire Ringe og indesluttet i en rudeformet Indfatning med en Halvmaane ved hver Side. *Rev.* N | I ved Siderne af en Bispestav, omgivet af skiftevis fire Kors og fire Ringe; over I en Ring.
4. T. XXV. 17—23. *Adv.* R, omgivet af ni Halvmaaner. *Rev.* X mellem to Punkter, omgivet af ni Halvmaaner.

Var. *Adv.* R, omgivet af skiftevis fire Halvmaaner og fire o o. — *Rev.* X mellem to Ringe eller to Punkter og omgivet af skiftevis fem Halvmaaner og fem Ringe; ogsaa mellem to Punkter og omgivet af skiftevis fire Halvmaaner og fire ∴.

Herlufsholm 4.

5. *Adv.* ✛ | R | Є | X i Vinklerne af et Kors med et lille Kors paa Enden af hver Arm. *Rev.* Є | R | C omkring en Trekant med et Kors udfor hver Vinkel og med en Stjerne i Midten.

Var. *Rev.* P | Є | S. — *Adv.* ∴ | R | Є | X; Korsets Arme uden smaa Kors. *Rev.* Є | P | C. Udfor hver af Trekantens Vinkler en Lilie istedetfor Kors.

Herlufsholm 3. Skaane 1, 1.

6. T. XXIII. 17—19. *Adv.* ∴ R | Є | X i Vinklerne af et dobbeltliniet Kors, som indeslutter et Kors af Perler; hver Arm ender i en Halvmaane. *Rev.* Ω | Є | P | C i Vinklerne af et dobbeltliniet Kors, hvis Arme ende i Kugler.

Var. *Adv.* Uden indvendigt Kors af Perler. — *Rev.* En Halvmaane i hver af Korsets Vinkler.

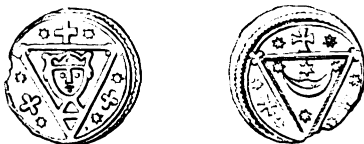
7. T. XXIII. 35. *Adv.* ЄRI | CVS / R | X ved Siderne af et Sværd; foroven en Halvmaane og en Stjerne, forneden to Ringe. *Rev.* I | A | C | O͡B i Vinklerne af et Kors, som omgives af fire sammenstødende Buer af Perler og fire Ringe.

Nørre Jylland.

1. T. XXXIV. 95. 96. *Adv.* Lilie mellem to smaa Kors og omgivet af otte Kors med enkelte eller dobbelte

21*

Punkter imellem. *Rev.* Kirkebygning, hvilende paa en Bue og med Kors paa det spidse Tag; paa hver Side et Punkt; samme Indfatning som paa Adv.

2. *Adv.* Kronet Hoved, omgivet af en Trekant; ved hver Side af denne et Kors mellem to Stjerner. *Rev.* Halvmaane og fire Stjerner; samme Indfatning som paa Adv.

Jylland 1.

3. T. XXV. 50. *Adv.* Hexagram, omgivet af sex Punkter og indesluttende en Halvmaane. *Rev.* Hexagram, omgivet af sex ·.· og indesluttende et Kors.

Ribe.

1. T. XXVI. 37. 40. *Adv.* ✠ E R I C V S R E X. I Midten et Sværd mellem en Halvmaane og en Stjerne. *Rev.* ✠ D Ā N O R V M. I Midten en Nøgle mellem to Kløverblade.

Var. *Adv.* ∸ E R I C V S : E V X.

Sjælland 1.

2. T. XXIII. 22. *Adv.* ·R | ·E· | X· ved Siderne af en af Perler, sjelden af Linier, dannet Trekant, som omslutter et kronet Hoved; i hver Vinkel en Ring. *Rev.* Fra Vinklerne af et Kors udgaa fire Liliestave med Halvmaaner imellem.

Skaane 1.

3. T. XXXIII. 56. *Adv.* Kors, omgivet af sex krandsstillede Buer, som hver omslutter en Ring med et Punkt i. *Rev.* som Adv.

4. *Adv.* + R E X E R I C. I Midten en Lilie. *Rev.* + D A N O R V M. I Midten I.
   Fund Nr. 4 (Fyen?) 1.
5. T. XXVI. 10. 11. *Adv.* + R E X · E R I C · I Midten en Lilie. *Rev.* + D A N O R V M. I Midten en Krone.
   Var. *Adv.* Omskriften uden Ringe.
   Øster-Hæsinge 1.

Slesvig.

Biskop: Eskil. 1244 — 1 April 1255.

1. T. XXIV. III. *Adv.* Krone, hvorunder en hjerteformet Figur mellem to Punkter. *Rev.* Kors, dannet af en Bispestav og et I; i hver Vinkel et Punkt; omgivet af fire sammenstødende Buer af Perler.
2. T. XXIII. 3. III. *Adv.* Kronet Hoved; ved hver Side en Haand, den ene med et Scepter, den anden med en Korsstav. *Rev.* Biskops Hoved; ved hver Side en Haand, den ene med en Bispestav, den anden med en Korsstav.
   Var. *Adv.* Et Scepter i hver Haand.
   Skrivergade 1.

Abel.

10 August 1250 — 29 Juni 1252.

Lund.

Ærkebiskop: Uffo. 1228 — 15 December 1252.

1. XXIV. 16. *Adv.* + A | B E L | R E X ved Siderne af en Trekant, hvori D. *Rev.* Kors, dannet af I og en Bispestav, som hviler paa en Bue, hvori fire Punkter.

I hver af Korsets Vinkler en Halvmaane, som omslutter en Ring med et Punkt i.

Øster-Hæsinge 2. Skrivergade 1.

2. T. XXIV. VI. *Adv.* + R E X : A B E L. I Midten en Krone. *Rev.* To Bispestave, adskilte foroven ved en Stjerne og forneden ved et Kors.

Øster-Hæsinge 1.

Roskilde.

Biskop: Jacob Erlandsen 1249—1254.

1. T. XXVIII. 1. *Adv.* A mellem fire Punkter. *Rev.* I mellem en Halvmaane og en Stjerne.

Herlufsholm 1. Sjælland 1.

2. T. XXIV. 17—24. *Adv.* A | B | E | L i Vinklerne af et Kors. *Rev.* Bispestav mellem to Korsstave; tilvenstre foroven en Ring.

Var. *Adv.* Forskjelligheder i Korsets Form. *Rev.* Uden Ring eller med et Punkt tilvenstre foroven.

Herlufsholm 2. Skrivergade 1. Sjælland 1.

Ribe.

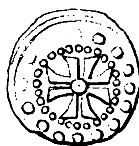
1. T. XXIV. 1-5. I-II. *Adv.* + A B E L : R E X. I Midten en fembladet Rose. *Rev.* + D A N O R V M. I Midten en Stjerne.

Var. *Adv.* Rose med gjennembrudte Blade; ogsaa med Punkter eller Kløverblade mellem Bladene. *Rev.* Omkring Stjernen tre Halvmaaner eller Punkter.

Herlufsholm 8. Øster-Hæsinge 11. Fund Nr. 4 (Fyen?) 2. Sønderjylland 1.

Slesvig.

Biskop: Eskil. 1244 — 1 April 1255.

1. *Adv.* Kronet Brystbillede, vendt tilhøire og holdende et

Sværd; tilvenstre en Stjerne. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med en Ring i Midten og omgivet af store Punkter.

Fund Nr. 8. Skaane 2.

Christopher I.

29 Juni 1252 — 29 Mai 1259.

Lund.

Ærkebiskopper: Uffo. 1228 — 15 December 1252.
Jacob Erlandsen. 1254 — 18 Februar 1274.

1. T. XXXII. 29. *Adv.* Krone med to Punkter foroven og et forneden; omgivet af en dobbelt Ring af Perler. *Rev.* Bispestav med tre Punkter tilhøire og med en Ring og fire Punkter tilvenstre; omgivet af en dobbelt Ring af Perler.

   Herlufsholm 1. Kjøbenhavn 2 Skrivergade 13. Hemselynge 1. Skaane 1, 1.

2. T. XXIV. 13. XXV. 16. IX. *Adv.* R | X ved Siderne af et Sværd; foroven to Punkter og forneden to Ringe eller Punkter. *Rev.* Bygning mellem to Taarne; øverst paa Tagspidsen og forneden mellem Taarnene en Rose paa en Stav; ved hver Side en Ring.

   Herlufsholm 10. Skrivergade 5. Skaane 1, 1.

3. T. XXV. 44. XIII. *Adv.* + * R * G * X *. I Midten en Krone. *Rev.* Tre Taarne med en Ring forneden.

   Skrivergade 1.

   Var. *Adv.* Uden Omskrift; Kronen med to Ringe foroven og en Halvmaane forneden.

   Øster-Hæsinge 6. Skrivergade 26. Skaane 1, 1.

4. T. XXV. 40—43. XII. *Adv.* + ❀ R ❀ G ❀ X ❀. I Midten Ω. *Rev.* Taarn med en Stjerne mellem to Ringe paa hver Side.

   Var. *Adv.* I Midten en Halvmaane.

   Øster-Hæsinge 1. Kjøbenhavn 2. Skrivergade 29. Skaane 1, 1, 1. Bornholm 1.

5. T. XXXIII. 59. *Adv.* Dobbeltliniet Kors; i Midten en af Buer dannet Firkant. *Rev.* Rist med en Halvmaane mellem to Ringe ved hver Side.

Øster-Hæsinge 3. Skrivergade 35. Skaane 1, 1.

6. T. XXIII. VII. *Adv.* ✠ | R | E | X omkring en Firkant af Buer, som omgive et lille Kors, hvis Arme ende med tre Kugler. *Rev.* Dobbeltliniet Kors, hvis Arme ende i Kugler og indeslutter et Kors af Perler; i hver Vinkel en Halvmaane.

Øster-Hæsinge 1. Lilleborg 1. Fund Nr. 8, Skaane 1. Skrivergade 40. Skaane 1, 1.

Roskilde.

Biskopper: Jacob Erlandsen. 1249—1254. Peder Bang. 1254 — 23 Juni 1277.

1. T. XXIV. 5—11. VII. *Adv.* CRISTOFER. I Midten en Krone. *Rev.* Fire i Kors stillede Kors med en Kugle paa Enden af hver Arm.
Var. *Adv.* · CRISTOFE : RX. × CRISTOFER. ✝ REX . CRISTOFER. — *Rev.* I Midten et Kors, hvorfra fire andre Kors udgaa.

Herlufsholm 6.

2. T. XXV. 29. *Adv.* o | R | E | X mellem fire i Kors stillede Sværd. *Rev.* I | A ved Siderne af en Bispestav og en Nøgle.

Herlufsholm 39.

3. T. XXV. 38. 39. *Adv.* C mellem fire Punkter og omgivet af fire Buer med en Ring i hver; i Midten et Punkt. *Rev.* P mellem fire Punkter og i samme Indfatning.
Var. *Adv.* Tilsyneladende et E paa Grund af det store Midtpunkt. — C paa *Adv.* og *Rev.* — *Rev.* Tilvenstre for P en Ring.

Herlufsholm 19. Skrivergade 2.

4. T. XXV. 35. *Adv.* Sværd mellem to Liliestave. *Rev.* P | E | T omkring to korslagte Liliestave.

Øster-Hæsinge 2. Skrivergade 1. Fund Nr. 8, Skaane 1.

5. T. XXV. 34. 34 A. *Adv.* + | R | E | X i Vinklerne af et Kors. *Rev.* P | E | T | R | V | S mellem Straalerne af en Stjerne.

Var. *Rev.* P | E | T | R | V og Stjerne med fem Straaler.

Øster-Hæsinge 280. Fund Nr. 4 (Fyen?) 9. Skrivergade 13. Sjælland 1.

Rev. Halvmaaner istedetfor Bogstaver mellem Stjernens Straaler.

Øster-Hæsinge 54. Fund Nr. 4 (Fyen?) 2. Skrivergade 1.

Adv. Stjerne med Halvmaaner mellem Straalerne. *Rev.* P | E | T | R | V | S mellem Stjernens Straaler.

6. T. XXV. 47. 48. *Adv.* REX mellem to Linier og en Halvmaane foroven og forneden. *Rev.* To korslagte Nøgler med et Kors foroven.

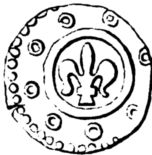
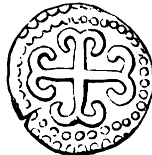
Øster-Hæsinge 2. Skrivergade 1.

T. XXV. 34 B. *Adv.* R | E | X omkring en Trekant, hvis Spidser ende i Lilier. *Rev.* som Nr. 5. Om denne, trods sit tilsyneladende troværdige Præg, høist tvivlsomme Mynt se Th. Bircherod: Specimen antiquæ rei monetariæ danorum. S. 79.

Nørre Jylland.

1. T. XXXIV. 94. *Adv.* Lilie, omgivet af skiftevis sex Ringe og sex .·. *Rev.* Pilespids; samme Indfatning som paa Adv.

Adelby 1.

2. *Adv.* Lilie, omgivet af otte Ringe. *Rev.* Ankerkors, omgivet af en dobbelt Ring af Perler.

Ribe.

1. T. XXIV. 3. *Adv.* C R I S T O F O R V S. I Midten en Krone. *Rev.* R E | X D | Ā N | O R omkring et stort Kors.

Herlufsholm 1. Øster-Hæsinge 6.

2. T. XXVI. 46. *Adv.* Lilie, omgivet af otte Ringe. *Rev.* To Nøgler, omgivne af otte Ringe.

Herlufsholm 1. Øster-Hæsinge 2. Fyen 2.

3. T. XXIV. 1. III. *Adv.* : C R I S T O F O R V S. I Midten A, stundom mellem to Halvmaaner eller to Punkter. *Rev.* : R E X D A N O R V M. I Midten et Liliekors.

Øster-Hæsinge 24. Kjøbenhavn 1. Skrivergade 2.

4. T. XXIV. 2. *Adv.* : C R I S T O F O R V S. I Midten C, hvori et Punkt. *Rev.* : R E X D A N O R V M. I Midten en Stjerne.

Øster-Hæsinge 1900. Fund Nr. 4 (Fyen?) 58. Skrivergade 6. Vrendrup 1.

5. T. XXVII. 1. III. *Adv.* : C R I S T O F O R V S. I Midten et Kors, stundom med en Halvmaane eller Punkt i den ene Vinkel. *Rev.* : R E X D A N O R V M. I Midten I·I

Øster-Hæsinge 2850. Fund Nr. 4 (Fyen?) 92. Fund Nr. 8, Skaane 1. Skrivergade 28. Fyen 1.

Slesvig.

Biskopper: Eskil. 1244 — 1 April 1255.
Nicolaus. 1255—1265.

1. T. XXV. 46. *Adv.* R E X med en Stjerne foroven og forneden; omgivet af tolv Punkter. *Rev.* Kors med en Halvmaane i hver Vinkel og ligeledes omgivet af tolv Punkter.

Øster-Hæsinge 4.

2. T. XXXIV. 76. *Adv.* Hjul, omgivet af tolv Ringe. *Rev.* Ankerkors, omgivet af en dobbelt Ring af Perler.

Øster-Hæsinge 27.

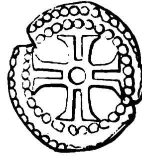
3. T. XXXVI. XCV. *Adv.* Bygning med Taarne, omgivet af tolv Ringe. *Rev.* Kors, ligeledes omgivet af tolv Ringe.

Øster-Hæsinge 70. Fund Nr. 4 (Fyen?) 2. Skrivergade 1.

4. T. XXXIV. 81. *Adv.* Tandhjul. *Rev.* Stjerne med Punkter mellem Straalerne; i Midten en Ring.

Øster-Hæsinge 280. Fund Nr. 4 (Fyen?) 21.

5. *Adv.* R | E | X tversover et Taarn, som omslutter det midterste Bogstav, og omgivet af en dobbelt Ring af Perler. *Rev.* Dobbeltliniet Kors omkring en Ring; omgivet af en dobbelt Ring af Perler.

Øster-Hæsinge 9.

Var. T. XXXVI. XCIX. *Adv.* Tre Ringe istedetfor Bogstaver.

Øster-Hæsinge 110. Fund Nr. 4 (Fyen?) 5. Thorupled 48. Adelby 1. Haagendrup 2.

Erik Glipping.

29 Mai 1259 — 22 November 1286.

Lund.

Ærkebiskopper: Jacob Erlandsen. 1254 — 18 Februar 1274. Erland Erlandsen. 1274 — 23 August 1276. Thrugot Thorstenson. 1276 — 2 Mai 1280. Johan Dros. 1280 — 29 Januar 1289.

1. T. XXVII. II. *Adv.* E med en Ring tilhøire og omgivet af ni Roser. *Rev.* Kors med en Ring i Midten; i hver Vinkel en Halvmaane med et Punkt i.

Skrivergade 1. Hemselynge 2. Skaane 1.

2. T. XXVI. 24. 27. VI. *Adv.* E ∗ R ∗ I ∗ C ∗. I Midten et Kors. *Rev.* Liliekors med tre Punkter i hver Vinkel. Var. *Adv.* C ∗ I ∗ I ∗ C ∗.

Skrivergade 4. Skaane 1.

3. T. XXIII. VI. VIa. *Adv.* R E X mellem to Linier af Punkter; foroven ·E·, forneden ·M·. *Rev.* St. Laurentius, holdende en Palmegren og Risten.

Skrivergade 1. Skaane 1.

4. T. XXIII. 23. *Adv.* Krone, hvorunder en Ring, indesluttet i en Trekant med et Kors mellem to Punkter ved hver Side. *Rev.* Kors; i hver Vinkel en Ring med et Punkt i.
Lilleborg 1. Fund Nr. 8, Skaane 10. Skrivergade 150.

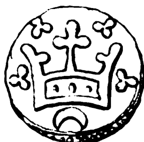
5. T. XXIII. XII. *Adv.* + ERICVS. I Midten en Stjerne med fem eller sex Straaler. *Rev.* I | A ved Siderne af en Bispestav og en Korsstav; mellem disse en Rose paa en Stav og foroven en Halvmaane.
Fund Nr. 8, Skaane 3. Skrivergade 34. Grarup 1. Skaane 3.

6. T. XXIV. 12. 12a. *Adv.* Modvendt kronet Hoved i en stjerneformet Indfatning af sex sammenstødende Spidser. *Rev.* X, mellem fire Ringe, i Indfatning af skiftevis fire Buer og fire Spidser.
Fund Nr. 8, Skaane 32. Skrivergade 104.

7. *Adv.* Tournois-Typens Mærke, omgivet af sex eller syv Buer, som hver indeslutter en Lilie; Punkter udvendig mellem Buerne. *Rev.* Kors, omgivet af syv Ringe; yderst store Punkter.
Fund Nr. 8, Skaane 4. Viborg 3. Skrivergade 92. Hemselynge 68. Skaane 1.

8. T. XXV. 33. *Adv.* + DANORVM. I Midten R. *Rev.* I og en Bispestav danne et Kors, omgivet af otte Ringe.
Skrivergade 9. Hemselynge 1. Skaane 1, 1.

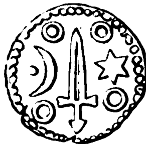

9. *Adv.* Krone, omgivet af fire Kløverblade og en Halv-

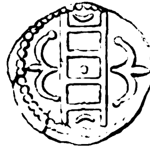
maane forneden. *Rev.* Kors med en Lilie i hver Vinkel.

Fund Nr. 8, Skaane 2. Skrivergade 320. Hemselynge 1 Skaane 2, 1, 1, 1.

10. T. XXV. XIV. *Adv.* R E X. To Roser foroven og to forneden. *Rev.* Fire i Kors stillede Korsstave, ofte med Punkter imellem.

Fund Nr. 8, Skaane 1. Skrivergade 14.

11. *Adv.* Sværd mellem en Stjerne og en Halvmaane med et Punkt i; to Ringe foroven og to forneden. *Rev.* Rist med en Lilie ud fra hver Side og med en Halvmaane ved hver Ende.

Fund Nr. 8, Skaane 43. Skrivergade 100. Skaane 1, 1.

12. T. XXXV. LXXXI. *Adv.* Stjerne, omgivet af ni Halvmaaner. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Kugler; i hver Vinkel en større Halvmaane, som omslutter en mindre.

Fund Nr. 8, Skaane 2. Skrivergade 10.

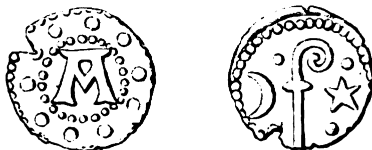
13. T. XXXII. XIV. *Adv.* Krone. *Rev.* Fire Buer med et Punkt i hver; i Midten et lille Kors, hvis Arme ende i Kugler.

Hemselynge 1. Skaane 1, 1

14. T. XXXII. 20. XV. *Adv.* Krone, omgivet af fem Ringe. *Rev.* Sex krandsstillede Buer, i hvilke skiftevis en Rose og en Ring; i Midten et Kors.

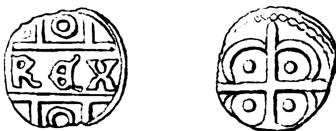
Var. *Adv.* Kløverblade, Ringe eller Punkter i forskjellig Orden om Kronen. *Rev.* Skiftevis Kløverblade og Ringe i Buerne; stundom Ringe eller Roser alene.

Skrivergade 74. Hemselynge 138.

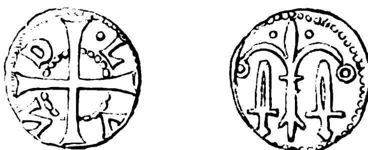
15. Cfr. T. XXVIII. 9. *Adv.* ⲁ, omgivet af store Punkter. *Rev.* Bispestav, vendt tilhøire eller tilvenstre mellem en Stjerne og en Halvmaane; foroven og forneden to Punkter.

Skrivergade 80. Hvidøre 1. Hemselynge 149.

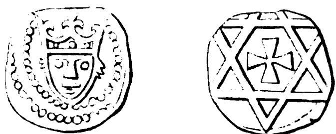
16. *Adv.* R E X paa et bredt Kors; foroven og forneden en Ring eller et Punkt. *Rev.* Kors med Buer udspændte mellem Armene og med et Punkt i hver Vinkel.

Skrivergade 3. Hemselynge 128. Skaane 3.

17. *Adv.* · L | V | N | D i Vinklerne af et Kors, om hvis Midte er lagt en Ring af Perler. *Rev.* Foroven fra en Midtsøile udgaa to Buer; under hver af disse et Sværd.

Skrivergade 6. Skaane 1

18. *Adv.* Modvendt kronet Hoved, omgivet af en dobbelt Ring af Perler. *Rev.* Hexagram med et Kors i Midten.

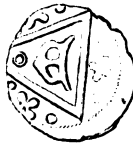
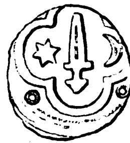
Skrivergade 2. Skaane 1.

19. T. XXIII. 4. *Adv.* Modvendt kronet Hoved mellem to Halvmaaner. *Rev.* Rist med et Punkt ved hver Side.
Skrivergade 55. Hvidøre 48. Hemselynge 145. Skaane 2, 1, 1.

20. T. XXV. 32. *Adv.* R | E | X mellem tre med Spidserne sammenstødende Sværd. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.
Skrivergade 132. Hvidøre 1. Hemselynge 115. Skaane 1, 1.

21. T. XXV. 26. *Adv.* X i en Firkant af Buer med en Ring i hver. *Rev.* Ankerkors.
Hvidøre 19. Hemselynge 69. Skaane 1.

Halland.

1. Cfr. T. XXVII. III. *Adv.* · E i en Trekant med et Korsblad mellem to Punkter ved hver Side. *Rev.* Sværd mellem en Stjerne og en Halvmaane og omgivet af fire sammenhængende Buer.
Skrivergade 2. Skaane 1.

2. T. XXIII. 31. X. *Adv.* E | R | I | C i Vinklerne af et Kors. *Rev.* R | E | X omkring en Trekant af Buer med en Lilie udfor hver Vinkel.
Var. Adv. D | I | R | Э.
Fund Nr. 8, Skaane 1.

3. T. XXIII. 25. *Adv.* + E R I C V S. I Midten R. *Rev.* Krone, ofte omgivet af tre Ringe, og indesluttet i en Firkant af Buer med en Halvmaane ved hver Side.
Skrivergade 8. Hemselynge 1.

4. T. XXVII. I. *Adv.* + R E X E R I C. I Midten en Nøgle mellem en Ring og et Punkt. *Rev.* + D A N O R V M. I Midten V omgivet af tre Punkter.
Skrivergade 2. Skaane 1.

5. T. XXVI. 32. *Adv.* · Ɛ · | R E X ved Siderne af et Sværd. *Rev.* Krone, hvorunder en Halvmaane.
Skrivergade 2. Skaane 1.

Roskilde.

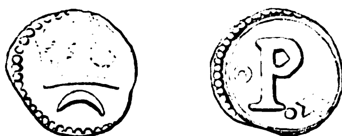
Biskopper: Peder Bang. 1254 — 23 Juni 1277. Stigot. 1277 — 11 September 1280. Ingvar Hjort. 1280 — 23 April 1290.

1. T. XXIII. 30. *Adv.* Ɛ R | I C | V S omkring en Trekant af Buer. *Rev.* Fem krandsstillede Buer med en Ring i hver.
Var. *Adv.* En Rose ved hver Side istedetfor Omskrift.
Bornholm 1.

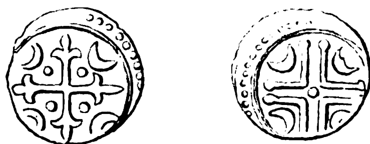
2. T. XXXII. 32. *Adv.* Sværd mellem en Halvmaane og en Stjerne og omgivet af fire sammenstødende Buer og fire smaa Ringe. *Rev.* Bispestav mellem et Kors og en Halvmaane under et Kors; samme Indfatning som paa Adv.

3. T. XXIII. 38. 40. *Adv.* R | Ɛ ved Siderne af et Sværd; foroven to Roser, forneden to Ringe. *Rev.* Bispestav og Nøgle mellem to Roser.
Var. *Adv.* med to Ringe foroven og forneden. *Rev.* med en Rose og en Ring eller med to Ringe.
Skrivergade 11. Fiskbæk 1.

4. T. XXVI. 41. 43. XI. *Adv.* ✠ ◡ R ∗ Ɛ ◡ X ∗. I Midten et Kors. *Rev.* Sværd og Nøgle mellem to Halvmaaner.
Var. *Rev.* Ringe istedetfor Halvmaaner.
Skrivergade 17.

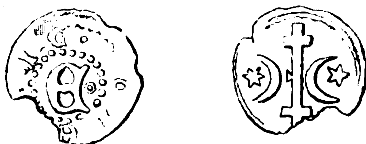

5. *Adv.* Krone (?); forneden en Halvmaane. *Rev.* P; tilvenstre en Ring, tilhøire et Punkt og en Stjerne (?).
6. T. XXXII. XXII. *Adv.* Fire Halvmaaner med en Stjerne i hver og adskilte ved Punkter. *Rev.* Sværd og Bispestav, lagte overkors og omgivne af to Halvmaaner og to Stjerner.
7. T. XXIII. 33. *Adv.* Stjerne, indesluttet i en Firkant med en Halvmaane ved hver Side. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Kugler; samme Indfatning som paa Adv.

8. *Adv.* Liliekors med et Punkt og en Halvmaane i hver Vinkel. *Rev.* Dobbeltliniet Kors, hvis Arme ende i Kugler; i hver Vinkel en Halvmaane.
9. T. XXVII. 2. 3. *Adv.* + R E X E R I C. I Midten et Sværd mellem to Halvmaaner. *Rev.* E, omgivet af otte smaa Kors.

Skrivergade 5.

10. Cfr. T. XXIII. 28. *Adv.* · R E X E R I C (?). I Midten E ·. *Rev.* I, som ender foroven og forneden med en lille Tverarm; ved hver Side en Halvmaane, hvori en Stjerne.

11. T. XXVII. 4. *Adv.* ϵ | R | I | ɑ i Vinklerne af et Kors. *Rev.* ϵ, omgivet af otte Ringe.
Thorupled 1. Hemselynge 1.

12. T. XXVI. XIII. *Adv.* ϵ, omgivet af fire Ringe, som omsluttes af sammenstødende Buer; udvendig fire Punkter. *Rev.* To Nøgler mellem to Stjerner.
Hemselynge 1.

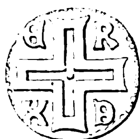
13. T. XXVI. 30. *Adv.* ϵ | ϵ | ϵ | ϵ i Vinklerne af et Kors. *Rev.* Ankerkors med et Punkt i hver Vinkel.
Thorupled 1. Hvidøre 1
Var. T. XXXIII. 52. *Adv.* Ringe i Vinklerne.
Hemselynge 1.

14. T. XXXIV. LXXIII. 89. *Adv.* Lilie i en rudeformet Indfatning med et Punkt ved hver Side. *Rev.* Kors i en rudeformet Indfatning med en Halvmaane mellem to Punkter ved hver Side.
Udmyntet baade som hel og halv Penning (Obol).
Skrivergade 2.

15. T. XXXIV. 77. *Adv.* Hjul med Punkter mellem Egerne. *Rev.* Fire Halvmaaner, adskilte ved Punkter og med en Ring i hver; i Midten en Ring.
Smaaland 1.

16. T. XXXIV. 78. *Adv.* Hjul med Punkter mellem Egerne. *Rev.* Kors; i hver Vinkel en Halvmaane, hvori en Ring.

17. T. XXXVI. 140. *Adv.* Bygning med spids Gavl og omgivet skiftevis af fire Ringe og fire Halvmaaner. *Rev.* Sværd og Bispestav, lagte overkors og omgivne af tre Halvmaaner og to Punkter.

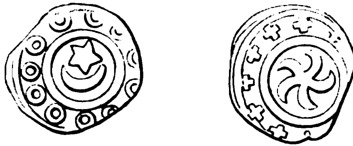

18. *Adv.* ϵ | R | ϵ | X i Vinklerne af et dobbeltliniet Kors med en Runding for Enden af hver Arm. *Rev.* Stjerne, omgivet af otte Halvmaaner.
Haagendrup 1. Sjælland 1.

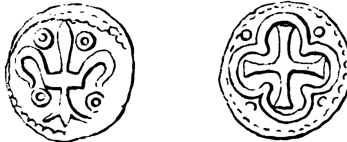
Var. T. XXXV. LXXXII. *Adv.* Tre Punkter i hver Vinkel istedetfor Bogstaver.

19. T. XXXII. 26. 27. *Adv.* Krone, omgivet af Punkter. *Rev.* Stjerne, omgivet af otte eller ni Halvmaaner.
Haagendrup 1. Spørring 1. Fyen 1.

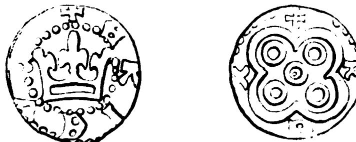
Nørre Jylland.

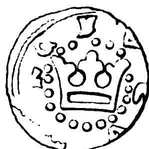
1. *Adv.* Halvmaane og Stjerne, omgivne af tolv Ringe. *Rev.* Stjerne med fem bøiede Straaler, omgivne af tolv Kors.
Sâhl 1. Thorupled 1.

2. Cfr. T. XXXIV. 92. *Adv.* Lilie, omgivet af to Ringe foroven og to forneden. *Rev.* Kors, indesluttet af fire sammenstødende Buer; udvendig fire Punkter.
Thorupled 3. Adelby 1.

3. *Adv.* + Є R I Є V S. I Midten en Krone. *Rev.* + | R | Є | X omkring fire sammenstødende Buer, som omslutte fire Ringe; i Midten en Ring.
Var. *Adv.* Forvirret Omskrift: ⁘ R I . . V . . — *Rev.* + | Є | R | V og + | R | V | R.
Thorupled 12. Grarup 1.

4. *Adv.* . R Ⅽ I V S V . . eller . . . Ⅽ I S. I Midten en Krone. *Rev.* Sex krandsstillede Buer med en Ring i hver; i Midten et Kors.

Thorupled 32. Spørring 1.

5. T. XXIII. 29. *Adv.* + Є R I Ⅽ V S. I Midten en Stjerne. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med en Halvmaane for Enden af hver Arm og med en Ring i hver Vinkel.

Thorupled 5.

6. T. XXIII. VIII. *Adv.* Є | R | I | Ⅽ i Vinklerne af et dobbeltliniet Kors og omgivet af en dobbelt Ring af Perler. *Rev.* Kors med et eller tre Punkter i hver Vinkel og omgivet af en dobbelt Ring af Perler.

Var. *Adv.* Ⅽ | I | Я | Є. *Rev.* Et Punkt i Korsets ene Vinkel.

Vrendrup 3. Viborg 14. Skrivergade 2. Hemselynge 1.

T. XXXIII. L. *Adv.* Et Punkt i hver Vinkel istedetfor Bogstav.

Viborg 4. Adelby 1. Sønderjylland 1.

7. *Adv.* + Є R I Ⅽ V S. I Midten en Lilie. *Rev.* N | R | Є | X i Vinklerne af et Kors; indenfor hvert Bogstav en Ring eller et Punkt.

Var. *Adv.* + Є R I Ⅽ V S R, ⁘ R Є X Є... Forvirret Omskrift: + . . . I N Ⅽ V S. — *Rev.* B | R | Є | X.

Vrendrup 2. Viborg 3. Skrivergade 69. Thorupled 1.

Adv. + D Ā N O R V N(?), · M X Ā . . . *Rev.* O | N | D | X.

Viborg 1.

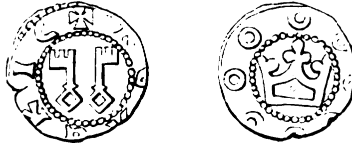
8. T. XXVI. 12-14. *Adv.* Lilie, omgivet af syv Ringe. *Rev.* Dobbeltliniet Kors, hvis Arme ende i Kugler, og med en Stjerne i hver Vinkel.

Var. *Rev.* Tre Punkter i hver Vinkel istedetfor Stjerne.

Adelby 1.

9. T. XXVI. 15. *Adv.* Lilie, omgivet skiftevis af fire Lilier og fire Ringe med et Punkt i hver. *Rev.* Fire Stjerner og fire Ringe med et Punkt i hver, stillede omkring en Ring med et Punkt i Midten.

Viborg 11. Thorupled 1. Roskilde 1. Adelby 1.

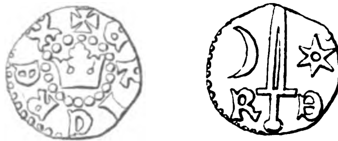
10. *Adv.* ✠ R E X E R I C. I Midten to Nøgler. *Rev.* Krone, omgivet af otte Ringe.

Var. *Adv.* ✠ E R I C R E X, ✠ E R I C . D X, ✠ E R I C . V X, . . E X R E I C, . . . X O X . .

Vrendrup 57. Ølst 3. Viborg 68. Skrivergade 2.

Adv. Ringe istedetfor Omskrift.

Vrendrup 2. Viborg 3.

11. *Adv.* ✠ E R I C R E X. I Midten en Krone. *Rev.* R | E, en Halvmaane og en Stjerne ved Siderne af et Sværd; med eller uden et Punkt paa hver Side af Spydspidsen.

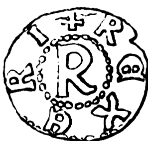
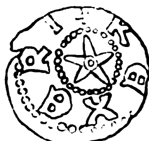
Var. Enkelte af Bogstaverne paa *Adv.* og *Rev.* ere prægede omvendt. *Rev.* Et eller tre Punkter paa Bog-

stavernes Plads. — *Adv.* + X E X E X E. *Rev.* Foroven og forneden to .·. eller Kløverblade.

Vrendrup 210. Ølst 5. Viborg 257. Skrivergade 2.

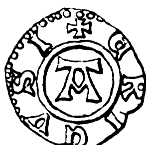
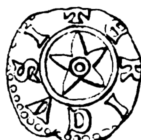
12. T. XXIV. 10. 11. *Adv.* E R I C R E X. I Midten en Lilie. *Rev.* + D A N O R V M. I Midten en Rose.

Viborg 7. Roskilde 1. Hemselynge 1.

13. *Adv.* + R E X E R I. I Midten R. *Rev.* + R E X E R I. I Midten en Stjerne.

Viborg 1. Skrivergade 27.

14. *Adv.* + E R I C V S I. I Midten A. *Rev.* + E R I C V S I. I Midten en Stjerne.

Viborg 2. Skrivergade 31.

15. T. XXIV. 9. *Adv.* + E R I C V S D (?). Omskriften forskjellig og forvirret. I Midten en Stjerne. *Rev.* En fem- eller sexbladet Rose med Punkter mellem Bladene og omgivet af ni Stjerner.

Ølst 4. Viborg 29.

16. T. XXIV. 6. 7. *Adv.* Stjerne, omgivet af sex sammenstødende Halvmaaner. *Rev.* Rose, omgivet af ni Halvmaaner.

Var. *Rev.* Rose, omgivet af en dobbelt Ring af Perler.

Viborg 5. Skrivergade 1. Roskilde 1. Adelby 1.

17. T. XXVI. IX. *Adv.* + R E X E R I C (?). I Midten A. *Rev.* + R E X E R I C (?). I Midten et Kors.

Var. Omskriften forskjellig og som oftest forvirret: *Adv.* ✝ R E X ERI Ð V (?), ✝ R E . E R I D I, ✝ ... R E I D. — *Adv.* ... X D X. *Rev.* ... X X .. D X.

Ølst 27. Viborg 28. Skrivergade 2. Thorupled 1.

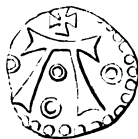
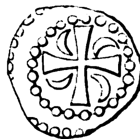
18. T. XXV. XVI. XVII. *Adv.* A, omgivet af fire mindre A. *Rev.* A i Midten af et Hexagram, omgivet af sex Punkter.

Var. *Rev.* Pentagram, omgivet af fem Punkter og med et Punkt i Midten.

Ølst 25. Viborg 22. Skrivergade 5. Thorupled 1.

19. T. XXV. 51. 52. *Adv.* R i Midten af et Hexagram, omgivet af sex Punkter. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Halvmaaner med en Ring eller et Punkt i hver.

Ølst 15. Viborg 11. Skrivergade 6. Roskilde 1. Hemselynge 1. Sjælland 1.

20. *Adv.* A, omgivet af et Kors foroven og en Ring eller et Punkt forneden og paa hver Side. *Rev.* Kors med en Halvmaane eller et Punkt i hver Vinkel.

Ølst 19. Viborg 2. Skrivergade 4.

21. T. XXV. 49. *Adv.* R E X mellem to Linier og en Halvmaane foroven og forneden. *Rev.* Krone i en rudeformet Indfatning.

Spørring 7. Grarup 1.

22. T. XXIX. 46. *Adv.* I mellem en Stjerne og en Halvmaane. *Rev.* Tre Taarne paa en Bue, hvorunder en Ring.

Var. *Adv.* I mellem to Halvmaaner.

Thorupled 7.

Ribe.

Biskop Tucho, 1273—4 Marts 1288, faar 1280 Del i Mynten.

1. T. XXIII. XI. *Adv.* Kors med et Punkt i hver Vinkel og omgivet af otte Kors, adskilte ved Punkter. *Rev.* Kors, dannet af fire Buer, som hver indeslutte et Punkt.

   Husby 28. Skrivergade 12.

2. T. XXVI. 3-9. II. III. *Adv.* + ЄRIC RЄX. I Midten et Kors, stundom med en Halvmaane eller et Punkt i den ene Vinkel eller med Punkter i alle Vinkler. *Rev.* + DANORVM. I Midten en Krone.

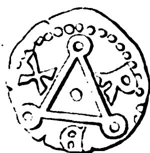
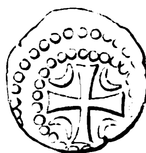
   Var. *Adv.* + RЄX ЄRIC. — *Rev.* DANOROM. — *Adv.* + RЄX ЄRIC D. *Rev.* MORONAC +. — *Adv.* og *Rev.* + DANORVM. — *Adv.* + DANORVM. *Rev.* + ANDЄNR.

   Husby 144. Sahl 4. Vrendrup 1. Viborg 3. Skrivergade 60. Adelby 1.

3. T. XXVI. 16—20. *Adv.* Є | R | Є | X i Vinklerne af et dobbeltliniet Kors. *Rev.* Kors, omgivet af otte Halvmaaner.

   Var. *Rev.* Kors med et Punkt eller en lille trekantet Spids i hver Vinkel; omgivet af et Kors og syv Halvmaaner eller af skiftevis fire Kors og fire Halvmaaner.

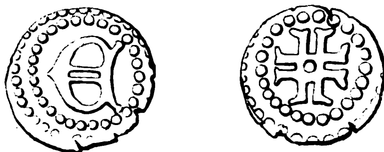
   Husby 58. Sahl 1. Viborg 1. Skrivergade 76. Hemselynge 1. Skaane 1.

4. *Adv.* R | Ə | X eller (| R | X omkring en Trekant med en Ring udfor hver Vinkel. *Rev.* Kors med en Halv-

maane i hver Vinkel og omgivet af en dobbelt Ring af Perler.

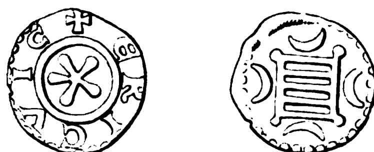
Skrivergade 15. Hemselynge 1. Sjælland 1.

5. *Adv.* e, omgivet af en dobbelt Ring af Perler. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med en Ring i Midten og omgivet af en dobbelt Ring af Perler.

Var. *Adv.* e, omgivet af syv Kors.

Thorupled 105. Adelby 4. Haagendrup 1. Grarup 1.

6. *Adv.* + E R I C V I C. I Midten en Rose. *Rev.* Rist, omgivet af fire Halvmaaner.

Var. *Adv.* + E + R + I + C. Omskriften mer og mindre forvirret: + E I R C V I C, + E R C . . I . ., + C I + C I, + C I . C I C, + R E . . ., + V I . . . I

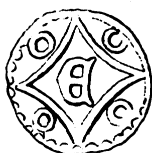
Thorupled 287. Adelby 2. Spørring 1. Jylland 3. Halland 1.

7. T. XXIX. XXX. *Adv.* e, stundom med et Punkt tilhøire; omgivet af en dobbelt Ring af Perler. *Rev.* Stort Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.

Vrendrup 2. Viborg 1. Skrivergade 45.

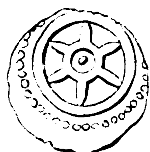
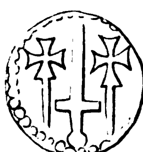
8. T. XXVI. 31. *Adv.* e, omgivet af en Firkant af Buer med en Ring i hver. *Rev.* Kors; samme Indfatning som paa Adv.

Vrendrup 7. Viborg 8. Skrivergade 8.

9. *Adv.* ϵ, omgivet af en Firkant af Buer med en Ring i hver. *Rev.* Kors, omgivet af sex krandsstillede Buer med en Ring i hver.

Thorupled 1. Viborg 2.

10. *Adv.* Hjul. *Rev.* Sværd mellem to Korsstave.

Vrendrup 1. Viborg 2. Skrivergade 26.

11. T. XXXII. XXX. *Adv.* Hjul. *Rev.* Sværd mellem to Stjerner og to Halvmaaner.

Vrendrup 1. Viborg 3. Skrivergade 21. Radsted 1. Adelby 1.

12. T. XXXIV. LXXII. *Adv.* Lilie i en rudeformet Indfatning, omgivet af fire Halvmaaner. *Rev.* Kors med en Stjerne i hver Vinkel.

Haagendrup 4. Grarup 2. Assens 1. Fohl 1.

13. T. XXX. 89. *Adv.* R. *Rev.* Krone.

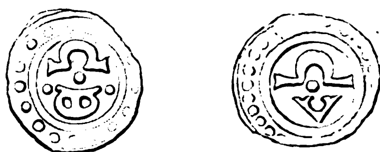
Thorupled 1. Adelby 1. Grarup 1.

14. T. XXV. X. *Adv.* Ulæselig Omskrift. I Midten X mellem to Punkter. *Rev.* Ulæselig Omskrift. I Midten V mellem tre Punkter.

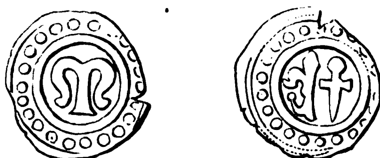
Spørring 2.

15. T. XXXI. 107. *Adv.* og *Rev.* V under Ω.

Vrendrup 142. Olst 3. Viborg 95. Skrivergade 2. Roskilde 1. Sjælland 1.

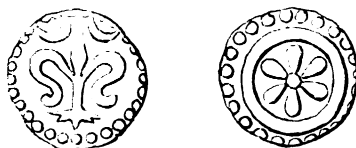
16. *Adv.* ϵ mellem to Punkter under Ω. *Rev.* V under Ω.
Vrendrup 2.
Var. *Adv.* og *Rev.* med ϵ under Ω.

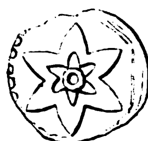
17. *Adv.* m. *Rev.* Sværd og en halv Lilie.
Thorupled 34.

18. T. XXXVI. CI. *Adv.* Taarn mellem to Punkter og med et i Midten. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Kugler; omgivet af fire Buer med et Punkt i hver.
Thorupled 124. Adelby 2. Spørring 1. Hemselynge 1.

19. XXVI. 34. *Adv.* Krone, hvorunder et Punkt. *Rev.* Sværd mellem en Stjerne og en Halvmaane og med to Punkter ved Fæstet.
Thorupled 13. Roskilde 2. Adelby 3. Haagendrup 1. Hemselynge 1. Grarup 1. Fyen 2.
Var. Cfr. T. XXVI. VIII. *Rev.* Halv Lilie istedetfor Stjernen.
Thorupled 2. Jylland 1.

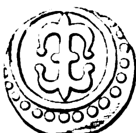

20. *Adv.* Lilie; foroven to Halvmaaner. *Rev.* Sexbladet Rose.

21. *Adv.* T; foroven og ved hver Side en Ring. *Rev.* Stor Stjerne med en Ring i Midten.
    Thorupled 1. Adelby 1. Sjælland 1.

22. T. XXXVI. 148. *Adv.* Taarn; ved hver Side og i Midten en Ring. *Rev.* Tandhjul.
    Liliebjerg 1.

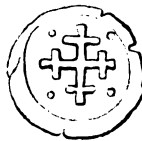
23. *Adv.* Dobbelt Lilie. *Rev.* Halv Lilie.
    Grarup 3.

Slesvig.

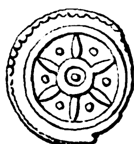
Hertug Valdemar, 1283—1312, faar 1286 Del i Mynten.
Biskopper: Nicolaus 1255—1265. Bondo 1265—1282. Jacob 1282--1287.

1. T. XXXIV. LXIV. *Adv.* Stjerne, omgivet skiftevis af fire Ringe og fire Halvmaaner. *Rev.* Tandhjul.
   Adelby 11. Assens 1.

2. T. XXIII. 26. 27. *Adv.* + ERICVS REX eller + ERICVS. I Midten N. *Rev.* To korslagte Nøgler mellem to Punkter og omgivne af tre omvendte S.
   Sahl 1. Thorupled 4. Adelby 1. Grarup 1.

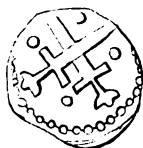

3. *Adv.* И, omgivet af fire Punkter. *Rev.* Kors med Tverarme.
   Liliebjerg 1. Haagendrup 1.

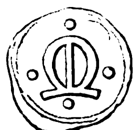
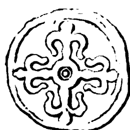

4. *Adv.* Hjul med eller uden Punkter mellem Egerne. *Rev.* Bispestav mellem et Sværd og en Halvmaane under en Stjerne.

Skrivergade 3. Grarup 1.

5. *Adv.* To korslagte Sværd, omgivne af fire Punkter. *Rev.* B paa høire Side af en Bispestav; paa den venstre Side ⁖ med et Punkt foroven og et forneden.

Ølst 4. Viborg 4. Skrivergade 1. S. Jylland 1.

6. *Adv.* M, omgivet af fire Punkter. *Rev.* Fire Lilier, stillede i Kors omkring en Ring.

Adelby 9. Haagendrup 2. Fohl 1.

7. T. XXXIII. XLV. *Adv.* Stjerne, omgivet skiftevis af fem Kløverblade og fem Punkter. *Rev.* Tre fra Midten udgaaende, tilhøire eller tilvenstre vendte Bispestave, adskilte ved Stjerner.

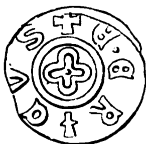
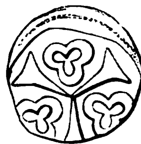
Spørring 1. Grarup 2.

8. T. XXVI. 2. *Adv.* + E R I C V S E. I Midten et Kors. *Rev.* Fire i Kors stillede Sværd, omgivne af fire Ringe.

Thorupled 5. Roskilde 1. Adelby 3. Grarup 1. Assens 1.

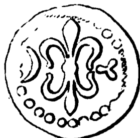
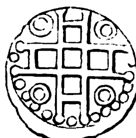
9. T. XXVI. 1. *Adv.* + ЄRICVZ C. I Midten I·I. *Rev.* Fire i Kors stillede Sværd, omgivne af fire Ringe.

Thorupled 1. Adelby 11.

10. *Adv.* + Є. ЄRICVZ. I Midten et gjennembrudt Korsblad. *Rev.* Tre fra Midten udgaaende Arme, afskilte ved Kløverblade.

Adelby 16. Haagendrup 1. Ny Kirstinebjerg 1. Grarup 1. Assens 1. Sjælland 1.

11. Cfr. T. XXXIII. 58. *Adv.* En dobbelt Lilie mellem en Halvmaane og et Kløverblad. *Rev.* To korslagte Riste, omgivne af fire Ringe.

Var. *Adv.* Istedetfor Kløverbladet en Stjerne eller en Ring; Lilierne stundom mellem to Stjerner.

Roskilde 1. Adelby 21.

12. T. XXXI. 110. *Adv.* V mellem to Stjerner og med ·.· foroven. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Kugler; omgivet af en Firkant af Buer med et Kløverblad i hver.

Roskilde 3. Adelby 25.

13. T. XXVIII. 13-15. *Adv.* A med et Kors foroven. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Kugler; omgivet af fire Buer med et Søblad i hver.

Var. *Adv.* A med et Søblad foroven. *Rev.* Kløverblade istedetfor Søblade i Buerne.

Roskilde 9. Adelby 32. Hemselynge 4. Grarup 1.

14. T. XXIX. XXIX. *Adv.* B mellem to Punkter. *Rev.* Bispestav mellem to Halvmaaner.

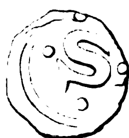
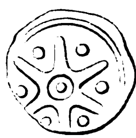
Radsted 8. Adelby 21. Liliebjerg 1. Haagendrup 2.

15. T. XXV. XI. *Adv.* To korsstillede Sværd. *Rev.* X mellem en Stjerne eller et Punkt og en Halvmaane.

Adelby 8. Grarup 1.

16. T. XXXV. 99. *Adv.* Sexbladet Rose. *Rev.* Kors.

Adelby 11.

17. *Adv.* S mellem fire Punkter. *Rev.* Stjerne med Punkter mellem Straalerne; i Midten en Ring.

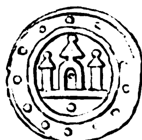
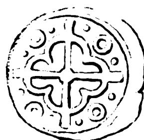
Adelby 3.

18. T. XXX. 94. LX. *Adv.* S mellem et Kløverblad og et Punkt eller mellem to Punkter. *Rev.* Kors.

Adelby 11. Hemselynge 2. Grarup 1.

19. T. XXXV. 101. *Adv.* Neldeblad, omgivet af tre Punkter. *Rev.* Kors med Tverarme.

Roskilde 4. Adelby 24. Haagendrup 1.

20. *Adv.* Tre Taarne, forneden et Punkt. *Rev.* Kors, hvorover er lagt fire sammenstødende Buer; udvendig i hver Vinkel en Ring mellem to Punkter.

Adelby 3. Grarup 1.

21. T. XXXVI. 135. *Adv.* Trekant; udfor hver Side en Ring mellem to Punkter og i Midten en Ring. *Rev.* Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.

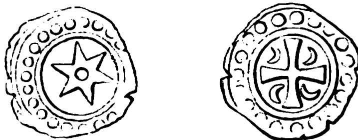
Roskilde 1. Adelby 26. Haagendrup 1. Odense 1. Hemselynge 1.

22. XXX. 82. *Adv.* R. *Rev.* Kors med en Stjerne i hver Vinkel.

Roskilde 1. Adelby 35. Grarup 2.

23. T. XXIX. 45. *Adv.* I mellem to Halvmaaner. *Rev.* Bispestav mellem to Stjerner.

Roskilde 3. Adelby 62. Assens 1. Fyen 1.

24. *Adv.* Stjerne. *Rev.* Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.

Adelby 20. Præstkjær 2. Haagendrup 3. Spørring 1.

25. T. XXXII. 18. *Adv.* Krone. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel og omgivet af fire sammenstødende Buer.

Roskilde 5. Adelby 36. Præstkjær 1. Hemselynge 2.

Erik Menved.

22 November 1286—13 November 1319.

Lund.

Ærkebiskopper: Johan Dros 1280—29 Januar 1289. Jens Grand 1289—1302. Isarn 1302—18 September 1310. Esger Juel 1310—17 Januar 1325.

1. T. XXXI. 17. *Adv.* Krone. *Rev.* Kors med tre Punkter i hver Vinkel, stundom med en Ring eller et Kors i den ene Vinkel.

Hvidøre 96. Hemselynge 195.

2. T. XXXII. 24. *Adv.* Krone. *Rev.* Stor Stjerne med sex Straaler, adskilte ved Halvmaaner.

Hvidøre 80. Hemselynge 310.

3. T. XXVIII. 28. 30. XVIII—XX. *Adv.* A med et Kors foroven og med et Kløverblad forneden og ved hver Side. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i et lille Kors eller med en Tverarm; en Halvmaane i hver Vinkel.

Var. *Adv.* A med et Kløverblad foroven og forneden.

Hvidøre 14. Hemselynge 236. Skaane 1, 1.

4. T. XXVII. 11. 12. *Adv.* Sværd med en Stjerne mellem en Ring og et Punkt paa hver Side. *Rev.* I | O med to Punkter foroven og to forneden og adskilte ved en tilhøire eller tilvenstre vendt Bispestav.

Hvidøre 11. Hemselynge 415.

5. T. XXXV. 104—106. LXXVII. *Adv.* Tre Halvmaaner, ofte adskilte ved Punkter; et Punkt i hver Halvmaane, stundom en Stjerne i den ene. *Rev.* Kors med et Punkt, en Halvmaane eller en Ring i hver Vinkel.

Hvidøre 452. Hemselynge 269.

6. T. XXXIII. 62. *Adv.* Sex krandsstillede Buer omkring et Kors. *Rev.* Rist med en Halvmaane ved Siden.

Hvidøre 427. Hemselynge 226.

7. T. XXXIII. 65—68. *Adv.* Kors med en Ring lagt over Midten; ofte et Punkt i hver Vinkel. *Rev.* Rist.

Hvidøre 20. Hemselynge 554.

8. T. XXXIII. XLVII. 45. 46. *Adv.* Trekant med en Stjerne ved hver Vinkel og et Punkt eller en Ring ved hver Side. *Rev.* Bispehue med et Kors foroven og med eller uden et Punkt ved hver Side.

Var. *Adv.* Over Bispehuen en Ring istedetfor Kors.

Hvidøre 10. Hemselynge 385. Grarup 1. Assens 1. Bornholm 1. Skaane 2, 1, 1.

9. T. XXXIV. 71. *Adv.* Fire Halvmaaner stillede omkring et Kors og adskilte ved Punkter. *Rev.* Rist mellem en Halvmaane og et eller to Punkter.

Hvidøre 1. Grarup 1. Walluf 1. Aakirkeby 2. Skaane 1, 1.

10. XXVII. 10. *Adv.* Sværd mellem to Kroner. *Rev.* I | O ved Siderne af en Nøgle.

Haagendrup 13. Liliebjerg 5. Spørring. 1. Hemselynge 1. Skaane 1, 1.

11. T. XXXV. 111. *Adv.* Tre Halvmaaner, stundom adskilte ved Punkter. *Rev.* Kors med tre Punkter i hver Vinkel.

Hemselynge 152. Skaane 1.

12. T. XXXII. 38. *Adv.* Sværd med en Stjerne mellem to Punkter ved hver Side. *Rev.* I·I, omgivne af skiftevis fire Halvmaaner og fire ∴.
Var. *Rev.* I·I, omgivne af otte Halvmaaner.
Hemselynge 203.

13. T. XXXIII. LVIII.a. XXXIV. LIX. *Adv.* Dobbeltliniet Kors; i hver Vinkel en Halvmaane, hvori et Punkt. *Rev.* Rist mellem to Lilier.
Var. *Rev.* Rist mellem en Lilie og en Stjerne eller en Ring.
Hemselynge 238. Bornholm 1. Skaane. 1.

14. T. XXXIII. 61. *Adv.* Firkant af Buer med en Ring i hver; i Midten fem Punkter. *Rev.* Rist med en Halvmaane mellem to Punkter ved hver Side.
Hemselynge 855. Skaane 16, 2, 1.

15. T. XXXV. LXXX. *Adv.* Tre Halvmaaner med en Ring eller et Punkt i hver og adskilte ved Punkter. *Rev.* Stor Stjerne med Halvmaaner imellem Straalerne.
Hemselynge 1462. Skaane 1.

16. T. XXV. XVIII. *Adv.* Bygning med Kors paa Gavlen og med to Taarne; foroven to Punkter og forneden et Kors. *Rev.* Hexagram, omgivet af sex Punkter; i Midten et Kors.
Hemselynge 471. Skaane 29.

17. T. XXXIV. LXXV. *Adv.* Tre Halvmaaner med en Stjerne i hver. *Rev.* Lilie; foroven og indvendig to Punkter.
Hemselynge 1. Skaane 30, 1.

18. T. XXXII. XXV. *Adv.* Sværd mellem to Punkter og omgivet af fire sammenstødende Buer. *Rev.* Sex krandsstillede Buer omkring et Kors.
Rø 102. Skaane 2, 1.

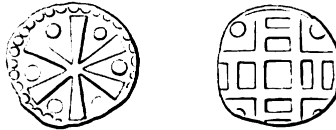
19. T. XXX. L. *Adv.* R i en Firkant med en Halvmaane ved hver Side. *Rev.* Kors i en rudeformet Indfatning med en Halvmaane ved hver Side.
Grarup 1. Skaane 1.

20. T. XXXII. XVI. *Adv.* Krone. *Rev.* Fire Kors, stillede omkring en Ring.

Hemselynge 713. Skaane 1, 1.

21. T. XXVIII. XIV. *Adv.* A; foroven et Kors, forneden og ved hver Side et Punkt. *Rev.* Kors med en Ring i hver Vinkel.

Hemselynge 1012. Grarup 1.

22. *Adv.* Stjerne med Punkter mellem Straalerne. *Rev.* To over Kors lagte Riste med et Punkt i hver Vinkel.

23. T. XXVIII. 28. XVIII. *Adv.* A, omgivet af Punkter i forskjelligt Antal. *Rev.* Kors med Tverarme; med eller uden et Punkt i hver Vinkel.

Hemselynge 1. Aakirkeby 1. Bornholm 1. Skaane 2, 1.

24. T. XXXIII. LVII. *Adv.* Tre Halvmaaner med et Punkt i hver og adskilte ved Punkter. *Rev.* To over Kors lagte Riste med et Punkt i hver Vinkel.

25. T. XXXIII. XLIII. *Adv.* Pentagram, omgivet af fem Punkter. *Rev.* Bispestav, vendt tilhøire, mellem en Stjerne og en Halvmaane; foroven og forneden to Punkter.

Stjær 1. Ny Kirstinebjerg 1. Hemselynge 1. Skaane 1.

26. T. XXXII. 39. *Adv.* Nøgle mellem en Halvmaane og en Stjerne. *Rev.* Kors med tre Punkter i hver Vinkel.

Stjær 1.

27. T. XXXII. XXXV. *Adv.* Tre med Spidserne sammenstødende Sværd, adskilte ved en Halvmaane og to Punkter. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med et Punkt i de to Vinkler og en Halvmaane, hvori et Punkt, i de to.

Hemselynge 1.

28. T. XXXII. XXXI. *Adv.* Sværd med en Stjerne mellem to Punkter paa hver Side. *Rev.* Stjerne med otte Straaler, adskilte ved Punkter.
Hemselynge 1. Skaane 2.

29. T. XXXIII. 43. *Adv.* Stjerne, omgivet af sex Halvmaaner. *Rev.* Bispestav, vendt tilhøire, mellem en Stjerne og en Halvmaane mellem to Punkter.
Systofte 1. Skaane 1, 1.

Roskilde.

Biskopper: Ingvar Hjort. 1280—23 April 1290. Johan Krag. 1290—5 August 1300. Oluf. 1301—10 Marts 1320.

1. T. XXX. 72—73. P eller omvendt P mellem to Punkter. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Halvmaaner.
Haagendrup 2. Grarup 1. Systofte 1.

2. T. XXXV. 121—124. *Adv.* Stjerne, omgivet af sex Halvmaaner. *Rev.* Hjerte, hvori en Ring eller ∴ og omgivet af tre Punkter.
Valby 1. Odense 1. Ky Kirstinebjerg 15. Fiskbæk 2. Grarup 1. Systofte 3.

3. T. XXVIII. XXIX. XXI—XXVII. 32. 34. *Adv.* B, ofte med et Punkt tilvenstre eller et Kors tilhøire. *Rev.* Kors med en Ring i Midten; med og uden Punkter i Vinklerne.
Radsted 6. Adelby 5. Flaskekro 4. Valby 8. Ny Kirstinebjerg 2. Hemselynge 1. Grarup 1. Assens 90. Fohl 87. Skaane 1.

4. T. XXXIV. LXIX—LXXI. 85—88. *Adv.* Lilie, hvorved Punkter i forskjelligt Antal. *Rev.* Ankerkors, ofte med et Punkt i en, flere eller i alle Korsets Vinkler.
Roskilde 1. Adelby 23. Stjær 5. Flaskekro 7. Spettrup 2. Valby 72. Odense 22. Egeberg 19. Ny Kirstinebjerg 58. Teglgaard 30. Fiskbæk 80. Hemselynge 2. Bregninge 4. Assens 172. Fohl 853. Systofte 39. Skaane 1, 1.

5. T. XXXVI. 155. 157. *Adv.* I mellem fire Punkter og med to Ringe og et Punkt ved den ene Side. *Rev.* Kløverblad, omgivet af tre Buer med Spidser imellem.

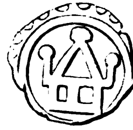
Var. *Adv.* I med to Halvmaaner mellem fire Punkter ved den ene Side.

Stjær 9. Valby 15. Odense 2. Ny Kirstinebjerg 165. Teglgaard 9. Fiskbæk 4. Systofte 3. Sjælland 1.

6. T. XXXI. 4—5. 15. IV. X. *Adv.* Krone. *Rev.* Kors, dannet af fire Buer med et Punkt i hver; ofte med Spidser istedetfor Punkter i Buerne og med et Kors i Midten. Var. *Adv.* En Halvmaane foroven, forneden, paa hver Side og indvendig i Kronen *Rev.* Buerne uden Punkt eller Spids; i Midten en Stjerne.

Flaskekro 4. Spettrup 1. Valby 22. Odense 7. Ny Kirstinebjerg 54. Teglgaard 11. Fiskbæk 32. Stubberup 2. Bregninge 1. Systofte 3.

7. *Adv.* I·I med et Kløverblad foroven og forneden og et Punkt ved hver Side. *Rev.* Bygning, stundom mellem to Punkter, med en Kugle paa en Opstander ved hver Side af Gavlen.

Valby 3. Ny Kirstinebjerg 3. Assens 146.

8. T. XXIX. 47. 48. XXXV. XXXVI. *Adv.* I mellem en Stjerne og en Halvmaane og stundom fire Punkter. *Rev.* Pilespids mellem to eller fire Spidser eller Punkter.

Flaskekro 4. Valby 26. Ny Kirstinebjerg 5. Teglgaard 1. Systofte 1.

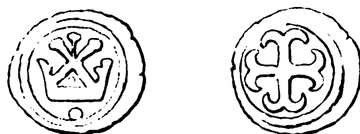
9. T. XXVIII. XII. 23. *Adv.* ꓱ, stundom med et Punkt ved hver Side. *Rev.* Tre omkring et Midtpunkt stillede Hamre.

Flaskekro 4. Valby 36. Odense 1. Ny Kirstinebjerg 3. Teglgaard 4. Fiskbæk 1.

10. T. XXX. LVII. *Adv.* Omvendt R med en Stjerne tilhøire. *Rev.* Kors med Tverarme og med en Halvmaane i hver Vinkel.

Flaskekro 2. Ny Kirstinebjerg 4.

11. T. XXVI. 44. *Adv.* Sværd med en Halvmaane og et Punkt ved hver Side. *Rev.* Nøgle med en Halvmaane og et Punkt tilhøire og et Punkt tilvenstre.
Haagendrup 1. Hemselynge 1.

12. *Adv.* Krone, hvorunder et Punkt. *Rev.* Ankerkors.
Systofte 3.

13. T. XXXII. XXVI. 35—37. *Adv.* Sværd, omgivet af fire Punkter. *Rev.* To korslagte Bispestave, omgivne af fire Punkter.
Var. *Adv.* Sværd, omgivet af to Halvmaaner og to Punkter, eller af to Kors og to Punkter, fire Kors eller to Stjerner.
Stjær 6. Flaskekro 1. Spettrup 6. Valby 32. Odense 21. Egeberg 4. Ny Kirstinebjerg 23. Teglgaard 22. Fiskbæk 31. Hemselynge 1. Bregninge 1. Systofte 29.

14. T. XXXI. 108. LXXI. *Adv.* V, hvorover er lagt et I, omgivne af fem Punkter. *Rev.* Tre fra Midten udgaaende Halvmaaner, adskilte ved Spidser eller Punkter.
Stjær 5. Flaskekro 4. Valby 42. Odense 2. Egeberg 5. Ny Kirstinebjerg 152. Teglgaard 5. Fiskbæk 28. Stubberup 1. Systofte 30.

15. T. XXXVI. 142—144. XCVII. *Adv.* I · I, ofte omgivne af fire Punkter. *Rev.* Bygning med eller uden et Punkt ved hver Side af Gavlen; ogsaa med en Ring istedetfor det ene Punkt.
Stjær 1. Flaskekro 15. Valby 41. Odense 1. Egeberg 1. Ny Kirstinebjerg 4. Hemselynge 1. Assens 1070. Systofte 1.

16. T. XXXIII. 49. 51. Cfr. T. XXXI. 103. *Adv.* Tre i Midten sammenstødende Trekanter, ofte adskilte ved Punkter. *Rev.* Kirkekalk med et Punkt paa hver Side.

Stjær 10. Flaskekro 9. Spettrup 7. Valby 76. Odense 24. Egeberg 19. Ny Kirstinebjerg 30. Teglgaard 48. Fiskbæk 180. Stubberup 3. Bregninge 1. Systofte 48. Jylland 1.

17. T. XXIX. XLII—XLIV. 61—65. *Adv.* m, omsluttende to Punkter, med et Punkt foroven og med to eller tre Punkter forneden; ogsaa kun med et Punkt foroven og forneden eller uden Punkter. *Rev.* Fem krandsstillede Buer med et Punkt i hver.

Var. *Adv.* m med et Punkt foroven og en Halvmaane forneden. *Rev.* Halvmaaner istedetfor Punkter i Buerne.

Rudkjøbing ?. Stjær 10. Flaskekro 2. Spettrup 1. Valby 13. Odense 5. Egeberg 1. Ny Kirstinebjerg 457. Teglgaard 11. Fiskbæk 9. Stubberup 2. Hemselynge 1. Systofte 13. Fyen 1.

18. T. XXXI. 6. V—IX. *Adv.* Krone, ofte med Halvmaaner eller Punkter ved Siderne og forneden. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med en Ring, Halvmaane eller Punkt i alle eller i enkelte Vinkler.

Var. *Adv.* Krone i Lighed med Tournois-Typens Mærke.

Stjær 9. Flaskekro 18. Spettrup 3. Valby 97. Odense 13. Egeberg 11. Ny Kirstinebjerg 1560. Teglgaard 34. Fiskbæk 41. Hemselynge 1. Bregninge 1. Assens 324. Systofte 20. Fyen 1. Sjælland 1.

19. T. XXX. 74—79. LIII. *Adv.* P mellem et Punkt og en Ring, en Halvmaane eller to Punkter. *Rev.* Tandhjul. Var. *Adv.* P med et Punkt tilvenstre og < forneden tilhøire. Omvendt P mellem en Halvmaane og et Punkt.

Flaskekro 21. Valby 112. Ny Kirstinebjerg 4. Fiskbæk 1. Assens 5680.

20. T. XXXVI. 137. XC—XCIII. *Adv.* Tre Taarne paa en Bue; ofte med et Punkt ved hver Side og under Buen; ogsaa kun med en Halvmaane eller et Punkt under Buen.

Rev. Kors; ofte med en Halvmaane eller et Punkt i alle eller i enkelte af Korsets Vinkler.

Spørring 11. Flaskekro 37. Valby 121. Ny Kirstinebjerg 3. Fiskbæk 1. Stubberup 2. Grarup 5. Assens 1. Systofte 5. Sjælland 1, 1. Lolland 1. Jylland 1.

21. T. XXXIV. 80. *Adv.* Hjul, som oftest indesluttende to Punkter. *Rev.* Kors med en Firkant lagt over Midten; ved den ene Side ofte to Punkter.

Stjær 6. Flaskekro 4. Spettrup 1. Valby 36. Odense 20. Egeberg 5. Ny Kirstinebjerg 9. Teglgaard 51. Fiskbæk 120. Stubberup 1. Bregninge 1. Systofte 23.

22. T. XXIX. 36. 37. *Adv.* B mellem et Punkt og en Spids eller en Halvmaane. *Rev.* Patriarchalkors, ofte omgivet af fire Spidser eller med et Punkt ved hver Side.

Stjær 10. Vrendsted 2. Flaskekro 24. Spettrup 3. Valby 192. Odense 19. Egeberg 19. Ny Kirstinebjerg 184. Teglgaard 57. Fiskbæk 150. Stubberup 1. Hemselynge 1. Bregninge 1. Systofte 92. Aakirkeby 1. Bornholm 1. Skaane 2, 1.

23. T. XXXII. 33. 34ab. XXV a. *Adv.* Sværd med et Punkt og en Halvmaane eller med to Punkter ved hver Side. *Rev.* Bispestav med et Kors eller en Halvmaane tilvenstre og et Kors mellem to Punkter tilhøire.

Stjær 6. Vrendsted 1. Flaskekro 9. Spettrup 4. Valby 57. Odense 30. Egeberg 20. Ny Kirstinebjerg 34. Teglgaard 50. Fiskbæk 150. Grarup 242. Fohl 2. Systofte 41. Fyen 2. Jylland 1.

24. T. XXIX. XLV—XLVI. 67. *Adv.* m med eller uden et Punkt foroven og forneden. *Rev.* Kløverblad, omgivet af tre, som oftest ved Spidser adskilte Buer.

Vemmetofte 50. Sjælland 1. Skaane 1.

25. T. XXIX. 44. XXXIII. *Adv.* I mellem en Ring og en Halvmaane eller mellem to Halvmaaner. *Rev.* Z mellem en Stjerne og en Halvmaane.

Flaskekro 57. Valby 200. Ny Kirstinebjerg 2. Hemselynge 1. Systofte 5.

26. T. XXIX. 49—51. XXXVII. *Adv.* I mellem en Stjerne og en Halvmaane. *Rev.* Anker.

Var. *Adv*. I mellem et Punkt og en Ring eller en Halvmaane, eller mellem to Punkter.

Stjær 8. Vrendsted 1. Flaskekro 43. Spettrup 6. Valby 328. Odense 30. Egeberg 51. Ny Kirstinebjerg 486. Teglgaard 46. Fiskbæk 130. Stubberup 2. Bregninge 3. Systofte 184.

27. T. XXXI. 104. 106. *Adv*. ᴛ med et Punkt tilvenstre og en Halvmaane eller to Punkter tilhøire. *Rev*. Stjerne med Punkter mellem Straalerne.

Flaskekro 45. Spettrup 1. Valby 113. Ny Kirstinebjerg 8. Teglgaard 1. Fiskbæk 1.

28. T. XXXII. XXXVIII. *Adv*. Fire Halvmaaner omkring et Midtpunkt. *Rev*. Nøgle med et Punkt tilhøire og en Stjerne eller to Punkter tilvenstre.

Flaskekro 57. Valby 197. Ny Kirstinebjerg 4. Fiskbæk 1.

29. T. XXIX. 42. *Adv*. ɞ med to Punkter tilhøire. *Rev*. To Ringe med en Halvmaane ved hver Side.

Flaskekro 46. Spettrup 2. Valby 428. Odense 18. Egeberg 18. Ny Kirstinebjerg 124. Teglgaard 18. Fiskbæk 50. Systofte 148.

Nørre Jylland.

1. T. XXXI. XI. *Adv*. Krone; et Punkt ved hver Side og forneden. *Rev*. Kors, hvorover er lagt en stor Ring; i hver Vinkel tre Punkter.

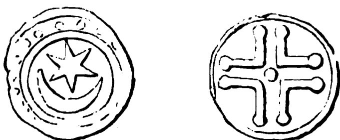
Thorupled 5. Hemselynge 1. Skaane 1.

2. T. XXVIII. 16—18. XI. *Adv*. ᴀ med et, to eller tre Punkter. *Rev*. Fire om et Midtpunkt stillede Søblade.

Thorupled 4. Spørring 72. Hemselynge 1. Grarup 7. Fohl 2.

Var. *Adv*. ᴀ indesluttende et v, en Ring eller en lille Halvmaane. *Rev*. Tre om et Midtpunkt stillede Søblade, som oftest adskilte ved Punkter.

Mørke 1. Spørring 91. Valby 1. Grarup 26. Fyen 1.

3. *Adv.* Halvmaane, omsluttende en Stjerne. *Rev.* Dobbeltliniet Kors, hvis Arme ende i Kugler.

Præstkjær 3. Spørring 1.

4. T. XXIX. 59. *Adv.* M, omgivet af fire Punkter. *Rev.* T-formet Figur mellem to Kløverblade.

Flaskekro 6. Valby 6. Ny Kirstinebjerg 2. Fiskbæk 2.

5. T. XXXI. III. *Adv.* Krone. *Rev.* Kors.

Præstkjær 9. Mørke 4. Spørring 2. Hemselynge 1. Grarup 1. Jylland 1. Hjelm 1.

6. T. XXXIV. LXVIII. *Adv.* Lilie. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel.

Præstkjær 2. Spørring 2. Haagendrup 1. Hjelm 1.

7. T. XXX. LXV. *Adv.* Omvendt S mellem to Punkter. *Rev.* Lilie.

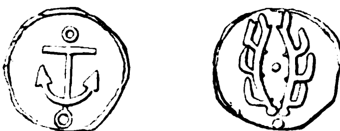
Spørring 1. Fohl 1.

8. T. XXVIII. XVII. 27. *Adv.* Ӽ, omgivet af tre Punkter. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i en Lilie eller en Halvmaane, hvori stundom en Spids; ofte et Punkt i hver Vinkel.

Præstkjær 6. Mørke 1. Spørring 2. Stubberup 1. Hemselynge 3. Grarup 40. Assens 1. Fohl 6. Bornholm 1.

9. T. XXXIV. 93. *Adv.* Lilie med to Punkter forneden. *Rev.* Sexbladet Rose.

Jylland 1.

10. *Adv.* Anker med en Ring forneden. *Rev.* Hjortegevir.

Adelby 4. Haagendrup 2. Fiskbæk 1.

11. T. XXVI. 28. *Adv.* E | R | E | X i Vinklerne af et dobbeltliniet Kors. *Rev.* Kroneformet Figur med to Ringe

foroven og med en Ring mellem to Punkter forneden og i Midten.

Hemselynge 2.

12. T. XXXII. XXXIII. *Adv.* Sværd mellem to Halvmaaner og med to Punkter forneden. *Rev.* Pentagram, omgivet af fem Punkter.

Hemselynge 1.

13. Cfr. T. XXX. XLIX. *Adv.* Omvendt S mellem to Punkter. *Rev.* Tre Blade, udgaaende fra en Ring og adskilte ved Halvmaaner.

Morke 1. Jylland 1.

14. T. XXXI. 99. *Adv.* T mellem to Søblade. *Rev.* Kors med en Ring i den ene og et Punkt i de tre Vinkler.

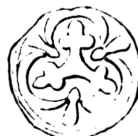
Spørring 5. Hemselynge 1. Grarup 2.

15. T. XXIX. 40. *Adv.* 6. *Rev.* I mellem to ved et Baand forenede Kløverblade og omgivet af fire Punkter.

Spørring 383. Hemselynge 1. Grarup 30. Hjelm 1.

16. T. XXIX. 52. *Adv.* I mellem en Halvmaane og en Stjerne. *Rev.* Hjul med syv eller otte Eger.

Spørring 3. Assens 1.

17. *Adv.* Tre fra Midten udgaaende Pile, adskilte ved tre Punkter. *Rev.* Tre fra Midten udgaaende Kors, omsluttede af tre sammenstødende Buer.

Spørring 12. Grarup 3.

18. T. XXXIV. LXXIV. *Adv.* Lilie i en rudeformet Indfatning. *Rev* Fem Blade, omsluttede af en franeden udløbende Dobbeltstængel.

Spørring 24. Grarup 5.

19. XXXII. XXXIV. *Adv.* Sværd mellem V og en Halvmaane. *Rev.* Tre om en Ring stillede Pilespidser.

Spørring 27. Valby 1. Grarup 4.

20. XXXIV. 79. *Adv.* Pilespids, omgivet af 4 Punkter. *Rev.* Hjul, indesluttende et Punkt og stundom omgivet af otte Ringe.

Hundstrup 1. Spørring 256. Grarup 17.

21. T. XXXIII. LVI. *Adv.* I · I, omgivne af fire Punkter. *Rev.* Kors, dannet af fire Buer med en Ring i den ene og et Punkt i de tre.

Spørring 2. Grarup 1.

22. T. XXXI. LXV a. 98. *Adv.* T med tre Punkter ved hver Side og et Punkt foroven. *Rev.* V | ○ | ⌣ | • i forskjellig Orden i Vinklerne af et Kors.

Spørring 54. Grarup 13.

23. T. XXXV. 126. *Adv.* Stjerne med Punkter mellem Straalerne. *Rev.* Dobbeltliniet Kors, hvis Arme udvendig bøie sig mod hverandre. (Afbildet som fire Søblade).

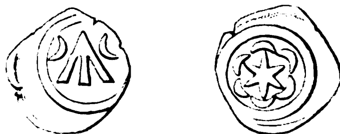
Spørring 110. Grarup 22.

24. T. XXXVI. LXXXVIII. *Adv.* Trekant med en Ring udfor hver Vinkel og med et Kløverblad ved den ene og en Ring ved de to Sider; i Midten en lille Trekant. *Rev.* Kors med Tverarme og med et Punkt i hver Vinkel.

Spørring 78. Grarup 25. Jylland 1.

25. T. XXX. 95. *Adv.* S mellem to Punkter. *Rev.* Kors; hver Arm ender i en Halvmaane med en Ring i.

Spørring 38. Grarup 6. Assens 2.

26. *Adv.* Pilespids med en Halvmaane ved hver Side. *Rev.* Stjerne, omgivet af sex Halvmaaner.

Spørring 88. Grarup 17. Fohl 1.

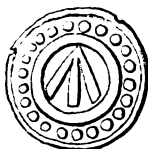
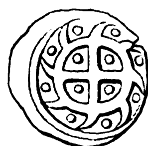
27. T. XXIX. 56—58. XL. *Adv.* K med en Halvmaane tilvenstre. *Rev.* Kors med Tverarme og med et Punkt i hver Vinkel.

Var. *Rev.* Den ene Arm uden Tverarm og stundom de to Vinkler uden Punkt.

Stjær 3. Ny Kirstinebjerg 20. Teglgaard 1. Fiskbæk 2. Jylland 1.

Ribe.

Biskopper: Tucho. 1273—4 Marts 1288. Christiern. 1288—1 Juni 1313. Johan Hee. 1313—13 Januar 1327.

1. *Adv.* Pilespids. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel og omgivet af en Ring, hvorfra udgaa otte krummede Spidser med Punkter imellem.

   Var. *Rev.* Kors med en stor Ring lagt over Midten.

   Liliebjerg 1. Haagendrup 2. Spørring 2. Grarup 2.

2. T. XXXI. LXX. *Adv.* V under Ω. *Rev.* Taarn med et Punkt i Midten og et ved hver Side.

   Liliebjerg 1. Hemselynge 2.

3. T. XXVIII. III. *Adv.* V under Ω. *Rev.* Ѫ.

   Præstkjær 1. Haagendrup 3. Grarup 2.

4. T. XXXII. 41. *Adv.* Tre fra en Ring udgaaende Nøgler med Ringe imellem. *Rev.* Hagekors.

   Præstkjær 1. Liliebjerg 1. Haagendrup 1. Mørke 4. Spørring 1. Hemselynge 1. Grarup 2.

5. T. XXIX. 43. XXXI. *Adv.* Є med et Punkt eller en Halvmaane tilhøire. *Rev.* Bygning, omgivet af fire Punkter; stundom med to Halvmaaner foroven.

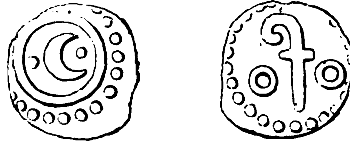
   Liliebjerg 12. Haagendrup 8. Spørring 1.

6. T. XXV. 28. *Adv.* Tre Søblade. *Rev.* X mellem en Stjerne og en Halvmaane eller mellem to Halvmaaner.

   Adelby 6. Assens 1.

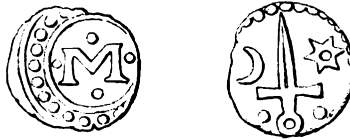
7. T. XXX. 70. *Adv.* I·I. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel og indesluttet i en rudeformet Indfatning.

Valby 1. Assens 1. Fohl. 6. Jylland 1.

8. *Adv.* Halvmaane med et Punkt ved hver Side. *Rev.* Bispestav vendt tilvenstre og med en Ring ved hver Side.

Haagendrup 49. Spørring 1. Grarup 1.

9. *Adv.* M omgivet af fire Punkter. *Rev.* Sværd mellem en Stjerne og en Halvmaane og med to Punkter forneden.

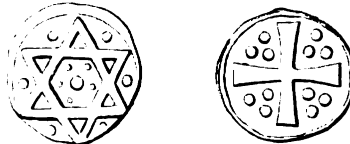
Liliebjerg 36. Haagendrup 11. Spørring 2. Grarup 1.

10. T. XXXV. 100. *Adv.* Fembladet Rose. *Rev.* Dobbeltliniet Kors.

Haagendrup 4. Liliebjerg 11. Grarup 1.

11. T. XXXV. 100 a, *Adv.* Fire i Kors omkring en Ring stillede Buer med et Punkt i hver; i hver Vinkel og i Midten et Punkt. *Rev.* Dobbeltliniet, som oftest skjævt Kors, omgivet af fire Punkter.

Haagendrup 9. Liliebjerg 19.. Spørring 1. Grarup 2.

12. *Adv.* Hexagram, omgivet af sex Punkter og med sex Punkter i Midten. *Rev.* Kors med tre Punkter eller et Kløverblad i hver Vinkel.

Haagendrup 66. Spørring 3. Grarup 1.

13. *Adv.* Forvirret Omskrift: + Є A I A L N, + ... · L I, + A . . . . L A X, + A . . : + V C, O A I . . . I Midten A. *Rev.* Fire Korsarme, udgaaende fra et gjennembrudt Korsblad; et Punkt i hver Vinkel.

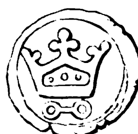
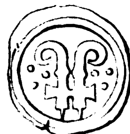
Haagendrup 73. Spørring 2. Grarup 1.

14. T. XXXII. 19. *Adv.* Krone. *Rev.* Fire Buer, med et Punkt i hver, stillede omkring et Kors.

Haagendrup 71. Spørring 2. Valby 1. Hemselynge 1. Grarup 6.

15. T. XXXVI. XCIV. *Adv.* Bygning mellem to Taarne og med et Punkt forneden. *Rev.* Fem krandsstillede Buer med en Ring i hver; stundom en Ring i Midten.

Haagendrup 45. Spørring 1. Grarup 3.

16. Cfr. T. XXXII. 31. *Adv.* Krone; forneden to ved et Baand forenede Ringe. *Rev.* To Bispestave, hvorover er lagt et I; ved hver Side tre Punkter.

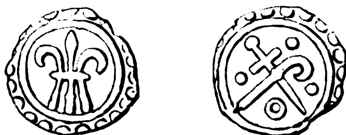
Spørring 21. Grarup 2.

17. T. XXXII. XXIII. *Adv.* Sværd mellem to Punkter og omgivet af fire Buer. *Rev.* Kors, dannet af fire Buer.

Assens 4. Fohl 7.

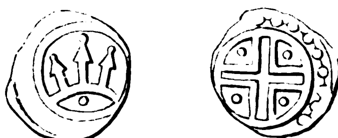
18. T. XXXIII. 42. *Adv.* V | I ved Siderne af en Bispestav. *Rev.* Tre fra et gjennembrudt Kløverblad udgaaende Kors med Ringe imellem.

Spørring 12. Hemselynge 2. Grarup 5.

19. *Adv.* Lilie. *Rev.* Kors, dannet af et Sværd og en Bispestav; foroven og ved hver Side et Punkt og forneden en Ring.

Spørring 6. Grarup 1. Assens 1.

20. *Adv.* Tre Taarne paa en Bue; forneden et Punkt. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med et Punkt i hver Vinkel.

Flaskekro 2. Grarup 12. Fohl 6.

21. T. XXXII. 30. *Adv.* Krone; forneden to Kløverblade. *Rev.* I, lagt over en Bispestav med et Kløverblad ved hver Side.

Mørke 1. Hundstrup 2. Grarup 36.

22. T. XXXVI. 145. *Adv.* Bygning med Kors paa Tagspidsen og en Halvmaane ved hver Side. *Rev.* Kors, dannet af fire Buer med et Punkt i hver.

Grarup 51. Assens 1. Fohl 3.

23. T. XXXIV. 91. *Adv.* Lilie; foroven to Punkter. *Rev.* To korslagte Bispestave med et Punkt foroven og ved hver Side og en Ring forneden.

Grarup 189. Assens 1. Fohl 7. Systofte 1. Jylland 1.

24. T. XXIX. XXVIII. *Adv.* B med eller uden et Punkt tilhøire. *Rev.* Kors med et Kløverblad i hver Vinkel.

Flaskekro 2. Valby 1. Hemselynge 1. Assens 4. Fohl 3.

25. T. XXV. 25. *Adv.* Anker med en Ring forneden. *Rev.* X mellem to Punkter eller mellem en Halvmaane og et Punkt.

Ny Kirstinebjerg. 1. Assens 2. Fohl 7.

26. T. XXXV. 125. *Adv.* Tre Søblade. *Rev.* I, lagt over en Bispestav; som oftest et Punkt tilvenstre foroven eller tilhøire forneden.

Valby 1. Ny Kirstinebjerg 2. Stubberup 1. Grarup 21. Assens 3. Fohl 4.

27. *Adv.* Kors, hvis Arme ende i Halvmaaner; Punkter paa Halvmaanernes Spidser og i hver Vinkel to Punkter. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Halvmaaner.

Grarup 61. Fohl 1.

28. T. XXXIII. LIV. *Adv.* Sex smaa med Spidserne sammenstødende Sværd, adskilte ved dobbelte Punkter. *Rev.* Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.

Grarup 38. Fohl 1.

Slesvig.

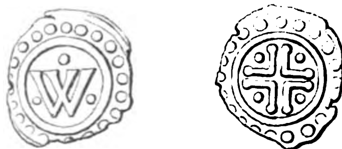
Hertuger: Valdemar. 1283—1312. Erik. 1312—1325. Biskopper: Jacob. 1282—1287. Berthold. 1287—23 December 1307. Johan Bockholt. 1308—6 Mai 1332.

1. T. XXXI. 1. *Adv.* Løve, gaaende tilhøire. *Rev.* Kors, hvorover er lagt en Firkant.

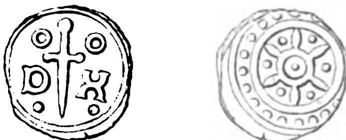
Roskilde 4. Adelby 333. Fiskbæk 1. Hemselynge 1. Grarup 2. Assens 1.

2. T. XXVI. XII. *Adv.* V | V ved Siderne af et Sværd. *Rev.* Nøgle med en Stjerne ved hver Side.

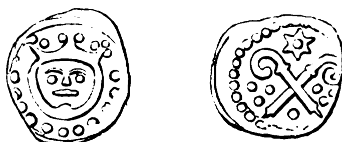
Roskilde 1. Adelby 16. Hemselynge 1. Assens 1.

3. *Adv.* W, ofte med et Punkt foroven og ved hver Side. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med et Punkt i hver Vinkel..
   Adelby 192. Liliebjerg 1. Grarup 1.
4. T. XXXVI. 132 133. *Adv.* Tre fra Midten udgaaende Blade, adskilte ved ·.· *Rev.* Kors med en fembladet Rose udfor hver Arm.
   Roskilde 2. Adelby 109.

5. *Adv.* D | X ved Siderne af et Sværd; foroven to Ringe, forneden to Punkter. *Rev.* Hjul med sex Eger, ofte med Punkter imellem.
   Adelby 138. Sjælland 1.

6. *Adv.* Modvendt, kronet Hoved. *Rev.* To korslagte Bispestave med en Stjerne foroven, et Punkt forneden og tre Punkter ved hver Side.
   Radsted 1. Adelby 45. Præstkjær 1. Haagendrup 1. Stjær 4. Grarup 1.
7. T. XXVII. IV. *Adv.* D | V | X | I· i Vinklerne af et Kors. *Rev.* En Figur, dannet af to sammenstillede W.
8. T. XXXVI. 141. *Adv.* Bygning, omgivet af fire Punkter. *Rev.* Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.
   Grarup 18.

9. T. XXXI. LXVII. *Adv.* T med en Ring ved hver Side og et Punkt foroven. *Rev.* Firkant af Buer med en Stjerne i hver; i Midten et Kors, hvis Arme ende i Kugler.

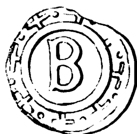
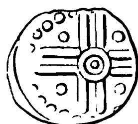
Grarup 36.

10. T. XXXVI. 149. *Adv.* Taarn med et Punkt ved hver Side og i Midten. *Rev.* Kors med en Rose i hver Vinkel; stundom Punkter i to Vinkler og Roser i to.

Grarup 53. Fohl 2. Fyen 1.

11. T. XXVII. IV. *Adv.* E, omgivet af otte Kors. *Rev.* N, omgivet af otte Kors.

Grarup 12.

12. Cfr. T. XXVII. 8. VI. *Adv.* B, omgivet af otte Kors med Punkter imellem. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med et Punkt i hver Vinkel og i Midten en Ring.

Hundstrup 2. Grarup 15.

13. T. XXVII. 9. *Adv.* E, omgivet af otte Kors. *Rev.* To Nøgler.

Grarup 36. Fohl 1.

14. T. XXVII. 6. *Adv.* E, omgivet af otte Kors. *Rev.* R, omgivet af otte Kors.

Stjær 1. Grarup 46.

15. XXVIII. 8. *Adv.* Krone i en rudeformet Indfatning med et Punkt ved hver Side. *Rev.* A, omgivet af otte Kors.

Hundstrup 1. Hemselynge 1. Grarup 80. Fohl 1.

Var. *Adv.* og *Rev.* A, omgivet af otte Kors.

Grarup 1.

16. T. XXXIII. LV. *Adv.* Sex omkring et Kors krandsstillede Buer med en Ring i hver. *Rev.* Kors med Tverarme og med et Punkt i hver Vinkel.

Grarup 118.

17. T. XXXVI. XCVIII. *Adv.* Tournois-Typens Mærke med et V ved hver Side. *Rev.* Kors med en Spids udfor hver Arm og med en Halvmaane i hver Vinkel.
Hundstrup 1. Valby 1. Grarup 91. Fohl 2.

18. T. XXXVI. 147. *Adv.* Tournois-Typens Mærke med et V ved hver Side. *Rev.* Liliekors.
Hundstrup 1. Grarup 84.

19. T. XXXIV. LX. LXI. *Adv.* Tandhjul. *Rev.* Rist mellem en Stjerne og en Halvmaane eller mellem to Halvmaaner.
Grarup 130. Assens 1. Fohl 1.

20. T. XXX. 90. *Adv.* R med et Punkt ved hver Side. *Rev.* Tre V, adskilte ved Lilier, stillede omkring et gjennembrudt Kløverblad.
Grarup 200. Fohl 2. Jylland 2.

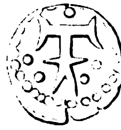
21. T. XXX. 93. *Adv.* S med et Punkt ved hver Side. *Rev.* Kors, hvorover er lagt en Ring; i hver Vinkel et Punkt.
Hemselynge 2. Grarup 140. Fohl 1.

22. T. XXVIII. 12. VII. *Adv.* A; foroven en Halvmaane, forneden en Ring, ved hver Side et Punkt. *Rev.* Tandhjul.
Hundstrup 4. Grarup 170.

23. T. XXXII. XXI. *Adv.* To korslagte Sværd, omgivne af fire Punkter. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Kugler; i hver Vinkel en Halvmaane.
Grarup 123. Assens 2. Fohl 2.

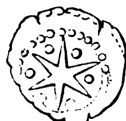
24. T. XXXIII. XLIX. *Adv.* Stjerne, hvis Straaler ende i Kugler; omgivet af sex ved Punkter adskilte Buer med et Punkt i hver. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Halvmaaner; et Punkt i hver Vinkel.
Valby 1. Hemselynge 1. Grarup 159. Fohl 2.

25. T. XXXII. XL. *Adv.* Trekant af Buer med et eller to Punkter i hver; udfor hver Vinkel et Kløverblad. *Rev.* Nøgle med et Kløverblad og et Punkt ved den ene Side og et Punkt ved den anden.
Grarup 195. Fohl 7.

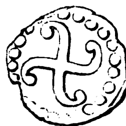
26. *Adv.* Ŧ med to Punkter ved hver Side og stundom et foroven. *Rev.* T af en zirlig Form; to Punkter ved hver Side og et foroven.

Grarup 85. Fohl 1. Jylland 1.

27. *Adv.* To Halvmaaner, stundom med et Kløverblad i hver; foroven og forneden ėt Kløverblad. *Rev.* Stjerne med Punkter mellem Straalerne.

Valby 1. Fohl 7.

28. *Adv.* Pilespids, omgivet af fire Halvmaaner; forneden et Punkt. *Rev.* Kors med ombøiede Arme, som ende i Kugler.

Flaskekro 2. Grarup 151. Assens 3. Fohl 8.

Christopher II.

13 November 1319—August 1332, samt det følgende Tidsrum indtil Udmyntningens Standsning.

Lund.

Indtil Skaanes Afstaaelse til Sverrig 1332.

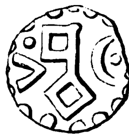
Ærkebiskopper: Esger Juel. 1310—17 Januar 1325.

Carl den Røde. 1325—16 Mai 1334.

1. T. XXXIV. LXVII. *Adv.* Anker med en Ring forneden; ved hver Side et Punkt. *Rev.* Kors med Tverarme.

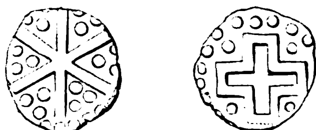
Ny Kirstinebjerg 2. Skaane 2, 1, 1.

2. T. XXXIII. LIII. *Adv.* Kors, hvis Arme ende i Halvmaaner; et Punkt i hver Vinkel. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med et Punkt i hver Vinkel.
   Hemselynge 1. Skaane 1.
3. T. XXXII. XVIII. XVIII a. *Adv.* Krone. *Rev.* Tre Halvmaaner, adskilte ved Punkter og med et Punkt i hver.
   Hemselynge 1.
4. T. XXXI. 111. *Adv.* W; foroven et Punkt. *Rev.* Tre fra Midten udgaaende Ankre.
   Hemselynge 1. Skaane 1.
5. T. XXXIII. 47. 48. XLVIII. *Adv.* Pentagram, som oftest omgivet af fem ·.· *Rev.* Bispehue med et Kors foroven.
   Hemselynge 2.
6. T. XXXVI. 153. *Adv.* Taarn med et Punkt i Midten og ved hver Side. *Rev.* Nøgle mellem en Halvmaane og et Punkt.
   Hemselynge 3. Wälluf 63. Sjælland 1. Skaane 1, 1, 1.
7. T. XXXIV. LXII. *Adv.* Stor Stjerne med ·.· mellem Straalerne. *Rev.* Rist med en Halvmaane ved Siden.
   Valby 1. Hemselynge 1. Aakirkeby 1. Skaane 1.
8. T. XXXI. XII. *Adv.* Krone. *Rev.* Kors med Tverarme og med et Punkt i hver Vinkel.
   Grarup 1. Skaane 139, 10, 2, 1.
9. T. XXXIII. XLII. *Adv.* Tre Stjerner, adskilte ved Punkter. *Rev.* Bispestav med en Halvmaane ved hver Side og omgivet af fem Punkter.
   Grarup 1. Skaane 1, 1.

10. *Adv.* Lilie med to Punkter foroven. *Rev.* Nøgle mellem V og en Halvmaane; ved hver Side et Punkt.
   Grarup 2. Skaane 1.

11. T. XXIX. 54. *Adv.* I mellem en Stjerne og en Halvmaane. *Rev.* Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.
Skaane 2, 1, 1.

12. *Adv.* Stor Stjerne med ·.· mellem Straalerne. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med et Punkt i hver Vinkel.

Roskilde.

Biskopper: Johan Hind. 1321—24 Marts 1330. Johan Nyborg. 1330—23 Januar 1344.

1. T. XXXIII. LI—LII. XXXV. LXXXIV. 112—117. *Adv.* Stjerne med sex, stundom kun fem Straaler; som oftest med et Punkt mellem enkelte eller mellem alle Straalerne. *Rev.* Kors, som oftest med et Punkt, en Halvmaane eller en Ring i enkelte eller i alle Vinkler. Mange Variationer.
Vrendsted 4. Flaskekro 25. Spettrup 110. Mesinge 20. Valby 362. Odense 350. Egeberg 178. Roust 24. Ny Kirstinebjerg 750. Vemmetofte 1. Teglgaard 118. Fiskbæk 1000. Stubberup 250. Bregninge 197. Fohl 5. Systofte 2108. Sjælland 1. Lolland 1. Jylland 1.

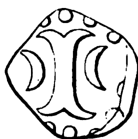
2. T. XXVIII. II. 2—7. *Adv.* Ⱥ, ofte med et Punkt forneden og stundom tillige med et Punkt ved hver Side. *Rev.* P, ofte med et Punkt tilvenstre og en Halvmaane eller et Punkt tilhøire forneden.
Var. *Rev.* Omvendt P med to Punkter tilhøire og et tilvenstre. — *Adv.* Ⱥ med en Halvmaane foroven og forneden, stundom tillige med et Punkt ved hver Side. *Rev.* Omvendt P med en Halvmaane ved hver Side.
Vrendsted 1. Flaskekro 402. Spettrup 13. Mesinge 11. Valby 2922. Odense 395. Egeberg 155. Roust 5. Ny Kirstinebjerg 73. Vemmetofte 6. Teglgaard 59. Fiskbæk 201. Stubberup 902. Bregninge 231. Systofte 5796. Skaane 1.

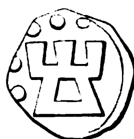
3. T. XXXVI. 154. 154 a. *Adv.* I med to Halvmaaner ved den ene Side og stundom et Punkt ved den anden. ***Rev.*** Kors med en tredelt Fod eller med en Spids forneden og med et Punkt ved hver Side.

Mesinge 1. Roust 5. Ny Kirstinebjerg 9. Vemmetofte 8. Fiskbæk 2. Stubberup 860. Bregninge 480. Systofte 7952.

4. T. XXX. 96. LXI a—LXIV. *Adv.* Krone. ***Rev.*** S eller omvendt S med et Punkt ved hver Side.

Vemmetofte 150. Hemselynge 2. Bregninge 502. Systofte 2312. Sjælland 1. Fyen 1.

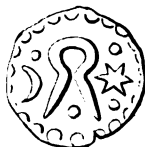
5. Cfr. T. XXXVI. 153 a. *Adv.* I med en Halvmaane ved hver Side. ***Rev.*** Taarn, stundom med en Halvmaane ved hver Side.

Vemmetofte 200. Hemselynge 1. Systofte 57. Sjælland 1. Skaane 1.

6. T. XXXI. 115—117. LXXV. *Adv.* Z eller omvendt Z med en Halvmaane ved hver Side og ofte med et Punkt foroven og forneden. ***Rev.*** Rist med en Halvmaane, ofte mellem to Punkter, ved hver Side og med en Halvmaane for hver Ende.

Var. ***Rev.*** Rist mellem en Halvmaane og to Punkter.

Vemmetofte 150. Bregninge 6. Systofte 2443. Skaane 1.

7. *Adv.* Uldsax mellem en Stjerne og en Halvmaane og fire Punkter; forneden et Punkt. ***Rev.*** Pentagram, omgivet af fem Halvmaaner eller Punkter.

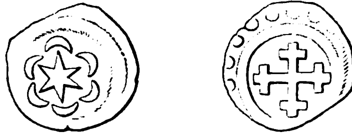
Systofte 1387. Skaane 1.

8. T. XXXV. 102—103. *Adv.* Neldeblad. ***Rev.*** Dobbeltliniet Kors med eller uden et Punkt i hver Vinkel.

Hemselynge 1. Bregninge 800. Systofte 1394.

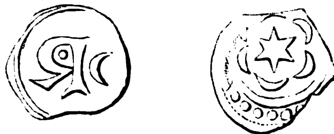
9. T. XXXVI. LXXXVII. *Adv*, Tre fra Midten udgaaende Kors, adskilte ved Punkter. *Rev.* Ankerkors.

Bregninge 560. Systofte 107.

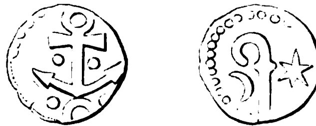
10. *Adv.* Stjerne, omgivet af sex Halvmaaner. *Rev.* Kors med Tverarme.

Bregninge 36. Systofte 10.

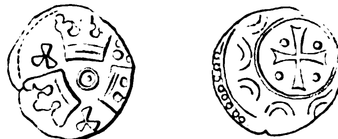

11. *Adv.* Omvendt R med en Halvmaane tilhøire. *Rev.* Stjerne, omgivet af sex Halvmaaner.

Bregninge 1.

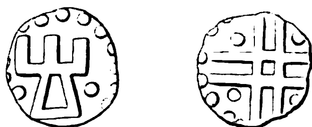
12. *Adv.* Anker, omgivet af fire Punkter. *Rev.* Bispestav mellem en Halvmaane og en Stjerne.

13. *Adv.* Tre omkring en Ring stillede Kroner, adskilte ved Kløverblade. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel og omgivet af otte Halvmaaner (eller Ringe?).

14. T. XXXI. II. *Adv.* Fugl med udspilede Vinger. *Rev.* To korslagte Nøgler.

Sjælland 1

15. *Adv.* Taarn med et Punkt ved hver Side. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med et Punkt i hver Vinkel.

Sjælland 1, 1.

Saxkjøbing.

Grev Johan af Holsten faar fri Myntret 1328.

1. T. XXXII. XX. *Adv.* Krone, stundom med et Punkt forneden. *Rev.* Tre Hamre, stundom adskilte ved Punkter.

Roust 3. Vemmetofte 1. Bregninge 58. Systofte 45.

2. T. XXIX. 41. *Adv.* e, stundom a med et Punkt tilhøire. *Rev.* Y, omgivet af tre Punkter.

Mesinge 10. Egeberg 100. Roust 2. Ny Kirstinebjerg 1. Teglgaard 14. Fiskbæk 12. Stubberup 36. Bregninge 48. Systofte 329.

3. T. XXXIII. 56a. *Adv.* Tre Hamre. *Rev.* Kors med en Ring i Midten og med eller uden et Punkt i hver Vinkel.

Roust 3. Vemmetofte 1. Bregninge 34. Systofte 68. Jylland 1.

4. T. XXXV. 107. 109. *Adv.* Tre Halvmaaner, adskilte ved Punkter. *Rev.* Fembladet eller sexbladet Rose, stundom med et Punkt mellem enkelte af Bladene.

Bregninge 18. Systofte 10. Fyen 1.

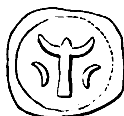
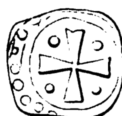
5. T. XXXVI. 131. *Adv.* og *Rev.* Y, omgivet af tre Punkter.

Mesinge 21. Egeberg 18. Stubberup 44. Bregninge 129. Systofte 542.

6. T. XXXI. LXVIII. *Adv.* T-formet Figur, omgivet af tre Punkter. *Rev.* Y, omgivet af tre Punkter.

7. T. XXXV. LXXVI. *Adv.* To Halvmaaner, adskilte ved to Punkter. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel.

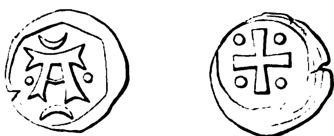
Bregninge 33. Systofte 30.

8. *Adv.* En gaffelformet Figur med en Halvmaane ved hver Side. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel.
Systofte 1.

Nørre Jylland.

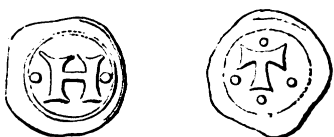
1. T. XXXV. LXXXV. *Adv.* Hjerte, omsluttende en Spydspids eller en Ring og omgivet af tre Punkter. *Rev.* Tandhjul, indesluttende fire smaa Kors.
Vrendsted 2. Flaskekro 6. Spettrup 9. Valby 88. Odense 22. Egeberg 21. Ny Kirstinebjerg 37. Teglgaard 42. Fiskbæk 140. Stubberup 1. Systofte 45. Fyen 1.
2. T. XXXII. XXXIX. *Adv.* Pilespids, omgivet af fire Punkter. *Rev.* Nøgle mellem to Punkter eller Halvmaaner; ogsaa mellem en Halvmaane og et Punkt.
Spettrup 3. Mesinge 1. Valby 1. Odense 25. Egeberg 6. Roust 2. Teglgaard 26. Fiskbæk 130. Stubberup 11. Bregninge 5. Systofte 83.
3. T. XXVIII. 24. *Adv.* A med eller uden et Punkt foroven og forneden. *Rev.* I I mellem to Punkter.
Vrendsted 1. Spettrup 16. Mesinge 1. Valby 2. Odense 8. Egeberg 11. Roust 7. Vemmetofte 1. Teglgaard 138. Fiskbæk 2500. Stubberup· 36. Bregninge 20. Systofte 290.
4. T. XXXI. 100. 101. LXVI. *Adv.* T, omgivet af tre Punkter. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel.
Spettrup 76. Mesinge 19. Egeberg 3. Roust 50. Vemmetofte 2. Teglgaard 61. Fiskbæk 1052. Stubberup 100. Bregninge 277. Fohl 1. Systofte 1741.
5. T. XXXI. LXXIII. *Adv.* W med et Punkt foroven og forneden. *Rev.* Hage, vendt tilhøire eller tilvenstre, med en Halvmaane ved den ene Side og en Halvmaane og et Punkt ved den anden.
Spettrup 5. Mesinge 2. Egeberg 10. Roust 3. Vemmetofte 1. Teglgaard 10. Fiskbæk 3. Stubberup 22. Bregninge 33. Systofte 286.

6. *Adv.* A mellem to Punkter og med en Halvmaane foroven og forneden. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel.

Odense 1. Egeberg 1. Systofte 3.

Var. T. XXVIII. XVI. *Adv.* A mellem to Punkter. *Rev.* Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.

7. *Adv.* H mellem to Punkter. *Rev.* T omgivet af fire Punkter.

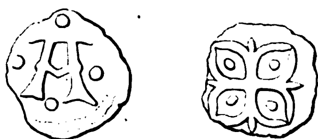
Teglgaard 1. Fiskbæk 1. Bregninge 1. Systofte 1.

8. T. XXXV. LXXXVI. 128. 129. *Adv.* T-formet Figur, omgivet af tre Hjerter eller Punkter. *Rev.* Fem Hjerter.

Stubberup 1. Bregninge 8. Systofte 6. Skaane 1.

9. T. XXXV. LXXIX. *Adv.* Tre Halvmaaner med et Punkt i hver og adskilte ved Punkter. *Rev.* Kors med Tverarme og med et Punkt i hver Vinkel.

Fohl 4.

10. *Adv.* A, omgivet af fire Punkter. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i ombøiede Blade; i hver Vinkel et Punkt.

11. T. XXXV. 127. *Adv.* Tre Halvmaaner med et Punkt i hver og adskilte ved Punkter. *Rev.* Fem Hjerter.

Bregninge 1. Systofte 3. Jylland 1.

12. T. XXXI. 102. *Adv.* T mellem to Punkter og med en Halvmaane foroven. *Rev.* To Halvmaaner, adskilte ved to Punkter.

Bregninge 3. Systofte 5.

13. T. XXX. 92. *Adv.* R. *Rev.* Anker.

14. T. XXXI. I. *Adv.* Løve, gaaende tilvenstre. *Rev.* Taarn mellem to Punkter.

Ribe.

Biskopper: Johan Hee. 1313 — 13 Januar 1327.
Jacob Splitaf. 1327 — 2 Februar 1345.

1. T. XXX. 91. *Adv.* R. *Rev.* Stjerne under Ω.

Flaskekro 2. Grarup 103. Assens 1. Fohl 4.

Var. *Rev.* Halvmaane under Ω.

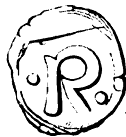
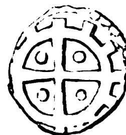
Valby 2. Grarup 21. Assens 1. Fohl 2.

2. T. XXVIII. VIII. *Adv.* ᴀ med et Kors eller et Punkt foroven og med et Punkt ved hver Side. *Rev.* Firkant af Buer med et Punkt i hver; i Midten fire Punkter.

Ny Kirstinebjerg 2. Grarup 173. Assens 2. Fohl 5.

3. T. XXXVI. CVII. *Adv.* Ω med ∴ under. *Rev.* Firkant af Buer med et Punkt i hver.

Ny Kirstinebjerg 2. Fiskbæk 1.

4. T. XXX. LII. LV. *Adv.* R med to Punkter, et Kløverblad eller et Punkt tilvenstre, eller ofte mellem to Punkter. *Rev.* Tandhjul indesluttende fire Punkter.

Flaskekro 4. Valby 8. Assens 841.

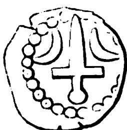
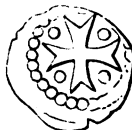

5. *Adv.* Krone med to Punkter foroven. *Rev.* Lilie, omgivet af fire Punkter.

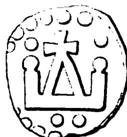
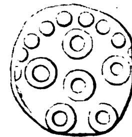
Valby 1. Fohl 29.

6. T. XXXIII. 44. *Adv.* Kors, omgivet af fire sammenstødende Buer og fire Punkter. *Rev.* Bispestav, hvorover er lagt en Korsstav; foroven tilhøire en Stjerne.
Ny Kirstinebjerg 1. Assens 2. Fohl 184.

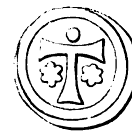
7. T. XXX. 81. LIV. *Adv.* P mellem en Halvmaane og et Punkt eller mellem to Punkter. *Rev.* Lilie.
Hemselynge 1. Grarup 149. Fohl 6. Sjælland 1.

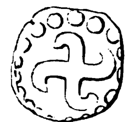
8. *Adv.* Sværd mellem to Halvmaaner. *Rev.* Kors med et Punkt i hver Vinkel.
Assens 2. Fohl 18.

9. *Adv.* Tournois-Typens Mærke; forneden to Punkter. *Rev.* Fem Ringe omkring en Ring.
Grarup 180. Assens 2. Fohl 5.

10. *Adv.* I mellem to Halvmaaner. *Rev.* T med et Punkt eller en Stjerne ved hver Side og med et Punkt foroven.
Grarup 71. Fohl 3

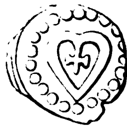
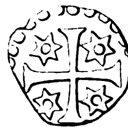

11. *Adv.* Anker med en Ring forneden og mellem to Punkter. *Rev.* Kors med ombøiede Arme.

12. T. XXXIV. LXV. *Adv.* Tandhjul med Punkter udvendig mellem Tænderne. *Rev.* Pentagram, omgivet af fem Punkter.

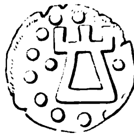
Slesvig.

Hertuger: Erik. 1312—1325. Valdemar. 1325—1364.
Biskopper: Johan Bockholt. 1308—6 Mai 1332.
Helimbert. 1332—31 Mai 1343.

1. *Adv.* Hjerte, omsluttende et Kors. *Rev.* Kors med en Stjerne i hver Vinkel.

   Grarup 215. Fohl 13. Jylland 1.

2. *Adv.* Taarn mellem to Punkter. *Rev.* Stjerne med sex, stundom kun fem, Straaler med Punkter imellem.

   Valby 2. Grarup 165. Assens 1. Fohl 9.

3. T. XXX. 69. XLVII. *Adv.* N eller omvendt N, omgivet af tre Halvmaaner og en Ring forneden. *Rev.* Omvendt S eller stundom S med to Punkter ved hver Side.

   Hemselynge 2. Grarup 171. Assens 1.

4. T. XXXII. XIX. *Adv.* Krone. *Rev.* Stjerne med en Halvmaane udfor hver Straale.

   Grarup 61. Fohl 1.

5. T. XXXVI. CVI. *Adv.* I mellem en Pilespids og en Halvmaane. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Halvmaaner med Punkter i.

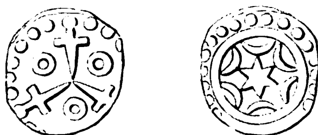
   Grarup 82. Assens 1. Fohl 3.

6. T. XXXV. 97. 98. *Adv.* Fembladet Rose. *Rev.* I mellem en Stjerne og en Halvmaane, stundom med et Punkt i.

Grarup 111. Fohl 1.

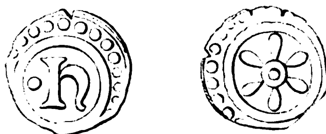
7. T. XXXII. XXXVI. *Adv.* Sex om et Midtpunkt stillede Blade mellem to Halvmaaner. *Rev.* To korslagte Nøgler, omgivne af fire Punkter.

Grarup 193. Fohl 2.

8. *Adv.* Tre med Spidserne sammenstødende Sværd, adskilte ved Ringe. *Rev.* Stjerne med en Halvmaane udfor hver Straale.

Grarup 115. Assens 1. Fohl 1.

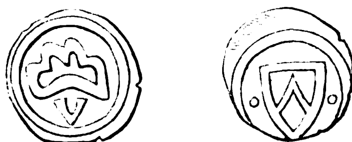

9. *Adv.* h med et Punkt tilvenstre. *Rev.* Hjul med sex Eger.

Grarup 214. Assens 1. Fohl 2. Sjælland 1.

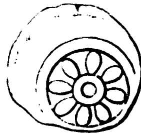
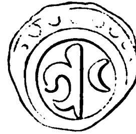
10. T. XXX. 80. *Adv.* Hage med et Punkt foroven og to Punkter tilvenstre; tilhøire et Kors mellem to Punkter. *Rev.* Fire i Kors stillede Pile; et Punkt i hver Vinkel.

Grarup 155. Fohl 1.

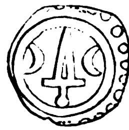
11. *Adv.* V under en »Fyrstehat«. *Rev.* Skjold, hvori en Sparre.

Grarup 51. Assens 1. Fohl 9.

12. *Adv.* Hjul med otte Eger. *Rev.* Halv Lilie med en Halvmaane tilhøire.

Grarup 38. Fohl 13.

13. *Adv.* Sværd mellem to Halvmaaner. *Rev.* Taarn mellem to Punkter.

Assens 1. Fohl 21.

Lund.

Under Skaanes Afstaaelse til den svenske Konge Magnus Smek. 1332—1360.

Ærkebiskopper: Carl den Røde. 1325—16 Mai 1334. Peder. 1334—16 April 1355. Jacob. 1355—23 Januar 1361.

1. T. XXX. 71. XLVIII. *Adv.* Krone, stundom omgivet af tre Punkter. *Rev.* R med en Halvmaane tilvenstre eller mellem en Stjerne og en Halvmaane.

   Skaane 1.

2. T. XXXV. 118. 119. *Adv.* Stor Stjerne med ⁛ mellem Straalerne. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med ⁛ i hver Vinkel.

   Elmhult 13.

3. T. XXXII. XVII. *Adv.* Krone. *Rev.* Stor Stjerne med otte Straaler og med ⁛ mellem Straalerne.

4. T. XXX. LIX. *Adv.* R, omsluttende et Punkt og med en Halvmaane tilvenstre. *Rev.* Rist mellem en Halvmaane og en Stjerne.

   Elmhult 2. Skaane 5, 1.

5. T. XXXVI. 151. *Adv.* Taarn med et Punkt i Midten og ved hver Side. *Rev.* Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.

Aakirkeby 1. Bornholm 1.

6. T. XXX. 87. *Adv.* R med en Halvmaane tilvenstre. *Rev.* Stor Stjerne med ·.· mellem Straalerne.

Aakirkeby 1. Skaane 1.

7. T. XXX. 85. 86. *Adv.* R mellem en Halvmaane og et Punkt. *Rev.* Fire Halvmaaner.

Aakirkeby 1. Skaane 1.

8. T. XXXVI. 150. *Adv.* Taarn mellem en Halvmaane og et Punkt. *Rev.* Stor Stjerne med ·.· mellem Straalerne.

Aakirkeby 1. Bornholm 1.

9. T. XXXVI. 152. *Adv.* Taarn. *Rev.* Tre Halvmaaner med et Punkt i hver.

Elmhult 20.

10. T. XXX. 97. *Adv.* Omvendt S mellem to Halvmaaner. *Rev.* To sidestillede Trekanter; foroven et Kors mellem to Halvmaaner.

Wälluf 1. Skaane 1, 1. Sjælland 1.

11. T. XXXIV. 75. *Adv.* Pentagram, omgivet af fem Punkter. *Rev.* Rist med en Halvmaane ved Siden.

Aakirkeby 1.

12. T. XXXII. 40. *Adv.* Stor Stjerne med ·.· mellem Straalerne. *Rev.* Nøgle mellem to Halvmaaner.

Aakirkeby 1.

13. T. XXVIII. VI. *Adv.* Ā. *Rev.* Nøgle mellem to Halvmaaner.

Aakirkeby 2. Skaane 1.

14. T. XXVIII. X. *Adv.* Ā med et Kors foroven. *Rev.* Stjerne, omgivet af fem krandsstillede Buer med en Halvmaane i hver.

Skaane 129, 2, 1, 1, 1.

15. T. XXX. 84. *Adv.* R, omsluttende et Punkt og mellem en Stjerne og en Halvmaane; stundom mellem to Punkter. *Rev.* Kors; i hver Vinkel en Ring med et Punkt i.

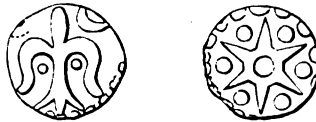
Skaane 1, 1.

16. T. XXXVI. CV. *Adv.* En Figur, lignende et Anker, mellem to Punkter og omgivet af otte Halvmaaner. *Rev.* Patriarchalkors.
Skaane 1, 1, 1, 1.

17. T. XXXIV. LXIII. *Adv.* Stjerne i en Firkant med en Halvmaane udfor hver Side. *Rev.* Rist mellem en Halvmaane og et Punkt.
Bornholm 1. Skaane 2, 1.

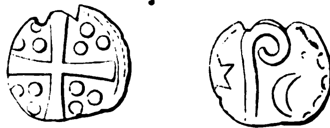
18. T. XXXVI. CIII. *Adv.* Taarn. *Rev.* Stjerne med fem eller sex Straaler med Halvmaaner imellem.
Skaane 1, 1, 1.

19. T. XXXII. XXXII. *Adv.* Sværd mellem to Halvmaaner og to Punkter. *Rev.* Tre Halvmaaner.

20. *Adv.* Lilie, omsluttende to Punkter og med to Halvmaaner foroven. *Rev.* Stor Stjerne med Punkter mellem Straalerne.

21. T. XXXIV. 83. *Adv.* Anker. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med et Punkt i hver Vinkel.

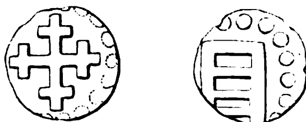

22. *Adv.* Kors med tre Punkter i hver Vinkel. *Rev.* Bispestav mellem en Halvmaane og en Stjerne(?).

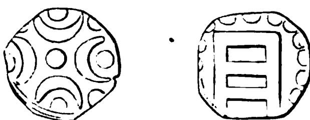
23. T. XXXIII. LIIIa. *Adv.* Spydsspids mellem en Halvmaane og en Stjerne; to Punkter foroven og to forneden. *Rev.* Kors, hvis Arme ende i Halvmaaner; med eller uden et Punkt i hver Vinkel.
Skaane 1. Bornholm 1, 1.

24. *Adv.* Stor Stjerne med Punkter mellem Straalerne. *Rev.* Kors, hvorover er lagt en Firkant.
25. T. XXXIV. 72. 73. *Adv.* Stor Stjerne med ·.· mellem Straalerne. *Rev.* Rist mellem en Halvmaane og en Stjerne.
    Skaane 1, 1, 1.
26. T. XXXIV. 70. *Adv.* Dobbeltliniet Kors med et eller tre Punkter i hver Vinkel. *Rev.* Rist med en Halvmaane ved den ene Side.
    Skaane 1.

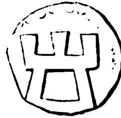

27. *Adv.* Kors med Tverarme. *Rev.* Rist.
    Skaane 1.
28. T. XXXIII. LVIII. *Adv.* Kors med et Punkt i hver Vinkel. *Rev.* Rist mellem to Halvmaaner.
    Skaane 2.

29. *Adv.* Fire Halvmaaner med et Punkt i hver. *Rev.* Rist.
30. T. XXXIV. LXVI. *Adv.* Fire Halvmaaner. *Rev.* Stor Stjerne med Punkter mellem Straalerne.
31. T. XXX. LVIII. *Adv.* R, omsluttende et Punkt og med en Halvmaane tilvenstre. *Rev.* Dobbeltliniet Kors med en Halvmaane i hver Vinkel.
32. T. XXXIV. 82. *Adv.* Lilie. *Rev.* Otte Straaler, med Punkter imellem, omkring en Ring med et Kors i.
    Skaane 1.

33. T. **XXIX**. XXXIX. *Adv*. I med en Stjerne ved Siden. *Rev*. Tre Halvmaaner, adskilte ved spidse Firkanter.
Skaane 1.

34. *Adv*. Taarn. *Rev*. Pentagram.
35. T. **XXXII**. XXXVII. *Adv*. Tandhjul. *Rev*. Nøgle mellem en Halvmaane og en Stjerne eller et Punkt.
Skaane 1.
36. T. **XXVIII**. XV. *Adv*. A̅ med et Kors foroven. *Rev*. Kors med en Stjerne i hver Vinkel.

Valdemar Atterdag.

1340—24 October 1375.

Lund.

T. **XXXII**. XIII. *Adv*. Krone. *Rev*. Kors med en Halvmaane og stundom tillige et Punkt i hver Vinkel.
Sjælland 1.

Roskilde.

T. **XXXI**. LXXIV. *Adv*. W. *Rev*. Krone.
Sjælland 1.

Henvisning fra Ramus' og Devegge's Myntværk til foranstaaende Myntrækker.

		Side.	Nr.			Side.	Nr.
T. XXIII.	3. II. III. (Slesv.)	307.	2.	T. XXIII.	25	317.	3.
—	4	317.	19.	—	26 27	330.	2.
—	7	304.	5.	—	28	319.	10.
—	V	304.	6.	—	29	322.	5.
—	VI. VI a	313.	3.	—	30	318.	1.
—	10—13	304.	1.	—	VIII	322.	6.
—	14	304.	2.	—	31. X	317.	2.
—	15	303.	3.	—	33	319.	7.
—	16	304.	3.	—	XI	326.	1.
—	17—19	305.	6.	—	35	305.	7.
—	VII	310.	6.	—	38. 40	318.	3.
—	22 (Ribe)	306.	2.	—	XII	314.	6.
—	23	314.	4.	T. XXIV.	1—5. I. II. (Ribe)	308.	1.

		Side.	Nr.
T. XXIX.	56—58. XL	347.	27.
—	59	344.	4.
—	XLII—XLIV. 61—65	341.	17.
—	XLV. XLVI. 67	342.	24.
T. XXX.	69. XLVII.	365.	3.
—	70	348.	7.
—	71. XLVIII	367.	1.
—	XLIX	345.	13.
—	L	336.	19.
—	LII	363.	4.
—	72. 73	338.	1.
—	74—79. LIII	341.	19.
—	80	366.	10.
—	81. LIV	364.	7.
—	LV	363.	4.
—	82	333	22.
—	LVII	339.	10.
—	84	368.	15.
—	LVIII	370.	31
—	85. 86	368.	7.
—	87	368.	6.
—	LIX	367.	4.
—	89	328.	13.
—	90	354.	20.
—	91	363	1.
—	92	363.	13.
—	93	354.	21.
—	94. LX	333.	18.
—	95	346.	25.
—	96. LXI a—LXIV	358.	4.
—	LXV	344.	7.
—	97	368.	10.
T. XXXI.	LXV a. 98	346.	22.
—	99	345.	14.
—	100. 101. LXVI	361.	4.
—	LXVII	353.	9.
—	102	363.	12.
—	103	340.	16.
—	LXVIII	360.	6.
—	104. 106	343.	27.
—	107	328.	15.
—	LXX	347.	2.
—	108. LXXI	340.	14.
—	110	332.	12.
—	111	356.	4.
—	LXXIII	361.	5.
—	LXXIV (Rosk.)	371.	1.
—	115—117. LXXV	358	6.
—	1	351.	1.
—	I	363.	14.
—	II	359.	14.
—	III	344.	5.
—	4. 5. IV	339.	6.
—	6. V—IX	341.	18.
T. XXXI.	X	339.	6.
—	15	339.	6.
—	17	334.	1.
—	XI	343.	1.
—	XII	356.	8.
T. XXXII.	XIII (Lund)	371.	1.
—	18	334.	25.
—	XIV	315.	13.
—	19	349.	14.
—	20. XV	315.	14.
—	XVI	337.	20.
—	24	334.	2.
—	XVII	367.	3.
—	XVIII. XVIII a	356.	3.
—	26 27	321.	19.
—	XIX	365.	4.
—	29	309.	1.
—	30	350.	21.
—	31	349.	16.
—	XX	360.	1.
—	XXI	354.	23.
—	XXII	319.	6.
—	XXIII	349.	17.
—	XXV	336.	18.
—	32	318.	2.
—	33. 34 a. b. XXV a	342.	23.
—	XXVI. 35—37	340.	13.
—	XXX	328.	11.
—	XXXI	338.	28.
—	XXXII	369.	19.
—	38	336.	12.
—	XXXIII	345.	12.
—	XXXIV	346.	19.
—	XXXV	337.	27.
—	XXXVI	366.	7.
—	39	337.	26.
—	40	368.	12.
—	XXXVII	371.	35.
—	XXXVIII	343.	28.
—	XXXIX	361.	2.
—	XL	354.	25.
—	41	347.	4.
T. XXXIII.	42	349.	18.
—	43	338.	29.
—	XLII	356.	9.
—	XLIII	337.	25.
—	44	364.	6.
—	XLV	331.	7.
—	XLVII. 45. 46	335.	8.
—	47. 48. XLVIII.	356.	5.
—	49. 51	340.	16.
—	52	320.	13.
—	53	304.	7.
—	XLIX	354.	24.

REGISTER

til

Aargangen 1884 af Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie.

TILLÆG

TIL

AARBØGER FOR NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

AARGANG 1884.

UDGIVET AF

DET KONGELIGE NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

KJØBENHAVN.

THIELES BOGTRYKKERI.

1885.

Indhold.

BERETNING OM SELSKABETS MØDER I 1884.

Maanedsmøde den 29de Januar.*)

Det til Medlemmer i Kjøbenhavn omdelte Udkast til Budget for 1884 forelagdes og blev vedtaget.

Prof. *J. Kornerup* holdt Foredrag »Om Valdemar Atterdags og Dronning Helvigs Billeder i Næstveds St. Peders Kirke«.

Maanedsmøde den 19de Februar.

Det reviderede Regnskab for 1883 og Niáls Saga 2. Binds 2. Afdeling forelagdes.

Museumsassistent *Kr. Bahnson* gav Meddelelse om sociale Forhold i Mexico paa Erobringens Tid.

Maanedsmøde den 25de Marts.

Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1884, 1. Hefte og Tillæg til Aargang 1883 fremlagdes.

Bibliothekar *V. Boye* gav en Udsigt over Ravfundene fra Stenalderen i Danmark.

Herefter meddelte Museumsassistent, Dr. phil. *Sophus Müller* nogle Iagttagelser fra Undersøgelsesreiser for Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring. (Nogle Billeder af Bygmestre ved romanske Kirker. — Oprindelig aabne Tagstole i vore ældste Landsbykirker.)

Maanedsmøde den 22de April.

Paa Bestyrelsens Forslag optoges til udenlandske Medlemmer: M. *Lucien Adam,* Président de chambre à la cour de

*) Alle Møderne ere afholdte under Vice-Præsidentens, Kammerherre *J. J. A. Worsaaes* Forsæde.

Rennes, M. *Anatole Bamps*, Docteur en droit, Bruxelles, Mr. *Daniel Brinton*, M. D., Professor of Ethnology and Archæology, Philadelphia, *A. M. Fabie*, Consejero de Estado, Madrid, *J. de la Rada y Delgado*, Director de la Escuela de Diplomática, Madrid, Dr. *Wilhelm Reiss*, Vice-Präsident der geographischen Gesellschaft, Berlin.

Museumsassistent, Dr. phil. *Henry Petersen* gav Meddelelse »Om de i Dejbjerg Mose senest fundne Vognlevninger fra den ældre Jernalder« og »Om Knud Lavards Kilde ved Haraldsted og Capellet, bygget, hvor han myrdedes«.

Mødet overværedes af *H. Maj. Kongen, H. Kgl. H. Kronprindsen* og *H. H. Prinds Vilhelm.*

Maanedsmøde den 18de November.

2. og 3. Hefte af Aarbøgerne for 1884 fremlagdes.

Etatsr., Dr. *Japetus Steenstrup* foreviste og oplyste særlig for de nordiske Egnes Vedkommende Alberto Catinos store og vigtige, nyligen udgivne Verdenskort fra 1502, alt med stadigt Hensyn til hans tidligere Studier over Zeniernes Reise i Norden og som Fortsættelse af disse.

Herefter gav *Vice-Præsidenten* en kort Meddelelse om nys opdagede Minder om Nordboer i det hellige Land, knyttet til en Skrivelse fra Selskabets Medlem Comte *P. Riant.*

Maanedsmøde den 16de December.

Efter Bestyrelsens Forslag optoges til udenlandsk Medlem Prof. *Aspelin,* Museumsdirecteur i Helsingfors.

Til Revisorer gjenvalgtes efter Bestyrelsens Henstilling: isl. Kjøbmand *I. P. T. Bryde* og Varemægler *M. Willer.*

Prof. *Edv. Erslev* meddelte Bemærkninger til Forstaaelse af Zeni-Reiserne.

DET KGL. NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKABS
BESTYRELSE

den 1ste Februar 1885.

Selskabets Præsident:
HANS MAJESTÆT KONG CHRISTIAN IX AF DANMARK.

Vice-Præsident: Kammerherre, Dr. phil. J. J. A. Worsaae, Museums-Directeur.

Secretair for Udgivelsen af Oldskrifterne: Professor, Dr. phil. K. Gislason.

Secretair for Udgivelsen af de archæologisk-historiske Tidsskrifter: Dr. phil. Sophus Müller.

Kasserer: Justitsraad F. S. Bang, Kasserer ved Privatbanken.

Oldskrift-Afdeling.

G. Brynjulfson, Docent ved Universitetet.

V. L. Finsen, Dr. jur., Assessor i Høiesteret.

K. Gislason, Dr. phil., Professor ved Universitetet (Formand).

P. E. Kr. Kålund, Dr. phil., Bibliothekar ved den Arnamagnæanske Haandskriftsamling.

A. F. Krieger, Geh.-Etatsraad, Dr. juris & phil.

G. Stephens, Professor, Dr. phil., Docent ved Universitetet.

L. F. A. Wimmer, Dr. phil., Docent ved Universitetet.

Oldsags-Afdeling.

T. Hindenburg, Assessor i Overretten.

J. Kornerup, Professor.

Sophus Müller, Dr. phil., Museums-Assistent (Formand).

Henry Petersen, Dr. phil., Museums-Assistent.

A. Strunk, Justitsraad, Museums-Inspecteur.

J. J. A. Worsaae, Kammerherre, Dr. phil., Museums-Directeur. (Fungerer ikke, medens han er Vice-Præsident.)

SUPPLERINGSLISTE TIL MEDLEMSFORTEGNELSEN,

den 1ste Februar 1885.

Følgende Medlemmer ere afgaaede ved Døden:

Borring, L. S., Professor, Kbhn.
Dahl, J. G. v., Kammerherre, Kbhn.
Hildebrand, B. E., fhv. Riksantikvar, Stockholm.
Hume, Rev. A., Liverpool.
Ouvaroff, A., Greve, Moskau.
Sigurdarson, S., Adjunkt, Reykjavik.
Trap, J. P., Geh.-Conferentsraad, Kbhn.
Trolle-Bonde, G., Greve, Kammerherre, Stockholm.
Varming, L., Sognepræst, Sal.

Følgende bleve optagne som Medlemmer:

Aarsleff, Carl, Billedhugger, Kbhn.
Bruun, L. E., Grosserer, Kbhn.
Didrichsen, D. F., Prof. ved Universitetet.
Frohne, J. V., Murmester, Kbhn.
Goldschmidt, Joh., Fabrikant, Kbhn.
Krogh, C. C. de, Kammerjunker, Kbhn.
Liisberg, H. C., Assistent ved Rosenborg.
Lotze, G., Etatsraad, Odense.
Lund, M. F. C., prakt. Læge, Kbhn.
Meiborg, R. F. S., Literat, Kbhn.
Rondahl, E., Genremaler, Kbhn.
Rothe, H. P., Kommandeur, Kbhn.
Schultz, F. H., Cancelliraad, Kbhn.
Sibbernsen, A. E., cand. pharm., Kbhn.
Stausholm, J. Chr., Grosserer, Kbhn.
Södervall, Dr. phil., Lund.
Verner, Karl, Docent ved Universitetet.

Fortegnelse

over

de til det Kgl. Nordiske Oldskrift-Selskab

indsendte og i dets Møder i Aaret 1884 fremlagte Skrifter.*)

Fra lærde Selskaber, videnskabelige Anstalter og offentlige Bestyrelser:

Danmark.

Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat.
Det philologisk-historiske Samfund.
Hit íslenzka fornleifafélag.
Commissionen f. geol.-geogr. Undersøgelser i Grønland:
Meddelelser om Grønland 6.

Norge.

Rigsarchivet i Christiania:
Norske Rigsregistranter 8,2.
Det Kong. Norske Universitet i Christiania.
Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring:
Aarsberetning for 1882.
Kunst og Haandverk fra Norges Fortid, Hefte 3, 1883.

Sverrig.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademien:
Månadsblad 1882; 1883, 136—141; 1884, 145—150.†
Teckningar ur Statens hist. Museum 3.†

---

*) Af Skrifterne ere: * afgivne til det St. kgl. Bibliothek, ** til Universitetsbiblioteket, † til det Antiqvarisk-topografiske Arkiv, †† til det kgl. Ethnographiske Museum, ††† til den kgl. Mønt- og Medaillesamling, †††† til den kgl. Antiksamling.

Regia societas scientiarum Upsaliensis:
Ser. III. Vol. XII. Fasc. I.
Kongl. Carolinska Universitetet i Lund:
Acta universitatis Lundensis XVIII—XIX.
Lunds Universitets-Bibliotheks Accessions-Katalog 1882—1883.
Svenska fornminnesförening.
Upplands fornminnesförening.
Bohusläns hushållnings-sällskap.

Rusland, Finland.

L'Académie Imp. des sciences de St.-Pétersbourg:
Mémoires Ser. VII T. XXXI Nr. 9—16; T. XXXII Nr. 1—12.
Bulletin T. XXVIII Nr. 4; XXIX Nr. 1—4.
La Commission Imp. Archéologique:
Compte-rendu 1881, Text og Atlas. ††††
Det Keiserl. Moskauske archæologiske Academi:
Beretn. om d. 5. archæol. Congres i Tiflis, red. af J. D. Mansvetof (Fortsættelse), Moskau 1883. †
Die Ehstländische literärische Gesellschaft:
Archiv für die Gesch. Liv-, Est- u. Curlands, N. F. X. †
Die kurländische Gesellschaft f. Literatur und Kunst:
Sitzungsberichte 1882. †
Gesellsch. f. Gesch. u. Alterthumsk. d. Ostseeprov. Russlands:
Sitzungsberichte 1877—1881. †
Det Kaukasiske Selskab for Historie og Archæologi.
Finska Statsarkivet.
Finska Fornminnesföreningen.

Rumænien.

Academia Romana, Bucuresci:
Annalile societatii academice Romane, Ser. I, Tom. I—X; Tom. X, Sect. II, Fasc. II; Tom. XI, Sect. 1—2.*
Annalile Academiei Romane Ser. II, Tom. I; Tom. II, Sect. 1—2; Tom. III, Sect. 1—2; Tom. IV, Sect. 1, 2 Fasc. 1—3, Sect. 2, 2 Afhandl.; Tom. V, Sect. 2 (Særtr. af 10 Afhandl.); Tom. VI, (Særtr. af 5 Afhandl.); Tom. VII, Sect. 2 (Særtr. af 9 Afhandl.).*
Eudoxiu de Hurmuzaki: Documente priv. la Istoria Romanilor Vol. III, IV, 1, VI, VII.*
A. T. Laurianu si I. C. Massimu: Dictionariulu limbei Romane, Tom. 1—2.
G. A. Polysu: Romänisch-deutsches Wörterbuch.*
Tim. Cipariu: Gramateca limbei Romane, Part. 2.*

A. T. Laurianu si I. C. Massimu: Glossariu vorb. d'in limba Romana, Fasc. 1—7.
Dimitrie Frundescu: Dictionaru topogr. si statist. alu Romaniei. *
Nicolae Balcescu: Istoria Romanilor sub Michaiu Voda Vitézul. *
Georgiu Baritiu: Catechismulu Calvinescu etc. *
Demetriu Cantemiru: Istoria Imperiului Ottomanu. trad. de Jos. Hodosiu, Part. 1—2. *
Hurmuzaki: Fragm. z. Geschichte der Rumänen, 1—2. *
Operele princ. Demetriu Cantemiru, Tom. 1, 2, 5—7. *
Pravila Bisericésca numita cea mica. *
B. Petriceicu-Hasdeu: Psaltirea publ. de diaconulu Coresi. *
G. I. Munteanu: Opur. lui Caiu Corneliu Tacitu *
C. Copacineanu si D. Caianu: Oper. lui Caiu Juliu Cesare. *
Laurianu: Filippicele contra M. Antoniu. *
A. Demetrescu: Dione Cassiu. *
Lege, Statute etc. 1884. *
Domn. G. Sion: Istoria Romana de Titu Liviu, trad. de Nic. Barbu, Tom. 1, 1—6. *
At. M. Marienescu: Cultulu Paganu si Crestinu, Tom. I, 1884. *

Storbritannien og Irland.

The Royal Geographical Society, London:
Proceedings Vol. VI, 1—12. ††
The Royal Historical Society, London:
Transactions, New Ser. Vol. I, 4, II, 1—3. *
The Society of Antiquaries of London:
Archæologia XLVII, 2; XLVIII, 1. †
Proceedings II Ser. Vol. IX Nr. III, Vol. X Nr. 1. †
List of Society 1884. †
The Society of Biblical Archæology, London:
Transactions VIII, 1—2. †
The Numismatic Society, London:
The Numismatic Chronicle 1883, I—IV; 1884, III.
The Cambrian Archæological Association:
Archæologia Cambrensis IV Ser. 53—56; V Ser. 1—3. †
Clark, The Land of Morgan, Suppl. 1883. †
The Cumberland and Westmoreland Antiqv. a. Archæol. Society:
Transactions Vol. VII. †
The Yorkshire Archæological and Topographical Association.
The liter. a. philos. Society of Liverpool:
Proceedings XXXV—XXXVII. *
The Clarendon Historical Society.

The Manchester liter. a. philos. Society:
Proceedings Vol. XX—XXII.*
Memoirs Ser. III, Vol. 7.*
R. A. Smith: A Centenary of Science in Manchester, London 1883.*
The Society of Antiqvaries of Newcastle-upon-Tyne:
Archæologia Æliana New Ser. Part 26; Vol. IX, X, 1—2.†
The Society of Antiqvaries of Scotland:
Proceedings 1881—1883.†
The Royal Irish Academy.
The Royal Historical and Archæological Association of Ireland:
Journal Ser. IV Vol. V Nr. 54—56, IV Nr. 57.†

Nederlandene og Luxemburg.

Kon. Akademie van Wetenschappen, Amsterdam:
Verhandelingen, Afd. Natuurkunde, XXIII.*
— Afd. Letterkunde, XIV.†
Verslagen en Mededeelingen, Afd. Natuurkunde, XVIII.*
— — Afd. Letterkunde, XII.*
Processen-Verbaal 1882—1883.*
Jaarboek 1882.*
Kon. oudheidkundig Genootschap te Amsterdam.
La société Hollandaise des sciences à Harlem:
Archives Néerlandaises Tome XVIII, 2—5; XIX, 1—3.*
Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden:
Handelingen en Mededelingen 1883.*
Levensberichten 1883.*
Gemeentebestuur van Amsterdam:
I. Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, 3—4.*
Het Friesch Genootschap van Geshied-, Oudheid- en Taalkunde te Leeuwarden:
Verslag der Handelingen 1882—1883.*
De vrije Vries, Mengelingen 16.*
Het Provincial Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant.
L'Institut R. G.-D. de Luxembourg.

Belgien.

L'Académie Roy. d. Sciences, d. Lettres et d. Beaux-Arts.
Les Commissions Roy. d'Art et d'Archéologie:
Bulletin 21. Année, 9—12, 22. Année, 1—12.†

L'Institut archéologique Liégeois:
Bulletin T. XVII, 2. †
La Société archéologique de Namur:
Annales T. V, 4; VI, 2. †
Doyen, Bibliogr. Namuroise I, 1, Namur 1884. *
La Société d. Sciences, d. Arts et d. Lettres du Hainaut:
Mémoires et Publications IV Ser. VI—VII. †

Frankrig.

La commission inst. au Ministère de l'instruction publique.
L'Académie des sciences, belles-lettres et arts de Rouen:
Précis analytique des travaux 1881—1882. †
L'Académie nat. des sciences, belles-lettres et arts de Bordeaux:
Actes 1878 Suppl., 1880, 1881. †
Table hist. et méthod. etc. 1879.
L'Académie des sciences, arts et belles-lettres de Dijon.
La Com. des Antiquités du départ. de la Côte-d'Or:
Mémoires X, 1. †
La Société d'Anthropologie de Lyon:
Bulletin Tome I, 2; II, 1.
L'Académie des sciences et lettres de Montpellier.
La Soc. franç. d'Archéol. p. la conservation des monuments hist.:
Congrès archéol. de France, Session XLVIII. †
La Société de Géographie:
Bulletin 1884 Trim. 1—4. *
Compte rendu 1883, 17—18; 1884, 2, 4—19; 1885, 2. *
La Société polymathique du Morbihan:
Bulletin 1882. †
La Société de Borda, Dax:
Bulletin VIII Trim. 4, IX Trim. 1—4. †
La Com. de réd. du Bull. d'hist. ecclés. et d'archéol. relig. d. Dioc. de Valence etc.:
1882 Juillet-Octobre; 1883 Mars-Août; IV Ann., 4. (22.) livr. *
La Société archéologique et historique de la Charente:
Bulletin 1882. †
L'Institution ethnographique.
La Société archéologique de Touraine:
Bulletin V 1882 Trim. 3—4; 1883 Trim. 3—4; 1884 Trim. 1—2. †
La Société des Antiquaires de Picardie:
Mémoires XXVII. †
Bulletin XIV. †
La Société nat. des Antiquaires de France:
Mémoires Ser. V T. II—III. †

La Société d'émulation d'Abbeville.

La Soc. d'hist., d'archéol. et de litt. de l'arrondiss. de Beaune.

La Soc. d'agriculture, sciences, arts et belles-lettres de l'Eure:
Recueil des travaux, Ser. IV T. 5.†

Schweiz.

Die antiquarische Gesellschaft in Zürich:
Mittheilungen XLVIII.†

Die historische und antiquarische Gesellschaft in Basel.

Der Ver. für Gesch. des Bodensee's und seiner Umgebung.

Tydskland.

Die Kön. Akad. gemeinnütz. Wissensch. zu Erfurt:
Jahrbücher, Neue Folge XII.†

Die kön. Bayrische Akademie der Wissenschaften:
Abhandlungen philos.-philol. Classe XVII, 1.
— mathem.-physik. Classe XIV, 3; XV, 1.
Sitzungsberichte d. philos.-philol. u. hist. Classe 1883, 4; 1884, 1—4.†
Monumenta Tridentina 1.
Almanach 1884.
C. Kupffer, Gedächtnissrede auf Th. L. W. v. Bischoff, 1884.*
K. Haushofer, Franz v. Kobell, 1884.*
Fr. v. Bezold, Rudolf Agricola, Festrede 1884.*
L. Radlkofer, Methoden in d. botanischen Systematik, Festrede 1883.*

Berliner Gesellsch. f. Anthrop., Ethnol. u. Urgesch.:
Zeitschrift für Ethnologie 1884, 1—5.†

Das K. statistisch-topographische Bureau, Stuttgart:
Württembergische Vierteljahrshefte f. Landesgesch. V, 1—4.†

Die naturforschende Gesellschaft in Danzig:
Schriften, Neue Folge VI, 1.†

Die physikalisch-ökonomische Gesellschaft zu Königsberg:
Schriften XXIV, 2.†

Der Verein für Geschichte der Mark Brandenburg:
Märkische Forschungen XVIII.*

Die Gesellsch. f. Pommersche Gesch. u. Alterthumskunde:
Baltische Studien Jahrg. 34, 1—4.†

Der Verein für meklenburgische Gesch. u. Alterthumskunde:
Jahrbücher und Jahresberichte, 49.†

Die Gesellsch. f. Schleswig-Holstein-Lauenburgische Gesch.:
Zeitschrift XIII.†
A. Wetzel: Die Lübecker Briefe, Kiel 1883.

Das Schleswig-Holsteinische Museum zu Kiel.
Das Königl. Christianeum zu Altona:
Program 1884.*
Die historische Gesellschaft des Künstlervereins, Bremen:
Bremisches Jahrbuch 2. Ser. 1.†
Die Gesellsch. für bildende Kunst und vaterl. Alterth. zu Emden:
Jahrbuch V, 2; VI, 1.†
Die Schlesische Gesellschaft für vaterländische Cultur:
Jahresbericht 61.
Die Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften:
Neues Lausitzisches Magasin 59, 2; 60, 1—2.*
Der Harz-Verein für Gesch. u. Alterthumskunde:
Zeitschrift 16.†
Der Freiberger Alterthumsverein:
Mittheilungen 20.†
Der historische Verein für Niedersachsen:
Zeitschrift 1883—1884.**
Nachricht 45—46.**
Der Ver. für Thüringische Gesch. und Alterthumskunde:
Zeitschrift N. F. 3, 3—4.†
Der Thüringisch-Sächsische Verein:
Neue Mitth. aus dem Gebiete hist.-antiqvar. Forschungen, XVI.†
Der Vogtländische Alterthumsforsch. Ver. zu Hohenleuben u. der Geschichts- u. Alterthumsforsch. Ver. zu Schleiz.
Der Ver. für Nassauische Alterthumsk. u. Geschichtsforsch.
Der historische Verein für das Grossherzogthum Hessen:
Quartalblätter 1882, 3—4; 1883, 1—2.*
Verzeichniss d. Bibliothek d. hist. Ver 1883.†
Der Verein für hessische Geschichte u. Landeskunde:
Zeitschrift, N. F. 10, 1—4.†
Mittheil. an die Mitglieder 1883, 1—4; Verzeichniss der Mitglieder 1884.†
A. Duncker: Der Ver. f. hess. Gesch. u. Landesk. 1834—1884.†
Der Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande.
Der historische Verein von Oberfranken:
Archiv für Gesch. u. Alterthumsk. von Oberfranken 15, 3.†
Der historische Verein von Unterfranken u. Aschaffenburg:
Archiv 27.†
Jahres-Bericht für 1882—1883.†
Lorenz Fries, Die Geschichte des Bauernkrieges in Ostfranken II, 3.*
Der historische Verein von Oberpfalz u. Regensburg.
Der historische Verein zu Bamberg.
Das germanische Nationalmuseum, Nürnberg:
Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, 1883.

Der Ver. für Kunst u. Alterth. in Ulm u. Oberschwaben.
Der historische Verein von Oberbayern:
Oberbayerisches Archiv 40, 2.†
Die Sammlungen d. Vereins, 3.†

Østerrig og Ungarn.

Die Kais. Academie der Wissenschaften in Wien:
Sitzungsberichte CI, 2; CII—CVII.†
Archiv für Österreichische Geschichte 64, 2; 65, 1—2.
Fontes rerum austriacarum 43.
Register zu B. 91—100 d. Sitzungsberichte.†
Die Anthropologische Gesellschaft in Wien:
Mittheilungen XIII, 3—4; XIV, 1—3.†
Die k. k. Geographische Gesellschaft in Wien.
Die k. k. mähr.-schles. Gesellsch. f. Ackerbau, Natur- u. Landesk.:
Mittheilungen, 63.
Der historische Verein für Steiermark:
Mittheilungen XXXII.†
Beitr. z. Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen Jahrg. 20.*
Das Museum Francisco Carolinum:
Bericht 42.†
Festschrift z. Feier d. 50-jähr. Bestandes d. Museum Francisco Carolinum, 1883.†
Hrvatsko Arkeologičko Druztvo:
Viestnik, Godina VI, Br. 1—4; VII, 1.†
Akademija Umiejetności w Krakowie:
Rocznik zarządu, 1883.*
Zbior wiadomości do antropologii Krajowéj, VIII.†
Rozprawy i sprawozdania wydz. histor.-filoz., XVII.*
Starodawne prawa polskiego pomniki VIII, 1.*
Sprawozdania komisyi do bad. hist. sztuki T. III Z. 1.*
Sprawozdanie z czynności towarzystwa przyjaciól nauk poznańskiego 1883.
Acta historica Vol. VI—VII.*
K. Morawski: Andrzéj Patrycy Nidecki, 1884.
Die königl. Böhmische Gesellschaft der Wissensch. in Prag.
Verein für Siebenbürgische Landeskunde:
Archiv N. F. XVII—XIX.†
Jahresbericht 1882—1884.†
Magyar Tudományos Akadémia, Buda-Pest:
Almanach 1884.*
Értekezések a társad. tudományok köréböl, VII, 7.*
Ungarische Revue, 1882 7—10; 1883, 4—10; 1884. 1—7.†

Értesitö (Akadémiai) 1883, 1—7; 1884, 1—2.*
Értekezések a történelmi tudományok körebøl, XI, 1—6.*
Évkönyvek, XVII, 1.*
Emlékbeszédek, I, 6—10; II, 1—2.*
Értekezések a nemzetg. és statisztika körébøl, I, 6—10; II, 1—5.*
Archivum Rákóczianum I, 9.*
Anjoukori okmánytár. Ed. Nagy Imre, III.*
Wenzel Gusztav: A Fuggerek etc. 1883.
Kállay Béni: Magyarorszag etc. 1883.
Károlyi: Illéházy, 1883.
Finály: Ókori sulyokról, 1883.
Földes: Evkönyv I, 1883.
Reissenberger és Henszlmann: Templomok, 1883.†
Pulszky: Rézkor, 1883.†
Deák: A bujdosok, 1883.†
Szilágyi: Levelek, 1883.

Grækenland.

Ἡ ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία:
Πρακτικά 1883.†
Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική 1883, 3—4; 1884, 1—2.*

Italien.

La Reale Accademia dei Lincei:
Atti Ser. III, Transunti Vol. VII, 16, VIII, 1—16.†
Rendiconti Vol. I, 1—3.†
Il Reale Istituto Lombardo di scienze e lettere:
Rendiconti Ser. II Vol. XV, XVI.
La Accademia fisio-medico-statistica di Milano.

Portugal.

Academia Real das sciencias de Lisboa.

Amerika.

The Congress at Washington:
Congressional Directory, Washington 1882.
Treasury Department, Office of Comptroller of the Currency.
United States geological Survey:
A. Williams, Mineral resources etc., Washington 1883.*
New York State Library.

Museu Nacional do Rio de Janeiro:
Guia da Exposiçao anthrop., Rio de Janairo 1882. ††

Asien.

The Secretary of State for India in Council.
The Government Central Book Depôt, Bombay:
Lists of Sanskrit Manuscripts 1879—1880, 1881—1882.*
Report on Sanskrit Mss. in Bombay Presidency 1882—3.*
Lewis Rice, Karnataka bhasha-bhushana, Bangalore 1884.*
The Punjab Government Secretariat.
The Mysore and Coorg Government Secretariat:
Catalogue of Sanskrit Mss., Bangalore 1884.*
The Asiatic Society of Bengal:
Journal, Vol. LII Part I Nr. 2—4, Part II Nr. 1—4; Vol. LIII Part I Nr. 1, Part II Nr. 1.*
Proceedings 1883, Nr. 7—10; 1884, 1—6.*
The Royal Asiatic Society (Bombay Branch):
Journal N. XLI—XLII (2 Ex.) Vol. XVI.*

Australien.

The Royal Society of New South Wales:
Journal and Proceedings XVI—XVII.*

Fra Forfattere, Udgivere o. A.:

De Marsy: Pierre L'Hermite, Amiens 1884.*
Mc Calla & Stavely: The American Naturalist, Philadelphia. Vol. XVIII, XIX, 1.†
Émile Rivière: De l'antiquité de l'homme dans les Alpes-Maritimes, 9. livr.†
Prince Roland Bonaparte: Kalmouks, Photographies exéc. p. la Collection Anthropol. du Prince.*
E. Cartailhac: Une mine de silex exploitée à l'âge de la pierre au Mur de Barrer (Særtr.) 8 Ex.†
E. Cartailhac & E. Chantre: Matériaux pour l'histoire de l'homme, Paris Vol. XVIII.†
P.-Charles Robert: Les étrangers à Bordeaux (Særtr.). ††††
P. Castelfranco: Gruppo Lodigiano della I. età del ferro (Særtr.).†
Samme: Escursioni Paletnologiche in Valsolda (Særtr.).†
Rám Dás Sen: Ratna-Rahasya, Calcutta 1884.*
Samme: An Address to the 5. internat. Oriental Congress 1881.*
Samme: Agasti Matham, Calcutta 1883.*

Ingvald Undset: Eine Runenspeerspitze aus Italien, Berlin 1883 (Særtr.). †
Lucien Carr: The crania of New England Indians, Boston 1880 (Særtr.). ††
Samme: Observations on the crania from the stone graves in Tennesse, Cambridge 1878 (Særtr.). ††
Samme: Observations on the crania from the Santa Barbara Islands, California, Washington 1879 (Særtr.). ††
J. Jijima & C. Sasaki: Okadaira Shell Mound at Hitachi, Tòkiô 1883 (Særtr.). †
Liborio Zerda: El Dorado, Bogota 1883. ††
Daniel G. Brinton: The journey of the soul, An address etc., Philadelphia 1883 (Særtr.).
Samme: The books of Chilan Balam, Philadelphia 1882 (Særtr.).
Samme: Sex mindre Afhandlinger. ††
Charles Swynnerton: The adventures of the Panjáb Hero Rájá Rasálu, Calcutta 1884. *
Daniel G. Brinton: Memoir of Dr. K. H. Berendt, Worcester 1884 (Særtr.). ††
Jón Thorkelsson: Skýrsla um hinn lærða skóla í Reykjavík 1883—1884, Reykjavík 1884.
K. Bartsch: Bibliogr. Übersicht d. german. Philol. 1883.
Ch. C. Jones: The History of Georgia, I—II, Boston 1883. *
E. Beauvois: L'Élysée transatlantique et l'Éden occidental, Paris 1884 (Særtr.).
Samme: La fontaine de jouvence et le jourdain etc., Louvain 1884 (Særtr.).
Ramkrishna Gopal Bhandarkar: Early history of the Dekkan, Bombay 1884 (Særtr.). *
Hébert: Notes sur la Géologie du départ. de l'Ariège 1884 (Særtr.).
W. J. Hoffmann: The Carson Footprints, Washington 1883 (Særtr.). ††
Samme: Eskimo Pictographs etc., Washington 1883 (Særtr.). ††
Samme: Selish Myths, Washington (Særtr.). ††
H. de Sehested: N. F. B. Sehested, Archæologiske Undersøgelser 1878—81, Kjøbenhavn 1884. †
H. Handelmann: Zwei Bronzemesser etc. (Særtr.). †
L. Carr: The position of women among the Huron-Iroquois tribes, Salem 1884 (Særtr.). ††
G. Gozzadini: Nuovi Scavi etc., Roma 1884 (Særtr.). †
Henry Phillips: On a Runic Inscription at Yarmouth, Nova Scotia, 1884 (Særtr.). †
Elmes R. Reynolds: The Caverns of Luray etc. *
Ch. C. Jones: An Address bef. Survivors Association, Augusta 1884.

Ch. C. Jones: Life and services of Ch. J. Jenkins, Atlanta, Georgia 1884. *
R. Day: 2 Piecer (Særtr.). †
L. de Rosny: L'écriture hiératique Yucatèque, Paris 1883 (Særtr.).
Roland Bonaparte: Photographies des Peaux-Rouges, Fol. *
L. A. Huguet-Latour: 19 Piecer o. s. v.
Aloiss Heiss: Les médailleurs de la Renaissance (Særtr.).
P. Ch. Robert: François-Henry de Haraucourt Chambley (Særtr.).
Daniel G. Brinton: The myths of the New World, New York 1876. *
Samme: American Hero-Myths, Philadelphia 1882.
Samme: Religious sent ment, its source and aim, New York 1876. †
Samme: Aboriginal American Authors, Philadelphia 1883. ††
Samme: Aboriginal American Literature I—III, Philadelphia 1882—1883. ††
Samme: Grammar of the Cokchiquel Language, Philadelphia 1884. ††
Beckh-Widmanstetter: Ein Kampf um's Recht, Graz 1884.
Roland Bonaparte: Les habitants de Suriname, Paris 1884. ††
P. Riant: J. Durand, Peintures de l'église de Bethléem, Tours 1884 (Særtr.). †
J. C. Roger: Celticism a myth. London 1884 †
L. Morillot: Saint-Julien-en-Val, Dijon 1884. †
Ch. Robert: Trésor de monnaies Gauloises, Paris 1884 (Særtr.).
E. Magnússon: On Hávamál, Cambridge 1885 (Særtr.).
Rajendralala Mitra: Notices of Sanskrit Mss. N: XVII—XVIII, XIX, Calcuta 1883. *
L. Vanderkindere: L'Université de Bruxelles 1834 - 1884, Bruxelles 1884. *
C. D. Bradlee: History of the ordination, Boston 1885. *

UDSIGT OVER SELSKABETS REGNSKAB

FOR 1884.

INDTÆGTER.

	Kr.	Ø.
Kassebeholdning [illegible]	630.	71
[illegible]	1350.	•
[illegible]	800.	16
[illegible]	525.	•
[illegible]	31.	60
[illegible]	6972.	•
	10309.	47

UDGIFTER.

	Kr.	Ø.	Kr.	Ø.
[illegible]	1400.	•		
[illegible] løbende Forretninger [illegible] Assurance 75 Kr.), til Tryk[illegible] og Møders Afholdelse [illegible] Honorarer for Foredrag [illegible] Forsendelse, Diplomers [illegible], Porto m. m. (533 Kr. [illegible] Flytning 363 Kr. 27 Ø.).	1722.	85		
[illegible] Understøttelse til Enken efter det [illegible]	560	•		
			3682.	85
[illegible] Honorar 776 Kr. 50 Ø.; [illegible] 30 Ø.; Heftning 50 Kr.	1628.	•		
			1628.	•
[illegible] for 1884 og Tillægsheftet for 1883: Forfatter- [illegible] Honorarer 1035 Kr.; Trykning 1135 Kr. [illegible] 154 Kr. 63 Ø.; Illustrationer 851 Kr. [illegible]			3177.	11
[illegible]			701.	50
[illegible] 31te December 1884			1120.	01
			10309.	47

F. S. BANG,
Kasserer.

[redacted]

